

EGE COĞRAFYA DERGİSİ

Aegean Geographical Journal

Ekim / October 2023

Cilt / Volume: 32

**Özel Sayı / Special Issue:
Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. Yılı
The 100th Anniversary of the Republic of Türkiye**

e-ISSN 2636-8056

Baş Editör / Chief Editor	Prof. Dr. Şevket IŞIK	Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü 35100 Bornova-İzmir-Türkiye e-mail: sevket.i@ege.edu.tr
Yardımcı Editörler Associate Editors	Doç. Dr. İlkey SÜDAŞ	Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü 35100 Bornova-İzmir-Türkiye e-mail: ilkay.sudas@ege.edu.tr
	Doç. Dr. İsmail KERVANKIRAN	Süleyman Demiral Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Isparta-Türkiye e-mail: ismailkervankiran@sdu.edu.tr
	Prof. Dr. Ecmel ERLAT	Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü 35100 Bornova-İzmir-Türkiye e-mail: ecmel.erlat@ege.edu.tr
	Prof. Dr. M. Kirami ÖLGEN	Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü 35100 Bornova-İzmir-Türkiye e-mail: kirami.olgen@ege.edu.tr

Dergi Adres

Ege Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü
35100 Bornova – İZMİR-TÜRKİYE
Tel : 0 232 311 13 75
Fax: 0 232 388 11 02
e-mail: ege.cografya.dergisi@gmail.com

Amaç ve Kapsam

Ege Coğrafya Dergisi, yılda iki kez yayımlanan (Haziran ve Aralık) hakemli bir dergidir.

Derginin yayın dili Türkçe ve İngilizcedir. Dergi, coğrafya disiplininin farklı alanlarında, bilimsel ve güncel coğrafi bilgi üretimi ve paylaşımına katkı sağlamayı amaçlar.

Coğrafya disiplini çerçevesinde, öncelikli olarak beşeri ve ekonomik coğrafya ile fiziki coğrafya alanlarında olmak üzere, bilimsel (ampirik ya da derleme) makalelere yer verilir. Ege Coğrafya Dergisi, ekonomik coğrafya, kültür coğrafyası, kırsal ve kentsel coğrafya, turizm coğrafyası, nüfus coğrafyası, mekânsal analiz ve modelleme, iklim ve iklim değişimi, uzaktan algılama, coğrafi bilgi sistemleri, jeomorfoloji, hidroğrafya, paleocoğrafya ve coğrafya eğitimi gibi coğrafyanın ve diğer mekânsal bilimlerin farklı alanlarından yazılara açıktır.

Aims and Scope

The Aegean Geographical journal is a peer-reviewed journal. The journal is published twice a year, in June and December.

Official languages of the Journal are Turkish and English. The Journal aims at contributing and disseminating contemporary scientific geographical knowledge.

Scientific articles, both empirical and review, are published, primarily in the areas of physical geography and human geography.

Aegean Geographical Journal is open the diverse articles on the sub-branches of geography such as economic geography, cultural geography, rural and urban geographies, tourism geography, population geography, spatial analysis and modelling, climatology, remote sensing, GIS, geomorphology, hydrography, paleogeography and as well as on geographical education and other spatial disciplines.

EGE COĞRAFYA DERGİSİ
Aegean Geographical Journal

e-ISSN 2636-8056

EGE ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ YAYINLARI

EGE

Coğrafya

DERGİSİ

Aegean Geographical Journal

Cilt / Volume 32

Sayı / Number (Cumhuriyet'in 100. Yılı Özel Sayısı)

(Special Issue of 100th Anniversary of The Republic)

e-ISSN 2636-8056

Yayın Danışma Kurulu / Editorial Advisory Board

Prof. Dr. Şevket IŞIK	Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, İzmir, TÜRKİYE
Prof. Dr. M. Kırami ÖLGEN	Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, İzmir, TÜRKİYE
Prof. Dr. E. Murat ÖZGÜR	Ankara Üniversitesi DTCF, Coğrafya Bölümü, Ankara, TÜRKİYE
Prof. Dr. Ayhan KAYA	İstanbul Bilgi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fak. Uluslararası İ. Bl., İstanbul, TÜRKİYE
Prof. Dr. Theano TERKENLİ	University of the Aegean, Department of Geography, Mytilíni, GREECE
Prof. Dr. Mustafa YAKAR	Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi Coğrafya Bölümü, Isparta, TÜRKİYE
Doç. Dr. İlkey SÜDAŞ	Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, İzmir, TÜRKİYE
Doç. Dr. Tolga GÖRÜM	İstanbul Teknik Üniversitesi Avrasya Yer Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, TÜRKİYE
Doç. Dr. İsmail KERVANKIRAN	Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, Isparta, TÜRKİYE
Uwe KRAUSE	Fontys University, NETHERLANDS
Dr. Tibor MADLEŇÁK	Matej Bel University Department of Geography and Geology, Banská Bystrica SLOVAKYA

İçindekiler / Contents

SUNUŞ

- 1 100 YILLIK CUMHURİYET DÖNEMİNDE TÜRKİYE ÜNİVERSİTELERİNDE COĞRAFYA EĞİTİMİNE İLİŞKİN GENEL BİR DEĞERLENDİRME**
*A General Evaluation of Geography Education in Turkish Universities in the 100-Year Republic Period.....*1-12
İlhan KAYAN
- 2 TÜRKİYE'DE EKONOMİK COĞRAFYANIN YÜZYILI**
*The Century of Economic Geography in Turkey.....*13-35
İrfan KAYGALAK
- 3 AMAÇ VE YETERLİLİKLER PERSPEKTİFİNDE 100. YILDA TÜRKİYE'DEKİ JEOMORFOLOJİ EĞİTİMİ**
*Geomorphology Education in Turkey in the 100th Year in the Perspective of Objective and Qualifications.....*37-46
Hüseyin TUROĞLU
- 4 TÜRKİYE TURİZMİNİN SON ELLİ YILI (1973-2022): POLİTİKALAR, STRATEJİLER VE KRİZLER BAĞLAMINDA YABANCI TURİST TALEBİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ**
*Last Fifty Years of Turkish Tourism (1973-2022): Evaluation of Foreign Tourist Demand in the Context of Policies, Strategies and Crises.....*47-68
Fusun BAYKAL – Gözde EMEKLİ – Okan OĞAN
- 5 COĞRAFYA ARAŞTIRMALARINDA DOĞAL ÇEVRE BİLEŞENLERİNİN ANALİZİ ÜZERİNE GENEL BİR DEĞERLENDİRME**
*A General Evaluation on the Analysis of Natural Environment Components in Geographical Research.....*69-75
Asaf KOÇMAN
- 6 TÜRKİYE'DE STANDARDİZE YAĞIŞ EVAPOTRANSPIRASYON İNDİSİNE (SPEI) GÖRE KURAKLIKLARIN ZAMANSAL DEĞİŞİMİ (1951-2022)**
*Temporal Variation of Droughts According to Standardized Precipitation Evapotranspiration Index (SPEI) in Türkiye (1951-2022).....*77-90
Gamze PARLAPAN – Sibel ECEMİŞ KILIÇ – Mercan EFE GÜNEY
- 7 SINIRLARI AŞANLAR: TÜRKİYE'DEN YURTDIŞINA SEYAHAT EDEN KADINLARIN DENEYİMLERİ**
*Overcoming Barriers: Experiences of Women Traveling Abroad from Turkey.....*91-110
Kübra İSKENDEROĞLU – İsmail KERVANKIRAN

Cilt / Volume 32
Cumhuriyet'in 100. Yılı Özel Sayısı
Special Issue of 100th Anniversary of The Republic

29 Ekim
October **2023**

- 8** **PERGE ANTİK KENTİ (AKSU -ANTALYA) ÇEVRESİNDE PALEOCOĞRAFYA-JEOARKEOLOJİ
ARAŞTIRMALARININ İLK SONUÇLARI**
*Preliminary Results of Palaeogeographical - Geoarchaeological Research Around
the Perge Ancient City (Aksu - Antalya).....111-126*
Aylin KARADAŞ – Rifat İLHAN – Serdar VARDAR - Ertuğ ÖNER – Sedef ÇOKAY KEPÇE
- 9** **GEDİZ DELTASI SULAK ALANI BOYUNCA KIYI ŞERİDİ EVRİMİ VE
EROZYON HASSASİYETİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ**
Assessment of Shoreline Evolution and Erosion Sensitivity Along the Gediz Delta Wetland.....127-142
Şermin TAĞIL – Çağan ALEVKAYALI – Berkay AYTAN
- 10** **TÜRKİYE'DE İKİNCİ KONUT SAYISININ TESPİTİ MÜMKÜN MÜ?**
Is It Possible to Determine the Number of Second Homes in Turkey?.....143-165
Çetin Furkan USUN

SUNUŞ

Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en önemli dönüm noktası olan Cumhuriyet'in, 100. yılı için hazırladığımız, dergimizin özel sayısını sizlere sunmaktan büyük mutluluk ve gurur duyuyoruz.

Geçtiğimiz yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun küllerinden doğan Türkiye, ülkenin içinde bulunduğu bütün olumsuzluklara rağmen; kendisini modern ve birçok alanda hızla gelişen bir ulusa dönüştüren zorlu yolculuğa çıktı. Bu inanılmaz yolculuğun kalbinde, olağanüstü liderliği, kararlılığı ile ilerlemenin ve laikliğin gücüne inanan vizyoner bir lider olan Mustafa Kemal Atatürk vardı. 29 Ekim 1923'te Atatürk'ün önderliğinde resmen ilan edilen Cumhuriyet, aynı zamanda Türkiye'de bir aydınlanma ve ilerleme çağını başlatacak yolculuğun ilk, ancak en büyük adımını oluşturmuştur.

Cumhuriyet'in ilanından itibaren, Türkiye'yi modern, laik ve demokratik bir ulusa dönüştürmeyi amaçlayan son derece köklü ve kapsamlı reformlar yapılmıştır. Din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmasını ifade eden laikleşme, Arap alfabesinin yerine Latin alfabesinin benimsenmesi, okuma-yazma oranının yükseltilmesi, kadınlara seçme ve seçilme hakkının tanınması, çağdaş hukuk sisteminin benimsenmesi, ekonomik yapının güçlendirilerek sanayileşme hamlelerin yapılması, bu köklü değişimlerin temel taşlarını oluşturmuştur. Tüm bunlar, Türkiye'nin zorluklara rağmen geleceğe güvenle bakmasını ve güçlü adımlarla ilerlemesini sağlamıştır.

Bir asırda gerçekleşen hemen her alandaki değişim, hiç kuşkusuz son derece büyük ve kıymetlidir. Ancak yeni yüzyılın, Cumhuriyetin çok önemli kazanımlarının daha da ileri götürüldüğü, geliştirildiği ve Türkiye için çok daha parlak bir geleceğin inşa edileceği bir yüzyıl olması gerektiğinin de farkındayız. Böyle bir amaç, elbette bizlere çok önemli sorumluluklar yüklemektedir. Bu sorumluluklarımızı her koşul altında yerine getirirken, Türkiye Cumhuriyeti'nin adalet, demokrasi, eşitlik, özgürlük ve laiklikten oluşan güçlü bir temel üzerinde kurulduğu daima hatırdadır tutulmalıdır.

Ege Coğrafya Dergisi'nin Cumhuriyet'imizin 100. Yıl dönümü vesilesiyle hazırladığımız bu özel sayısı, ülke çapındaki çok daha geniş çaplı Cumhuriyet kutlamalarına, küçük bir katkı olarak kabul edilmeli; tarihimizin bu çok özel, önemli ve anlamlı noktasına düşülmüş bir not olarak görülmelidir. 2023 yılı, hoş bir tesadüf olarak, 1983 yılında çıkmaya başlayan dergimizin de 40. Yılı olmaktadır. Dolayısıyla bu yıl, söz konusu açıdan da bizler için ayrıca önemlidir.

Bir özel sayı hazırlama fikri ilk kez ortaya atıldığında, tatlı bir heyecan ve sorumluluk duygusuyla içerik oluşturulmaya çalışılmıştır. Başlangıçta disiplinimizin farklı farklı alt dallarının Türkiye'deki gelişim çizgilerini ortaya koyacak çalışmaların bir araya toplanması amaçlanmış ve gelecekte bu özel sayının ilgililer için bir referans haline gelmesi arzulanmıştır. Coğrafya disiplinin engin içeriğini her yönüyle yansıtmak sayıda yazıya yer vermek mümkün olmasa da, pek çok alanda, çok değerli çalışmalara yer verilmiş; bunları kaleme alan coğrafyacılar kadar yazıların türü ve içeriği açısından da bir çeşitlilik gözetilmiştir. Ülkemizin farklı coğrafya bölümlerinden, kariyerlerinin farklı aşamalarında bulunan, farklı akademik ilgi alanları bulunan coğrafyacılar, burada, tek bir çatı altından sizlere seslenmektedirler. İçinden çıktığı Bölümün –Ege Coğrafya'nın– kurumsal sınırlarını uzunca bir süredir aşmış bulunan Ege Coğrafya Dergisi, bu niteliğini bu özel sayıda da yansıtmıştır.

Bu sayıda yer verilen yazıların bazıları derleme niteliği taşıırken, bazıları da bu sayı için hazırlanmış ampirik makalelerdir. Türkiye’de coğrafyanın gelişiminden, ekonomik coğrafyaya, jeomorfolojiden turizm coğrafyasına, çevre ve paleocoğrafyadan klimatolojiye uzanan geniş bir yelpazede katkılar sağlanmıştır.

Bölümümüzün emekli öğretim üyelerinden Prof. Dr. İlhan Kayan, ülkemizde coğrafyanın gelişimi ve güncel durumu hakkındaki, kişisel deneyim ve birikimleriyle harmanladığı makalesinde ilgili literatürle de bir süreklilik ilişkisi kurmakta, kulak verilmesi gereken uyarı ve önerilerde bulunmaktadır.

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü öğretim üyelerinden Prof. Dr. Hüseyin Turoğlu da, benzer bir genel değerlendirmeyi, jeomorfoloji eğitimi özelinde yapmıştır. Yine bölümümüzün emekli hocalarından olan Prof. Dr. Asaf Koçman, doğal çevre bileşenlerinin etkileşimine ve bu etkileşimin coğrafi yorum ve değerlendirmelerdeki önemine dikkati çekmektedir. Prof. Dr. Füsün Baykal ve Prof. Dr. Gözde Emekli, doktora öğrencisi Okan Oğan ile birlikte kaleme aldıkları makalelerinde, Türkiye turizminin son 50 yılının fotoğrafını, yabancı turist talebi açısından çekmektedirler. Prof. Dr. Ecmel Erhat ile doktora öğrencisi Hakan Güler’in odaklandıkları konu ise kuraklıkların ülkemizdeki zamansal değişimidir. Prof. Dr. Ertuğ Öner ve Dr. Öğr. Üyesi Aylin Karadaş ile Adıyaman Üniversitesi’nden Doç. Dr. Rifat İlhan, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi’nden Doç. Dr. Serdar Vardar ve İstanbul Üniversitesi Arkeoloji Bölümü’nden Prof. Dr. Sedef Çokay-Kepçe, Türkiye kıyılarında uzun yıllardır istikrarla sürdürülen paleocoğrafya ve jeoarkeoloji çalışmalarımızın disiplinler arası bir örneğini Perge antik kenti özelinde vermektelerdir. Bakırçay Üniversitesi Coğrafya Bölümü’nden Prof. Dr. Şermin Tağıl ve Berkay Aytan ile Süleyman Demirel Üniversitesi Coğrafya Bölümü’nden Dr. Öğr. Üyesi Çağan Alevkayalı bu özel sayımıza, 1989-2022 döneminde Gediz Nehri Deltası sulak alanının kıyı çizgisindeki değişimini ortaya koyarak katkı vermişlerdir.

Balıkesir Üniversitesi Coğrafya Bölümü’nden Doç. Dr. İrfan Kaygalak, hem mevcut literatüre hem de bu alanda yazılmış doktora tezlerinin bir değerlendirmesine dayanarak, ekonomik coğrafyanın ülkemizdeki gelişim çizgisini ortaya koymaktadır. Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi Coğrafya Bölümü’nden Doç. Dr. İsmail Kervankıran ve Kübra İskenderoğlu ise, hem turizm coğrafyası hem de kadın coğrafyası bağlamında, kadınların sesine kulak vermekte, onların yurtdışı seyahat deneyimlerine odaklanmaktadır. Yine turizm coğrafyası ile yerleşme coğrafyasının kesişiminde yer alan yazısında, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Coğrafya Bölümü’nden Dr. Çetin Furkan Usun, yanıtlanması oldukça zor bir soruya yanıt arıyor: Türkiye’de ikinci konut sayısının tespiti mümkün mü?

Cumhuriyet’imizin 100 yıldır bizi birleştiren gücünün, yeni yüzyılında da güçlenerek devam etmesi dileğiyle, hem Dergimizin 40. Yılı, hem de Cumhuriyet’imizin 100. Yılı kutlu olsun.

Ege Coğrafya Dergisi Editörler Kurulu Adına

Prof. Dr. Şevket IŞIK

Doç. Dr. İlkey SÜDAŞ

29 Ekim 2023

Received: 26 September 2023 | Accepted: 4 October 2023

100 YILLIK CUMHURİYET DÖNEMİNDE TÜRKİYE ÜNİVERSİTELERİNDE COĞRAFYA EĞİTİMİNE İLİŞKİN GENEL BİR DEĞERLENDİRME

A General Evaluation of Geography Education in Turkish Universities in the 100-Year Republic Period

İlhan KAYAN

*Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Emekli Öğretim Üyesi
İzmir-Türkiye*

ilhan.kayan@ege.edu.tr

Abstract

It is seen that, in the publications on geography education in Turkish universities in the 100-year Republican period, the stages are mainly separated due to structural arrangements, and the confusion created by frequently changing laws and regulations was discussed. On the other hand, approaches that cover subjects such as research methods and practices that change and diversify according to contemporary scientific and technological developments, new scientific results obtained, and their evaluation by transferring them to application areas lag far behind. This is because, unfortunately, geography education (like many other fields) is not based on planning in accordance with the current information requirements. Especially since the 1960s, the rapidly increasing population and the interest in university education have put a lot of pressure on the limited university and department capacity that existed before. Since the 1980s, many universities and departments have been opened, with some political and populist approaches, in order to meet this demand, the capacity has been greatly increased, but since the teaching staff could not keep up with this, there has been a great loss of qualifications. As a result of this, an order has been formed in geography programs where there are about 5000 student entrances and exits every year. In this case, the faculty members cannot make research and publications with the expected scientific weight under the heavy teaching load, and the main purpose of the research and publications has been to pass the academic stages. Thus, the geography departments have transformed into units that have the characteristics of schools, not universities. Young people who graduate in such an education system have not been able to find employment opportunities in newly developing related fields, and they have not been able to fulfill their traditional expectations of secondary education teaching. In order to get out of this deadlock, a planned arrangement to be made by a team that knows the problems well must be implemented in a disciplined manner.

Keywords: Geography, Geography education, Academic staff in geography, Employment of geographers.

Öz

Türkiye üniversitelerinde 100 yıllık Cumhuriyet dönemindeki coğrafya eğitimi üzerinde yapılan yayınlarda, ağırlıklı olarak yapısal düzenlemelere bağlı dönemlerin ayrıldığı, sık sık değişen yasa ve yönetmeliklerin yarattığı karışıklıkların tartışıldığı dikkati çekmektedir. Buna karşılık, çağdaş bilimsel ve teknolojik gelişmelere göre değişen ve çeşitlenen araştırma yöntem ve uygulamalarının tanıtılması, sağlanan yeni bilimsel sonuçların uygulama alanlarına aktararak değerlendirilmesi gibi konulara beklenen ölçüde yer verilmediği görülmektedir. Bunun nedeni, ne yazık ki, coğrafya eğitiminin (başka birçok alanlar gibi) güncel bilgi ve verilere dayanan, ihtiyaçlara uygun, bilinçli bir planlama ile yapılmıyor olmasıdır. Özellikle 1960'lı yıllardan itibaren hızlı artan nüfus ve üniversite eğitime duyulan ilgi, önceleri var olan kısıtlı üniversite ve bölüm kapasitesini çok zorlamıştır. 1980'li yıllardan itibaren bu talebi karşılamak için, biraz da politik ve populist yaklaşımlarla üniversite sayısı, bölüm ve kapasite çok artırılmış, ancak öğretim kadroları buna yetişemediği için çok büyük ölçüde nitelik kaybı olmuştur. Bunun sonucunda, her yıl 5000 kadar öğrenci giriş-çıkışının gerçekleştiği coğrafya programlarında, öğretim üyeleri yoğun öğretim yükü altında beklenen bilimsel ağırlıkta araştırma ve yayınlara yapamaz olmuşlardır. Yapılabilen araştırma ve yayınların ise daha çok akademik aşamaları geçmek ve bunun için gereken puanları toplamak amaçlı olduğu dikkati çekmektedir. Böylece coğrafya bölümleri üniversite değil, okul niteliğinde birimlere dönüşmüştür. Böyle bir eğitim düzeni içinde mezun olan gençler, gelişen yeni alanlarda istihdam imkânı bulamadıkları gibi, geleneksel olarak alışılan orta öğretim öğretmenliği beklentilerini de gerçekleştiremez olmuşlardır. Bu çıkmazdan kurtulmak için planlı bir yeni yapılanma gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Coğrafya, Coğrafya eğitimi, Coğrafyada akademik kadrolar, Coğrafyacıların istihdamı

1. GİRİŞ

Büyük olayların özel yıllarındaki kutlamalarının daha bir önemsenerek yapılması âdet olmuştur. Bunun, genel bir değerlendirme için fırsat oluşturduğu da düşünülebilir. Türk tarihinin en önemli olaylarından biri olan Cumhuriyetin kuruluşunun 100. yılında da birçok alanda “100. Yıl anısına...” etkinlik ve yayınlar yapılmaktadır. Coğrafya alanında da bu amaçla coğrafya eğitimindeki gelişme ve değişimler konusunda güncelleyici bir yazı yayımlanmasının uygun olacağı düşünülmüştür. Cumhuriyet’in 50. Yılında değerli hocamız merhum Prof. Dr. Sırrı Erinç’in “Cumhuriyet’in 50. Yılında Türkiye’de Coğrafya” başlıklı kapsamlı yazısı bu konudaki yayınların öncüsü ve sonraki yayınların baş kaynağı niteliğindedir (Erinç 1973). Cumhuriyet’in 75. Yılında yapılan yayınlardan değerli meslektaşım, mesai arkadaşım emekli Prof. Dr. Asaf Koçman’ın ve sonrasında benim yazılarımız Erinç çizgisinin devamı niteliğindedir (Koçman, 1999; Kayan, 2000). Şimdi 100. Yıla geldiğimiz bu aşamada, bu geleneği sürdürmek amacıyla hazırlanan “Ege Coğrafya Dergisi Özel Sayısı”na aynı çizgide katkıda bulunmaya çalışmaktan buruk bir mutluluk duymaktayım.

Türkiye’de coğrafya eğitimi ile ilgili yazılarda genellikle belirli olay veya oluşumlarla sınırlanan gelişme dönemleri, coğrafyanın tanımı ve sorunlar üzerinde durulduğu görülmektedir. Erinç (1973), Türkiye’de coğrafya eğitiminin gelişim sürecini dört dönemde değerlendirmiştir:

1. 1915’de İstanbul Darülfünunu’nun kuruluşundan önceki dönem,
2. 1933’de Darülfünun’un Üniversite’ye dönüştürülmesine kadar geçen ve “Türk coğrafyasının öncüleri ve ilk adımlar” olarak nitelenen dönem,
3. 1941’de Türk Coğrafya Kurumu’nun kurulmasına kadar geçen ve “Türk Coğrafyasının kuruluş ve örgütlenmesi” olarak tanımlanan dönem ve
4. 1941-1973 “Türk coğrafyasının yükseliş dönemi”.

Koçman 1999 yılında, Cumhuriyet’in 75. Yılı vesilesiyle yayımladığı yazısında, 4. aşamanın 1981 de 2547 Sayılı Yasanın çıkışına kadar uzatılabileceğini öne sürmüş, bundan sonrasını “Türk Coğrafyasının yaygınlaşması ve nitelikte kayıplar” dönemi başlığı ile 5. aşama olarak eklemiştir.

Aynı amaçla 2000 yılındaki yazımı gözden geçirirken şu satırlarım dikkatimi çekti: “Bir 25 yıl sonra, Cumhuriyetimizin 100. Yılı Kutlamalarında, bugünkü genç coğrafyacıların şimdiki problemleri aşmış, daha çok bilimsel konu ve yöntemlerdeki gelişmeleri tartıştıkları yazılar yayımlamalarını diliyorum. s: 10”. Şimdi 100. Yıla eriştik. Ancak, çağdaş gelişmelere uygun bazı adımlar atılmakla birlikte, ne yazık ki, Koçman’ın eklediği “yaygınlaşma ve nitelik kaybı”nın devam ettiğini, dileklerimiz gerçeğe dönüşmediğini görüyoruz. Öte yandan son yıllarda genç meslektaşlarımızın Türkiye üniversitelerindeki coğrafya eğitimi üzerine farklı yaklaşımlarla yaptıkları yeni yayınlar da bulunmaktadır. Bunlardan dikkati çeken bir yazı, Özgür ve Yavan’a aittir (2013). Kapsamlı bir literatür araştırmasına dayanan bu yazıda 1960’lı yıllardan itibaren Türk coğrafyasının çağdaş batı coğrafyasındaki gelişmeleri izleyemediği, geri kaldığı, başarısız olduğu değerlendirilmiştir, kuramsal ve felsefi bir yaklaşımla başarısızlığın nedenleri irdelenmiştir.

Bu yazıda, önceki yayınlarda üzerinde durulan konuları ve verilen bilgileri tekrarlayıp tartışmaktan çok, kendi dönemimde, büyük bölümünde yönetici olarak yaşadığım gelişme ve değişimlerden edindiğim birikimin kendimce değerlendirmesini yapmaya çalıştım. Bu nedenle, ilgili yayınlara ait fazla kaynak da kullanmadım. Bununla birlikte, konunun bütünlüğünü koruyabilmek için, yerine göre önceki ve sonraki gelişmelere kısaca değinmekten de kaçınmadım.

2. COĞRAFYA EĞİTİMİNİN GELİŞİMİNE KISA BAKIŞ

1935 yılına kadar Türkiye’de sadece İstanbul Üniversitesi’nde Coğrafya Bölümü vardı. Bu tarihte kurulan Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi’nin temel bölümlerinden biri olarak, Türkiye’nin ikinci coğrafya bölümü eğitime başladı. 1946 yılında Ankara Üniversitesi’nin kurulmasıyla da bu üniversite içinde yerini aldı.

Sonraki yıllarda nüfus artışı ve bilim alanlarındaki hızlı gelişmelere paralel olarak toplumda üniversitelere ve üniversite eğitimine gösterilen ilgi giderek artmıştır. Bunun gereği olarak, zaman zaman üniversitelerle ilgili

hukukî düzenlemeler yapılmış, üniversitelerin sayı ve kapasitelerinin artırılması ile ilgili kararlar alınmıştır. **1960**'lı yılların başlarından itibaren Türkiye'de üniversite eğitimi sosyal statü sağlaması yanında, daha çok bir meslek edinme yolu olarak önem kazanmış, öğrenci olma talebi hızla artmıştır. O yıllarda Türkiye'de sadece İstanbul ve Ankara'daki üniversitelerin bu talebi karşılamada yetersiz kalması üzerine çözüm yolları aranmış, ilk aşamada üniversiteye girişte **merkezi sınav sistemi** uygulamasına geçilmiş ve **kontenjan artırımına** gidilmiştir. Belli bir mesleğe göre eğitim vermeyen temel bilim alanları, özellikle coğrafyanın da aralarında bulunduğu sosyal bilim alanları, kontenjan artırılmasına en uygun bölümler olarak görülmüş, onlarca öğrenci alınan bölümlere yüzlerce öğrenci alınmaya başlanmıştır. Bu da yetmeyince, birçok bölümlerle birlikte coğrafyada da **gece öğretimi** başlatılmıştır. Öte yandan, bu dönemde açılan birçok "**özel yüksekokul**" artan "yüksek tahsil" talebini hafifletmeye (yeni problemler getirirse de) bir ölçüde katkıda bulunmuştur. Bu konuda çözüm arayışları sonraki yıllarda da sürmüştür, daha önce "uzaktan eğitim", "mektupla eğitim" gibi adlarla yapılan uygulamalar **1981**'de başlatılan Anadolu Üniversitesi **Açık Öğretim Sistemi** içinde toplanmıştır. Burada coğrafya ile ilgili olarak sadece "Coğrafi Bilgi Sistemleri Önlisans Programı" bulunmaktadır. Sonraki yıllarda İstanbul ve Ankara üniversitelerinde "Açık Öğretim" ve "Uzaktan Eğitim" programları oluşturulmuş ve bunların Coğrafya programlarına, örneğin 2022 yılında 1600 kadar öğrenci kaydı yapılmıştır. Kendi içinde, amaçları doğrultusunda işleyen bu uygulamalar, kuşkusuz, klasik üniversite anlam ve kapsamı dışında, farklı bir yüksek tahsil yöntemidir.

1960'lı yıllarda genel olarak üniversite eğitiminin (özel olarak coğrafya bölümlerinde) mevcut **öğretim üyesi** kadrosu ve fiziksel alt yapı ile yürütülmeye zorlanması sonucunda ortaya çıkan durum, Koçman'ın 1981 den sonrası için kullandığı "*nitelik kaybı*"nın ilk aşaması olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte, önceki uygulamaya alışkanlıklarının ivmesiyle bu aşamada eğitim bir süre daha önceki gibi sürdürülebilmiştir. Örneğin çok sayıdaki öğrenciyle dahi uygulamalı dersler verilmeye, her öğrenciye seminer ve bitirme tezleri yaptırılmaya devam edilmiştir. O dönemin bir öğrencisi olarak, bitirme tezlerimizle ilgili sorularımızı sormak için hocalarımızın görüşme saatlerinde, kapılarında kuyruğa girdiğimizi, bize ayırabildikleri birkaç dakikayı en iyi şekilde değerlendirmenin heyecanını yaşadığımızı hep hatırlarım.

Bu aşamada yeni üniversiteler açılması, kuşkusuz en uygun ve kalıcı çözüm yollarının başında geliyordu. Coğrafya bölümleri özelinde, **1974** yılında **Atatürk Üniversitesi**'nde, **1979** yılında da **Ege Üniversitesi**'nde coğrafya bölümleri açıldı. Üniversite ve coğrafya bölümlerinin sayısındaki asıl artış dönemi **1981**'de çıkarılan 2547 Sayılı Yasa ile başladı ve hızlanarak günümüze kadar devam etti. Koçman, 1999 da coğrafya bölümü sayısının 19'a çıktığını kaydetmiştir. Bugün ise Türkiye'nin 208 üniversitesinden 62'sinde coğrafya eğitimi programı bulunmakta olup, bunlardan 47'si bölüm yapısındadır. Tüm programların devlet üniversiteleri bünyesinde bulunuyor olması dikkati çeken bir husustur. İlk bakışta, istatistiksel olarak gelişme gibi görünen ve sunulan bu artış, aslında, üniversite eğitimi için öncelikle olması gereken "niteliklilik" bakımından çok büyük ve kolay düzelemeyecek bir gerileme ve çöküntüye neden olmuştur.

Yeni kurulan üniversitelerde (çoğunlukla) fiziksel alt yapı büyük yatırımlarla cazip bir görünüm oluşturacak düzeyde ve yeterli boyutta sağlanmıştır. Ancak, öğretim üyesi eksikliği en önemli sorun olarak günümüze kadar devam etmiştir. Başlangıçta yeni üniversitelerin yetişmiş öğretim üyesi eksikliğini gidermek için çeşitli yollar denenmiştir. Bunlardan benim de yaşadığım **rotasyon** yöntemi yeni üniversitelerde bir süreliğine eğitime katkıda bulursa bile hem misafir hoca, hem de kurum tarafından benimsenemediği, geçici olduğu için beklenen faydayı sağlayamamıştır. Daha sonra akademik aşamalarda ilerlemek için **yer değiştirme** (yeni bir üniversiteye geçme) koşulu da bir şekilde "aşılmış", beklenen düzeyde etkili olamamıştır. Öte yandan, yeni üniversitelere öğretim üyesi yetiştirmek için de çeşitli yöntemler denenmiştir. Örneğin 1980'li yıllarda öğretim üyesi yetiştirilmesi için **yurt dışına** öğrenciler gönderilmiştir. Doktoralarını tamamlayarak dönen bu öğrenciler sayıca yeterli olmadığı gibi (coğrafya alanı özelinde), bir kısmı da dışarıda yöneldikleri konuların özelliği bakımından, döndüklerinde uyumsuz ve sahipsiz kalmışlardır. Bazı başka nedenlerle de bu yöntemden beklenen sonuç alınamayınca, Türkiye'de, "gelişmiş" üniversitelerde "**Öğretim Üyesi Yetiştirme Programı: ÖYP**" adıyla bir uygulamaya geçilmiştir. Özellikle taşra illerinde (daha çok doğu ve güneydoğu) açılan yeni üniversitelere araştırma görevlisi kadrosu ile alınan lisans mezunu gençler, geçici olarak gelişmiş üniversitelerden birinde doktora öğrencisi sıfatı ile görevlendirilmişlerdir. Bu üniversitelerin doktora programı kurallarına göre yetiştirilmesi amaçlanan gençlerden bir kısmı, doktoralarını tamamlayıp asıl kadrolarının bulunduğu

üniversitelere gittiklerinde, kendilerine yardımcı doçent (bugünkü doktoralı öğretim üyesi) kadrosu verilmemiştir. Bu veya başka nedenlerle, ÖYP programında doktoralarını tamamlayan gençlerden bazıları, genellikle batıda yeni açılan üniversitelerde kadro bulma yollarını araştırmışlar ve çoğu bunda başarılı olmuştur. Bunun nedeni, batıdaki yeni kurulan üniversitelerin (hatta eskilerinin) de öğretim üyesi ihtiyaçlarının bulunmasıdır. Sonuçta yine amaca tam olarak ulaşılammıştır.

Bu örneklerden anlaşılacağı gibi, öğretim üyesi yetiştirme basit ve pratik bir yolu bulunmamaktadır. Bu uzun soluklu bir süreçtir ve sağlam temellere oturtularak süreklilik sağlanması gerekir. Bir yandan yeni öğretim üyesi yetiştirmek için çeşitli yöntemler denenirken, bir yandan da bunun için gerekli kadroların sağlanmasında **yaşanan zorluklar** anlaşılır gibi değildir. Bu konuyu kendi deneyimimle açıklamak isterim: 1979 yılında kurulan Ege Üniversitesinde Coğrafya Bölümü 1980’li yılların başında gerçek bölüm niteliği kazandı. Ben 1987 yılında Bölüme atandığımda iki doçent ve yeni atanmış (üçü aynı yıl mezunu) beş asistan (bugünkü karşılığı araştırma görevlisi) bulunuyordu. O yıllarda bölümlerin **norm kadroları** vardı. Buna göre beş asistanımız doktoralarını tamamladıklarında kendilerine “yardımcı doçent” kadrosu verilmesinde zorluk çekilmedi.

Ancak, boşalttıkları asistan kadrolarını, değişen kurallar nedeniyle, yenilerini alarak dolduramadık. Günü geldi, bu genç arkadaşlarımız doçent, profesör oldular. Yine değişen kurallar nedeniyle, kendilerine kadro açılmasına (veya kullanılmasına) YÖK tarafından izin verilmediği için bu defa Fakülte içinde başka bölümlerle kadro takasları yapılması gibi garip bir uygulamaya gidildi. Bu nedenle bölümler arasında hararetli pazarlıklar, kırgınlıklar yaşandı. Örneğin ben emekli olduğumda bölümde doçent kadrosuna ihtiyaç olduğu için benim “kıymetli” profesör kadrom başka bir bölümde bekleyen birisi için verilip, yerine o sıra bölümde kadro bekleyen arkadaşımız için doçent kadrosu alındı. Bu arada, profesör olan doçentlerimizin yıllarca kadro beklemek zorunda kalmaları da diğer anlaşılmaz uygulama aksaklıklarından biriydi. Günü kurtarmaya yönelik böyle garip yöntemlerin, en üst düzeyde akıl ve mantıkla çalışması gereken üniversite gibi bir kurumda uygulanmasının kabul edilebilir bir gereksesi bulunmamaktadır.

Bu süreçte yeni eleman (araştırma görevlisi) alma yolu hep kapalı olduğu için bölüm kadrosu gençleştirilemedi. ÖYP programı başladıktan sonra, bu yolla bölüme gelen gençlere bölümün asli araştırma görevlileri gibi bakılması veya görülmesi de başka bir aksaklıktı. Onlar doktoralarını tamamladığında, eksik olan bölüm araştırma görevlisi kadrolarına atanmak isteseler de bu da gerçekleşemedi (bir istisna ile). Sonuç olarak bölümde kadro piramidi tersine döndü ve bölümün ayakta durması mümkün olmayan bir durum doğdu. Önümüzdeki yakın yıllarda önce iki, sonra da aynı yaşta olan üç öğretim üyesi yaş sınırına ulaşarak emekli olduklarında, arkalarından gelen olmadığı için bölümün boşalması, bilimsel birikimlerin, oluşan geleneklerin yok olması, kurulan laboratuvarların kapanması gibi bir tablo ortaya çıkmıştır. Bu kötü bir uç örnek olabilir; ancak bir yandan yeni üniversitelerde kadro doldurmadaki yanlış yaklaşımların, bir yandan eski üniversitelerdeki tersine gidişin, tamamen üst yönetimlerin (açıkçası YÖK ve Rektörlüklerin) plansız, öngörüsüz, anlaşılmaz uygulamalarının sonucu olduğu kuşkusuzdur.

1981 yılında çıkarılan 2547 Sayılı Yükseköğretim Yasası ve bu yasa ile kurulan Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK), daha önce yaşanan bazı sorunları çözme amaçlı ve (eleştirilse de) kendi içinde tutarlı bir içerikle oluşturulmuştu. Ancak Yasa zaman içinde günlük ihtiyaçlara göre eklemelerle o kadar çok değiştirildi ki, aslını kaybederek yamalı bir kumaşa dönüştü. Birçok yamanın birbiri ile uyumsuz olması nedeniyle de farklı uygulamalar ve yönetimde karışıklıklar meydana geldi. Bunun yanında, ilk bakışta etkileri fark edilmeyen temel bir yaklaşım hatası, Türkiye’deki üniversite hayatını, öğretim üyesi yetiştirme konusunda olumsuz yönde etkilemiş, değiştirmiştir: 1981 öncesinde, öğretim üyesi yetiştirme yolu, **asistanlıktan** geçirdi. Asistan, akademik bakımdan bir öğretim üyesine bağlı olur, onunla usta-çırak ilişkisi içinde yetişirdi. Bunun sakıncaları yok değildi. Örneğin bazı öğretim üyelerinin asistanları kendilerine hizmet eden özel yardımcıları olarak görmeleri, haksız davranışlarla onları mağdur etmeleri çok görülen ve tartışılan durumlardan idi. Yeni düzenlemede muhtemelen bu olumsuzluk giderilmeye çalışıldı ve asistan yerine “**araştırma görevlisi**” statüsü tanımlandı. Lisans eğitimini yeni tamamlamış bir genç, bir bölüme (coğrafya) araştırma görevlisi olarak atandığında, o alanda araştırma yapmaya yetkin bir kişiymiş gibi görüldü. Bağlı olduğu bir öğretim üyesi bulunmadığı için “bölümün” ortak elemanı olarak sahipsiz kaldı. Kuşkusuz, doktora eğitimine başlayınca bir

danışman hocası oldu ama idari anlamda bölümün her işine koşturulan bir konumda bulunmaları kaçınılmaz oldu. Öte yandan, kişisel olarak benim gözlemim, bu gençlerden bazılarının, atanmalarından itibaren kendilerini alanlarında araştırmaya yetkin kişiler olarak görmeleri ve “biraz” başına buyruk olmalarıdır. Böyle örneklerde, büyüklerden gençlere deneyim aktarımı yeterince sağlanamadığı için, akademik gelişme kesintiye uğramakta, belli konularda ekol oluşumu gerçekleşmemekte, gençler kendi deneyimini baştan oluşturmaktadır. Kuşkusuz, böyle bir akademisyenin de kendinden sonrakilere sahip çıkma alışkanlığı olamayacağı için, durum bir kısır döngüye dönüşebilmektedir. Bu uygulamanın çok olumsuz örnekleri yanında, zaman içinde bazı öğretim üyelerinin lisans aşamasında kendi konularına ilgi gösteren ve başarılı olan öğrencileri, lisansüstü eğitime teşvik ettikleri, yetiştirip kadroya geçmeleri için çaba gösterdikleri de gözlenmektedir.

Üzerinde durulmayan önemli bir konu da akademik ilerlemelerde her alanın kendine özgü değerlendirme kriterleri olduğunun dikkate alınmamasıdır. Uygulamada farklı bilim alanlarındaki değerlendirmeler aynı yöntemlerle yapılmaktadır. Bunun için de öne çıkan, fen bilimlerine uygun kriterlerin genelleştirilmesidir. Örneğin coğrafyada küçük makaleler değil, belli başlı bir büyük çalışmanın (bağımsız bir araştırma projesinin) değerlendirme için daha uygun olduğunu düşünüyoruz. Doçentliğe başvurmak isteyenlerin sundukları makaleler genellikle çok yazarlıdır ve katkı payı belli olmamaktadır. Her ne kadar sonradan katkı payı belirtme gerekliliği istenmişse de, bunun doğrulukla ayırt edilmesi mümkün değildir. Bunun yanında, uygulamada bir geri dönüş örneği olarak, son zamanlarda adaydan bir kitap yayını istenmekte, buna verilen puan daha fazla olmaktadır. Ancak, tez niteliğinde olmayan, herhangi bir denetim ve hakem görüşü gerektirmeyen bu tür bir kitabın yayını, günümüz teknolojik imkânları ile kolayca yapılabilir. Bazı adaylar kendilerine göre bir derleme ile bir kitapçık hazırlayabilmekte, bir yayınevi ile anlaşılıp ISBN numarası da alarak, az sayıda baskı yaptırarak dosyasına koyabilmektedir. Birçok jüri üyesi bunu sadece şekil olarak “kitabı var, puanı tutuyor” şeklinde bir değerlendirme ile sonuçlandırabilmektedir. Kuşkusuz, bu olumsuz tabloyu hem aday, hem de jüri üyeleri için genellemek haksızlık olur; ancak, bunun örnekleri ve görevini titizlikle yapmaya çalışan öğretim üyelerinin bu yöndeki yakınmaları az değildir. Bunun biraz farklı örneklerini kendi dönemimde katıldığım jüri toplantılarında (önceleri doçentlik için dosya değerlendirmesinden sonra jüri toplanır, değerlendirme olumlu olursa aday sınava alınır ve sonuç buna göre kararlaştırılırdı), yeni kurulan, özellikle doğu üniversitelerinden başvuran adaylar için “*öğretim üyesine ihtiyaç var, adayı başarılı sayalım, zamanla eksiklerini tamamlar*” yaklaşımını çok görmüşümdür. Zamanla iyileşme bir yana, böyle kişilerin çevrelerine topladıkları akademik yeteneği olmayan kişilerle giderek kısır döngüye dönüşen bir süreç başlattıkları, şahit olduğumuz kötü örneklerdendir. Bu yaklaşım, öğretim üyesi sayısını (beklendiği gibi) hızla artırmada etkili olsa bile, akademik düzeyde geri dönüşüme neden olmuştur.

Farklı bilim alanlarında değerlendirme kriterlerinin de farklı olması gereği konusunda, yine üzerinde durulmayan bir uygulama da eğitimde **yıl yerine yarıyıl** sistemine geçilmesi ve bununla bağlantılı olarak sınav sayısının çok artmış olmasıdır. Coğrafyada (belki diğer birçok sosyal bilim alanında da) derslerin yıl bütünlüğü içinde verilmesi ve yıl sonunda bilgi birikiminin bütüncül olarak değerlendirilmesi daha uygundur. Yarıyıl düzeninde, araya giren vize sınavları ile eğitim daha da bölünmekte, belli konularda verilen bilginin bütünlüğü bozulmaktadır. 14 haftadan oluşan bir yarıyılın ortasında vize ve telafi sınavları ile 2-3 hafta eğitime ara verilmektedir. Dönem sonunda ise iki hafta dönem sonu, bir hafta bütünleme, ayrıca mazeret, hatta ilâveten üç ders, tek ders sınavları ile öğretim üyeleri ve öğrenciler için eğitim süreci dersten çok sınav ile geçmektedir. Bu, dikkat edilirse, 1980 sonrası üniversite yaşamına yönetimin koyduğu bir “meşgul etme” yaklaşımının uzantısıdır. Fen ve teknik alanlar için belli konulardaki eğitim-öğretim birikiminin değerlendirilip kapatılması, bunun üzerine yeni konularla devam edilmesi uygun olabilir, ancak coğrafya için birbiriyle ilişkili bilgilerin bütün olarak değerlendirilmesi daha uygundur. Gerçekte, yıl yerine dönem sistemine geçildiğinde bizim yaptığımız, konulara göre dersleri bölüp ayrı isimlerle yeni ders gibi uygulamaktan ibaret olmuştur. Böylece sayısı artmış gibi görünse de verilen derslerin, sınav haftalarıyla kayıplar da dikkate alınır, içerik ve kapsamında olumlu bir değişim olmamıştır.

Yeni düzenlemeler kapsamında çok olumsuz bir gelişme de coğrafya lisans eğitiminde **fiziki ve beşeri coğrafyanın ayrılması**, ayrı bilim sınıfları içine yerleştirilmesi çabalarıdır. Coğrafya fiziki çevre ile insan etkinlikleri arasındaki ilişkilerin değerlendirilmesine dayanan bir bilim alanıdır. Bunlar ayrılırsa ikisi de coğrafya

olmaz. Bu gerçek her zaman dile getirilmekte, ancak, coğrafyayı bilmeyenlerin karar alma konumuna gelmeleri durumunda bu yanlış yola girilmektedir. Henüz uygulanmasına geçilmeyen bu girişimden vazgeçildiğini görmek isteriz. Ancak, böyle bir karar alınması, sadece işleyiş yönünden bir değişiklik getirecek, coğrafyanın bilimsel bütünlüğünü bozmayacaktır. Coğrafya insanlığın var oluşundan beri ne ise yine o olarak kalacaktır. Kişisel yaklaşım, tercih, düşünce veya kararlarla bir bilim alanının kapsam ve niteliği değiştirilemez.

3. COĞRAFYA VE NEYE YARADIĞI TARTIŞMALARI

Coğrafya eğitimi ile ilgili yayınlarda tekrarlanan bir konu da **coğrafyanın tanımı** ve günümüzde ne işe yaradığıdır. Üniversite öncesi öğrenim aşamalarından sonra 4 yıl lisans programında coğrafya öğrenimi ve eğitimi almış bir kişi, hâlâ coğrafyanın ne olduğunu sorgulamak gereğini duyuyor ve bunu tartışlıyorsa, temelde bir problem var demektir. Bunun yanında, tekrarlanan bir husus da coğrafyanın mekâna ilgili istatistik bilgilerin **ezberlenmesi olmadığıdır**. Her bilim alanı gibi, coğrafyanın da bir bilgi kaynağı vardır ve bu, yeryüzü ve onun üzerinde her türlü etkinliği ile insan varlığıdır. Yeryüzünün bütünü veya bir bölümü ile ilgili coğrafi değerlendirmeler, o mekâna ait veriler bilinmeden veya belirtilmeden yapılamaz. Bir tıp öğrencisi temel bilgi olarak nasıl ki anatomide her bir organın bölümlerini en ayrıntılı adlandırmalarla öğreniyor, bunları “ezberlemek” zorunda oluyorsa, (bu örneği bütün bilim alanları için tekrarlamak mümkün), coğrafyacı da bir yeri tanımlarken onun özelliklerini, ne şekilde olması gerekiyorsa öyle anlatmak için verileri “**ezberlemek**” zorundadır. Bunun gocunulacak, yadırganacak bir yanı yoktur. Coğrafya, mekânı tanıma, tanıtma bilgisidir ve bilgi (veri) olmadan bilim yapılamaz. Önemli ve gerekli olan, bu bilgilerin, her bilim alanında olması gerektiği gibi, birbiri ile ilişkilendirilerek değerlendirilmesidir. İşte ilköğretimden itibaren tüm coğrafya eğitimimizde bu yapılamadığı ve bilgiler sadece verilerin sayılıp dökülmesi aşamasında kaldığı için, coğrafya sevimsiz bir konu (veya ders) olarak tanınmakta, itibarsızlaşmaktadır. Bunun somut örnekleri popüler bilgi yarışmaları ve sokak röportajlarında karşımıza çıkmakta, basit coğrafya konularındaki bilgisizlikler alay ve eğlence konusu yapılmaktadır. Bu konuda önemli bir eksiğimiz de harita (ve grafik, şekil) kullanımımızdır. **Harita**, mekân tanımlamada, verilerin görsel olarak sunulmasında en değerli araçtır. Sayfalarca yazıyla anlatılamayacak bilgileri bir harita üzerinde göstererek kolayca anlaşılır şekilde ifade edebiliriz. Ancak ilgili tüm ortamlarda bu araçtan yararlanmaktan adeta kaçınılmaktadır. Örneğin, televizyonlarda gerçekte coğrafyadan başka bir şey olmayan çok güzel belgeseller, turizm programları, gezi ve macera dizileri yayımlanmaktadır. Ancak, konu edilen mekânın dünya veya ülke içindeki yeri bir haritada gösterilmediği gibi, çoğu zaman mekâna ait yer adı dahi belirtilmemekte veya program başındaki söyleniş ile yetinilmektedir. Bu konuda ilgili kanallara yaptığım uyarı ve önerilerin hiç dikkate alınmadığını, cevap bile verilmediğini belirtmek isterim. Daha doğru olanı, bu tür girişimlerin kurumsal olarak (Örneğin Türk Coğrafya Kurumu) yapılması ve takipçi olunmasıdır.

Coğrafya eğitiminin **neye yaradığı** konusuna gelince; eğer coğrafya bilgisi yukarıda değinildiği gibi sadece mekâna ait tanıtıcı bilgi yığını düzeyinde verilirse, yararı sadece başka alanlara veri sağlamakla sınırlı kalır. Ancak, coğrafya bir meslek olarak düşünülürse, o zaman coğrafyacının gerçekten çok bilgili ve bilgi değerlendirmede yetenekli olması gerekir. Coğrafyacı, orkestrayı yöneten bir şefe benzetilebilir. Bu şef, tek tek enstrümanları, onların virtüözleri gibi çalamayabilir ama orkestrayı yönetirken adeta hepsini birden o çalmaktadır. Bu basit örneği devleti yönetenlere kadar genişletebiliriz. Coğrafya bilgisi, hayat bilgisidir ve herkese gereklidir. Herkes bu bilgiyi bilerek veya bilmeyerek kullanır, kullanmak zorundadır. Örneğin oturacağımız evi alırken veya kiralarırken onun konumuna, cephesinin hangi yöne baktığına, ulaşım imkânlarına, dikkat etmiyor muyuz? Tatile giderken tercihimize göre yer seçmiyor muyuz? Bunlar gibi sayamayacağımız kadar çok, yaşamımızla ilgili konuda hep coğrafyadan yararlanıyor, ancak farkına bile varmıyoruz.

Günümüzde coğrafya toplumda, hatta kendi mensuplarından pek çoğu arasında gerçek anlamıyla tanınıp algılanamamakta; ne yazık ki, coğrafyanın ne olduğunu gösterecek etkili, yararlı çalışma örnekleri ortaya konulamamaktadır. Bunun nedenlerinin başında Türkiye’de coğrafyanın kurumsal bir sahibinin bulunmaması gelmektedir. Gerçekte 1941 yılından beri bir “Türk Coğrafya Kurumu” vardır; ancak, sadece dernek niteliğindeki bu kurumun bütçesi ve sürekli bir görevli kadrosu bulunmamaktadır. Kurum, gönüllülük esasına göre yürütülmekte, Dernekler Kanununa göre seçilen yöneticilerden çok şey beklenmekte, gerçekleştiremedikleri

beklentiler için hep eleştirilmektedirler. Ancak, eleştirenler de yönetime geçip neler yapılabileceğini göstermeye yanaşmamaktadır. Sonuç olarak bir kurumumuz vardır ama etkinlik gösterecek güce sahip bulunmamaktadır.

Coğrafyanın sahipsizliği, daha doğrusu coğrafi çalışmaların eksikliği nedeniyle ortaya çıkan boşluk yeni kavramlarla doldurulmaya çalışılmıştır. Örneğin “**çevre bilimleri**” ve bunun alt dalları coğrafyanın güncellenmiş yeni versiyonu gibidir ve coğrafyaya göre toplumda çok daha tanınır ve itibarlı durumdadır. Çevre plânlaması gibi konularda coğrafyanın adı geçmezken, bu “iş”in doğrudan ve “doğal” olarak çevre “uzmanları”na ait olduğu kabul edilmektedir.

4. COĞRAFYA LİSANS MEZUNLARININ İSTİHDAMI

Diğer birçok temel sosyal bilim alanı gibi coğrafya mezunlarının **istihdamı** da 1960’lı yılların başlarından beri büyüyen bir sorun olmuştur. Coğrafya alanında üniversite eğitimi meslek edinmek için bir yol olarak görenlerin geleneksel beklentisi orta öğretim kurumlarında alanları ile ilgili derslerin **öğretmenliği** idi. Kuşkusuz, öğretmenlik sadece konuyu bilmekle yapılabilecek bir meslek değildir. Bu nedenle, önceden de var olan **öğretmenlik formasyon programları** geliştirilerek coğrafya mezunlarına (diğer benzer alanlar gibi), bu programlardan sertifika almak koşuluyla öğretmenlik kapısı açık tutulmaya çalışıldı. Ancak, bu aşamada (1960-1980 arası diyebiliriz) öğretmen okullarından ve özellikle Yüksek Öğretmen Okullarından mezun olanlar ihtiyaç duyulan öğretmen kadrolarını karşılamaya, doldurmaya başladı. 1981 sonrasında ise Yüksek Öğretmen Okullarının üniversitelere bağlanarak Eğitim Fakültelerine dönüştürülmesi, öğretmenlik mesleğinin gerçek sahiplerine geçmesini sağladı ve coğrafya lisans mezunlarının öğretmen olma şansını azalttı. Bunun yanında, son yıllarda orta öğretimde coğrafya derslerinin azaltılması, seçimlik ders durumuna getirilmesi, bazı ders konularının başka derslere kaydırılması, coğrafya yerine başka dersler konulması gibi bilinçsiz uygulamalar, bir yandan coğrafya derslerinin anlam, içerik ve bütünlüğünü bozarken, bir yandan da bu alandaki öğretmen ihtiyacının azalmasına neden olmuştur.

1960’lı yıllarda özellikle fiziki coğrafya mezunları DSİ, MTA, Karayolları gibi teknik nitelikli alanlarda da görev alabiliyorlardı. Ancak, bu alanları doğrudan ilgilendiren üniversite bölümlerinin de çok sayıda mezun vermesiyle buralara coğrafya mezunlarının girmesi zorlaştı ve giderek bu kapılar kapandı. Bu olumsuzluğa karşı, fiziki coğrafyanın (o zamanlardaki adıyla “kürsüsü”nün) temel konularından sadece biri olan jeomorfoloji ile ilgili dersleri aldıkları için, bu kürsüden mezun olanlara “**Jeomorfolojik Belgesi**” verilmesi uygulamasına geçildi. Bu belgenin verilmiş biçimi, kime, neye göre verileceği, geçerliliği çok tartışıldı ve hukukî temeli olmayan bu uygulama zaman içinde yok oldu. Kuşkusuz, jeomorfoloji, yer bilimleri içinde olduğu kadar, coğrafya ile yer bilimleri arasındaki bağı oluşturması bakımından da önemli bir bilim alanıdır. Bu nedenle uluslararası bilim âleminde bununla ilgili bilimsel organizasyonlar, tanınmış yayınevlerinin seri yayınları bulunmaktadır. Türkiye’de de 1960’lı yıllarda büyük bir heyecanla “**Jeomorfolojik Derneği**” kuruldu ve yıllarca düzenlediği sempozyumlar, düzenli çıkan dergisi ve bilimsel yayınlarıyla aktif bir kurum olarak tanındı. Ancak Dernek, 1980’li yıllarda, kâğıt üzerinde varlığını sürdürse de etkinliğini bütünüyle kaybetti. Yakın yıllarda kişisel girişimi ile Derneği canlandırmaya çalışan Sayın Prof. Dr. Hüseyin Turoğlu karşılaştığı engelleri aşamayınca, çevresine topladığı meslektaşlarıyla, adında küçük bir değişikliklerle “**Jeomorfolojik Derneği**”ni kurdu. Halen bu dernek düzenlediği sempozyumlar, elektronik dergisi ve yıllık bülteni, güncel jeomorfolojik olaylara gösterdiği ilgi, yayımladığı rapor ve bildirimlerle aktif olarak çalışmalarını yürütmektedir. Bunun yanında, Derneğin önemli bir girişimi de “Jeomorfolojik” mesleğinin tanımlanmasını sağlamak olmuştur. Sonuç olarak günümüzde jeomorfolojik unvanı YÖK tarafından onaylanmış, kimlere, hangi koşullarla verileceği hukukî temele oturtulmuştur. Bunun devamında coğrafya için de “**mesleki tanınırlık**” girişimlerinde bulunulmuştur. Ancak bunların uygulamadaki etkileri henüz belirgin değildir (Turoğlu, 2022).

Son on yıllarda bilgisayar teknoloji ve programlarının hızla gelişmesi coğrafya eğitim ve uygulamalarına da çok önemli bir yenilik olarak yansımıştır. Veri ağırlıklı bir alan olan coğrafyada bilgisayar kullanımı büyük kolaylıklar sağlamıştır. Bu kapsamda özgün bir yöntem ve uygulama alanı olarak gelişen **Coğrafi Bilgi Sistemleri** (CBS. Geographical Information System: GIS) mekânsal verilerin birbiri ile ilişkilendirilerek değerlendirilmesine dayandığı için coğrafyanın özüne, ilkelerine uygun doğrudan bir coğrafya uygulama aracıdır.

Bu nedenle, birçok coğrafya bölümünde bu konuda dersler verilmekte, ilgili bilgisayar programları öğretilmektedir. Öte yandan, CBS'nin devlet kurumlarında ve özel sektörde kullanımı hızla yaygınlaşmış ve teknik bir "iş alanı" niteliği kazanmıştır. Ancak, bunun içinde de coğrafyacıların, istisnalar dışında, yeterince yer bulamadıkları görülmektedir. Burada da sorun yine verilen eğitimin hayata geçirilememesi, yararlı projelerle örnek çalışmalar yapılamaması ile ilgilidir. Bu konuda verilen dersler sadece "müfredatta yer alan sıradan bir ders" olarak görülmekte; amaç, dersi geçmek, kredisini almakla sınırlı kalmaktadır. Uygulamaya geçirilemeyen bilgiler unutulmakta, bir işe yaramamaktadır. Bundan çıkış için staj uygun bir yol olarak görülse bile, mevcut öğrenci sayısı ve bu konudaki mevzuat zorlukları ile böyle bir uygulamaya gidilememektedir. Öte yandan, konuyla ilgili bazı akademisyenler de gerçekte bir veri değerlendirme aracı olan CBS'ye, bir araştırma alanı olarak bakmaktadırlar. Örneğin kendilerine hangi konuda çalıştıkları sorulduğunda "CBS çalışıyorum" gibi bir cevap vermeleri ilginçtir. Bu konunun coğrafyacılar için bir iş alanı olarak açılmasında iki aşamalı bir hedef belirlenebilir: Başlangıçta CBS programlarını kullanmayı bilen, veri işleyen bir eleman olmak; sonra veri değerlendirmesi yapan gerçek bir coğrafyacı olarak iş hayatında yer tutmak. Ancak, coğrafya dışında CBS öğreten eğitim kurumları bulunduğu için bunda da coğrafyacıların şansı açık görünmemektedir.

5. 2000'Lİ YILLAR VE ULUSLARARASI EĞİTİM SİSTEMİNE KATILMA ÇABALARI

1981 yılında 2547 Sayılı Yükseköğretim Yasası yükseköğretim kurumlarının yeniden yapılanması amacıyla hazırlanmıştır. İlerleyen yıllarda ek maddeler, kanun hükmünde kararname ve yönetmeliklerle güncel ihtiyaçlara göre sık sık değişiklikler yapılmıştır. Örneğin akademik birimlerin adı "kürsü" değil, "anabilim dalı" olmuştur. Lisans eğitimi 4 yıl yerine 8 yarıyıl dilimlerine ayrılmış, her yarıyıldan 20, toplamda 160 kredilik ders alınması öngörülmüştür. Bu süreçte 1999 yılında Avrupa Üniversiteleri arasında uyumlu bir düzenleme amacıyla başlatılan **Bolonya Sürecine** 2009 yılında Türkiye de dâhil olmuş ve uyum için birçok düzenleme yapılmıştır. Bu kapsamda, kredili not sistemi değiştirilerek AKTS (Avrupa Kredi Transfer Sistemi) uygulamasına geçilmiş, böylece lisans bitirme için her yarıyıldan 30 AKTS, toplamda 240 AKTS'lik ders alma (veya kredi biriktirme) zorunluluğu getirilmiştir. Doğrusu, bunun için yapılan düzenlemelerde eğitimin içeriğini geliştirecek hiçbir şey yapılmamış, mevcut sistem "şeklen" Bolonya kurallarına uydurulmuştur.

Bu kapsamda atılan en olumlu adım **Erasmus** öğrenci değişim programına katılmadır. Kuşkusuz, uluslararası çağdaş eğitim sistemine girmek, ortak uygulamalara katılmak, artık bir tercih olmaktan öte, bir zorunluluk olmuştur ve bunlarla ilgili imkânların değerlendirilmesi gerekir. Erasmus programı kapsamında üniversitemizden her yıl 10 bin kadar öğrenci Avrupa üniversitelerine gitmekte, oralarda katıldıkları eğitim etkinliklerinden aldıkları krediler döndüklerinde buradaki kredilerine eklenmektedir. Ancak, bu imkândan yararlanabilen coğrafya öğrencisi sayısı çok azdır (Örneğin Ege Üniversitesi Coğrafya Bölümünden yılda sadece 1 veya 2). Kontenjan tahsisinin az olması yanında, bunun nedenlerinden biri de yabancı dil yetersizliğidir. Bazı yıllar bu yüzden programa katılacak öğrenci bulunmasında güçlük çekilmektedir.

Yabancı dil sorunu bütün çabalara rağmen çözümlenemeyen bir eğitim sorunumuzdur. Yalnız öğrenciler değil, akademik elemanlar da ilerleme aşamalarında bunun sıkıntısını yaşamaktadır. Dil yapısındaki farklılıklar, yabancı dilin hayatımızdaki yeri gibi birçok faktörle ilişkili olan bu sorunun asıl nedeninin, tüm eğitim sistemimizde bu konuda doğru eğitim yöntemlerinin uygulanamaması olduğu bilinmekte, sık sık denenen farklı yöntemlerle de beklenen gelişme sağlanamamaktadır. Şu bir gerçektir ki, Türkiye'de normal eğitim sistemi içinde iyi yabancı dil öğrenmek mümkün değildir; bu sorunu çözmüş olanlar bunu kişisel çabaları veya sahip oldukları özel imkânlarla sağlayabilmektedir.

Yabancı dilde eğitim üniversitemizde özenilen bir uygulamadır. Ancak bu konunun çözümü özenmekte değildir. Örneğin geçmiş yıllarda Ege Üniversitesi Coğrafya Bölümü'nde (başka bazı bölümlerle birlikte) İngilizce eğitime geçme kararı alınmış, hazırlık sınıfı açılmış, ancak bölümlerde bunu sağlayacak öğretim üyesi bulunamadığı için uygulanmasına geçilememiştir. Bu, iyi şeylerin sadece istemekle gerçekleşmeyeceğini, hele eğitim gibi bir konuda uygulamaların sistemin bütünü ile uyumlu olması gerektiğini gösteren bir örnektir. Ayrıca, hazırlıksız olarak böyle bir kararın alınması dahi eğitime bakış açımızın gerçeklerle ne kadar uyumsuz olduğunu göstermektedir.

Bolonya Süreci ve Erasmus öğrenci değişim programları üniversite eğitim düzenimizde büyük değişiklikler yapılmasını gerektirmiş ve bunlar “yapılmış”tır. Bunların bir uzantısı olarak son yıllarda gündeme gelen ve bazı üniversitelerimizde veya onların bölümlerinde uygulanmasına geçilen bir diğer yeni oluşum da “**Akreditasyon**”dur. Buna göre, bir akademik birimin ulusal ve uluslararası düzeyde ilgili başka birimlerle denkliği çeşitli kriterlere göre denetlenmekte ve onaylanması durumunda o birim sisteme kabul (veya dâhil) edilmiş olmaktadır. Ancak, bütün bu çabaların neye yaradığını gösteren somut örnekler henüz ortaya çıkmış değildir.

Son yıllarda gerçekleştirilen uluslararası üniversite veya bilim ailesine katılma çabaları, çağımızdaki hızlı değişim sürecinde, bir bakıma kaçınılmaz gelişmelerdir. Bu konulardaki çalışmalar YÖK tarafından yürütülmekte, alınan kararlar üniversitelerin uygulamaları ile hayata geçirilmektedir. Bu kapsamda, bir gerçeğin de gözden kaçırılmaması gerekmektedir. Bu da öğretim üyelerinin sisteme uyum için çok zorlanmaları, çok fazla formalite ile uğraşmak zorunda kalmaları, buna çok zaman harcamalarıdır. Örneğin çok sayıdaki sınıf mevcutları ile çapraşık sınav-ödev yöntemlerinin yürütülmesi büyük zaman harcamalarını gerektirmektedir. Akademik hayatta böyle bir formalite yükünün, bilimsel çalışmalara ve ders içeriği güncellemelerine ayrılacak zaman ve beyin gücünü nasıl olumsuz etkilediğinin araştırılması, değerlendirilmesi gerekir. Bu konudaki sıkıntıları gidermesi umulan yeni bir girişimle son yıllarda belli özellikleri olan üniversitelerin “araştırma üniversitesi” olarak nitelenmesi yoluna gidilmiştir. Bu statüdeki üniversitelerde öğretim üyelerine yapacakları bilimsel araştırmalar için proje destekleri verilmesi, öğretimden çok bilimsel çalışmalara ağırlık vermelerinin kolaylaştırılması öngörülmektedir. Ancak bu özendirici uygulamanın mevcut öğrenci sayısı ve öğretim yükü yanında öğretim üyelerine nasıl bir farklı çalışma ortamı sağlayacağı, neyi değiştireceği henüz belirginleşmiş değildir.

6. SON YILLARDAKİ OLUMSUZLUKLAR

COVID 19 Pandemisi, başta sağlığımız olmak üzere hayatımızın her alanında ve bu arada, tüm eğitim-öğretim hayatımızda önemli olumsuzluklar yaşattı. 2019-2020 öğretim yılının ikinci yarısında yüzyüze (örgün) eğitim durduruldu. Olumsuzluklar uzaktan (online) eğitim (öğretim) ile telafi edilmeye çalışılsa da bu boyutta bir uygulamaya altyapı, öğretim materyali, öğretim üyeleri ve öğrenciler hazır olmadığı için, dönem uyum çabaları ile geçti. Sınavların nasıl yapılacağı ayrı bir problem oldu. 2021-2022 öğretim yılının bütünü uzaktan (online) öğretimle yürütülmeye çalışıldı. 2022-2023 öğretim yılında hibrit (hybrid) denilen karma bir yöntemle yeniden yüzyüze eğitime geçilmeye çalışılırken, bu defa da güneydeki büyük **deprem felâketinin** yansımalarıyla üniversitelerdeki yüzyüze (örgün) eğitime ara verildi ve hibrit eğitim devam etti. Çok tartışılan bu uygulamaya gerekçe olarak yurtların evsiz kalanlara geçici sığınma yeri yapılması gereği öne sürüldü. Gerekçesi ne olursa olsun, sonuçta üç öğretim yılı üstüste üniversiteler mekân olarak eğitime kapanmış, normal eğitime ara verilmiş oldu. Ancak bu süreçte üniversite eğitimi şöyle veya böyle (şeklen) devam ettiği için üniversite öğrencileri hak kaybına uğramadan eğitimlerini sürdürmüş veya tamamlamış oldular. Gerçekte bu durum, bir neslin üniversite hayatını tatmadan “üniversite bitirmiş gibi” olması anlamına gelmektedir. Bu süreçte sınavlardaki kaçınılamayan gevşeklik veya sınav yerine ödev uygulamaları, test yöntemiyle değerlendirilmeye uygun olmayan konularda bile zorunlu test uygulamaları öğretim üyelerince artık kabullenilen, kanıksanan ve sadece yapmış olmak için yapılan bir formalite niteliği kazandı. Kampüsleri, fakülte koridorlarını öğrencisiz bomboş, öğretim üyesi odalarını kapalı görmek çok hüznün verici olmasının yanında, bu duruma alışılmış, kabullenilmiş olması (veya öyle görünmesi) durumu daha da kötüleştirmiş, “olmasa da oluyormuş” duygusu yaratmıştır. Bu “uykudan” nasıl ve ne kadar sürede çıkılacağı, üniversite eğitiminin ne zaman normale döneceği henüz cevaplanabilmiş görünmemektedir.

7. SONUÇ VE ÖNERİLER

Coğrafya tüm bilim alanlarının temelidir. Ancak, konu çeşitliliği veya hayatımızı ilgilendiren her alanla bağının olması bugün coğrafyanın en önemli sorunudur. Coğrafyanın ilgi alanına giren konuların hepsi çağdaş bilimsel gelişim sürecinde, coğrafyanın dışında ayrı bilim alanları olarak gelişmiş, coğrafya “budanmıştır”. Coğrafyayı meyveli bir ağacın gövdesine benzetirsek, günümüzde itibarlı olan sadece dallardaki meyvelerdir. O meyveleri taşıyan dalları geliştiren ve hâlâ meyvelerin oluşmasını sağlayan gövde ise sadece “odun” olarak

görülmektedir. Fakat öte yandan, günümüzde, çok alanlı bilgi gerektiren (multidisipliner) konu veya projelerde, sonuçta bir bilgi sentezi zorunlu olmakta, yani bilgilerin tekrar “gövde”de birleştirilmesi gerekmektedir. Ancak bu “gövdeye” dönüşte artık farklı alanlara ait bilgilerin coğrafya içindeki eski içerikleri ve boyutları çok gelişmiş, genişlemiş olup, gövdeye (coğrafyaya) yabancılaşmışlardır. Buna rağmen çağdaş coğrafya çok disiplinli yaklaşımlarla yapılması gereken çalışmalar için birleştirici bir “çimento” olabilir. Coğrafyanın bu özelliğinden “adı konularak” yararlanılması mümkündür.

Günümüzde, coğrafya eğitiminde **amacın** güncellenmesine ve buna göre içeriğin düzenlenmesine ihtiyaç vardır. Her yıl 5000 kadar gencin (Turoğlu, 2018), coğrafya yükseköğretim programlarına yerleştirilmesinin amacı nedir?

Eğer amaç bu gençlere coğrafya alanında üniversite hayatını yaşatarak **kültür** düzeylerinin gelişmesine katkıda bulunmak ise (ki şu anda eğilimin bu yönde olduğu görülmektedir), uygulanacak ders veya bütünüyle etkinlik plânlaması buna göre yapılmalıdır. Ancak, bu durumda “mezunlar ne olacak?” sızlanmasını da bir kenara bırakmamız gerekir.

Eğer gençler için amaç coğrafyayı bir bilim alanı ağırlığı ile öğrenip, buna uygun bir **meslek** edinerek hayatını coğrafyacı olarak kazanmak olacaksa, bunun için toplumun ihtiyaçları, mezunların istihdamı dikkate alınarak öğrenci sayısının belirlenmesi, buna uygun öğretim elemanı yetiştirilmesi ve bunların bir plâna göre yapılması gerekir.

Çağdaş bilim **uzmanlaşma** gerektirmektedir. Coğrafyacı, kapsamına giren her alanın uzmanı olamaz. Bu nedenle, lisansta coğrafyanın temel alanlarını ve yöntemlerini tanıtan bir eğitimden sonra lisans üstü eğitimle bir veya birkaç alanda uzmanlaşmaya yönelik bir plânlama yapılmalıdır. Ancak, burada gözetilmesi gereken husus, uzmanlaşılacak alanın sınırları içinde kalmadan, o alan bilgilerinin coğrafya ile ilişkilendirilmesidir. Örneğin polen çalışan bir coğrafyacı, sağladığı verileri iklim, vejetasyon, yerleşme tarihi (arkeolojisi) gibi fiziki ve sosyal coğrafya alanlarına taşıyıp değerlendirebilmelidir.

Tüm bilim alanları gibi coğrafyada da veri üretilmesi ve verilerin değerlendirilmesi temel ilkelerdir. Ancak coğrafyanın özgün yöntemi “**dağılıp**”tır. Dağılıpın mekânı doğal olarak yeryüzü veya onun bir bölümüdür. Bunun yanında zamana dağılıp, diğer önemli bir boyut olarak “**gelişme**” ile ilgili değerlendirmeler için gereklidir. Bu hususları, örnek olarak, kendi akademik hayatımda izlediğim yolu özetleyerek açıklamak isterim:

Coğrafyanın fiziki alanına, bunun içinde de jeomorfoloji’ye ilgi duydum. Doktoramı bu alanda yaptım. Bunun için gerekli olan yan bilim alanlarına da girmem gerekti (jeoloji, sedimantoloji, toprak bilimi gibi). Önüme çıkan fırsatlar, beni bu yolda kıyı jeomorfolojisi ve yeni şekillenen jeoarkeoloji konularına sürükledi. Bu alanlarda ilerleyebilmek için Kuaterner stratigrafisi ve sedimantoloji alanlarına girmem gerekti. Bunun için de paleontoloji, polen, dendrokronoloji, toprak bilimi gibi alanların bilgilerine ihtiyaç vardı. Kuşkusuz, tüm bu bilgilere, bu alanların uzmanları kadar sahip olmam mümkün değildi. Bu durumda, izlenecek iki yol vardı: Bu alanlardan uzmanlarla birlikte çalışmak veya bu alanlardan beklediğimiz pratik bilgileri edinmiş coğrafyacılar yetiştirmek. Birinci yoldan beklenen sonucu alamadık. Örneğin toprak biliminden veya paleontolojiden işbirliği yapmak istediğimiz uzmanlarla, coğrafya formasyonuna sahip olmadıkları için, bizim beklentilerimize uygun işbirliği yürütemedik. Onlar kendi alanlarının bilgi ve yöntemleriyle bizim amacımızı aşan yaklaşımlarda bulundular. Belki biz de uygun kişiler bulamadık veya iş birliğini beceremedik. Bunun için ikinci yola başvurduk. Bölümümüzden ilgi duyan genç meslektaşlarımızın paleontoloji, polen, dendrokronoloji gibi alanlarda (ek alan olarak) bilgi ve deneyim edinmelerini ve ekibimiz içinde bu konularda katkıda bulunmalarını sağlamaya çalıştık. Kuşkusuz onların bu alanların bilim insanları kadar bu konularda uzmanlaşmalarını beklemedik. Ancak, coğrafya yöntemlerini bilen ve amaçları için bu yan dal bilgilerini kullanabilen araştırmacılar olarak yetiştiler. Böylece klasik olarak tanınan coğrafyadan uzaklaşmış gibi bir görüntü ortaya çıktı. Ancak, dikkat edilirse, bu “yeni” uzmanlaşma alanlarının hepsi, zaten köken olarak coğrafyanın alt başlıklarıdır. Bunların tekrar özgün “gövde”de birleşmesi, başka bir isim altında, “paleocoğrafya” ve onun da bir uzantısı olan “jeoarkeoloji”de oldu. Arkeoloji bir bakıma geçmişin kültür coğrafyasıdır. Ancak, klasik arkeolojinin insan eserleri ile sınırlı yaklaşımı, o kültürleri şekillendiren fiziki ortamın (fiziki coğrafyasının) eksik kalmasına neden olmuştur. Çağdaş arkeolojide bu eksikliğin giderilmesi için çaba gösterilmekte, her kazı projesinde, çeşitli

yöntemlerle coğrafi (fiziki) değişmelerin izlenerek kültür (beşeri) dönemleri ile ilişkilendirilmesine büyük önem verilmektedir. Böylece, hâlâ coğrafyadan çağdaş, yeni bilim alanları doğmakta ve gelişmektedir.

Bu özel örnekten, günümüz üniversitelerinde coğrafya alanındaki genel görünümüne dönmek istersek:

Uluslararası üniversite eğitim sistemi içinde yer alabilmek amacıyla YÖK inisiyatifinde yürütülen çalışmalar ve alınan kararlarda, batı ülkelerinin yöntem ve uygulamalarının aynen kabullenildiği görülmektedir. Bu, şeklen bir zorunluluk olabilir; ancak, nasıl ki birçok konuda Avrupa Birliği ile olan toplumsal farklılıklarımızı dikkate alınmıyorsa, eğitim konusundaki özelliklerimiz de göz önünde bulundurularak toplumsal gereksinimlerimize uygun ayarlamalar yapılmalıdır. Örneğin nüfus ve öğrenci sayımızın fazlalığı nedeniyle aynı ders, sınav, not, kredi yöntemlerinin bizde de uygulanmasının getirdiği iş yükünün, böylece öğretim üyelerinin bilimsel çalışmalar yerine ofis işlemleriyle zaman kaybının sonuçlarının iyi değerlendirilmesi gerekir.

Pandemi ve deprem felaketi sonrasında üniversitelerimizin içine girdiği duraklama döneminden olabildiğince çabuk çıkabilmesi için gereken çaba gösterilmeli, her darda kaldığında üniversitelerde örgün eğitim kapatılmamalıdır. Eğitim, özelinde üniversite eğitimi kolayca veya öncelikle feda edilecek bir alan değildir. Kuşkusuz, bunun için yöneticilerin aldığı kararlar kadar öğretim üyeleri ve öğrencilere de görevler düşmektedir. Böyle kesintilerin “tatil” gibi algılanması ve bunun alışkanlık hâline getirilmesi çok sakıncalıdır. Bu “uyku”dan bir an önce uyanmamız, kampüsleri, sınıfları öğrencilerle doldurmamız, hoca odalarını açmamız gerekmektedir. Üniversite eğitimi sadece ders, bilgi öğrenmek, sınava girmek ve mezun olmak değildir. Üniversitenin tam da ergen, ama hayat tecrübesi oluşmamış gençlik çağında çok önemli bir “sosyal antrenman sahası” olduğu unutulmamalıdır. Coğrafya öğrencilerinin amaçsız, isteksiz görüntüsü, üniversite atmosferinin olumlu, bağlayıcı özellikleri ile telâfi edilmelidir.

Coğrafya öğretim üyelerinin günümüzdeki görünümü genellikle alanlarında zayıf, çalışmalarında isteksiz ve yetersiz oldukları yönündedir. Bunun bazı nedenlerine yukarıda değinilmiştir. Bir sistem özelliği olarak, günümüzde bilimsel çalışmaların hemen bütünüyle akademik ilerlemeler için gereken puanları toplamak amacıyla yapıldığı bir gerçektir. Çok başarılı meslektaşlarımız ve onların değerli çalışmaları kuşkusuz vardır. Ancak, bireysel başarılar genelde görülen tabloyu, beslenen kanaati değiştirmeye yetmemektedir. Kurumsal gelişmeye ihtiyaç vardır. Zaman zaman parlayan jeomorfoloğlar ve jeomorfoloji dernekleri bunun örnekleridir. Coğrafyayı toparlayacak potansiyele sahip olması beklenen **Türk Coğrafya Kurumu** dahi günümüzde etkinlik gösterememekte, coğrafya eğitimini düzenlemekte önder olamamaktadır. Bunun suçunu sadece Kurum yönetiminde aramak doğru bir yaklaşım değildir. Coğrafya camiası olarak birlikte hareket etme kültürümüzün bulunmadığı bir gerçektir.

Erinç (1973) ve devamında Koçman’ın (1999) coğrafya eğitiminde ayırdıkları dönemler Cumhuriyetimizin 100. Yılına kadar devam ettirilmek istenirse, bize göre, Koçman’ın 1981 sonrası (1998 de 75. Yıl) için tanımladığı “*Türk Coğrafyasının yaygınlaşması ve nitelikte kayıplar*” dönemi günümüze kadar uzatılabilir. Ancak, bunun içinde 21. Yüzyılın başından itibaren yaygınlaşmanın ve nitelikte kayıpların hızı artmıştır (Bu sürede coğrafya bölümlerinin sayısı 11’den 47’ye çıkmış, yıllık toplam öğrenci girişi 5000’i bulmuştur: Koçman 1999, Turoğlu 2018). Bununla birlikte, bu son dönemde hızla gelişen teknolojik imkân ve araçların her alan gibi coğrafya içinde de olumlu etkileri olmuş; uluslararası çalışmalar, proje destekleri, öğrenci ve öğretim üyesi hareketliliği artmıştır. Uluslararası açılım, kuşkusuz çok özendiricidir ve muhtemelen öğretim üyesi yetiştirmenin de önünü açmada etkili olacaktır. Nitelikte iyileşmenin, sistemin bütünü içinde mümkün olabileceği, bir yandan bilim insanlarımızın uluslararası takdir gören çalışmaları, bir yandan da öğrencilerin çağdaş bilim düzeyinde yetişmesiyle sağlanabileceği kuşkusuzdur.

Coğrafya bölümleri tüm dünyada, üniversitelerin temel bölümlerinden biridir. Bu nedenle, “kolay” öğrenci doldurulacak birimler, öğretim üyeleri de sadece ders veren öğretmenler olarak görülmemelidir. Coğrafya akademisyenlerinin görevlerinin ders verme yanında (belki de daha önce), günümüzde önemi artan **doğal** (iklim değişmesi, su sorunu, doğal afetler gibi) ve **sosyal** (nüfus artışı, savaş ve göçler gibi) sorunlara ilişkin bilimsel çalışmalara önem ve ağırlık vermesini sağlayacak, onları öğrenci işleri büro elemanları gibi çalışmaktan kurtaracak düzenlemeler yapılmalıdır. Bunun yanında, öğretim üyelerinin de taşıdıkları sorumlulukları ve kendilerine verilecek imkânları iyi değerlendirmeleri beklenir. Nitelik iyileşmesi için kuşkusuz, akademik

ilerlemelerin ve kadro tahsislerinin daha adil, önyargısız olarak ve üniversitelerin dengesiz kadro tahsislerine göre değil, akademisyenlerin başarılarına göre ve tüm üniversitelerde eşit puanlarla yapılması büyük önem taşımaktadır.

Coğrafyacı akademisyenlerle sohbetlerimizde hep olumsuzluklar üzerinde durulmakta, çalışma ortamındaki eksiklikler ve işleyiş düzensizlikleri dile getirilmektedir. Her türlü olumsuzluğa rağmen çok iyi işler yapabilen meslektaşlarımızın da sayısı az değildir ve yakınanlar da daha çok onlardır. Genellikle bireysel çabalarla oluşan iyi örneklerin sayısını artırmak için yukarıda belirtilen düzenlemelerle kurumsal bir nitelik artışı sağlanabileceğini umuyoruz. Coğrafyacıların neler yapabileceğini sayfalar dolusu “saymakla bitmez” listelerde sıralamak yerine, iyi işlerin yapılmış örneklerinin sunulacağı günlerin gelmesi dileğiyle, **nice 100 yıllara...**

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir. <i>The authors declared no conflict of interest</i>
Finansal Destek / funding conditions	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. <i>The author declared that this study has received no financial support</i>

REFERANSLAR

- Eriñç, S. (1973). *Cumhuriyet'in 50. Yılında Türkiye'de Coğrafya. Elli Yılda Coğrafya*. Ankara: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Yayınları: 11.
- Kayan, İ. (2000). Türkiye Üniversitelerinde Coğrafya Eğitimi. Amaç, yeni hedefler, sorunlar ve öneriler. *Ege Coğrafya Dergisi*(11), 7-22.
- Koçman, A. (1999). Cumhuriyet Döneminde Yüksek Öğretim Kurumlarında Coğrafya Öğretimi ve Sorunları. *Ege Coğrafya Dergisi*(10), 1-14.
- Özgür, M., & Yavan, N. (2013). Türk coğrafyacılarının iç hesaplaşması: Neden başaramadık? Nasıl başarabiliriz? *Beşeri Coğrafya Dergisi*(1), 14-38.
- Turoğlu, H. (2018, Turoğlu H. 2018. . Ed. A.Meydan. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi.). Türkiye'de Coğrafya Yükseköğretimi, Mesleki Yeterlilikler ve Ulusal Standartlar Hakkında Bir Değerlendirme. *I. International Geography Education Symposium IGES* içinde, (s. 225-233).
- Turoğlu, H. (2022). Türkiye Yükseköğretiminde Coğrafya Lisans Programının Yakın geçmişi ve Geleceği. *Jeomorfoloji Derneği Bülteni*(6), 17-30.

Received: 22 June 2023 | Revised: 1 September 2023 | Accepted: 2 September 2023

TÜRKİYE'DE EKONOMİK COĞRAFYANIN YÜZYILI

The Century of Economic Geography in Turkey

İrfan KAYGALAK

Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü,
Balıkesir-Türkiye
irfan.kaygalak@balikesir.edu.tr

Abstract

This study focuses on historical development of economic geography in Turkey. In the concept of the study development and institutionalization of economic geography in Turkey is evaluated and examined by certain time periods starting from the last years of the Ottoman Empire to the recent years of the Republic period. Drawing attention to the heteronomous characteristic of the discipline, it defends as a sue generis kind of, Turkey's social, cultural, economic and political context must be considered as an external factor in evaluation and examination of human geography and economic geography specifically. Dealing with history of the discipline in line with this proposition, the study examines the pre-Republic period and the first half-century of Republic by departing from the existing literature while it examines the last half-century of the discipline by concentrating on dissertations prepared in related field. Conclusions such as the regional approach still stands dominant paradigm and economic geography in Turkey is underdeveloped compared to Anglo-American economic geography in terms of studied objects, theoretical framework and methodological preferences are among main findings of the study. Despite the existing renewal efforts especially after the millennium, it seems the future of the discipline depends to the degree of how much it gets afar from its heteronomous characteristic and become more autonomous.

Keywords: Geography, economic geography, history of geography, philosophy of science, Turkey.

Öz

Bu çalışma Türkiye'de ekonomik coğrafyanın gelişim tarihine odaklanmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinden başlayıp Cumhuriyet dönemi boyunca ekonomik coğrafyanın nasıl geliştiğini ve kurumsallaştığını belli dönemler itibarıyla ele almaktadır. Disiplinin heteronom karakterine dikkat çeken çalışma, Türkiye'de genel olarak beşeri coğrafya, özeldede ekonomik coğrafyayı ele alırken Türkiye'ye özgü sosyal, kültürel, ekonomik ve politik bağlamın dışsal bir faktör olarak göz önüne alınması gerektiğini savunmaktadır. Bu öneri doğrultusunda disiplinin gelişim tarihini ele alan çalışma, Cumhuriyet öncesi dönem ve Cumhuriyetin ilk elli yılını mevcut literatürden hareketle değerlendirmekte; son elli yılını ise doktora tezlerinden hareketle incelemektedir. Çalışmanın temel bulguları ekonomik coğrafyanın çalışma konuları, kuramsal çerçevesi ve yöntemsel tercihleri itibarıyla Anglo-Amerikan ekonomik coğrafyasının gerisinde olduğunu, disiplinde geleneksel bölgeselci yaklaşımın hala hâkim yaklaşım olarak ağırlığını koruduğunu göstermektedir. Özellikle 2000'li yıllarda yenileşme çabalarının görülmesine rağmen ekonomik coğrafyanın gelecekte alacağı şeklin onun heteronom karakterinden uzaklaşmaya bağlı olacağı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Coğrafya, ekonomik coğrafya, coğrafyanın tarihi, bilim felsefesi, Türkiye.

1. GİRİŞ

“Bilhassa kimsesizlerin kimsesi” olan o idealist Cumhuriyet’e

Genel olarak toplumsal tarihin çeyrek asırlık, yarım asırlık ya da yüzyıllık gibi belli başlı dönüm noktaları, toplumların kendi üzerine yeniden düşünceleri ve buldukları noktayı sorgulamaları için iyi bir nedendir. Cumhuriyetin 100. yılının yarattığı heyecan dolayısıyla coğrafyacılar olarak Türkiye’de coğrafyanın durumu üzerine yeniden düşünme fırsatı bulmaktayız. Camia olarak bunu, hem coğrafya disiplininin geneli için hem de disiplinin alt bilim dallarının ayrıntılı tarihsel incelemesi için yapmamızda yarar vardır. Elbette yüzyıllık tarihin sonunda gelinen noktanın değerlendirilmesi, genelde belli birtakım kabullere referansla yapılmak zorundadır. Söz konusu olan bir disiplinin tarihi olunca bu referans çoğunlukla evrensel düzeyde o bilimin geldiği nokta olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Türkiye’de genel olarak coğrafyanın ve özelde de ekonomik coğrafyanın tarihsel gelişiminin incelenmesi, kaçınılmaz olarak Anglo-Amerikan coğrafyasına referansla yapılmak zorundadır. Zira özellikle 20.yüzyılın ikinci yarısından itibaren bilimde Batı dünyasının bu bölümü hegemonik bir etkiye sahip olmuştur. Her ne kadar coğrafyanın disiplin olarak kurumsallaşması 19.yüzyıl Avrupası’nda olmuş ve 20.yüzyılın ilk yarısına kadar başta Alman ve Fransız coğrafyacılar olmak üzere Kıta Avrupası geleneği hâkim olmuşsa da (Peet, 1998; Livingstone, 1992; Bekaroğlu & Yavan, 2013; Yavan, 2014) İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Kuzey Amerika başta olmak üzere Anglo-Amerikan coğrafyası egemen olmaya başlamıştır. Günümüzde de bu egemenliği açık bir şekilde devam etmektedir.

Bununla birlikte disiplinler tarih çalışmalarının temel sorunu, referans noktasından ziyade metodolojiktir. Bir başka deyişle tarihi ele alış biçimidir (Özgür & Yavan, 2013). Bu açıdan bir disiplinin tarihi incelenirken ele alış biçimi itibarıyla iki temel yoldan bahsedilebilir. Birincisi, disiplin içi gelişmeleri odağa alan, disiplinin çalışma konularını, tematik tartışmalarını, egemen paradigmasını, yaklaşımlarını, yöntemsel gelişmeleri ve tekniklerini, ünlü isimleri ve eserleri inceleme konusu yapan ele alış tarzıdır. İkincisi ise tüm bunların gelişimini disiplinin içinde bulunduğu akademik kurumsal yapı, eğitim politikaları, ekonomi, kültür, sosyal ve politik gelişmelerle bağlantılı biçimde ele alan dışsal inceleme biçimidir (Tekeli, 2001; Özgür & Yavan, 2013). Elbette her ikisinin de kendine göre avantajlı ve dezavantajlı yönleri bulunmaktadır. Birincisi, disiplinin iç mantığını ve bunun gelişimini kavramak açısından; ikincisi, disiplinin sosyal bağlamının etkisini kavramak açısından daha anlamlıdır.

Öte yandan bir disiplinin tarihi salt onun içsel mantığına endeksli bir şekilde gelişmemektedir. Her ne kadar kendine özgü bir mikro evren ya da alan olarak görülse de (Bourdieu, 2013) bilimlerin gelişmesi aynı zamanda bilim alanının dışından gelen etkilere de açıktır. Bilimsel gelişmeler, üretilen bilginin niteliği, seçilen yöntemler ve daha birçok disiplin içi durum, disiplinin pratik edildiği toplumsal ve sosyal bağlama göre şekillenebilmektedir. Nitekim bu nedenle bilim ve iktidar arasında yakın bir bağ vardır (Foucault, 1999; Rotry, 2022). Ekonomik, politik, sosyal ve kültürel birçok faktör, dışsal bir unsur olarak disiplin içine nüfuz edecek etkiler yaratabilmektedir. Dışarıdan gelen bu etkilerin ve tazyiklerin derecesi, o disiplinin *heteronom* karakterini belirlemektedir. Dışsal etkilerin nüfuz etme ve yönlendirme düzeyi yüksekse o disiplin *heteronom* yani daha az özerk olur (Bourdieu, 2013: 73). Bu da disiplinler gelişmeyi disiplin içi teorik ve kuramsal iç rekabetten ziyade bilimsel olmayan dışsal güçlere bağlı kılar. Kanımca Türkiye’de coğrafya, diğer birçok disiplin gibi (Bourdieu, 2007; Ünsaldı, 2013; Balkız & Ögütte, 2016) kendi içsel gelişme mantığına ve içsel rekabete bağlı gelişme gösteren anlamında *otonom* (özerk) olmayıp *heteronom* bir karaktere sahiptir (Bekaroğlu & Barnes, 2022). Bu nedenle gerek coğrafya gerekse onun alt bilim dallarının tarihi yazılırken bu karakteri göz önüne alınmalıdır. Bu anlamda disiplinin tarihini incelemek açısından ideal olan her iki bakış açısını buluşturan ilişki bir okumadır. Ancak böylesi bir tarih okuması bir makalenin sınırlarını aşacak boyutta olacağından kitap türündeki çalışmaların konusu olabilmektedir.

Türkiye’de genel olarak coğrafyanın gelişim tarihini ele alan çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu tarihsel okumaların ilki Cumhuriyetin yirminci yılı dolayısıyla İbrahim Hakkı Akyol tarafından yapılanıdır (Akyol, 1943a, 1943b ve 1943c). Bir diğeri ise 50.yıl dolayısıyla Erinç tarafından yapılanıdır (Erinç, 1973). Ayrıca bunlara Akyol (1940) ve Tümertekin (1971) de eklenmelidir. Son yıllarda ise bu alana dair yapılan çalışmaların sayısı artmaktadır (Koçman, 1999; Kayan, 2000; Mutluer & Ölgen, 2002; Gümüşçü, 2012 ve 2019; Gümüşçü &

Karakaş-Özür, 2016; Tanrıkulu & Gümüşçü, 2021). Türkiye’de coğrafyanın kurumsallaşma tarihine odaklanan bu çalışmalara ek olarak yakın zamandaki çok sayıda çalışma ise disiplinin güncel konumunu ve sorunlarını eleştirel bir şekilde ele almaktadır (Bekaroğlu, 2016; Bekaroğlu & Yavan, 2013 ve 2018; Bekaroğlu, Yavan & Anlı, 2019; Bekaroğlu & Yazan, 2021; Arı, 2013 ve 2017; Yavan, 2005a; 2007; 2012 ve 2019; Yavan & Kurtar-Anlı, 2018; Perouse, 2012; Özgür, 2018; Özgür & Yavan, 2013; Tuysuz & Yavan, 2012). Buna karşın coğrafyanın alt bilim dalları itibariyle disiplinin tarihini ele alan çalışmaların sayısı çok sınırlıdır (Karabulut, 2013; Bekaroğlu & Özdemir, 2014).

Bu çalışma bu alandaki boşluklardan birini doldurma motivasyonu ile Türkiye’de ekonomik coğrafyanın yüzyılına değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Disiplinin *heteronom* karakterini göz önünde bulunduran çalışma, böylesi bir değerlendirme için yöntemsel olarak disiplin içi gelişme mantığına odaklanmaktan çok disiplinin gelişiminde etkili olan toplumsal ve sosyal bağlamı ön plana çıkarmaya çalışmaktadır. Bu açıdan çalışma, ekonomik coğrafyanın Türkiye’deki gelişme serüvenini üç alt dönem altında ve ayrı ayrı bölümler halinde ele almaktadır. Birinci bölümde disiplinin ilksel kurumsallaşma çabalarının olduğu ve Cumhuriyet dönemine de etkilerinin taşındığı imparatorluk dönemindeki durumu incelenmiştir. Ardından Cumhuriyetin ilk elli yılını kapsayan dönemin değerlendirmesi yapılmıştır. Her iki döneme ilişkin değerlendirmeler ve tespitler daha çok literatürden hareketle yapılmıştır. Bu dönemdeki coğrafyacı sayısının az olması, yazılan eser sayısının sınırlı oluşu ve hali hazırda ilgili literatüre dair değerlendirmelerin varlığı nedeniyle bu yol izlenmiştir. Buna karşın 1973’ten günümüze kadarki son elli yıllık dönem ise doktora tezlerinden hareketle değerlendirilmiştir. Son elli yıldaki coğrafyacı sayısının fazla olması, önceki dönemler gibi her bir coğrafyacıya ait eserlerin ayrıntılı incelenmesini güçleştirdiğinden araştırmacıların akademik kimliğini temsil eden doktora tezlerinden hareketle değerlendirme yapmayı daha anlamlı kılmaktadır. Bu amaçla üçüncü bölümde beşeri coğrafya alanında son elli yılda yazılan doktora tezleri incelenmiş, tezlerin konu başlıklarından, özetlerinden ve içeriklerinden hareketle ekonomik coğrafyayı ele alış biçimleri değerlendirilmiştir. Böylece Türkiye’deki ekonomik coğrafyanın dış dünyadaki ekonomik coğrafyanın gelişimine paralel olup olmadığı tematik, teorik ve metodolojik açıdan sorgulanmaya çalışılmıştır. Sonuç bölümünde ise Türkiye’de ekonomik coğrafyanın mevcut durumunun sunduğu fırsat ve sorumluluklardan hareketle gelecek çalışmalar için öneriler geliştirilmektedir.

2. OSMANLI İMPARATORLUĞU’NUN SON DÖNEMLERİNDE EKONOMİK COĞRAFYA

Türkiye’de coğrafya eğitiminin ve dolayısıyla ekonomik coğrafyanın kurumsallaşma tarihinin serüveni Osmanlı Dönemi’ne kadar geri götürülebilir. Özellikle eğitimde modernleşmenin daha yerleşik hale gelip kurumsallaştığı 19.yüzyılın son çeyreği ile 20.yüzyılın ilk çeyreği bu anlamda önemlidir. Meşrutiyet Dönemi ve sonrasında Batılı tarzda eğitimin yerleştirilmeye çalışılmasıyla birlikte okullaşma oranında bir artış olmuş; bu okullaşmayla beraber genel ve sistematik coğrafya ders kitaplarına olan ihtiyaç artmıştır. Akyol (1943a) Tanzimat sonrası dönemdeki coğrafyanın ezberci ve yer adları ile istatistikî bilgileri sıralamaktan ibaret sıkıcı bir bilgi yığını olarak geri kaldığını belirtse de Meşrutiyet Dönemi sonrasındaki okullaşma ile beraber Alman ve Fransız ekollerinin insan-çevre etkileşimini odak alan bölgesel coğrafya anlayışına uygun kitap türünde eserlerin ortaya çıktığı görülmektedir. Aslında bu türden, dünyayı kıtaları ya da ülkeleri tanımaya yönelik çok sayıda coğrafya eseri 19.yüzyılda imparatorluk bünyesinde kurulan tercüme bürosu tarafından Türkçeye çevrilmiştir (Üstüner, 2019). Genel kültür ve betimleyici bilgilerden ibaret olan bu türde eserler adeta birer rehber niteliğine sahipken; sistematik bir içeriğe sahip eserler ise okullaşmanın yarattığı ihtiyaç sonucunda daha sonra ortaya çıkacaktır.

19.yüzyılın özellikle ikinci yarısı bilindiği gibi Osmanlı’nın dış siyasette denge politikasını izlediği yıllardır (Cem, 2017). Bu denge politikası gereği siyaseten yakınlaştığı ülkelere bağlı olarak da batıdan etkilenme biçimi değişmiştir. Bu dönemde Avrupa’da coğrafya Ritter-Vidal de La Blache anlayışı doğrultusunda kurumsallaşıp yaygınlaşırken, denge politikası nedeniyle Osmanlı aydın ve müelliflerinin Fransa’ya yakınlaşması ve eğitim modernleşmesinin Fransa’dan etkilenmesi nedeniyle bu gelenekle tanışıldığı söylenilebilir. Nitekim Üstüner (2019), bu dönemde özellikle Fransızcadan Türkçeye, başta seyahatnameler ve sefaretnameler olmak üzere çok sayıda coğrafi eserin çevrildiğini belirtmektedir. 19.yüzyıl sonu ve 20.yüzyılın başlarında ise ulusal birliğini daha geç tamamlayan Almanya’ya yaklaşıldığından Osmanlı aydınının Almanya’dan etkilendiği bilinmektedir. Tanzimat sonrasında başlayan eğitimdeki modernleşme ve açılan çok sayıdaki yabancı okul

vasıtasıyla da Almanca ve Fransızca kaynaklardan bu coğrafya anlayışının her geçen gün güçlenerek yer edindiğini söylemek mümkündür. Nitekim Tanzimat'tan Cumhuriyet'in kuruluşuna gelinceye değin çeviri kitaplarının dışındaki basılan coğrafya eserlerinin çoğunlukla ya coğrafya ders kitapları biçiminde olduğu ya da askeri amaçlara hizmet eden haritacılık, topografya, askeri coğrafya ve strateji (jeopolitik) ile ilgili eserler olduğu görülmektedir (Üstüner, 2019:57). Özellikle askeri müellifler tarafından *coğrafya-yı sevkü'lceyş* adıyla yazılmış olan strateji (ve jeopolitik) ile ilgili telif eserlerin varlığı, Alman coğrafyasını temsil eden ve 20.yüzyıl jeopolitik kuramlarına kaynaklık eden Ratzel'in coğrafyasının etkisine işaret etmektedir.

Öyle görünüyor ki 19.yüzyılda Harbiye, Mülkiye ve Tıbbiye gibi Osmanlı'nın eğitim alanındaki modernleşmesini temsil eden kurumlardaki (Berkes, 2008) müelliflerin çağdaş coğrafi gelişmeleri ülkeye taşımaya dönük çabaları, çok sayıda telif eserin yazılmasıyla sonuçlanmıştır. Nitekim telif eserlerin birçoğunun adında *usul-i coğrafya*, *coğrafya-yı cedide*, *tarz-ı cedid* gibi *yeni coğrafya* göndermesi yapan ifadeler bulunmaktadır. Buna *istatistik* ve *usul* ile ilgili eserler de eklendiğinde bu müelliflerin Avrupa'daki coğrafya anlayışını modern ve yeni bir coğrafya anlayışı olarak önemseyip benimsedikleri ve bunu ülkeye taşımak istedikleri anlaşılmaktadır. Öte yandan yaygınlaşan okullaşma nedeniyle okul çocuklarının dünyayı tanımaya yönelik kültürel coğrafya bilgisini taşıma gereği de okul coğrafyasına yönelik *genel coğrafya* tarzı kitap şeklindeki eserlerin yazılmasına ve yaygınlaşmasına aracılık etmiştir. Dolayısıyla hem askeri coğrafyanın hem de okul coğrafyasının o günün toplumsal ihtiyaçları temelinde önemsenmesi nedeniyle zamanın Avrupa'sındaki coğrafya anlayışı tanınmaya başlanmış ve ülkeye taşınmaya çalışılmıştır. Elbette bunun ne ölçüde başarılı olduğu ancak ilgili eserlerin içeriğine bakılarak anlaşılabilir. Bununla birlikte, sadece eser isimlerindeki ifadelerden hareketle bile, geçmişin klasik coğrafya anlayışından toplumsal olarak bir kopma yaşandığı ve *coğrafya-yı cedide*'ye (yeni coğrafyaya) yönelmesi gerektiği konusunda bir farkındalığın oluşmaya başladığı söylenebilir.

Ekonomik coğrafyanın bu bağlamdaki yerine bakıldığında, Osmanlı Dönemi'nde çeviri eserler dışında kalan yerli müelliflerce yazılmış telif eserlerin önemli bir bölümünün ekonomik coğrafya alanına ait olduğu görülmektedir. Dolayısıyla *yeni coğrafya* anlayışı ya da pratiği kapsamında ekonomik coğrafyanın önemsendiği; daha da önemlisi insan-çevre etkileşimini odak alan betimleyici bölgesel coğrafya anlayışından sapmayı hatırlatacak bir şekilde sistematik yaklaşıma dayalı eserlerin verildiği ilk alanlardan birinin ekonomik coğrafya olduğu söylenebilir. Hasan Fehmi'nin *Coğrafya-i Ticari*'si (1884), Mehmed Hüsrev'in *Memâlik-i Osmâniyye'nin Coğrafya-yı Ticârî*'si (1885) ile Binbaşı Hüseyin'in *Memalik-i Osmaniye Ziraat Coğrafyası* (1885) adlı eserleri bu anlamda sadece sistematik coğrafya ders kitapları değil, aynı zamanda ilk ekonomik coğrafya kitapları olarak da belirtilebilir¹. Bu eserler ile Osmanlı'nın son döneminde basılan başlıca ekonomik coğrafya kitapları Tablo 1'de verilmektedir.

Tablodaki kitap isimlerinden hareketle birkaç temel hususun göze çarptığı söylenebilir: Bunlardan birincisi ticaret ve tarım gibi sektörel alanlara ilişkin sistematik ekonomik coğrafya eserlerinin ortaya konulmuş olmasıdır. Özellikle ticaret coğrafyasının bu dönemde yazılan ilk ekonomik coğrafya eserlerinden biri oluşu dikkate değerdir. Çünkü Batı'da ilk İngilizce ekonomik coğrafya kitabını temsil eden George G. Chisholm'un *Handbook of Commercial Geography* (1889) (*Ticari Coğrafyanın El Kitabı*) adlı eserinden daha önce yazılmışlardır. Buna karşın Alman coğrafyacı Götz'ün ticari ve ekonomik coğrafyayı birbirinden ayırdığı yıl (Barnes, 2000:13) olan 1882'den üç dört yıl sonra yazılmışlardır. Bu durum, ekonomik coğrafya kitabını sistematik yaklaşımla yazan ilk Osmanlı Dönemi coğrafyacılarının Alman etkisinde kaldığı şeklinde yorumlanabilir. Bir başka önemli husus ise ekonomik coğrafya eserleri olsa dahi ilk dönem eserlerin müelliflerinin bazılarının askeri kökenli olmasıdır. Modern, Batılı düşüncenin Osmanlı'daki öncü ve taşıyıcı sınıfı olarak adlandırılacak askeri bürokratik sınıfın içinden gelen bu müelliflerin ilk kitap eserleri veren kişiler arasında olması, haritacılıktaki, topografya çalışmalarındaki, jeopolitik ve jeostratejik düşüncelerdeki ağırlığı göz önüne alındığında Türkiye'deki coğrafi düşüncenin şekil almasında askeri coğrafya mantığının ne denli güçlü bir etkiye sahip olduğuna işaret etmektedir. Nitekim Mehmed Cemal'in *Anadolu İstatistikî, İktisâdî ve Askerî Coğrafyası* adlı eseri ekonomik coğrafyanın askeri coğrafya anlayışı paralelinde yapıldığını göstermektedir.

¹ Doğanay & Coşkun (2012) her ne kadar Binbaşı Hüseyin'in *Memalik-i Osmaniye Ziraat Coğrafyası* adlı eserini ilk tarım ya da ekonomik coğrafya kitabı olarak zikretseler de Mehmet Hüsrev'in ve Hasan Fehmi'nin eserlerini gözden kaçırmaktadırlar.

Tablo 1- Osmanlı'nın son dönemlerinde yayınlanan ekonomik coğrafya eserleri.
Table 1- Economic geography books published in last terms of Ottoman Empire.

Yazar adı	Eser adı	Basım yılı
Hasan Fehmi	<i>Coğrafya-i Ticari</i>	1884
Mehmed Hüsrev	<i>Memâlik-i Osmâniyye'nin Coğrafya-yı Ticârîsi</i>	1885
Binbaşı Hüseyin	<i>Memalik-i Osmaniye Ziraat Coğrafyası</i>	1885
Hüseyin Paşa	<i>Memâlik-i Osmâniyye'nin Zirâ'at Coğrafyası</i>	1886
Hüseyin Rahmi	<i>Coğrafya-yı Zirâ'î ve Sınâ'î ve Ticârî Nâm-ı Diğer Coğrafya-yı Umrânî</i>	1889
Hasan Fehmi	<i>Coğrafya-yı Sınâ'î ve Ticârî</i>	1890
Osman Safvet Geylangil	<i>Memâlik-i Osmâniyye Coğrafya-yı İktisâdîsi</i>	1912
Mehmed Burhaneddin	<i>Coğrafya-i İktisadi</i>	1912
Cevâd Binen-Nüzhet	<i>Coğrafya-yı Ticârî</i>	1914
Faik Sabri (Duran)	<i>Osmanlı Coğrafya-yı İktisâdîsi</i>	1913
Faik Sabri (Duran)	<i>Osmanlı Coğrafya-yı Tabî'î ve İktisâdîsi</i>	1915
Ahmed Hâmid (Ongunsu)	<i>Osmanlı Coğrafya-yı Tabî'î ve İktisâdîsi</i>	1918
Hamit Sadi (Selen)	<i>Osmanlı Coğrafya-yı Tabî'î ve İktisâdîsi</i>	1919
Mehmed Cemâl	<i>Anadolu İstatistikî, İktisâdî ve Askerî Coğrafyası</i>	1920
Yusuf Vezirof	<i>Târîhî, Coğrafi ve İktisâdî Azerbaycan</i>	1921

(Kaynak: Akyol, 1940; Bediz, 1966; Erinç, 1973; Ak, 2004; Doğanay & Coşkun, 2012; Kaya, 2019; Üstüner, 2019).

Her şeye rağmen ekonomik coğrafya eserlerinin sayısı, ekonomik faaliyetlerin bölgesel coğrafi kimliğin ve kültürün en önemli bileşenlerinden biri olarak önemsendiğini göstermektedir. Bölgesel yaklaşımın mantığına uygun bir şekilde alansal farklılaşmayı açıklamaktan çok betimlemeye dönük bir çaba içinde olan bu zamanın coğrafyası, ekonomik faaliyetlerdeki farklılaşmayı yerlerin yaşam biçimlerindeki ve kültürlerindeki farklılığın bir ifadesi olarak okumaktadır. Üstelik söz konusu faaliyetlerin özellikle de tarımın neredeyse tamamen çevresel koşulların belirleniminde olması nedeniyle de insan-çevre etkileşimi ve çevresel determinizm mantığına uygun açıklamalara konu edilebilmektedir. Bu dönem ekonomik coğrafya eserlerinin sanayiden çok tarım ve ticarete odaklanmaları ise sadece çevresel determinizm mantığına uygun olmalarından değil; o dönem Osmanlı ekonomisinin mevcut koşullarıyla bağlantılı olmalıdır. Zira Batı ülkeleriyle kıyaslanabilecek bir endüstriyel gelişme olmadığı gibi var olan girişimler daha çok İstanbul çevresinde toplanmış durumdadır. Ülkenin büyük oranda tarıma ve ticarete dayalı bir ekonomiye sahip olması doğal olarak ziraat ve ticaretin ekonomik coğrafya çalışmalarında öne çıkarılmasını gerektirmiştir. Buna karşın endüstriyel faaliyetler daha az yer tutmakta ve çoğunlukla madencilik ile özdeşleştirilerek ele alınmaktadır. Nitekim her iki dönemde de camiada yoğun emekleri bulunan, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi coğrafyacıları arasında köprü konumunda olan Faik Sabri Duran'ın eserinin içeriğine bakıldığında, o dönem (1913) Türkiye'sinin bölgeler itibariyle ziraat, ticaret ve madencilik varlığı itibariyle daha fazla istatistiksel veri sunmakta buna karşın sanayi için aynı şeyi yapmamaktadır (bakınız Dinç, 2015).

3. CUMHURİYETİN İLK 50 YILINDA EKONOMİK COĞRAFYA

Osmanlı'dan Cumhuriyet dönemine geçildiğinde yapılan eğitim reformlarıyla birlikte coğrafyanın ve coğrafya eğitiminin de yeni bir kurumsal altyapıya kavuştuğu söylenilebilir. Her şeyden önce Darülfünun'un dönüştürülmesiyle başlayan üniversite reformunun genel olarak coğrafyanın ve dolayısıyla da ekonomik coğrafyanın gelecekte alacağı seyri belirleyen önemli gelişmelerin başında geldiğini belirtmek gerekir. Yine Cumhuriyetle birlikte ilk ve orta öğretimin devlet hizmeti kapsamına alınması, bunun da okullaşmayı arttırması da önemli gelişmelerden biri olarak zikredilmelidir. Çünkü bunlar, ilk ve ortaöğretim düzeyindeki kültürlenme ve vatandaşlık bilgisi açısından vazgeçilmez öneme sahip olan coğrafi bilginin üretimine olan ihtiyacı arttırmıştır. Üstelik kurucu askeri bürokratik sınıfın yeni Türkiye için önüne koyduğu seküler, batılı ve çağdaş toplum hedefi de coğrafya bilgi alanı ile uyumludur. Zira böylesi bir toplumsal bilinci uyandıracak doğa bilgisi ve eğitiminin ilkokuldan itibaren devlet okulları aracılığıyla yaygınlaştırılması için coğrafya eğitimi gereklidir. Yine yeni vatan imgesine sahip ideal yurttaş bilincinin inşası için de coğrafya eğitime ve bunun yaygınlaştırılmasına ihtiyaç

duyulmaktadır (Durgun, 2011; H. N. Özgen, 2011; N. Özgen, 2016). Dolayısıyla yeni rejimin kurucu idealleri ile coğrafya bilgisi arasında örtüşen bir durum söz konusudur. Bu nedenle dil ve tarih gibi alanlara kıyasla görece daha geç olmasına karşın coğrafya da yeni üniversite reformu ve eğitimin yeni kurumsal yapısı içinde kendine yer bulabilmiştir.

Bu kapsamda en önemli gelişmelerden biri, Türk Coğrafya Kongresi'nin toplanmasıdır. Vatan coğrafyasının inşası için gerekli müfredatın, eğitim ilkelerinin, coğrafi bölge tasniflerinin ve tanımlamalarının yapıldığı bu kongre, bir nevi devlet eğitim programlarında coğrafyanın göz ardı edilemeyeceğinin onayıdır. Bu nedenle coğrafyanın Cumhuriyet Dönemi'ndeki kurumsal temellerinin atıldığı en önemli gelişmelerden biridir. Nitekim kongre ve çıktılarına ek olarak bu dönemde İstanbul Üniversitesi'nin yanı sıra Ankara Üniversitesi'nde de yeni bir coğrafya bölümünün açılışını dikkate alan birçok araştırmacı, bu yılları Türkiye'de modern coğrafyanın kuruluş ve kurumsallaşma yılları olarak tanımlar (Erinç, 1973; Koçman, 1999; Kayan, 2000; Gümüşçü, 2012; Özgür & Yavan, 2013; Gümüşçü & Karakuş-Özür, 2016; Tanrıkulu & Gümüşçü, 2021). Gerçekten de 1970'lerin sonlarına kadar coğrafya eğitimi Türkiye'de üniversite düzeyinde Ankara ve İstanbul Üniversiteleri ile sınırlı kalacak ve söz konusu kongrede ortaya konulan hedef ve stratejiler doğrultusunda belirlenen kurumsal yapı altında bir işlerlik kazanacaktır.

Bu yeni kurumsal yapı içinde ekonomik coğrafyaya bakış açısını ele veren temel bir noktayı özellikle vurgulamak gerekir: Türk Coğrafya Kongresi sırasında coğrafyanın Fen Fakültesi mi yoksa Edebiyat Fakültesi çatısı altında mı yer alması gerektiğine ilişkin tartışmaların ikincisi lehine sonuçlanması, coğrafyaya bütüncül bakış açısının egemen olduğunu ve daha çok beşeri coğrafya ile özdeşleştirildiğini göstermektedir (Erinç, 1973:19). Ancak daha da önemlisi, fiziki ve beşeri biçimindeki ikili ayırımı ikincisinin hep Beşeri ve Ekonomik (İktisadi) Coğrafya biçiminde adlandırılmasıdır. Bu adlandırma, ekonomik faaliyetlerin ve dolayısıyla ekonomik coğrafyanın beşeri coğrafya alanı içerisinde hep en çok önemsenen unsurların başında geldiğine işaret etmektedir. Nitekim Türkiye'de beşeri coğrafya çalışmalarının en yaygın biçimi olan bölgesel coğrafya ve etüt çalışmalarının istisnasız hepsi, ele aldıkları yerlerin ekonomik faaliyetlerine de yer vermektedir. Dolayısıyla Türkiye'de yakın bir zamana kadar, ekonomik coğrafyayı dışarıda bırakan bir beşeri coğrafyanın varlığından bahsedilemez.

Ekonomik faaliyetlerin bu dönemde özellikle beşeri coğrafyanın önemli bir parçası olarak ele alınması, yukarıda değindiğimiz Alman ve Fransız geleneğinin etkisiyle bağlantılıdır. Hettner, Ritter ve Ratzel gibi Alman felsefe geleneğinden etkilenen birçok coğrafyacı, coğrafyayı kültürün ve tarihin yatağı ya da beşiği olarak gördüğünden çevresel coğrafi koşulların kültürel kimlik ve tarihsel gelişmeler üzerindeki etkisine odaklanmaktadırlar. Kültürü temsil eden insan faaliyetlerinin en yaygın biçimi olarak ekonomik faaliyetler de bu kapsamda coğrafyanın belirleniminde kabul edilir. Bu nedenle de bir yerin coğrafyasının açıklanmasında o yerin kimliğinin sembolik parçası olan ekonomik faaliyet türleri de ayırt edici bir nitelik olarak önemsenir ve araştırmaya konu olur. Türkiye'de de bu dönemde vatan fikrinin inşasına odaklanan bir beşeri coğrafya doğal olarak ekonomik faaliyetleri bölgelerin ve yerlerin kimliğinin parçası olarak önemser. “Diyarbakır'ın karpuzu”, “Manisa'nın üzümü”, “Ordu'nun fındığı”, “Rize'nin çayı” örneklerinde olduğu gibi ekonomik ürünler yersel kimliğin temsili öğeleri olarak işe koşulmakta ve okul coğrafyasının temel görevi olan vatan coğrafyasının inşasında başvurulan sembolik unsurlar olarak değerlendirilmektedir.

Cumhuriyetin ilk elli yılında genel olarak beşeri coğrafyanın yurtdışında eğitim almış ve uluslararası gelişmeleri yakından takip edebilen coğrafyacıların etkisinde olduğu ileri sürülür (Erinç, 1973). Gerek Türkiye'de bulunan yabancı coğrafyacıların etkisiyle gerekse de yurtdışı eğitime gönderilen coğrafyacıların varlığıyla, bu dönem boyunca beşeri ve ekonomik coğrafya alanında çalışan coğrafyacıların uluslararası gelişmeleri yakından takip ettiği söylenilebilir. Öyle ki Erinç (1973:27) Türkiye coğrafyasının o dönemdeki Avrupa üniversiteleri için örnek teşkil eden nitelikte olduğunu belirtmektedir. Ancak Yavan (2005a) uluslararası yayın performansı itibarıyla bakıldığında 2000'li yıllara kadar beşeri coğrafyacıların ciddi bir performans sergilemediklerini ortaya koymaktadır. Öyle ki beşeri ve ekonomik coğrafya alanında yapılan uluslararası yayın sayısı 1980'e kadar sadece sekiz adet olup bunların yalnızca dört tanesi Türk coğrafyacıları tarafından yazılmıştır. Ancak ilginç biçimde bu dört makale ekonomik coğrafya ile ilgili olup Necdet Tunçdilek (Sırrı Erinç ile birlikte) ve Erol Tümertekin'e aittirler (Yavan, 2005a:43). Erinç ve Tunçdilek (1952) Türkiye'deki zirai bölgeler ile ilgili

yayın yaparken, kalan diğer üç yayında Tümertekin (1955, 1962 ve 1964) Türkiye’deki demir çelik endüstrisini, tarımsal işletmelerin yapısını ve tarımsal işgücüne kadın emeğinin katılımını ele almaktadır. Beşeri coğrafyanın diğer alanları değil de ekonomik coğrafya alanında uluslararası yayınların olması anlamlıdır. Çünkü dikkat edilecek olursa söz konusu yayınlar İngilizce yayın yapan dergilerde çıkmıştır ve bu dönem, genel olarak her alanda olduğu gibi bilim alanında da dünya liderliğinin ABD’ye geçtiği bir dönemdir. Oysa Osmanlı Dönemi ve Cumhuriyet’in ilk yıllarındaki coğrafyacıların çoğu Alman ve Fransız geleneklerinin etkisinde olup Almanca ve Fransızca yazabilmektedir. Ancak İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan yeni beşeri coğrafya, İngilizce konuşulan Anglo-Amerikan dünyasının öncülük ettiği bir coğrafyadır. Bu durum Alman ve Fransız geleneğinden gelen eski coğrafyacıların uluslararası yayın performansına etki etmiş olmalıdır.

Öte yandan uluslararası niteliği salt yayın performansı üzerinden ölçtüğümüzde yayın sahibi olmayan diğer nitelikli coğrafyacıları görmezden gelmiş oluruz. Söz gelimi Faik Sabri Duran bu listede yer almamasına karşın coğrafyanın kurumsallaşmasında ve uluslararası düzeydeki niteliğinin tanınmasında bizde öncelik etmiş simalardan biridir. Yine Hamit Sadi Selen, Cemal Arif Alagöz, Ali Tanoğlu ve Besim Darkot yurtdışı eğitimi nedeniyle dünyayı yakından takip edebilen, İngilizce dışındaki yabancı dillerde yayını olan ve ilk elli yılda coğrafyanın kurumsallaşmasında büyük emekleri olan coğrafyacılarıdır. Öyle ki Selen, sahip olduğu donanımı nedeniyle Siyasal Bilgiler Okulu’nda ders verip İskân ve Şehircilik Enstitüsü’nün müdürlüğünü yapmış ve Cumhuriyet Dönemi’ndeki ilk ekonomik coğrafya kitaplarından birinin (İktisadi Coğrafya, 1926) yazarıdır (Belleten, 1969). Cumhuriyet’in ilk elli yılındaki beşeri ve ekonomik coğrafyaya damgasını vuran bu isimlerin hepsi ekonomik coğrafya ile ilgili yayınlara sahiptirler. Selen, Darkot, Tanoğlu, Alagöz ve Tümertekin aynı zamanda tarım, hayvancılık, yaylacılık, enerji kaynakları ve sanayi ile ilgili çok sayıda ders kitabı ve telif eserin sahibidirler (eserler için bakınız Yiğit & Tuncel, 2017). Bunlara değişik eğitim kurumlarında ders veren ve ekonomik coğrafya ile ilgili eserler yazmış olan Selçuk Trak, Mustafa Şekip Yeğin, Süleyman Arısoy ve kısmen Talip Yücel’i de eklemek gerekir. Özellikle Selçuk Trak’ın iktisat tarihine ilişkin eserlerinin varlığı, ekonomik coğrafyayı interdisipliner bir bakış açısıyla ele aldığına işaret etmektedir.

Buna karşın ekonomik coğrafya ile ilgili yayınlar incelendiğinde, bunların çoğunlukla tarım ve ziraat ile ilgili olduğu göze çarpmaktadır. Bu konuların ağırlığının birkaç nedenle açıklanabileceğini düşünüyorum: Birincisi, o günün koşullarında Türkiye ekonomisi büyük bir oranda tarıma dayalıdır. Doğal olarak ülkenin gerçeğine uygun bir biçimde tarım ekonomisine öncelik verilmiştir. İkincisi özellikle insan-çevre etkileşimi olarak algılanan bir coğrafya anlayışının hâkimiyeti nedeniyle tarım bu etkileşimin çok açık ve güçlü bir şekilde yakalanabileceği bir faaliyet alanıdır. Yine madencilik ve enerji kaynaklarının doğal koşullar ile olan ilişkisi de bu minvalde kolaylıkla coğrafi çalışmalara konu edilebilmektedir. Üçüncüsü okul coğrafyası kapsamında öğretilen bölge ve yörelerin kimliğini temsil eden ayırt edici niteliklerden biri olarak da tarım ürünleri önemlidir. Bir başka deyişle bölgelerin, yörelerin, illerin doğal koşulları ile kültürel koşulları arasındaki “uyumun” vurgulanması açısından da tarımsal faaliyetler daha anlamlıdır.

Bu dönemde ekonomik coğrafya alanında daha çok sanayiye odaklanan isim ise Erol Tümertekin’dir. Tümertekin’in içki, kağıt, demir-çelik gibi farklı sanayi kollarının Türkiye’deki durumunu inceleyen çalışmaları, sadece diğer coğrafyacılarından tematik bir ayrılığı yansıtmıyor. Aynı zamanda ekonomik faaliyetlerin teorik anlamda ele alış biçimindeki farklılığa da işaret ediyor. Şöyle ki Tümertekin’in başta sanayi ve ulaşım olmak üzere gerek kitap gerekse makale türünden yaptığı çalışmaları, onun diğer coğrafyacılarından farklı olarak Anglo-Amerikan geleneğinin etkisinde olduğunu kanıtlamaktadır. Yine bölgesel kalkınma, bölge planlama ve yer seçimi sorunlarıyla bağlantılı yayınlarının varlığı da o dönem Anglo-Amerikan ekonomik coğrafyasının gündeminden haberdar olduğunu ve onu benimsediğini göstermektedir. Bu yönüyle ilk kuşak coğrafyacıların ardından 1960’lardan sonra uzun bir süre boyunca uluslararası düzeyde ekonomik coğrafya yapan tek coğrafyacı olarak zikredilebilir.

Yeri gelmişken hemen belirtelim: İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem diğer bilimsel alanlarda olduğu gibi ekonomik coğrafya alanında da Anglo-Amerika’nın egemen olduğu ve coğrafyada sayısal devrim ile nitelenen ciddi bir kopuşun olduğu dönemdir. Sayısal devrim kapsamında eskinin betimleyici bölgesel yaklaşımı bilim dışı kabul edilip onun yerine teorik yasaları bulmaya odaklanan ve bunu sayısal model ve teknikler ile yapmayı

savunan yeni bir coğrafya anlayışı gelişir. Bir başka deyişle coğrafyanın genelinde pozitivist paradigmanın etkileri belirir (Barnes, 2000 ve 2001; Scott, 2000; Yavan, 2005b; Kaygalak, 2011a ve 2020). Savaş sonrası gelişen teknolojilerin bu yeni sayısal yöntemleri mümkün kılmasıyla beraber ekonomik coğrafyada lokasyon teorileri gibi bu yeni yöntemlere dayalı analizler ön plana geçmeye başlar. Bilgisayar, radar, uzaktan algılama gibi yeni tekniklere dayanan veri toplama ve analiz teknikleri, sayısal modellemeye dayalı açıklamaları öne geçirmiştir. Beşeri coğrafyada ise, bölgeler arası ticari akışlar, ekonomik etkileşimler, faktör donatıları, bunların yerler arası hareketliliği, bölgesel girdi-çıkıtı analizleri ile bunların değişik bölgesel niteliklerle olan korelasyonu gibi çok sayıdaki konu nedeniyle, sayısal yöntemlerin en çok kullanıldığı alan ekonomik coğrafya olmuştur (Kaygalak, 2020). Üstelik savaş sonrası dönem hem merkez ülkelerde hem de çevre ülkelerde Keynesgil refah politikaları eşliğinde bölgesel gelişme farklarını ve eşitsizliğini gidermeye dönük yoğun bir gündemin olduğu dönemdir. 20.yüzyılın bu gündemi kabaca 1980'lere kadar bölgesel çalışmalara olan ihtiyacı arttırmış; bölgesel iktisat ve bölge bilimi gibi ekonomik coğrafyanın kardeş bilim dallarının belirmesine neden olmuştur. Ulusal ve bölgesel kalkınma gündemine odaklanan ekonomik coğrafyacılar, yerleşme modelleri, kentsel gelişme modelleri, yer seçimi modelleri, ulaşım modelleri yanı sıra soyut matematiksel modellemeye ve istatistiksel analizlere dayalı birçok konuya el atarak politika ve karar alma mekânizmalarına etki edecek çalışmalar ortaya koymuşlardır. Öyle ki pratik yaşamda karşılık bulan bu karakteri nedeniyle ekonomik coğrafya batıda planlama, bölgesel iktisat ve bölge bilimi gibi disiplinlerle iç içe bir gelişme seyri yakalamıştır (Yavan, 2007).

Ancak bu dönem Türkiye'si savaş sonrası Batı bloğuna katılmış olmakla birlikte, bir çevre ülke olarak henüz bu teknolojileri ve dolayısıyla yöntemleri transfer edip yaygın araştırma gündemine entegre edebilecek bir donanımda değildir. Bu nedenle Anglo-Amerikan coğrafyasında 20.yüzyılın en büyük gelişmelerinden biri olan sayısal devrimi coğrafya alanında gerçekleştirecek teknik altyapıya sahip de değildir. Bir başka deyişle böylesi teknik bir gelişmeyi ekonomik coğrafya alanına aktaracak nesnel bir zemin henüz yoktur. Ancak bunun kadar önemli bir başka neden ve belki de asıl neden, beşeri coğrafyanın (ve dolayısıyla ekonomik coğrafyanın) okul coğrafyası niş alanına hapsedilmiş olması (Özgür ve Yavan, 2013) ve bu misyonla hareket etmesidir. Zira savaş sonrası Batı ile olan entegrasyonla birlikte Türk-Amerikan ilişkilerinde her alanda olduğu gibi eğitimde de ciddi bir derinleşme görülmektedir. Ekonomik coğrafya özelinde bu durum, Erol Tümertekin'in hayatında ve çalışmalarında (Özgüç, 2006) gözlemlenebilmektedir. Tümertekin'in çalışmalarında savaş sonrası Anglo-Amerikan coğrafyacılarının gündemi ve yaklaşımlarını görmek mümkündür. Yine bizde 1960'lardan itibaren izlenen Planlı Kalkınma Modeli kapsamında ekonomik coğrafyanın yeni gündemini temsil eden konularla ilgili araştırmalara ihtiyaç artmasına karşın bunun beşeri ve ekonomik coğrafyamıza çok etki etmediği görülmektedir. Bunun yerine bu araştırma gündemini ve konuları Şehir ve Bölge Planlama bölümleri ile Bölgesel İktisat gibi bilim dalları üstlenmişlerdir (Yavan, 2005a; Özgür ve Yavan, 2013). Dolayısıyla Batı'daki yeni ekonomik coğrafyanın benzerini bizde coğrafyacılar değil, bölge bilimciler, planlamacılar ve iktisatçılar üstlenmişlerdir.

O halde Türkiye coğrafyacılarının savaş sonrası sayısal devrimi ya da o dönemin yeni ekonomik coğrafyasını iskalamaları sadece Türkiye'ye özgü nesnel koşulların bir sonucu değil; aynı zamanda coğrafyanın okul coğrafyası misyonu ile daraltılmış niş alana hapsedilmesinin sonucudur. Nitekim 1950'lerde ve 60'larda ekonomik coğrafyanın en önemli gündemlerinden olan bölgesel kalkınma, bölge planlama, bölgesel tasnif, bölge sınırlarının belirlenmesi vb. gibi birçok konuda Tümertekin ve Erinç'in çalışmaları ve değerlendirmeleri bulunmaktadır (Erinç, 1958; 1959 ve 1963; Tümertekin, 1960 ve 1975). Yani Türkiye coğrafyacılarının önde gelen isimleri söz konusu yeni gelişmelerden haberdardır. Ancak yeni durumu disiplin içine çekecek ve kurumsallaştıracak bir gelişme yaşanmamıştır. Üniversite kurumsal çatısı altında bu alanın şehir bölge planlama bölümlerine ayrılmış olması, mesleki tanınırlık itibarıyla coğrafyanın bu alana dâhil edilmemesi ve bahsettiğimiz klasik okul coğrafyası misyonu, Anglo-Amerika'da ekonomik coğrafya alanında gerçekleşen yeni teorik yaklaşımların ve yöntemlerin bize taşınmasını engellemiş, bunların tekil bireysel çabalardan ibaret şekilde, sönük kalmasına neden olmuştur.

Bu elbette Türkiye ekonomik coğrafyasının gelişimi açısından bir talihsizliktir. Ancak bu talihsizliği, o dönemdeki beşeri ve ekonomik coğrafyacıların yetersizliğiyle değil, coğrafyanın disipliner matris içindeki konumu ve kurumsal yapısıyla açıklamak gerekir. Unutulmamalıdır ki Cumhuriyetin ilk elli yılında coğrafya eğitimi veren iki bölüm vardır ve bu bölümler tüm yurt genelinde coğrafya eğitimini verecek insan gücünü

yetiştirme sorumluluğunu üstlenmişlerdir. Bu sorumluluk gereği başta kitap, ders notu, harita ve atlas olmak üzere eğitimin ders materyallerini üretmek ile yurttaşlık bilgisi için gerekli olan vatani tanıtacak coğrafi bilgiyi derleyip toplama sorumluluğuyla karşı karşıyadırlar. Yoğun çaba ve emek gereksindiren böylesi bir sorumluluk nedeniyle ilk elli yıldaki coğrafyacılarının hayranlık uyandıracak düzeyde yayın performansı sergilediği görülmektedir. Zamanlarının onlara yüklediği sorumluluk ve yoğun gündemleri arasında başardıklarının başaramadıklarından fazla olduğunun altını çizmek gerekir.

4. SON ELLİ YILDA TÜRKİYE'DE EKONOMİK COĞRAFYANIN GELİŞİMİ

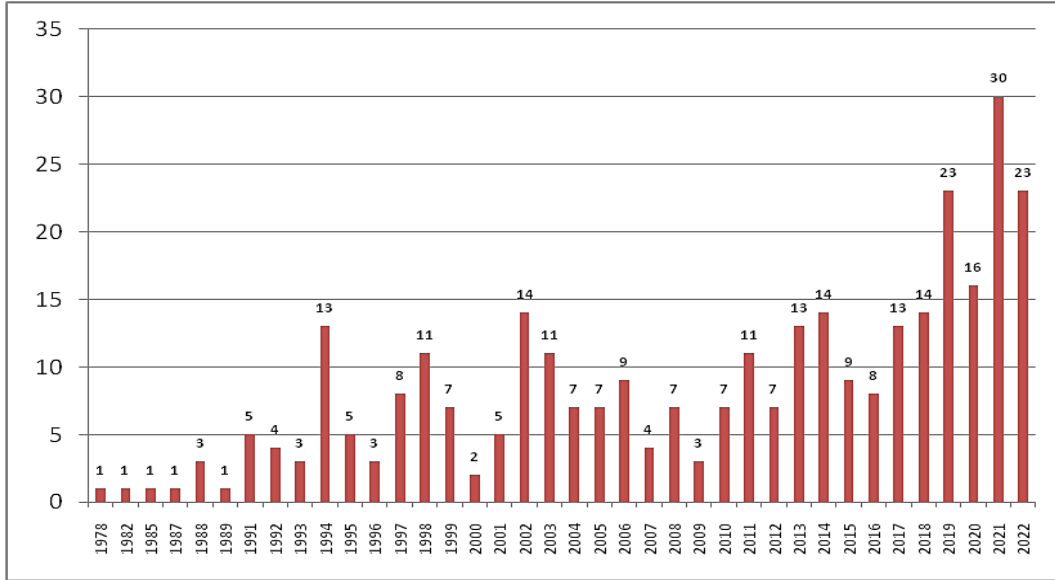
Kabaca 1973'ten 2023 yılına kadar son elli yılda Türkiye'de ekonomik coğrafyanın gelişimine bakıldığında bunu iki alt dönem halinde ele almak mümkün ve anlamlıdır. Birincisi 20.yüzyılın son çeyreği olan ve çoğu araştırmacı tarafından Türkiye coğrafyasının içe kapanma ya da gerileme dönemi olarak adlandırılan yıllardır (Koçman, 1999; Özgür, 2018; Gümüşçü, 2019). İkincisi ise kimilerince yenilik ve değişim dönemi olarak da adlandırılan dış dünyayla bağlantısının arttığı 2000'li yıllardır (Özgür & Yavan, 2013; Özgür, 2018; Arı, 2019; Bekaroğlu & Yazan, 2021). Özellikle 2000'li yıllar, Türkiye'de coğrafya bölümü ve coğrafya öğretmenliği bölümü sayısında ciddi artışın olduğu yıllardır. Yükseköğretim Kurulu'nun (YÖK) verilerine göre 2023 yılı itibarıyla Türkiye'de 45'i coğrafya 7'si coğrafya öğretmenliği bölümü olmak üzere 49 üniversitede lisans düzeyinde coğrafya eğitimi veren bölüm bulunmaktadır. Buna eğitim fakültelerinin sosyal bilgiler bölümleri de eklendiğinde sayı daha da artmaktadır. Bu nedenle son elli yılın değerlendirmesini tek tek coğrafyacıların isim ve eserleri üzerinden yapmak pek mümkün olamamaktadır. Yine kitap eserler üzerinden gitmek de kitap sahibi olmayan çoğu araştırmacıyı dışarıda bırakmayı gerektireceğinden anlamlı bir yöntem olamamaktadır. Bunun yerine ekonomik coğrafyanın gelişimini son elli yılda yazılan doktora tezlerinden hareketle değerlendirmek daha doğrudur. Elbette bu doktora sonrası çalışmaları ve makale formatındaki çok sayıda ekonomik coğrafya çalışmasını değerlendirme dışı bırakmak gibi bir eksikliği beraberinde getirmektedir. Bununla birlikte doktora tezlerinin akademik anlamda araştırmacıların kimliğini temsil ettiğini göz önüne aldığımızda, bunca coğrafyacı içinde hangilerinin temelde ekonomik coğrafyacı olduklarını belirlemesi açısından da uygun bir yöntem olduğu düşünülebilir.

YÖK'ün tez veri tabanına göre 1973'ten 2023 yılının Nisan ayına kadar konusunda, dizininde veya adında "coğrafya" kelimesi geçen sosyal bilimler alanında yazılmış 784 adet doktora tezi bulunmaktadır. Bunlardan fiziki coğrafya, şehir bölge planlama, çevre mühendisliği, jeodezi, jeoloji gibi alanlarda hazırlanan tezleri çıkardığımızda beşeri coğrafyacılar tarafından yapılmış toplam 325 tane tez kalmaktadır (Şekil 1). Veri tabanına göre 1970'li yıllarda bir, 1980'li yıllarda 7, 1990'larda 59, 2000'li yıllarda 70, 2010'larda 119 ve 2020'li yıllarda 69 adet tez yazılmıştır². Doktora tez sayısındaki bu gelişme trendi elbette artan üniversiteleşme trendi ile uyumludur. Ancak yine de burada bir şerh düşüp coğrafya bölümlerinin sayısının diğer birçok bölüme göre daha büyük bir hızla arttığını hatırlatmak gerekir. Elbette konumuz açısından en önemlisi, söz konusu bu doktora tezlerinin ne kadarının doğrudan ekonomik coğrafya alanı ile ilgili olduğudur.

1973 yılındaki bir tez ve 1980'lerde hazırlanan 7 tez bu açıdan incelendiğinde, bunların, önceki dönemin egemen paradigması olan bölgesel yaklaşımla yazılmış tezler olduğu dikkati çekmektedir. Bu yıllardaki sekiz tezin dördü köy, belde ve ilçe gibi yerlerin etüt ya da bölgesel coğrafyası biçiminde iken iki tanesi kent coğrafyası, bir tanesi rekreasyonel alan ile ilgilidir. Adı itibarıyla ekonomik coğrafya kapsamına sokulabilecek tek tez Doğanay'a (1978) ait olan "*Türkiye besin kaynakları ve nüfusla ilişkileri*" adlı çalışmadır. Ancak salt isimden hareketle değerlendirme yanıltıcıdır. Zira tez içeriklerine bakıldığında direkt ekonomik coğrafya tezi kategorisinde olmamasına rağmen beşeri coğrafya tezlerinin çoğunun ekonomik coğrafyayı da ele aldıkları görülmektedir. Söz gelimi Taşlıgil'e (1988) ait olan "*Manisa Ovaları ve çevresi*" adlı çalışma bir etüt ve bölgesel coğrafya çalışması olmasına karşın çalışma sahasının zirai sorunları ile hayvancılık, yetiştirilen ürünler, sanayi, ticaret, ulaşım ve turizm gibi ekonomik faaliyetlerini de ele almaktadır. Benzer şekilde kent coğrafyası

² Bekaroğlu ve Yavan'a (2018) göre 1973-1979 yılları arasında 20, 1980-1986 yılları arasında ise 16 olmak üzere 1990 öncesi toplam 36 coğrafya tezi hazırlanmıştır. Bu 36 tezin 16'sı ise beşeri coğrafya alanına aittir. Ancak YÖK'ün tez veri tabanında 1990 öncesi döneme ilişkin dış ülkelerde yapılan tezler ile Türkiye'de yapılan tezlerin çoğuna erişilememektedir.

kategorisindeki tezlerde de kent ekonomisini oluşturan faaliyet kollarına ilişkin betimleyici istatistiksel veriler bulunmaktadır. Dolayısıyla ekonomik coğrafyanın beşeri coğrafyanın en önemli bileşenlerinden biri olarak hep önemsendiğini; bölgesel yaklaşıma dayalı, insan-çevre etkileşimini odak alan çalışmaların tümünde önemli bir konu olarak hep yer tuttuğunu belirtmek gerekir. Yukarıda da değindiğimiz gibi, coğrafyanın enstitülerde salt “beşeri coğrafya” değil de “beşeri ve ekonomik coğrafya” olarak yer alması bile başlı başına bunun bir kanıtıdır.

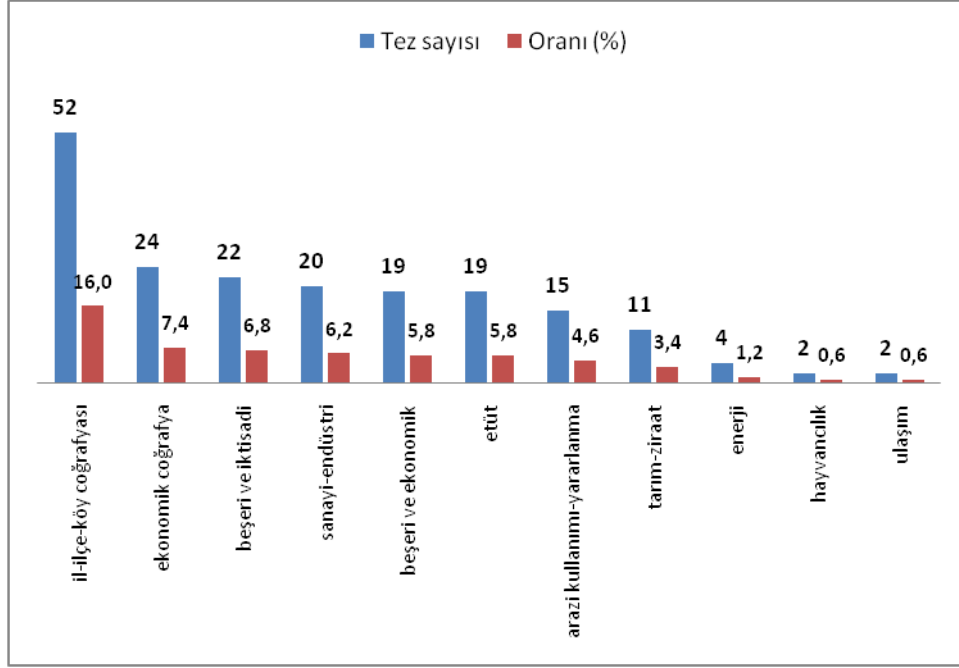
Şekil 1- Yıllara göre beşeri coğrafya alanında yazılan doktora tez sayıları (1973-2022).

Figure 1- The number of dissertations in human geography by years (1973-2022).

O halde doktora tezlerinden hareketle bir değerlendirme yapıldığında 1970’li ve 1980’li yıllarda Türkiye beşeri coğrafyasında hâlâ bölgesel yaklaşımın egemen olduğu; ekonomik faaliyetlerin incelenen bölge ya da yerlerin önemli bir unsuru olması nedeniyle ekonomik coğrafyanın önemsendiği söylenilebilir. Ekonomik faaliyetin kendisi bir amaç olarak önemsenmekten çok, beşeri coğrafya çalışmaları içinde tamamlayıcı bir unsur olarak ele alınır ve ele alınan yerlerin/bölgelerin betimleyici bir karakteri olarak önemsenir. Maalesef bu yaklaşım, başta 1990’lar olmak üzere daha sonraki yıllarda da bu şekilde devam etmiş ve etmektedir. İlerleyen yıllarda da bölgesel yaklaşım ve insan-çevre etkileşimi odaklı ele alış tarzı yaygınlık kazanırken ekonomik faaliyetler, çevresel koşulların ve ortamın göstergesi ve sonucu olarak okunmaya devam edecektir. Şekil 2’de görüldüğü gibi son elli yılda başlığı içinde tarım, ziraat, hayvancılık, enerji ve ulaşım geçen, ekonomik coğrafya tezi olarak kabul edilebilecek tezlerin sayısı çok sınırlıdır. Buna karşın sanayi veya endüstri kelimelerinin geçtiği tez sayısı görece daha fazladır. Ancak asıl yoğunlaşma, başlığında “x’in (yer adı) beşeri ve ekonomik (veya iktisadi) coğrafyası”, “x’in ekonomik coğrafyası”, “x’in coğrafyası” ve “x’de arazi kullanımı” gibi ifadeleri içeren monografya çalışmalarında olmaktadır. Bu da ekonomik coğrafyanın daha çok monografik çalışmalar içinde ve onların bir parçası olarak yapıldığını göstermektedir.

Ekonomik faaliyetlerin bu türdeki ele alınış tarzının ardında yatan temel baskı ya da itki, önceki dönemden kalan okul coğrafyasının etkisinin yanı sıra, coğrafyanın insan ve doğal koşullar arasındaki ilişkiyi inceleyen bilim dalı olarak kodlanmasıdır. Bu kavrayış biçiminin getirdiği baskı iklim, topografya, hidrografya, morfoloji, jeoloji vb. diğer çevresel koşullarla ilişkisi kurulamayan faktörleri ve durumları “coğrafya değildir” şeklinde görmeye ve açıklama çerçevesinin dışında bırakmaya neden olmaktadır. Bir başka deyişle disiplinin uzun tarihsel geçmişi içinde yer alan geleneksel bölgesel yaklaşımının disiplinin ontolojik temeli olarak alınması; bu ontolojik temel dışındaki teorilerin ve yöntemlerin coğrafya dışı kabul edildiği bir tutuculuğa yol açmaktadır. Bu nedenle bu yıllarda ve sonrasında beşeri coğrafyacılar teoriye kör ve sağır kalmışlardır (Kaya, 2005). Teorik yoksunluk

ise metodolojik tekdüzeliği beraberinde getirerek yapılan çalışmaların içerik itibarıyla adeta birbirinin tekrarı konumuna düşmesine yol açmaktadır.

Şekil 2- Başlığındaki bazı terimlere göre tezlerin dağılımı.

Figure 2- Distribution of the dissertations according to some terms in their topics.

Nitekim başlığında etüt, x yerinin (köyünün, ilçesinin, ilinin) coğrafyası, x yerinin beşeri ve ekonomik (ya da iktisadi) coğrafyası, x yerinde (havzasında, ovasında vs) insan ve ortam (ya da çevre) etkileşimi, x yerinde (havzasında, kentinde, ovasında vs.) arazi kullanımını (yahut araziden yararlanma biçimleri) ifadeleri geçen tezlerin tamamı, bu şekilde belli bir teorik argümana ve yöntemsel tartışmaya sahip olmaksızın, 19.yüzyılın ve klasik çağın bölgesel coğrafya anlayışına uygun betimleyici çalışmalardır. Bütün bu çalışmalar ele aldıkları alanın ekonomik faaliyetlerini tarif etmektedirler. Özellikle adında etüt geçen ya da x yerinin beşeri ve ekonomik (iktisadi) coğrafyası ve x yerinin coğrafyası biçiminde isimlere sahip tezlerin içeriği incelendiğinde tüm bunlarda yerlere ait tarımsal ürün deseni, yetiştirilen hayvan türleri ve sayısı, sanayi tesisleri ve kolları, ticari işletme sayıları gibi ayrıntılı ancak deskriptif ekonomik veriler sunulmaktadır. Yine arazi kullanımı, değişimi ya da araziden yararlanma biçimleri şeklindeki başlıkları taşıyan tezlerin içeriğinde de tarımsal ürün çeşitliliği, bunun alansal dağılımı, ormancılık, sanayi alanları, ticari alanlar gibi konular yaygın şekilde ele alınmakta ve ekonomik faaliyetlerin boyutuna ilişkin detaylı betimsel veriler sunulmaktadır. Bu nitelikteki çalışmalar göz önüne alındığında ekonomik coğrafyanın Türkiye’de beşeri coğrafyanın tamamlayıcı unsuru olarak çok yaygın bir şekilde çalışıldığı söylenilebilir. Ancak esas amaç olmaktan çok monografik çalışmalarda bölgesel karakteri tamamlayan unsur şeklinde çalışılmaktadır. Üstelik bu da herhangi bir kavramsal ve kuramsal çözümlemeye tâbi tutulmaksızın çoğunlukla durum tespitine denk betimleyici bir tarzda yapılmaktadır.

Oysa aynı yıllarda başta Anglo-Amerikan dünya olmak üzere, sosyal bilimlerin genelinde köklü dönüşler yaşanmakta ve ekonomik coğrafya da bundan derin bir şekilde etkilenmektedir. Fordist üretimin ve Keynesgil refah devletinin kentsel ve bölgesel ekonomik gelişmeleri şekillendirdiği 1960’lar ve 1970’ler, özellikle ekonomik coğrafyada yeni eleştirel yaklaşımların ortaya çıktığı yıllardır. 1960’larda ekonomik coğrafya içinde önceki dönemin sayısal devriminin uzantısı tartışmalar yaygınlaşıp davranışsal ekonomik coğrafyanın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ancak bu davranışsal yaklaşım, epistemolojik kabulleri itibarıyla hâlâ sayısal devrimin pozitivist paradigmasının içinde kalmaktadır. Genel olarak beşeri coğrafyada özelde de ekonomik coğrafyadaki asıl kırılma noktası ise 1970’lerde sosyal bilimlerde yükselen Marksizm ve yapısalcılık kuramları

ile olmuş; daha sonra ise feminizm ve anarşizm gibi radikal yaklaşımların etkisiyle bu kırılma devam etmiştir (Scott, 2000; Barnes, 2001; Peet, 1998; Toprak, 2022).

1970'lerde ekonomik coğrafyada savaş sonrası Fordist üretim sistemi ve Keynesçi refah politikaları altında giderek artan bölgesel eşitsizliklerin önceki teori ve yaklaşımlarla açıklanamaması nedeniyle Marksist ve yapısalcı yaklaşımların kapitalist sisteme özgü üretim dinamiklerini ve sosyo-politik yapısal koşulların önemini vurgulayan açıklamaları ön plana çıkmaya başlamıştır. Kent coğrafyası ve bölgesel ekonomik gelişme düzeylerindeki eşitsizliklerin ve ayrışmaların temel nedeni olarak kapitalizme özgü yapısal koşullar kabul edilirken (Harvey, 1973 ve 1975) işgücünün mekânsal ayrışması, eşitsiz coğrafi gelişme yasası, ücretlerin coğrafi farklılaşması, sermaye birikiminin coğrafi mantığı gibi kapitalist sisteme özgü mekânsal dinamiklerin ve süreçlerin rolüne olan vurgu da sürekli artmıştır (Harvey, 1982; Massey, 1984; Smith, 1984). Aynı dönemde Lefebvre'nin öncülüğünde mekânın üretimi kavramı etrafında yürütülen tartışmalar ise sosyal bilimlerin gündemine sosyo-mekân kavramını getirmiş ve geleneksel mekân kavrayışından sapan yeni bir mekân anlayışının yerleşmesine aracılık etmiştir (Lefebvre, 1974). Bu ise sosyal bilimlerin genelinde kültürel, politik ve toplumsal fenomenlerin açıklanmasında mekânı ayrı bir açıklayıcı unsur olarak ele almayı ifade eden mekânsal dönüşe (*spatial turn*) neden olmuştur (Yurdadön-Aslan & Yavan, 2018; Kaygalak, 2020 ve 2022). Sosyo-mekân anlayışının yaygınlaşmasıyla beraber ekonomik coğrafyada 1980'lerden itibaren *kültürel dönüş* (*cultural turn*) yaşanmış ve devamında ekonominin eşitsiz gelişiminde ya da bölgesel farkların açıklanmasında bölgelere özgü sosyal ve kültürel nitelikler ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır (Martin, 1994).

Elbette bu teorik gelişmelerin hepsinin ardında değişen dünyanın nesnel mantığı yatmaktadır. Ekonominin coğrafyasındaki köklü dönüşümler ekonomik coğrafyanın da tematik ve teorik çerçevesini değiştirmeye neden olagelmıştır. Merkez ülkelerdeki sanayisizleşme süreçleri, Fordist üretimin girdiği kriz, merkez ve çevre ülkeleri nezdinde görülen yeni uluslararası iş bölümü, çevrede yeni sanayileşen ekonomilerin yükselişi ve ekonomide artan uluslararası işbirliği, başta Marksizm ve feminizm olmak üzere sosyal bilimlerin değişik alanlarındaki yapısalcı açıklamaların ekonomik coğrafyaya taşınmasına neden olmuştur. 1980'ler ve 1990'lar ise neoliberal politikaların kurumsal çatısı altında artan küreselleşmenin ekonominin coğrafyasını belirlediği yıllar olmuştur. Mal, para, hizmet ve insan akışlarındaki niteliksel ve niceliksel dönüşümler, ekonominin coğrafyası açısından küresel düzeyde kaymalara neden olmuş; geçmiş dönemin üretim coğrafyasından tamamen farklı yeni bir mekânsal organizasyon biçimi ortaya çıkmıştır (Dicken, 2003). Bu yeni organizasyon biçimi ve uluslararası işbirliği ekseninde şekillenen ekonominin mekânsal boyutunu inceleyen ekonomik coğrafyanın gündemi de 1990'larla beraber esnek üretim organizasyonu, Postfordizm, yeni endüstriyel bölgeler ve küresel değer zinciri tartışmaları etrafında yoğunlaşmaya başlamıştır (Storper, 1997; Scott, 2000). Üstelik esnek üretim organizasyonu ve yeni işbirliği kapsamında yükselen yeni bölgesel ekonomileri ve yerellikleri anlamaya dönük araştırmalar bu bölgelerin ayrıt edici ve fark yaratıcı özellikleri olan sosyal ve kurumsal yapılarını okumayı gerektirmiştir. Bu nedenle özellikle Anglo-Amerikan ekonomik coğrafyasının 1990'lardaki gündemi büyük oranda yeni yerelcilik çalışmalarıyla meşgul olmuştur (Scott, 2000). Ancak bu yerelcilik çalışmaları klasik bölgesel yaklaşım gibi olmayıp başta Esnek Üretim Okulu ve Düzenleme Okulu olmak üzere, sosyal bilimlerin değişik kavramsal çerçevelerini buluşturan yeni bir açıklama çerçevesine dayanmaktadır.

Bizde ise beşeri ve ekonomik coğrafyacılar maalesef dünyadaki tüm bu gelişmelere kayıtsız kalmışlardır. Ana hatlarıyla belirttiğimiz bu yoğun gündem Türkiye beşeri ve ekonomik coğrafya çalışmalarında kendine yer bulamaz. 1990'larda hazırlanan 59 adet tezin 13 tanesinin (%22) başlığında "beşeri ve ekonomik (ya da iktisadi)" kelimeleri geçmesine rağmen bunların hiç birinde yukarıda değindiğimiz literatür ele alınmaz ve ilgili kavramsal çerçeve kullanılmaz. Hatta başlığında etüt, arazi kullanımı, x yerinin coğrafyası gibi ifadelerin geçtiği tezleri de sayarsak 59 tezin 31 tanesi yani % 53'ü betimleyici bölgesel yaklaşımla yapılan tezlerden oluşmaktadır ve ekonomik faaliyetler daha önce yapıldığı gibi durum tespiti içeren betimsel değerlendirmeler biçiminde ele alınmaktadır³. Burada Avcı'nın (1991) şeker sanayisini ele alan çalışması ile Mutluer'in (1995) Denizli sanayisini ele alan çalışması tematik olarak farklıdır. Tarım alanında ise Akova'nın (1994) ve Özözen'in (1997)

³ Bekaroğlu & Yavan da (2013: 63-64) 1980 ile 2000 yılı arasındaki dönemi, disiplinin kendi kabuğuna çekildiği "yitik dönem" ve "Milli Coğrafya dönemi" (Bekaroğlu & Yavan, 2018: 91) olarak adlandırmakta ve söz konusu bu yargıyı desteklemektedirler.

çalışmalarının tematik olarak diğerlerinden farklılaştığı söylenilebilir. Ancak onlar da yine zamanın Anglo-Amerikan coğrafyasındaki kavramsal ve teorik çerçevesinden uzak biçimde durum ve sorun tespitine odaklanmış vaziyettedirler. O yüzden 1980'li ve 1990'lı yıllar Türkiye beşeri ve ekonomik coğrafyacılarının dışsal gelişmelere kayıtsızlığının en güçlü olduğu yıllardır. Bunda dış dünyayı takip edebilecek yabancı dil ve kültüre sahip jenerasyonlardaki coğrafyacıların yaşı gereği akademiden yavaş yavaş çekilmesi ve etkilerinin sönükleşmesi rol almış olmalıdır⁴. Bekaroğlu & Barnes (2022) bu kayıtsızlık ve içe kapanmada 1980 darbesinin de etkili olduğunu savunmaktadırlar.

Ancak unutulmamalıdır ki bu yıllar Türkiye'de kent ve bölgesel ekonomik gelişme açısından hızlı dönüşümün yaşandığı yıllardır. Bir yandan İstanbul gibi geleneksel sanayi merkezlerinin desantralizasyonu ile çevresine taşan etkisi yaygınlaşmakta diğer yandan da yeni sanayi odakları olarak bilinen *Anadolu Kaplanları* yükselmektedir (Köse & Öncü, 1998). Küresel ekonomiyle entegrasyonunun giderek arttığı bu yıllarda, Türkiye sanayisinin mekânsal örüntüsünde de ciddi değişimler meydana gelmeye başlamıştır (Eraydın, 2002; Kaygalak, 2016). Sanayinin coğrafyasındaki bu dönüşüme Türkiye ekonomik coğrafyacıları kayıtsız kalsa da başta şehir ve bölge planlamacılar olmak üzere Türkiye sosyal bilimcilerinin birçoğu kayıtsız kalmaz (Erendil, 1998; Eraydın, 1999; Filiztekin & Tunalı, 1999). Nitekim Türkiye sosyal bilimcilerinin bu konuları değerlendirirken kullandığı kavramsal çerçeve batılı ekonomik coğrafyacıların ürettiği kavramsal çerçeveye örtüşmektedir. Bu da diğer sosyal bilimciler batıdaki ekonomik coğrafyanın yeni kavramsal çerçevesini tanıırken neden Türkiye'de coğrafyacıların aynı şeyi yapmadığı sorusuna bizi geri götürmektedir. Bekaroğlu & Barnes'in (2022) iddia ettiği gibi coğrafya disiplindeki bu durumu salt askeri darbenin etkisine bağlayamayız çünkü söz konusu darbe diğer sosyal bilimler için de benzer sonuçlar üretmiştir. Yine üniversite ve akademik yapının merkezîyetçi ve hiyerarşik kurumsal yapısı da tek başına açıklayıcı olamaz çünkü yine diğer disiplinler de bu yapı içinde yer almaktadırlar. O halde Türkiye coğrafyacılarının dış dünyadan kopukluğunu ve teorik gelişmelere kayıtsızlığını coğrafyacılar ya da coğrafyaya özgü nedenlerde aramak gerekir. Bu açıdan disiplinin yukarıda bahsedilen niş alana hapsolmesi ile coğrafyacıların habitusunun açıklayıcı faktör olabileceği bir kez daha akla gelmektedir. Bu nedenle bu dönem coğrafyacılarının bireysel tutum ve yaklaşımlarını, sosyal ilişkilerini, işbirliği ağlarını, ideolojik konumlamalarını, disiplin alanındaki *güç geometrisini* (Massey, 1993), bu güç geometrisini belirleyen öznel bağlantılardan doğan sosyal sermayelerini ve dolayısıyla güç geometrisi içindeki pozisyonlarını anlamaksızın bu kayıtsızlığın nedenlerini tam olarak ortaya koymak mümkün değildir. Bir başka deyişle alanın sosyolojisini yapmaya ve heteronom karakterinin şekillendirdiği güç ilişkilerini çözümlenmeye ihtiyaç duyulmaktadır.

1990'lar için yapılan değerlendirmeleri 2000 yılı sonrası için de genellemek mümkündür. Özellikle 2000 sonrası ilk on yıl çok şeyin değiştiği ileri sürülemez. Söz gelimi 2000-2009 arasında hazırlanan 70 tezin 13'ünün (% 19) başlığında "beşeri ve ekonomik (ya da iktisadi)" kelimeleri geçmektedir. Yine bu yıllardaki tezlerden 20 tanesi bir ilçenin, ilin ya da havzanın coğrafyası veya etüdü biçiminde bölgesel coğrafya çalışmalarından oluşmaktadır. Başlığında insan-çevre etkileşimi veya arazi kullanımı olan altı tezi de eklediğimizde yine bu dönem yapılan tezlerin yarısından çoğunun klasik bölgesel yaklaşımla yapıldığını, insan-çevre geleneğinin sınırlarına taşan bir coğrafya anlayışının hâlâ yerleşemediği savunulabilir. 2010 ve sonrasında yazılan 188 doktora tezinin de yine 16'sı x yerinin beşeri ve ekonomik coğrafyası, 4'ü x yerinin etüdü ve 10'u x yerinin coğrafyası başlığını taşımaktadır. 2010 ve sonrasında bu başlıklar altında geleneksel bölgesel coğrafya yaklaşımıyla yapılan il, ilçe ya da kasaba güzellemesi biçimindeki betimleyici çalışma sayısının toplam tezlerin % 19'unu oluşturduğu görülmektedir. Bunlara betimleyici tarzda yapılan kent coğrafyası ve turizm coğrafyası çalışmalarını da eklersek oran daha da yükselmektedir.

Ancak bu geleneksel yaklaşımın göze çarpan niteliğine karşın 2000'li yıllar aynı zamanda değişimin ve yeniliğin yaşandığı yılları da temsil etmektedir (Yavan, 2012 ve 2019; Bekaroğlu & Yavan, 2013 ve 2018; Özgür & Yavan, 2013). Yine tezlerden hareketle konuşacak olursak önceki dönemlerde yapılan arazi kullanımı ve değişimi ile ilgili çalışmalarda yeni yöntemlerin kullanıldığı görülmektedir. Benzer şekilde kent coğrafyası ile ilgili çalışmalarda da istatistikî betimlemeye dayalı klasik yaklaşımların yanı sıra sayısal modellemelere ve yeni teknolojilere dayalı yöntemleri kullananların sayısının giderek arttığı da göze çarpmaktadır. Son yıllarda özellikle

⁴ Türkiye coğrafyacılarının jenerasyonlar düzeyinde ele alan çalışma için bakınız Bekaroğlu, Yavan & Anlı, 2019.

uzaktan algılama, coğrafi bilgi sistemleri, mekânsal istatistik analizi ve sosyal ağ analizi gibi yeni teknik ve yöntemlere dayalı çalışmaların sayısında bir artış olduğu görülmektedir. Yine geçmişte belli bir kuramsal ve metodolojik izahata ya da açıklamaya ihtiyaç duyulmaksızın tezler yapılırken son yıllarda kuramsal ve metodolojik açıklamaların ağırlığının arttığı görülmektedir. Nitekim 2000’li yıllar önceki döneme kıyasla dış dünyayla bağlantının daha fazla arttığı ve bunun da yabancı yayın performansında kendini gösterdiği yıllardır (Yavan, 2019). Yavan’ın da belirttiği gibi her ne kadar bu performans az sayıda aktör tarafından sergilenmiş olsa da uluslararası bağlantısallığın artışı ve bunun kurumsallaşması, disiplinin gelişim tarihi için kritik bir öneme sahiptir. Nitekim Türkiye coğrafyasında değişimi kurumsallaştırmaya dönük birçok arayışın ve adımın atıldığı bu yıllar (bakınız Özgür, 2018; Arı, 2019), aynı zamanda bu yenilikçi arayışların disiplinin heteronom karakteri nedeniyle sekteye uğratıldığı ve kısmen yavaşlatıldığı yılları da temsil ettiği söylenebilir. Bu nedenle disiplinin, geleneksel yaklaşımların ve yeni güncel yaklaşımların bir arada görüldüğü ikili bir formda yol aldığını söyleyebiliriz.

Söz konusu bu ikili form ekonomik coğrafya özelinde de geçerlidir. Doktora tezlerinden hareketle bakıldığında ekonomik coğrafya çalışmalarında daha önce ele alınmayan konuların incelendiği ve yeni yöntem ile tekniklerin kullanıldığı söylenebilir. Yukarıda da değinildiği gibi geleneksel yaklaşımla yapılan çok sayıda betimleyici çalışma hâlâ ağırlığı oluşturmaktadır. Ancak daha önce Türkiye ekonomik coğrafyasında çalışılmayan yeni konuların çalışılmaya ve yeni yöntemlerin de kullanılmaya başlandığı; dış dünyadaki gelişmeleri teorik ve metodolojik yönleriyle takip edip bunu içeriye taşımaya çalışan çabaların olduğu görülmektedir. Söz gelimi bunlardan Yavan’ın (2006) çalışması, hem Türkiye’de ilk defa neoklasik ekonomik coğrafya yaklaşımına dayalı lokasyon teorisi perspektifiyle çokuluslu şirketlerin yabancı sermaye yatırımlarının yer seçimini konu edinmekte hem de bunu ilk kez regresyon analizi gibi niceliksel istatistiksel yöntemlerle yaparak öncekilerden ayırmaktadır. Yine Kaygalak (2011b), ekonomik coğrafyanın 1990’lardan bu yana en yaygın gündemlerinden bir olan sanayi kümelenmesi konusunu kuramsal ve evrimsel ekonomik coğrafya perspektifiyle ele aldığı çalışmasında girdi-çıkı analizini ile mekânsal istatistik analizi tekniklerine ek olarak betimleyici düzeyde de olsa sosyal ağ analizi tekniklerini kullanmaktadır.

1990’larda yeni endüstriyel bölgeler ve Postfordizm üzerine yapılan çalışmalarla birlikte yerelliklerin ve bölgelerin sosyo-kültürel niteliklerini açıklayıcı bir kategori olarak ön plana almayı öneren kuramsal ekonomik coğrafya yaklaşımı ve yine bu yaklaşımın içindeki tartışmalardan doğan evrimsel ekonomik coğrafya yaklaşımı 2000’li yıllarda ekonomik coğrafyanın yeni gündemi olmuştur. Özellikle yeni endüstriyel bölgelerdeki öğrenme ve bilgi dışsallıkları ile yığılma dışsallıkları, mekândan kaynaklanan dışsallıkların ve getirilerin bölgesel ve ulusal rekabetçilikte temel açıklayıcı unsurlardan biri olarak ele alınmasına neden olmuştur (Scott & Storper, 2003; Duranton & Storper, 2006). Ekonomik coğrafya içindeki öğrenme ve bilgi dışsallıkları inovasyon coğrafyasının ortaya çıkışına neden olurken tüm bu gelişmeleri destekleyen temel itkilere biri de iktisat ve dış ticaret teorisi alanından gelmiştir. Dış ticaret teorisinde eksik rekabete dayalı uzmanlaşma eğiliminin modellenmesi (Krugman, 1991 ve 1995) ile iktisatta kümelenmenin yeni ulusal rekabet avantajları olarak tanımlanması (Porter, 1990), iktisat teorisinde mekânsal dönüşe neden olmuştur. Böylece iktisat teorisinde ve dış ticaret teorisinde mekânsal yığılma getirilerinin neoklasik iktisadın temel varsayımlarına ve yöntemlerine uygun olarak yeniden formüle edildiği “*yeni ekonomik coğrafya teorisi*” ortaya çıkmıştır (Martin & Sunley, 1996). Bütün bunlar ekonomik coğrafyanın bir disiplin olarak sosyal bilimlerde en çok konuşulan ve atıf alan alanlardan biri olmasına neden olurken disiplinin tematik ve teorik çerçevesi ile yöntemsel zenginliği de her geçen gün artmıştır. Son 30 yılda ekonomik coğrafya içinde bilgi üretimi ve yayılımının mekânsal boyutuna eğilen yeni bir alt disiplin olarak inovasyon coğrafyası ile kuramsal ekonomik coğrafya, evrimsel ekonomik coğrafya, ilişkisel ekonomik coğrafya gibi yeni yaklaşımlar ortaya çıkmıştır (Kaygalak, 2020).

Öyle görünüyor ki Türkiye coğrafyacıları da ekonomik coğrafyanın bu yeni gündemini tanımaya ve söz konusu bu yeniyi içeriye taşımaya çalışmaktadırlar. Özellikle 2000’li yıllardaki yenilik arayışlarına giren jenerasyonun (değerlendirme için bakınız Özgür, 2018; Arı, 2019; Bekaroğlu, Yavan & Anlı, 2019) bu anlamda Anglo-Amerikan coğrafyasındaki tematik, teorik ve metodolojik yenilikleri taşımaya çalıştığı söylenilebilir. Nitekim özellikle 2010 ve sonrasında bu yeni konuları ve yaklaşımları baz alarak yapılan tez çalışmalarının sayısı artmaktadır. Yukarıda değinilen Yavan (2006) ve Kaygalak’a (2011b) ek olarak Tuysuz (2017), Altuğ (2017),

Şahin (2018), Kurtar-Anlı (2021), Urhan (2021), Güney (2021) ve Duran (2022) bunlara örnek gösterilebilir. Buna karşın daha önce de belirttiğimiz gibi geleneksel betimlemeci yaklaşımla yapılan çalışmaların sayısı hâlâ çoğunluktadır. Bu tür çalışmalarda ekonomik faaliyetleri ekolojik ve çevresel koşulların bir sonucu gibi görme baskısı hissedilebilmektedir. Öyle ki il ya da sektör düzeyinde sanayinin ele alındığı bazı çalışmalarda hâlâ hammadde, işgücü, enerji, su kaynakları gibi klasik faktörlerin yanı sıra morfolojik ve jeolojik özellikler birer faktör olarak sıralanabilmekte bölgesel ve ulusal rekabet için temel koşul olan yeni faktörler göz ardı edilebilmektedir (örneğin Çavuş, 2013; Hanilçı, 2014; Kartal, 2021).

Oysa küreselleşen dünyada sanayileşme dinamiklerini yönlendiren ve bu klasik faktörlerin rolünü çok daha arka plana atan yeni gelişmeler söz konusudur. Türkiye özelinde konuşulduğunda son yıllarda ulusal ekonomik bağlantıların coğrafi boyutundaki genişlemeler, yeni pazarların ve ekonomik işbirliği alanlarının yükselişi, bölgeler arası ekonomik akışların türünün ve sayısının değişmesi, büyüyen ulusal ekonominin hammadde, aramalı ve enerji itibarıyla dış bağımlılığının artması, ulusal alt yapı yatırımları ve demografik hareketlilik nedeniyle beliren yeni bölgesel yoğunlaşmalar, sektörel girdi-çıkı bağlantılarının ve dolayısıyla bölgesel girdi-çıkı bağlantılarının değişmesi, geleneksel sanayi merkezlerinin dönüşümü, finans kapitalizminin ve hizmet ekonomisinin yükselişi, bölgesel uzmanlaşma ve kümelenmeye dönük politikalar gibi çok sayıda yeni gelişme ve süreç, başta sanayinin coğrafyası olmak üzere ekonominin mekânsal boyutunu dönüştüren temel faktörler olarak incelenmeyi beklemektedir. Yine daha çok 2000'li yıllarda tarım kesiminde neoliberal politikaların derinleşmesiyle birlikte tarım ürün deseninde muazzam dönüşümler yaşanmakta, yeni tarım ürünlerinin üretimi yapılmakta, sözleşmeli tarım yaygınlaşmakta, tarımsal mülkiyet yapısı dönüşmekte, tarımda sermaye yoğunlaşması olmakta, sanayi ile iç tarımsal üretim arasındaki entegrasyon düzeyi değişmekte, küresel ısınma ve tarımın liberalizasyonu nedeniyle bölgesel düzeyde tarım ekonomisine dönük stratejiler değişmekte ve tarımsal kesimdeki kentsel hizmetler yaygınlaşmaktadır (Günaydın, 2010; Tekeli, 2016). Bunlar ve daha birçok yeni gelişme, tarım coğrafyasında köklü dönüşüme neden olurken eski açıklayıcı kavramsal çerçeveyi de anlamsız kılmaktadır. Ancak maalesef hem sanayi coğrafyası hem de tarım coğrafyası hâlâ bir dağılım coğrafyası olarak görülmekte ve çoğunlukla öyle çalışılmaktadır. Diğer alt sektörlerden biri olan finans ve hizmet sektörlerine ilişkin çalışmalar ise yok denecek kadar azdır. Turizm çalışmaları ise ekonomik coğrafya perspektifinden çok insan çevre etkileşimi perspektifinden ve turizm ekonomisi perspektifinden çalışılmaktadır. Öyle ki turizm coğrafyası çalışmaları Türkiye'de ekonomik coğrafyanın bir alt alanı olmaktan çok beşeri coğrafyanın ayrı bir alt alanı biçiminde algılanmaktadır.

Genel olarak okul coğrafyasının, insan çevre etkileşimi olan coğrafyanın ve dağılım coğrafyasının, Türkiye beşeri coğrafyasının karakterini tanımladığını söylemek mümkündür. Yukarıda belirttiğimiz yeni fiili gelişmelere uygun açıklamalar sunmaması bu karakterden kurtulamamakla ilgilidir. 20.yüzyılda Türkiye beşeri ve ekonomik coğrafyacılarının kaçırdığı iki kırılma noktası bugün içinde olunan sorunlu durumdan çıkamayışın en önemli nedenlerindedir. Coğrafyadaki sayısal devrimin Türkiye'de ıskalanması, özellikle pozitivist paradigmanın etkisiyle gelen teorik açıklama çerçevelerinin de kaçırlmasına neden olmuştur (Yavan, 2005a, 2005b; Tekeli, 2012). Bu ise çoğunlukla sayısal modellemelere dayalı açıklamaları disiplin içine transfer edilememesini beraberinde getirmiştir. Ekonomik coğrafya açısından bu, disiplinin iktisat, bölge bilimi, ekonometri, kalkınma iktisadı, uluslararası ticaret, işletme gibi yakın disiplinlerle işbirliği yapmasını engellemiş ve bu alanlardaki yöntem ve tekniklerin dışlanmasına neden olmuştur. Bu durum bugün de daha kritik bir hâl alarak devam etmektedir. Zira sayısal devrimin yaklaşımını ifade eden nümerik ya da sayısal yöntemler daha da çeşitlenerek ekonomik coğrafyanın önemli bir bölümünü oluşturmuş durumdadır. Ancak Türkiye ekonomik coğrafyacıları üniversite giriş puanları ve eğitim arka planları nedeniyle bu sayısal ve analitik düşünme becerisini yeteri kadar geliştirememekte ve disipline çekememektedirler. Oysa ekonomik coğrafyada ve genel olarak coğrafyada bilgisayarlı modelleme tekniklerinin gelişmesine, coğrafi bilgi sistemleri içindeki yersel analizlerin çeşitlendirilmesine ve her türlü sosyal olgunun mekânsal istatistik analizine konu edilmesine olanak sunan tekniklerin gelişimi, çoğunlukla işletme ve iktisat gibi alanlardan gelen akademik coğrafyacıların adımlarıyla olabilmektedir. En basit haliyle ekonometrik denklemlere ve regresyon analizlerine mekânı koyan adımlar bu türde akademik işbirlikleri ile doğmuştur (Getis, 2009). Günümüzde ise bu teknikler yapay zeka, büyük veri, nesnelere interneti gibi yeni tekniklerle entegre edilerek yeni veri toplama ve analiz yöntemleri geliştirilmektedir. Oysa

bizde son yıllarda çağdaş yöntem ve teknikleri kullandığını ileri süren araştırmacıların çalışmalarında sadece basit regresyon denklemleri ve betimleyici istatistiksel analizler ile sınırlı kalmakta, bu tür modellerin mantığına uygun model doğrulama testlerine ya da model geliştirme önerilerine rastlanılmamaktadır.

İkinci kırılma noktası ve kanımca en önemlisi de 1960'larda başlayan ancak 1970'lerde iyice beliren sosyal teoriye ilişkin yeni tartışmalara uzak kalınmasıdır (Yavan, 2005a, 2005b; Tekeli, 2012). 1970'lerin yapısalcı kuramın etkisindeki açıklamalar ekonomik coğrafyayı sosyal bilimlere daha yakın kılmakla kalmamış; disiplin içi teorik ve epistemolojik tartışmaların sürekli canlı kalarak değişmesine neden olmuştur. Özellikle sosyal teoride mekânın açıklayıcı bir unsur olarak ön plana geçişine ve mekân teorisine Türkiye beşeri coğrafyacıları bihaber kalmışlardır. Böyle olunca da sosyoloji, antropoloji, psikoloji, felsefe, siyaset bilimi, kent bilimi, planlama gibi alanlardaki mekâna ilişkin yeni epistemolojik tartışmaların getirdiği tematik ve metodolojik olanakları tanıyamamışlardır. Ya da buna ihtiyaç duymamışlardır. Ne sayısal devrimin çizgisini takip eden modellemeci analitik yöntemler ne de sosyo-mekân anlayışına uygun kavramsal analitik yaklaşımlar bu nedenle beşeri coğrafyada ve ekonomik coğrafyada yer bulamamıştır.

Oysa dış dünyaya baktığımızda günümüz ekonomik coğrafyasında hem pozitivist paradigmanın hem de yorumsamacı (hermeneutik) paradigmanın tematik ve metodolojik çerçevelerinin bir arada kullanıldığı çok paradigmatlı bir disiplin karşımıza çıkmaktadır (Tekeli, 2012). Bu çok paradigmatlı yapı, uzun bir tarihsel süreçteki disiplin içi ve dışındaki kuramsal tartışmaların ve çekişmelerin ürünü olarak belirmiştir. Bizde ise böylesi bir tartışma ve çekişmeyi olanaklı kılacak, yaşatacak, bu çekişmelerden yararlı bir gelişme yaratacak bir kurumsal işleyiş olmadığından benzer bir tarih yazımı en azından şimdiye kadar mümkün olmamıştır. Hatta disiplin içi kuramsal çekişmelerin, geleneksel usta-çırak ilişkisinin hiyerarşik, tutucu, biatçı yanı nedeniyle mahkûm edildiği; hocasının ve büyüklerinin daha iyi bildiği kabulünden hareketle kendinden önceki açıklamalarla çatışan çelişik fikirlerin dışarıda bırakılmasına neden olan bir kurumsal işleyiş söz konusudur (Büken, 2006; Tuncer, 2019; Tekerek, 2023). Akademik pozisyon ve terfilerin önemli bir oranda bu kurumsal işleyiş biçimine bağlı olduğu durumda ise yapılan çalışmalar birbirinin tekrarı konumuna düşmektedir. Öyle ki yapılan tez çalışmalarının çoğu belli bir teorik ya da kuramsal arka plan sunmadan ve metodolojik açıdan izlenilen yolu tanıtip savunmadan yapılmaktadır. Sadece bu bile yapılan birçok doktora tezinin asgari bilimsel şartlardan uzak olduğunu ve bilimsel tez formatının nasıl olması gerektiğinin bilinmediğini göstermektedir. Buna bir de çoğu coğrafya bölümünde, en azından yakın zamana kadar, araştırma yöntemleri, araştırma tasarımı, bilim etiği, coğrafyanın tarihi, bilim felsefesi ve tarihi gibi temel derslerin olmadığı (Yavan, 2012) eklenirse durumun vahameti daha da anlaşılabilir olur.

5. SONUÇ

Özellikle son kırk yıldır ekonomik ve bölgesel kalkınma anlayışında köklü değişiklikler olurken yeni içsel kalkınma teorisi mekânı ön plana çıkararak ekonomik coğrafyayı sosyal bilimler içinde ayrıcalıklı bir konuma yükseltmiştir. Ekonomik coğrafyanın gündemi 1980'lerden itibaren bu içsel kalkınma teorilerine kaynaklık eden bölgeye ya da yerele özgü faktörlerin tanımlanmasına ve ortaya konulmasına yoğunlaşmıştır. Yerel sosyo-kültürel sistemler olarak bölgenin sahip olduğu sosyal karakter, açıklayıcı bir değişken olarak öne çıkarılmaya başlanmıştır. Yerelliklerin sosyal ve kültürel yapılarını esnek üretim organizasyonu, bölgesel üretim sistemleri, yerel-bölgesel-ulusal inovasyon sistemleri, yaratıcı bölgeler, öğrenen bölgeler vb. gibi çoklu kavramsal çerçeve altında inceleyen ekonomik coğrafya, yeni ekonominin mekânsal organizasyonuna getirdiği doyurucu açıklamalarla interdisipliner karakterini güçlendirmiştir. Günümüz ekonomik coğrafyası, dış ticaret teorisi ve iktisattan gelen etkilerle sabit durağan kaynak donatılarından çok, söz konusu bu değişken sosyal yapıları itibarıyla mekânı gündemine almaktadır. Neo-Marshallcı ve Neo-Schumpeterci açıklamalar çerçevesinde akışları ve yığılmaları yerel-bölgesel kalkınmanın birikimsel koşulları olarak ön plana çıkarmakta ve incelemektedir. Bu yönüyle hem kalkınma literatüründe hem de değişik sosyal süreçlerin açıklanmasında, mekânın değişken fonksiyonları ve somut olmayan dışsallıkları itibarıyla denklemlere dâhil edilmesine aracılık etmektedir. (Capello, 2011). Ekonomik coğrafyanın günümüzde sahip olduğu tematik zenginlik değişik yöntem ve teknikleri içeren metodolojik çoğulculuğa kapı aralamakta ve onu çok paradigmatlı bir disiplin yapmaktadır (Kaygalak, 2020). Bir yandan coğrafi bilgi sistemleri ve sayısal modelleme tekniklerinin dayandığı nicel araştırma

yöntemleri, bir yandan da sosyal teorinin yorumsamacı kavramsal çerçevesine dayanan çok sayıdaki kuramın gereksindirdiği nitel araştırma yöntemleri, hep bir arada kullanılmaktadır.

Türkiye ekonomik coğrafyacıları mekânsal dönüş ve kültürel dönüş ile gelen ekonomik coğrafyanın bu yeni durumuna ne kadar aşına ve duyarlıdır? Bu soruya kesin ve doyurucu bir yanıt vermek, en azından doktora tezlerinden hareketle pek mümkün görünmüyor. Ancak peşin ve kesin bir olumsuz yargıya da açık kapı bırakmadığını da belirtmek gerekir. Dünya coğrafyası ve ekonomisiyle entegrasyonu her geçen gün artan ülke gerçekliğinin, bu duyarlılık yönünde biz coğrafyacıları zorladığı açıktır. Bugün Türkiye'de izlenen sektörel teşvik politikaları ile bölgesel kalkınma politikalarının mekâna duyarlı politikalar olması gerektiği yönündeki bilinç, her geçen gün güçleniyor (Yavan, 2011 ve 2013). Öyle ki hazırlanan politika metinleri ve söylemleri, meşruiyetini ve mantığını yukarıda saydığımız ekonomik coğrafyanın kuramsal açıklamalarına dayandırmaktadırlar (Kalkınma Bakanlığı, [KB], 2014). Bu açıdan bakıldığında Türkiye'nin toplumsal ve ekonomik gerçekliği, yeni nesnel gerçekliğimiz olarak biz coğrafyacıları, ekonominin coğrafyasını bu yeni teorik ve kavramsal perspektifte okumaya zorluyor. Ancak bunun akademik anlamda kurumsallaşmış bir yenilik biçimini alıp almayacağını ise zaman gösterecektir. Bu bağlamda (ekonomik) coğrafyacıların yüzleşmesi gereken çok sayıda sorunu bulunmaktadır.

Bugün maalesef Türkiye (ekonomik) coğrafyacıları toplumsal ihtiyaçlarla ve gerçeklerle örtüşen bir gündem oluşturmaktan uzaktalar. Bu durum hiç şüphesiz disiplin içi gelişmeler kadar disiplin dışı gelişmelerle de bağlantılıdır. Doktora tezlerinden hareketle bakıldığında Cumhuriyetin 100.yılında geleneksel yaklaşımın domine ettiği ancak dünyadaki çağdaş yaklaşımların da bir arada olduğu ikili bir ekonomik coğrafya yapısıyla karşı karşıyayız. Her ikisinin de kendine yer buldukları mevcut akademik yapının kurumsal işleyişi, dışsal bir tazyik olarak disiplinin gelecekte alacağı yönü belirleyecektir. Bir yanda değişimin gerekliliğinde ısrar edenler bir yandan da önerilen yeniye “*coğrafya değildir*” diye itiraz edenler. Görünürde disiplinin iç mantığına özgü bir durum gibi görünse de fiiliyatta bu yaklaşım farklılığı, mevcut kurumsal yapının dışsal tazyiki ile birlikte bireysel husumetlere, kişisel kayırmalara, klikleşmelere, nepotizme ve dışlamalara neden olabilmektedir. Ancak günün sonunda değişmeyen talihsiz gerçek ise camianın geneline yayılan, ortak akılla ve etkileşimli bir şekilde üretilmiş bir araştırma gündeminin oluşturulamaması ve kapsayıcı topyekün bir ilerlemenin sağlanacağı gelişme yörüngesinin yaratılmamasıdır.

Ortak akıl ve birlikte öğrenme zemininin yok edildiği kurumsal akademik ortamda ise bireysel çıkış yollarını temel strateji olarak seçen herkes, kariyer ve prestijin gereği olarak görülen akademik puanlamayı tamamlamakla meşgul olmaktadır. Puanlamanın akademik kariyer ya da pozisyon için fetişleştirilmiş şekilde yüceltilmesi ise yayın patlamasına neden olsa da bu örgütlü niteliksiz bir yayın patlamasıdır. Çünkü akademisyenler üzerindeki yayın baskısı, aceleci ve özensiz yayınlara neden olmaktadır. Ücretlerin, ünvanların ve puanların hızlı yayına zorlaması, derinlemesine teorik çalışmaların ve çok yönlü kavrayış biçimlerine dayanan teorik çalışmaların ortaya çıkmasına engel olmaktadır. Açılan coğrafya bölümü sayılarındaki patlama ise eskisiyle kıyaslanamayacak bir istihdam alanı yarattığından hiyerarşik ve kayırmacı ortamda akademik yapıya eklenilebilecek sosyal ilişki sermayesine sahip bireylerin bu niteliksizliğe daha çabuk engaje olmasına ve onu yeniden üretmesine neden olmaktadır.

Bu niteliksiz yayın furyasından kaçan yenilikçi coğrafyacılar ise yenilik adına sorgulamaksızın ve eleştirmeksizin dışarıdaki teorik açıklamaların ve kuramların ithaline odaklanmaktadır. Bu ithalatı teşvik eden temel itki, yabancı yayınların peşin hükümlü bir şekilde nitelikli olarak kabul edilmesi ve akademik prestijin temel koşulu olarak görülmesidir. Ancak yabancı dergilerdeki yayınlar da söz konusu dergilerin alışıldık teorik çerçevelerine sadık kalmaktadırlar. Bu nedenle söz konusu ithalat kaygısı ve yabancı yayın kaygısı, Türkiye gerçeğine uyarlanmış ve Türkiye'nin toplumsal ihtiyaçlarını odağına almış ortak bir tematik gündemi ve çalışmayı ötelemektedir. Başka coğrafyaların teorik çerçevesini kendi gerçekliğimize giydirmek gibi bir çabaya girilmektedir. Söz gelimi Anglo-Amerikan ekonomik coğrafyada yaygın olan aktör tabanlı kavramsal ve teorik açıklamalar; aktörü ve failliğini boğan yapısal koşulların belirleyici olduğu bizdeki durumlara karşın ısrarla savunulmakta; kendi gerçekliğimizi açıklamada daha kullanışlı olabilecek yapısal açıklamalardan uzak durulabilmektedir. Yabancı yayının fetişizmi nedeniyle sürekli dışarıda üretilen teorik ve kavramsal çerçeveyi

yakalama telaşıyla kendi üzerimize düşünememe gibi bir talihsizliğe düşüyoruz. Dışarıda popüler olan konulara odaklanmaktan asıl sorun etmemiz gereken koşulları ve durumları gözden kaçırıyoruz. Bunu yapmayı kendi çevresinde yapmayı ya da kendinden önce yapılanları tekrar edenlerse daha da kötü bir duruma düşmekte. Düşünsel ve entelektüel derinlikten uzak, kendi yerelliğine gömülmüş, değişimi sorgulamaksızın olumsuzlayan, mevcut sorunlu yapıyı yeniden üretmeye hizmet eden rutine dayalı bir akademik hayat sürmektedirler.

Yüzyılın dönümünde Türkiye’de beşeri ve ekonomik coğrafyacılar, evrensel standartlarda bilim yapma pratiğini yerleştirmek istiyorlarsa üç temel sorunla özellikle yüzleşmek zorundadırlar: Bunlardan birincisi, okul coğrafyasının müfredatına sıkışmışlık halinden kurtulma sorunudur. İlk ve ortaöğretim müfredatına referansla coğrafyadaki lisans ve lisansüstü eğitimin şekillendirilmesi önemli bir sorundur. Çünkü bu, kuramsal ve tematik anlamda yenilik arayışını değil, mevcudun tekrarını gerektirmektedir. İkincisi ise okul coğrafyası misyonunun gereği olarak beliren epistemolojik kavrayış biçimlerine karşı evrensel bilimin gereksindirdiği epistemolojik kavrayış biçimlerini sahiplenmektir. Türkiye’de beşeri coğrafya ve özelde de ekonomik coğrafya, eleştirel sosyal teorinin epistemolojik tartışmalarını içine çekmiş değildir. Bu, büyük oranda okul coğrafyasının gereksindirdiği devletçi ideolojik koşulların etkisine bağlanabilir. Böylesi bir koşulların bir tür epistemolojik şiddet yaratmakta ve farklı kavrayış biçimlerine kapıyı kapatmaktadır. Söz gelimi devletçi geleneğin getirdiği epistemolojik ön kabuller ve peşin hükümler, ekonomik ve beşeri coğrafyada kapitalist sınıf ilişkilerinin, sermaye birikim ilişkilerinin, bölgesel eşitsizliklerin, bunlardan kaynaklanan adaletsizliklerin, bu eşitsizliklerin besleyip büyüttüğü sosyal dışlanma ve ayrıştırma sorunlarının, sermayenin coğrafi yoğunlaşmasının, yoksulluğun ve eşitsiz coğrafyayı sürekli kılan diğer mekânsal yapılar ile dinamiklerin araştırma ufkumuzdan çıkmasına neden olmuştur. Üçüncü bir sorun ise disiplinin kurumsal işleyiş biçimini ortak akıl ve etkileşimli süreçlerle belirleyecek yeni bir zemin yaratmaktır. Disiplinin heteronom karakterini belirleyen mevcut hiyerarşik kurumsal işleyiş, Türkiye akademisinin genel bir sorunudur. Bu heteronom karakter nedeniyle disiplinler gelişme, disiplin içi bilimsel eleştirilerden, teorik, metodolojik ve tematik arayışlardan doğan ortak hareket mekânizmasından çok; tepeden inme şekilde, disiplin dışı siyasi, kişisel ve kurumsal müdahalelere bağlı hale gelir. Bu da disiplinler gelişmenin önünü açık tutan temel kanalların kapanmasına neden olmaktadır.

Oysa daha demokratik, açık, şeffaf ve katılımcı bir örgütlenme doğrultusundaki arayışlar, ortak akıl ve etkileşime dayalı sürekli değişimin kurumsallaşmasını sağlayabilir. Bu kurumsallaşma sayesinde zamanın ihtiyaçlarıyla ve nesnel gerçekliğiyle uyumlu devingen bir gelişme yörüngesi yaratılabilir. Yüzyılın sonunda (ekonomik) coğrafyacıların buldukları noktanın evrensel standartlara göre neresi olduğunu iyi kavramaları gerekir. Ancak bunun kadar, bu evrenselliğe katkıda bulunacak kurumsal ve örgütsel yapıyı nasıl inşa edebilecekleri de önemli bir sorundur ve bu, zamanımızın günümüz coğrafyacılarına yüklediği temel sorumluluklardan biridir. Bu, Cumhuriyet’in ideallerinin gereksindirdiği ve yüklediği bir sorumluluktur.

Teşekkür

Çalışmanın ilk taslağını okuyup yapıcı eleştirilerini sunarak çalışmanın daha nitelikli olmasını sağlayan dostum İlkay Südaş'a teşekkür ederim.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir. <i>The authors declared no conflict of interest</i>
Finansal Destek / funding conditions	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. <i>The author declared that this study has received no financial support</i>

REFERANSLAR

- Ak, M. (2004). Osmanlı Coğrafya Çalışmaları. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 4 (2), 163-211.
- Akova (Balcı), S. (1994). *Antalya Körfezi'nin kuzeyindeki ovalarda ziraat hayatı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Akyol, İ. H. (1940). *Tanzimat Devrinde bizde coğrafya ve jeoloji*. Maarif Matbaası.
- Akyol, İ. H. (1943a). Son Yarım Asırda Türkiye'de Coğrafya I: Mutlakiyet Devrinde Coğrafya. *Türk Coğrafya Dergisi*, 1, 3-15.
- Akyol, İ. H. (1943b). Son Yarım Asırda Türkiye'de Coğrafya II: Meşrutiyet Devrinde Coğrafya. *Türk Coğrafya Dergisi*, 2, 121-136.
- Akyol, İ. H. (1943c). Son Yarım Asırda Türkiye'de Coğrafya III: Cumhuriyet Devrinde Coğrafya. *Türk Coğrafya Dergisi*, 3, 247-276.
- Altuğ, F. (2017). *Yakınlık türlerinin farklı bilgi tabanlarına sahip sektörlerde bilgi, öğrenme ve yenilik süreçlerine etkisi: Eskişehir örneği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Arı, Y. (2013). Yeni yüzyılda Türkiye'de coğrafya: fırsatlar ve tehditler. *Beşeri Coğrafya Dergisi*, 1, 6-13.
- Arı, Y. (2017). Çevresel determinizmden politik ekolojiye: Son 100 yılda Dünya'da ve Türkiye'de insan-çevre coğrafyasındaki yaklaşımlar. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 22(37), 1-34.
- Arı, Y. (2019). Yenilik ve Bilimsel Gelişme: Türk Coğrafya Tartışma Listesinin (Coğrafya) İçerik Analizi (1997-2012). *International Journal of Geography and Geography Education*, 39, 95-120.
- Avcı, S. (1991). *Türkiye'de şeker sanayisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Balkız, B., & Öğütle, V. S. (Eds.) (2016). *Bilim Sosyolojisi İncelemeleri, Temel Yaklaşımlar, Kavramlar ve Tartışmalar*. Doğubatu Yayınları.
- Barnes, T. J. (2000). Inventing Anglo-American Economic Geography:1889-1960. In E. Sheppard & T.J. Barnes (Eds), *A Companion to Economic Geography* (s. 11-26). Blackwell.
- Barnes, T. J. (2001). Rethorizing economic geography: From the quantitative revolution to the 'cultural turn', *Annals of the Association of American Geographers*, 91, 546-565.
- Bediz, D. (1966). XIX. Asırda Türkiye'nin coğrafya sahasındaki büyük hamlesi ve milletlerarası bir yarışmada Türk başarısının 90. yıl dönümü. *Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 1, 17-24.
- Bekaroğlu, E. (2016). Modern dünya-sisteminin bilgi yapıları bağlamında coğrafya için bir dışsal tarih okuması, *Toplum ve Bilim*, 136, 117-146.
- Bekaroğlu, E., & Yavan, N. (2013). Modern Türk coğrafyasının tarihsel gelişiminde Batılı coğrafya okullarının etkisi: Ampirik bir analiz. *Beşeri Coğrafya Dergisi*, 1, 51-66.
- Bekaroğlu, E., & Özdemir, A.R. (Eds.). (2014). *Bir Disiplinin İç Dünyası: Modern Türk Coğrafyası Üzerine Söyleşiler*. İdil Yayıncılık.
- Bekaroğlu, E., & Yavan, N. (2018). Türk coğrafyacılığında dört gelenek: Ampirik bir analiz. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 35, 101-109.
- Bekaroğlu, E., Yavan, N., & Anlı, Ö.F. (2019). Türk Coğrafyacılığında Jenerasyonlar: Disiplinin Tarihine Kohortçu Bir Yaklaşım. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 17, 55-77.
- Bekaroğlu, C. E., & Yazan, S. (2021). *Hegemonyayı Haritalamak: Türk Coğrafyacılığındaki Entelektüel Değişim Üzerine Ampirik Bir Araştırma*. Pegem Akademi.
- Bekaroğlu, E., & Barnes, T. (2022). Dictatorships and universities: The 1980 Turkish military coup d'etat and Turkish geography. *Political Geography*, 91, 1-11.
- Belleten, (Nekroloji). (1969). Hâmit Sadi Selen 1892-1968. *Belleten*, 33, 91-95.
- Berkes, N. (2008). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. Yapı Kredi yayınları.
- Bourdieu, P. (2007). Viva La Crise!: Sosyal Bilimde Heterodoksi İçin. G. Çeğin, E. Göker, A. Arlı & Ü. Tatlıcan (Der.) içinde, *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi* (s. 33-49). İletişim Yayınları.

- Bourdieu, P. (2013). *Bilimin Toplumsal Kullanımları: Bilimsel Alanın Klinik Bir Sosyolojisi İçin*. (Çev. Levent Ünsaldı). Heretik Yayınları.
- Büken, N. Ö. (2006). Türkiye örneğinde akademik dünya ve akademik etik. *Hacettepe Tıp Dergisi*, 37, 164-170.
- Capello, R. (2011). Location, Regional Growth and Local Development Theories. *AESTIMUM*, 58, 1-25.
- Cem, İ. (2017). *Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi*. (26. b.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Çavuş, A. (2013). *Trabzon’da sanayileşme ve başlıca sorunlar*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Dicken, P. (2003). *Global shift: reshaping the global economic map in the 21st century* (4. edition). Sage.
- Dinç, A. (2015). *Faik Sabri’den Günümüze Yansımalar*. Çizgi Kitabevi.
- Doğanay, H., & Coşkun, O. (2012). *Tarım Coğrafyası*. Pegem Akademi.
- Doğanay, H. (1978). *Türkiye besin kaynakları ve nüfusla ilişkisi*. Yayınlanmamış Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Duran, E. (2022). *Endüstri 4.0 kapsamında savunma sanayisi kümelenmeleri: Ankara ili örneği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Karabük.
- Duranton, G., & Storper, M. (2006). Agglomeration and growth: a dialogue between economists and geographers. *Journal of Economic Geography*, 6, 1-7.
- Durgun, S. (2011). *Memalik-i Şahanedan Vatana*. İletişim Yayınları.
- Eraydın, A. (1999). Sanayinin Anadolu’ya yaygınlaşması ve Son Dönemde Gelişen Yeni Sanayi Odakları. O. Baydar (Ed.) içinde, *75 Yılda Çarklardan Çiplere* (s. 257-278). Tarih Vakfı Yayınları.
- Eraydın, A. (2002). *Yeni Sanayi Odakları:Yerel Kalkınmanın Yeniden Kavramlaştırılması*. ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Erendil, A. (1998). Using Critical Realist Approach in Geographical Research: An Attempt to Analyze the Transforming Nature of Production and Reproduction in Denizli. Unpublished PhD Dissertation, METU.
- Erinç, S. (1958). *Bölge Sınırlandırmasının Esasları*. İkinci İskan ve Şehircilik Haftası Konferansları, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Erinç, S. (1959). Bölge Planı Nasıl Yapılır? *İ. Ü. Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, 11, 39-41.
- Erinç, S. (1963). *Tatbiki Coğrafya ve Planlama*. Şehircilik Konferansları 1962- 1963, İTÜ Mimarlık Fakültesi Şehircilik Kürsüsü Yayınları.
- Erinç, S. (1973). *Elli Yılda Coğrafya*. Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Yayınları.
- Erinç, S., & Tunçdilek, N. (1952). The Agricultural Region of Turkey. *Geographical Review*, 42, 179-203.
- Filiztekin, A., & Tunalı, İ. (1999). Anatolian Tigers: Are They for Real? *New Perspectives on Turkey*, 20, 77-106.
- Foucault, M. (1999). *Bilginin Arkeolojisi*. (Çev. Veli Urhan). Birey Yayıncılık.
- Getis, A. (2009). Spatial Weights Matrices. *Geographical Analysis*, 41, 404-410.
- Gümüştü, O. (2012). Katip Çelebi’den Günümüze Türkiye’de Coğrafyanın Tarihi Serüveni. *TUCAUM VII. Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde, (s. 355-389). 18-19 Ekim 2012, Ankara.
- Gümüştü, O. (2019). Türk Coğrafya Çalışmalarına Genel Bir Bakış: Dün – Bugün – Yarın. M. Kaçar & Ö. Bozkurt (Eds) içinde, *Bilim Tarihine Yeni Yaklaşımlar* (s. 155-244). Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları.
- Gümüştü, O. & Karakaş-Özür, N. (2016). Türkiye’de Modern Coğrafyanın Kuruluşu Ve Örgütlenmesi. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 93(32), 105-148.
- Günaydın, G. (2010). *Tarım ve Kırsallıkta Dönüşüm: Politika Transferi Süreci / AB ve Türkiye*. Tan Kitabevi.
- Güney, İ. (2021). *Evrimsel ekonomik coğrafya perspektifinden turizm destinasyonlarının evrimi, krizler ve dirençlilik bağlamında Antalya örneği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Hanilçi, R. (2014). *Malatya’da sanayinin gelişimi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Harvey, D. (1973). *Social Justice and the City*. Edward Arnold Publishing.

- Harvey, D. (1975). The geography of capitalist accumulation: A reconstruction of the Marxian theory. *Antipode*, 7(2), 9–21.
- Harvey, D. (1982). *The Limits to Capital*. Basil Blackwell.
- Karabulut, M. (2013). Fiziki coğrafya tarihi ve felsefesi. *Coğrafyacılar Derneği Yıllık Kongresi Bildiriler Kitabı* içinde (s. 428-433). 19-21 Haziran 2012. İstanbul.
- Kartal, M. (2021). *Türkiye'de tabii deri sanayisinin coğrafi dağılışı*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kaya, D. S. (2019). Osmanlı Dönemi ve Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Coğrafya Ders Kitapları Literatürü. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 17(33), 287-317.
- Kaya, İ. (2005). Sosyal teori ve beşeri coğrafya. *Ulusal Coğrafya Kongresi 2005 (Prof.Dr. İsmail Yalçınlar Anısına) Bildiriler Kitabı* içinde (s. 257-266). 29-30 Eylül 2005. İstanbul.
- Kayan, İ. (2000). Türkiye Üniversitelerinde Coğrafya Eğitimi, Amaç, Yeni Hedefler, Sorunlar ve Öneriler. *Ege Coğrafya Dergisi*, 11, 7-22.
- Kaygalak, İ. (2011a). Postmodern Eleştirilerin Coğrafi Düşünce ve Yeni Mekân Kavrayışları Üzerine Yansımaları. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 9, 1-10.
- Kaygalak, İ. (2011b). *Türkiye'de Sanayi Kümelenmesi: Uşak Örneği*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Kaygalak, İ. (2016). Türkiye'de Sanayinin Gelişimi ve Coğrafi Dağılışı. M. Hayır Kanat (Ed) içinde, *Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği* (s. 402-432). Nobel Yayıncılık.
- Kaygalak, İ. (2020). *Mekân ve Ekonomi: Ekonomik Coğrafyada Yeni Yaklaşımlar*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kaygalak, İ. (2022). Mekansal Dönüşü İlişkisel Bir Perspektifle Düşünmek Üzerine. *Posseible*, 11, 27-50.
- KB, (2014). *Bölgesel Gelişme Uyum Stratejisi 2014-2023*. Kalkınma Bakanlığı.
- Koçman, A. (1999). Cumhuriyet Döneminde Yüksek Öğretim Kurumlarında Coğrafya Öğretimi ve Sorunları. *Ege Coğrafya Dergisi*, 10, 1-14.
- Köse, A. H., & Öncü, A. (1998). Dünya ve Türkiye ekonomisinde Anadolu imalat sanayi: Zenginleşmenin mi yoksa fakirleşmenin mi eşliğindeyiz? *Toplum ve Bilim*, 77, 135-159.
- Krugman, P. (1991). Increasing returns and economic geography. *Journal of Political Economy*, 99, 483-499.
- Krugman, P. (1995). *Development, Geography and Economic Theory*. MIT Press.
- Kurtar-Anlı, C. (2021). *Mekân ve yer kavramları bağlamında üçüncü yerlerin tüketim coğrafyası perspektifinden analizi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Lefebvre, H. (1974). *La Production de l'Espace*. Anthropos.
- Livingstone, D. N. (1992). *The Geographical Tradition*. Blackwell Publishing.
- Martin, R. (1994). Economic Theory and Human Geography, In D. Gregory, R. Martin & G. Smith (Eds), *Human Geography: Society, Space and Social Science* (s. 21-53). Macmillan Press.
- Martin, R., & Sunley, P. (1996). Paul Krugman's Geographical Economics and Its Implications for Regional Development Theory: A Critical Assessment. *Economic Geography*, 72, 259-292.
- Massey, D. B. (1984). *Spatial divisions of labor: Social structures and the geography of production*. Macmillan.
- Massey, D. (1993). Power-geometry and a progressive sense of place. In J. Bird, B. Curtis, T. Putnam, G. Robertson & L. Tickner (Eds), *Mapping the futures: local cultures, global changes* (s. 59-69). Routledge.
- Mutluer, M. (1995). *Denizli'de sanayi faaliyetleri ve sorunları üzerine bir ekonomik coğrafya araştırması*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Mutluer, M., & Ölgen, M. K. (2002). Türkiye'de coğrafyanın güncel sorunları ve yeni eğilimler. *Türk Coğrafya Kurumu Coğrafya Kurultayı Bildiriler Kitabı* içinde (s. 415-427). 9-12 Temmuz 2002, Ankara.
- Gümüşçü, O. (2012). Katip Çelebi'den Günümüze Türkiye'de Coğrafyanın Tarihi Serüveni. *TÜCAUM VII. Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde (s. 355-389). 18-19 Ekim 2012. Ankara.
- Özgen, H. N. (2011). Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşundan Günümüze Coğrafya Ders Kitaplarında Vatanın Sonu Gelmez Kurguları. *Toplum ve Bilim*, 121, 48-78.

- Özgen, N. (2016). A critical approach to discipline of human geography as an apparatus for state hegemony in Turkey. *Journal of Geography in Higher Education*, 40, 131-153.
- Özgüç, N. (2006). Prof.Dr. Erol Tümertekin. N. Özgüç & A. N. Timor (Haz.) içinde, *İnsan ve Mekân: Prof.Dr. Erol Tümertekin'e 80. Yıl Armağanı* (s.1-17). Çantay Kitabevi.
- Özgür, M. E. (2018). Türk Beşeri Coğrafyasında Yenileşme Eğilimleri: Değişim Aktörlerinin Perspektifinden Bir Değerlendirme, *International Journal of Geography and Geography Education*, 38, 142-170.
- Özgür, E. M. & Yavan, N. (2013). Türk Coğrafyacılarının İç Hesaplaşması: Neden Başaramadık? Nasıl Başarabiliriz? *Beşeri Coğrafya Dergisi*, 1, 14-38.
- Özözen, S. (1997). *Türkiye'de turuncu alanları*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Peet, R. (1998). *Modern Geographical Thought*. Blackwell.
- Pérouse, J. F. (2012). Türkiye'de coğrafyanın yansımaları. (Çev. N. Yavan & S. Acar), *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 10(1), 1-8.
- Porter, M. (1990). *The Competitive Advantages of Nations*. Macmillan.
- Rotry, R. (2022). *Felsefe ve Doğanın Aynası*. (Çev. Funda Günsoy). Dergah Yayınları.
- Scott, A.J. (2000) Economic geography: the great half-century. *Cambridge Journal of Economic*, 24, 483-504.
- Scott, A. J. & Storper M. (2003). Regions, globalizations, development. *Regional Studies*, 37, 579-593.
- Smith, N. (1984). *Uneven Development: Nature, Capital, and the Production of Space*. The University of Georgia Press.
- Storper, M. (1997). *The Regional World: Territorial Development in a Global Economy*. Guilford Press.
- Şahin, M. T. (2017). *Bilgi yoğun iş hizmetlerinin yer seçim tercihleri ve inovasyon dinamikleri: Ankara metropol kenti örneği*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Tanrıkulu, M. & Gümüşçü, O. (2021). Türkiye de Coğrafya Biliminin Gelişimi 1940-2000 Dönemi. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 19(37), 467-512.
- Taşlıgil, N. (1988). *Manisa Ovaları ve çevresi*. Yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü, İstanbul.
- Tekeli, İ. (2001). Kent planlaması ve kent araştırmaları. *Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Bilim: Sosyal Bilimler II* içinde (s. 97-159). TÜBA Yayınları.
- Tekeli, İ. (2012). Türkiye'de coğrafyacıların çok paradigmatlı bir coğrafya dünyasında yaşamayı öğrenmesi gerekiyor. *TÜCAUM VII. Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde (s. 348-354). 18-19 Ekim 2012, Ankara.
- Tekeli, İ. (2016). *Dünya'da ve Türkiye'de Kır-Kent Karşıtlığı Yok Olurken Yerleşmeler İçin Temsil Sorunları*. İdeal Kent Yayınları.
- Tekerek, T. (2023). *Taşra Üniversiteleri, Ak Parti'nin Arka Kampüsü*. İletişim Yayınları.
- Toprak, M. A., (Ed.). (2022). *Eleştirel Beşeri Coğrafya: Toplum, Mekan, Coğrafya*. Bağlam Yayınları.
- Tuncer, S. (2019). Cinsiyetlendirilmiş Bir Kurum Olarak Akademi: Türkiye'de Akademinin Cinsiyet Kültürüne Bakmak. *Kültür ve İletişim*, 22(2), 173-208.
- Tuysuz, S. (2017). *Kalkınmada ve rekabetçilikte girişimci derneklerinin rolü: Kayseri örneği*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Tuysuz, S., & Yavan, N. (2012). Bölgesel coğrafya yaklaşımı ve Türk coğrafyasındaki etkileri üzerine kritik bir değerlendirme. *TÜCAUM VI. Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde (s. 390- 405). 3-4 Kasım 2010, Ankara.
- Tümertekin, E. (1955). Iron and Steel Industry of Turkey. *Economic Geography*, 31, 179-184.
- Tümertekin, E. (1960). Bölge Planlamasında Coğrafyacının Rolü. *İ. Ü. Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, 11, 51-55.
- Tümertekin, E. (1962). Some Maps of Agricultural Land Holdings in Turkey. *Professional Geographer*, 14, 21-22.
- Tümertekin, E. (1964). Changing Picture of Female Participation in Turkish Agriculture. *Professional Geographer*, 16, 17-20.

- Tümertekin, E. (1971). Türkiye'de Beşeri Coğrafyanın Gelişmesi. E. Tümertekin, F. Mansur & P. Benedict (Eds) içinde, *Türkiye Coğrafi Ve Sosyal Araştırmalar* (s. 1-17). İstanbul üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Enstitüsü Yayını.
- Tümertekin, E. (1975). Bölge Düzenleme ve Gelişme Problemlerinin İncelenmesinde Coğrafyacının Yeri. (J. Tricart'tan çeviri), *İ. Ü. Sosyal Antropoloji ve Etnoloji Dergisi*, 2, 79-94.
- Urhan, F. B. (2021). *Endüstriyel yoğunlaşmanın mekânsal analizi: TR63 Bölgesi (Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye) örneği*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Kahramanmaraş Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Ünsaldı, L. (2013). Takdim. P. Bourdieu içinde, *Bilimin Toplumsal Kullanımları: Bilimsel Alanın Klinik Bir Sosyolojisi İçin*. (s. 11-54). Heretik Yayınları.
- Üstüner, A. (2019). Klasik Çağ Sonrası Osmanlı Coğrafya Çalışmaları. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 17(33), 41-104.
- Yavan, N. (2005a). SCI ve SSCI Bağlamında Türkiye'nin Coğrafya Biliminde Uluslararası Yayın Performansının Karşılaştırmalı Analizi 1945-2005. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 3, 27-57.
- Yavan, N. (2005b). Bilim felsefesi bakımından coğrafyada pozitivist yaklaşım. *Ulusal Coğrafya Kongresi 2005 (Prof.Dr. İsmail Yalçınlar Anısına) Bildiriler Kitabı* içinde (s. 405-414). 29-30 Eylül 2005. İstanbul.
- Yavan, N. (2006). *Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımların Lokasyon seçimi üzerine uygulamalı bir araştırma*. Yayımlanmış Doktora Tezi, Ankara üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yavan, N. (2007). Bölge Bilimi'nin gelişiminde coğrafyacıların rolü. *12. Ulusal Bölge Bilimi/Bölge Planlama Kongresi: Bölge Biliminde Yeni Yaklaşımlar Bildiriler Kitabı* içinde (s. 109- 126). 25-26 Ekim 2007. İstanbul.
- Yavan, N. (2011). Yeni Yatırım Teşvik Sisteminin Bölgesel Kalkınma Politikaları Çerçevesinde Değerlendirilmesi. *5. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu Sanayi Politikasının Yönetişimi Bildiriler Kitabı* içinde (s. 125-154). 27-28 Ocak 2011, Ankara.
- Yavan, N. (2012). Postgraduate geography education in Turkey. In N. Yavan & İ. Kaya (Eds), *International perspectives on postgraduate education and training in geography* (s. 111-157). Turkish Association of Geographers.
- Yavan, N. (2013). Küresel Kriz Sonrası Bölgesel Kalkınma Politikalarında Yeni Yaklaşımlar: Dünya Bankası, Avrupa Birliği ve OECD'nin Yaklaşımları. *Coğrafyacılar Derneği Yıllık Kongresi Bildiriler Kitabı* içinde (s. 520-534). 19-21 Haziran 2013, İstanbul.
- Yavan, N. (2014). Batı Coğrafyası Geleneği Üzerine. E. Bekaroğlu & A. R. Özdemir (Eds) içinde, *Bir Disiplinin İç Dünyası: Modern Türk Coğrafyası Söyleşiler* (s. 17-51). İdil Yayıncılık.
- Yavan, N. (2019). Türkiye'deki Coğrafyacıların Uluslararası Yayın Performansı (1945-2015): Son 10 Yılda (2005-2015) Ne Değişti? *International Journal of Geography and Geography Education*, 39, 121-150.
- Yavan, N., & Kurtar-Anlı, C. (2018). (Un)Making Human Geography in Turkey under the Dominance of Environmental Determinism. *Posseible Düşünme Dergisi*, 13, 77-98.
- Yiğit, A., & Tuncel, H. (2017). *100. Yılında Türkiye'de Coğrafyacılar*. Türk Coğrafya Kurumu Yayınları.
- Yurdadön-Aslan, P., & Yavan, N. (2018). Edward Said'in "Mekansal Dönüş"e Katkısı. *Posseible Düşünme Dergisi*, 14, 114-135.

Received: 24 July 2023 | Accepted: 15 September 2023

AMAÇ VE YETERLİLİKLER PERSPEKTİFİNDE 100. YILDA TÜRKİYE'DEKİ JEOMORFOLOJİ EĞİTİMİ

Geomorphology Education in Turkey in the 100th Year in the Perspective of Objective and Qualifications

Hüseyin TUROĞLU

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü
İstanbul-Türkiye
turogluh@gmail.com

Abstract

This article is aimed to evaluate the objective and professional qualifications of geomorphology education from a national perspective and to make future predictions about geomorphology education in our country. For the international basis of geomorphology education, the International Standard Classification of Education (ISCED 11 and ISCED-F 13), for national determinations and evaluations, the current status of geomorphology education in higher education in our country, and the Harmonization Project with the European Higher Education Area of the Council of Higher Education were examined. In terms of vocational aspects, International Standard Classification of Occupations (ISCO 08, ISCO 88), Vocational Qualifications Authority (VQA), Turkish Employment Agency (TEA), Turkish Statistical Institute (TSI) documents, Geomorphologist (6th Level) National Occupational Standard, Geomorphologist (6th Level) National Qualifications were examined together.

The structuring of associate, undergraduate, and graduate education in our country is carried out under the control of the Council of Higher Education (CoHE) - Department of International Relations. The main framework of the work is based on the principles of the European Higher Education Area Harmonization Project. The Bologna Process, European Qualifications Framework (EQF), Turkish Qualifications Framework (TQF), International Standard Classification of Education (ISCED), International Standard Classification of Occupations (ISCO), European University Association (EUA) are the main protocols of the project of harmonization with the European Higher Education Area. Vocational Qualifications Authority (VQA), the Turkish Employment Agency (TEA), and Turkish Statistical Institute (TSI) are the main institutions that carry out studies on occupations in Turkey. The main bases of these institutions are the EQF, TQF, ISCED, ISCO, and EUA documents that CoHE is based on.

As of today, there is, unfortunately, no national standard in undergraduate geomorphology education. The objectives and qualifications of undergraduate programs, including the Geography undergraduate program, which includes geomorphology courses, are not holistic geomorphology education-targeted. Although it is important to preserve the integrity of geography undergraduate education, within the scope of the reclassification and program restructuring studies carried out by CoHE in line with ISCED-F 13, ISCO 08, EQF, TQF, EUA protocols, the geography undergraduate program may be divided and classified in different ISCED-F 13 codes by CoHE in the near future. This kind of reclassification, which is likely to take place in the geography undergraduate program, may lead to a change in geomorphology education at the undergraduate level (Level 6) on a national scale. A limited number of Geomorphology MA programs have been opened is a positive development for geomorphology education (Level 7) from the perspective of objectives and qualifications.

Keywords: Geomorphology education, objectives, qualifications, Turkey.

Öz

Bu makalede; ulusal perspektifte jeomorfoloji eğitiminin amaç ve mesleki yeterlilikleri değerlendirilerek, ülkemizdeki jeomorfoloji eğitimi hakkında geleceğe yönelik öngörüler yapılması amaçlanmıştır. Jeomorfoloji eğitiminin uluslararası dayanağı için ISCED 11 ve ISCED-F 13, ulusal tespit ve değerlendirmeler için jeomorfoloji eğitiminin ülkemiz yükseköğretimdeki güncel durumu ve YÖK Avrupa Yüksek Öğretim Alanı ile Uyum Projesi, mesleki açıdan ise ISCO 08, ISCO 88, MYK, İŞKUR, TÜİK dokümanları, Jeomorfolog (6. Seviye) Ulusal Meslek Standartı, Jeomorfolog (6. Seviye) Ulusal Yeterlilikleri birlikte ele alınmıştır.

Ülkemizde önlisans, lisans ve lisansüstü eğitimin yapılandırılması Yükseköğretim Kurulu (YÖK), Uluslararası İlişkiler Daire Başkanlığı kontrolünde sürdürülmektedir. Çalışmaların ana çerçevesi Avrupa Yükseköğretim Alanı ile Uyum Projesi esaslarına dayanmaktadır. Bologna Süreci, Avrupa Yeterlilikler Çerçevesi (AYÇ), Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi (TYÇ), Uluslararası Standart Eğitim Sınıflaması (ISCED), Uluslararası Standart Meslek Sınıflama Sistemi (ISCO), Avrupa Üniversiteler Birliği (EUA); Avrupa Yükseköğretim Alanı ile Uyum Projesinin temel protokolleridir. Mesleki Yeterlilik Kurulu (MYK), Türkiye İş Kurumu (İŞKUR), Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK); ülkemizdeki meslekler ile ilgili çalışmaları yürüten temel kurumlardır. Bu kurumların temel dayanakları da YÖK'ün esas aldığı AYÇ, TYÇ, ISCED, ISCO ve EUA dokümanlarıdır.

Günümüz itibarıyla, lisans düzeyinde jeomorfoloji eğitiminde henüz ulusal bir standart maalesef yoktur. Coğrafya lisans programı da dâhil olmak üzere, lisans düzeyinde jeomorfoloji eğitimi verilen programlarda amaç ve yeterlilikler jeomorfoloji hedefli değildir.

Coğrafya lisans eğitimi bütünlüğünün korunması önemli olmasına rağmen, YÖK bünyesinde ISCED-F 13, ISCO 08, AYÇ, TYÇ, EUA protokollerine uyum doğrultusunda yürütülen yeniden sınıflama ve program yapılandırması çalışmaları kapsamında, YÖK tarafından, coğrafya lisans programı yakın gelecekte bölünerek farklı ISCED-F 13 kodlarında sınıflandırılabilir. Coğrafya lisans programında olması muhtemel bu tarzdaki yeniden sınıflama; lisans düzeyindeki jeomorfoloji eğitiminin (Seviye 6), ulusal ölçekteki değişimine neden olabilir. Sınırlı sayıda da olsa Jeomorfoloji YL programlarının açılmış olması; amaç ve yeterlilikler perspektifinde jeomorfoloji eğitimi (Seviye 7) için olumlu gelişmedir.

Anahtar Kelimeler: Jeomorfoloji eğitimi, amaç, yeterlilikler, Türkiye.

1. GİRİŞ

Jeomorfoloji; morfodinamik etken ve süreçleri ve onların kontrolünde şekillenen yeryüzünü tanımlayan, sınıflandıran ve geleceğe yönelik öngörüler yapabilen bir bilim dalıdır. Jeomorfoloji; yeryüzünün bu özelliklerine ait geçmişini tanıma, günceli tanıma ve sınıflama, geleceğe yönelik öngörüler yapma, problem çözme, yönetim ve sürdürülebilir kullanımlar için katkı yapma bilgi, beceri ve yetkinliklerine sahiptir ya da sahip olması beklenir. Bu çerçevesi itibarıyla; yüzeysel ve yeraltı suları, klimatoloji, toprak, bitki örtüsü gibi yeryüzünün fiziki özellikleri, bir başka ifadeyle fiziki coğrafya özellikleri doğrudan jeomorfolojinin çalışma bileşenlerini oluşturur. Zira yeryüzü şekillerinin oluşum ve gelişimi; fiziki coğrafya özellikleri ile morfodinamik etken ve süreçlerin doğru anlaşılması, ilişkisel etkileşimlerinin hatasız ve detaylı bilinmesini, anlaşılmasını gerektirir. Bu nedenle fiziki coğrafya; jeomorfoloji eğitiminin temel altyapısıdır. Ayrıca çalışma konusu yerküre ile ilgili olan jeoloji, jeofizik, maden, inşaat, orman, vb. diğer bilim dalları ise örtüşükleri ilgi alanları itibarıyla jeomorfoloji bilimine katkı yapar ya da jeomorfolojik yaklaşımlardan faydalanırlar.

Bu makalede; amaç ve yeterlilikler perspektifinde 100. yılda Türkiye'deki jeomorfoloji eğitiminin değerlendirmesinin yapılması hedeflenmiştir. Bu çalışma kapsamında, Uluslararası Standart Eğitim Sınıflandırması (International Standard Classification of Education-ISCED 11, ISCED-F 13), Uluslararası Standart Meslek Sınıflandırması (International Standard Classification of Occupations-ISCO 08, ISCO 88), Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Avrupa Yükseköğretim Alanı ile Uyum Projesi (AYUP), Jeomorfoloji (Seviye 6) Ulusal Meslek Standardı, Jeomorfoloji (Seviye 6) Ulusal Yeterliliği, Üniversitelerin Coğrafya Bölümleri web sayfaları, Üniversitelerin lisansüstü enstitü web sayfaları incelenerek, bu makalenin amacı doğrultusunda veri toplanması güncel durum tespiti ve bu verilere dayandırılan mantıksal öngörüler yapılmıştır.

2. ULUSLARARASI KABUL EDİŞTE JEOMORFOLOJİ EĞİTİMİ VE MESLEĞİ

Uluslararası protokollerde lisans ve lisansüstü eğitim-öğretim; bilim uzmanı ve uygulamaya yönelik meslek insanı yeterliliklerini kazandırmaya yönelik olarak yürütülmektedir. Eğitim programlarının güncel olarak ihtiyaç duyulan mesleki yeterlilikleri kazandıracak nitelikte olması gerekir. Uluslararası protokoller bu yaklaşımı karşılamak amacıyla hazırlanmış olup, zaman içinde güncellenerek kullanılmaktadır.

2.1. Uluslararası lisans ve lisansüstü eğitim sınıflaması ve jeomorfoloji eğitimi

Jeomorfoloji eğitiminin 19. yüzyıldan bu yana Avrupa ve Amerika'da veriliyor olmasına karşın (Tinkler, 1985; Oldroyd & Grapes, 2008; Church, 2010), jeomorfoloji derslerinin farklı bilim dalları kapsamında ve farklı içeriklerle yapıldığı dikkat çekicidir. Bu yüzden Jeomorfoloji lisans eğitiminin nerede, hangi kapsamda ve formatta verileceği, çerçevesinin ne olduğu ya da olacağı yurtdışında da uzun yıllar tartışılır olmuştur (Clayton, 1971; Worsley, 1979; Petch & Reid, 1988; Church, 2010; Goudie vd., 2022). Ancak genel kabul gören yaklaşım ve büyük çoğunluk mutabakatı; Jeomorfoloji lisans eğitiminin coğrafya bölümlerinde, fiziki coğrafya temelli olması yönündedir (Sugden & Hamilton, 1978; Petch & Reid, 1988; Summerfield, 1991; Huggett, 2011). Jeomorfoloji eğitimini doğrudan ve dolaylı olarak ilgilendiren diğer bir tartışma ise Coğrafya lisans eğitimi bütünselliğinin korunması ile Fiziki ve Beşeri Coğrafya lisans eğitimlerinin farklı programlar olarak uygulanması tartışmasıdır (Goudie, 1986; ISCEDF 13a, 2014; ISCED-F 13b, 2015).

Lisans eğitim sistemlerinin yapıları ve müfredatlarındaki farklılıkların ortadan kaldırılması amacıyla uluslararası ideal bir eğitim yapılanma modeli oluşturularak uygulanması konusunda çalışmalar yapılmaya başlanması 1970'li yılların başlarına denk gelir (ISCED, 2023). Bu çalışmalar ile ülkeler arası akreditasyon,

diploma tanınırlığı ve eğitim birlikteliğinin sağlanmasına yönelik protokoller oluşturularak uygulanmaya başlanmıştır. Bu kapsamda, lisans eğitim için sınıflandırmalar ve eğitim programlarının ilgili yeterliliklerin eğitim seviyelerine ve alanlarına göre düzenlenmesi yapılmış olup, bu protokol uluslararası kabul görmüş ve referans sınıflandırma olarak uygulanmaya başlanmıştır. Bu protokol; “Uluslararası Standart Eğitim Sınıflaması (International Standard Classification of Education-ISCED)” protokolüdür. İlk olarak 1970'lerin ortalarında, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) tarafından geliştirilen ISCED; geçmişten günümüze birkaç kez (ISCED 97, ISCED 11, ISCED 13) revize edilerek güncellenmiştir. Eğitim seviyelerine ait sınıflandırma ISCED 11 olarak 2014'ten beri tüm Avrupa Birliği (AB) üyelerinde uygulanmaktadır (ISCED 11, 2012). Daha sonra ISCED 11 protokolü; Eğitim ve öğretim alanlarının belirlenmesini kapsayan revizyonu (ISCED-F 13) ile uluslararası anlaşmalar çerçevesinde, UNESCO Üye Devletleri Genel Konferansı tarafından resmi olarak kabul edilmiş olup, 2016'dan beri uygulanmaktadır (ISCED-F 13b, 2015). Türkiye Cumhuriyeti, UNESCO'nun 20 kurucu üyesi arasında yer almakta olup, Paris'te 20. Oturumunda toplanan Genel Konferans, 27 Kasım 1978 tarihinde işbu UNESCO Millî Komisyonlar Tüzüğünü kabul etmiştir (UTMK, 2023). ISCED 11 protokolünde; 0 dan 8 e olmak üzere, 9 eğitim seviyesi belirlenmiştir. ISCED Seviye 5 Ön Lisans, ISCED Seviye 6 Lisans, ISCED Seviye 7 Yüksek Lisans ve ISCED Seviye 8 Doktora seviyesi olarak sınıflandırılmıştır.

Lisans, eğitim ve öğretim alanlarının belirlendiği ISCED-F 2013 protokolünde; coğrafya lisans ve lisansüstü programının Fiziki Coğrafya (“0532 kodlu Earth sciences” içinde) ve Beşeri Coğrafya (“0314 kodlu Sociology and cultural studies” içinde) olarak ayrı ayrı sınıflandırılmıştır (ISCED-F 13a, 2014; ISCED-F 13b, 2015). Lisans, eğitim ve öğretim alanlarının belirlendiği bu genel sınıflama içinde, Jeomorfoloji eğitiminin “0532_Earth sciences [Geography (nature), Geography (physical)]” programı içinde yer aldığı görülmektedir.

Lisansüstü jeomorfoloji eğitimi; jeomorfoloji Yüksek Lisans programları ve Jeomorfoloji Doktora programları olarak yer almaktadır (URL-1; URL-2; URL-3; URL-4; URL-5).

2.2. Uluslararası meslekler sınıflamasında Jeomorfolog

Meslekler ile ilgili uluslararası kabul edilen ve uygulanan tanımlama, sınıflama ve koşullar için Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organization-ILO) standartları esas alınır.

ILO temelleri; 1919 yılının başlarında, Belçika, Küba, Çekoslovakya, Fransa, İtalya, Japonya, Polonya, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri'nden oluşan dokuz ülkenin katılımıyla oluşturulmuştur (ILO, 1996-2023). Birleşmiş Milletlerin bir kuruluşu olan ILO; 187 üye Devletin hükümet, işveren ve işçi temsilcilerinin katılımıyla oluşturulan meslek sınıflaması ve çalışma koşullarının belirlenmesi ve geliştirilmesi hakkında çalışmalarını sürdürmektedir (ILO, 1996-2023). Uluslararası Standart Meslek Sınıflandırması (International Standard Classification of Occupations-ISCO), ILO'nun sorumlu olduğu temel uluslararası sınıflandırmalardan biridir (ISCO-08, 2012). ISCO-08'e göre Jeomorfolog mesleği; 2. Büyük grup içinde, (21) Bilim ve Mühendislik meslekleri (Science and Engineering Professionals), (211) Fiziki ve Yer Bilimi meslekleri (Physical and Earth Science Professionals), (2114) jeomorfolog (Geomorphologist) (ISCO-08, 2012) olarak sınıflandırılmıştır.

3. TÜRKİYE'DEKİ JEOMORFOLOJİ EĞİTİMİNİN DURUM TESPİTİ

Türkiye'de jeomorfoloji eğitimi ve diploması veren 4 yıllık lisans programı yoktur. En geniş kapsamlı jeomorfoloji eğitimi üniversitelerimizin coğrafya bölümlerinde verilmektedir. 26 coğrafya bölümünün zorunlu ve seçmeli dersleri dikkate alınarak yapılan çalışmada (Turoğlu, 2019a); jeomorfoloji derslerinin zorunlu dersler içindeki oranının %13,04 ortalamasında, seçmeli dersler içindeki oranının %13,82 ve toplam dersler içindeki oranının %13,79 ortalamasında olduğu görülmektedir. Bir öğrenci, 4 yıllık eğitimi süresince bu jeomorfoloji derslerinin tümünü alsada, mezun olduğunda lisans eğitimi süresince aldığı jeomorfoloji dersleri; tüm derslerinin en iyi ihtimalle sadece %13-14 arasındaki bir orana sahip olacaktır. Aynı çalışmada dikkat çekici bir diğer husus ise jeomorfoloji derslerinin oran olarak bölümden bölüme çok çarpıcı şekilde değişiklik göstermesidir. Bölümlerdeki zorunlu Jeomorfoloji ders sayılarına ait oranlar % 2,5-25,0, seçmeli jeomorfoloji ders sayısı oranlarının ise % 0,0-24,1 arasında değişiyor olmasıdır (Turoğlu, 2019a). Üniversitelerimizdeki coğrafya bölümleri mezunlarına; Coğrafya Programında dört yıl (sekiz yarıyıl) süreli öğrenimini tamamladığına

dair, yasaların tanıdığı tüm hak ve yetkilerden yararlanmak üzere diploma verilir. Bu diplomayla; “Coğrafya lisans derecesini bütün yetki ve sorumluluklarıyla almaya hak kazandığı” belgelenmiş olur. Diplomalarda “Unvan” yoktur, ancak bölüm mezunları “Coğrafyacı” olarak kabul edilir (Turoğlu, 2018; Turoğlu, 2022). Dolayısıyla coğrafya bölümlerimizin müfredatı coğrafyacı yetiştirme amaçlıdır. Bu yüzden ortalama %13-14 lük bir orana sahip olsa da coğrafya bölümlerimizde verilen jeomorfoloji dersleri Coğrafyacı bilgi, beceri ve yeterliliklerini kazandırma yaklaşımı içindeki çerçeve ile sınırlı kalır.

Coğrafyacı (6. Seviye) Ulusal Meslek Standardı (RG_2022), Coğrafyacı “Meslek Tanımında” ve “Meslek Profili” kapsamında yer alan açıklamalar coğrafya bölümlerimizin eğitim amaç ve yeterliliklerinin coğrafyacı yetiştirmek üzere planlanıp, uygulanmakta olduğunu doğrulamaktadır. Jeoloji mühendisliği ile jeofizik, inşaat, orman mühendisliği lisans programlarının müfredatlarında bir ya da iki yarıyılık, çoğunlukla tek ders olarak, sınırlı kapsamda jeomorfoloji dersi/leri yer alır. Ancak bu mühendisliklerde verilen jeomorfoloji dersinin amacı, kapsamı ve detay içeriği; jeomorfoloji eğitiminin lisans (Seviye 6) yeterliliklerini kazandırmak değil, ilgili alandaki jeomorfoloji bilgisi ile sınırlı kalmaktadır.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, güncel uygulamalar itibarıyla, üniversitelerimizin lisans programlarındaki jeomorfoloji dersleri; jeomorfolojik bilgi, beceri ve yetkinliklerini kazandırma amaçlı olmayıp, kendi alanlarına ait ihtiyaç duydukları jeomorfolojik yetkinliklerini kazandırma amaçlıdır.

6 Kasım 1981 tarihli 2547 Sayılı Yükseköğretim Kanunu (RG_1981) ile yükseköğretimle ilgili amaç ve ilkeler yeniden belirlenmiş, bütün yükseköğretim kurumlarının ve üst kuruluşlarının teşkilatlanma, işleyiş, görev, yetki ve sorumlulukları ile eğitim - öğretim, araştırma, yayım, öğretim elemanları, öğrenciler ve diğer personel ile ilgili esasları revize edilmiştir (RG_1981). 20 Temmuz 1982 öncesi Coğrafya Lisans Programları Kürsü sistemi ile eğitim veriyordu ve bu sistem içinde bazı bölümlerimizde (örneğin İstanbul Üniversitesi Coğrafya Bölümünde) ilk yıl ortak coğrafya dersleri yer alırken sonraki 3 yıl her kürsü kendi alanına göre programını sürdürürdü ve öğrenciler kendi alanlarını destekleyen iki kürsüden de yine ilgi alanlarına ait dersler alırlardı. Böylece Yapısal Jeomorfoloji Kürsüsü (bir dönem Strüktür ve Yeraltı kaynakları kürsüsü) ve Fiziki Coğrafya Kürsüsünde; Jeomorfoloji alanında yeterliliğe sahip mezunlar veriliyordu (Turoğlu, 2014; Turoğlu, 2015; Turoğlu, 2019b). 20 Temmuz 1982 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan Kanun Hükmünde Kararname (RG_1982) ile Kürsü Sisteminden Bölüm sistemine geçildi ve Coğrafyacı yetiştirme amaçlı müfredat uygulanmaya başlandı. Bu sistem halen devam etmektedir.

1982-1994 dönemi; İstanbul Üniversitesi, *Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü*'nde Jeomorfoloji YL ve Dr. programlarının aktif olduğu periyottur. Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü 2547 sayılı kanunun amaçları doğrultusunda Lisansüstü eğitimi, öğretim ve bilimsel araştırmalar yapmak üzere 41 Sayılı Kanun Hükmünde kararname ile 20 Temmuz 1982 yılında kurulmuştur. 50 kadar Jeomorfoloji Yüksek Lisans mezunu, 10 kadar Jeomorfoloji Doktora mezunu vermiştir. 11 Temmuz 1992 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan 2837 sayılı yasa ile bu enstitü “*Deniz Bilimleri ve İşletmeciliği Enstitüsü*” adını almış olup, 15 Temmuz 1994'te YÖK'ün 22 sayılı oturumunda yeni bilim dalları açılmış olup, Jeomorfoloji Anabilim Dalı kapanmıştır. Öğrencileri ise İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya YL ve Dr. programlarına devredilmiştir (Turoğlu, 2014; Turoğlu, 2019a; Ertek, 2020).

Ülkemizde, günümüz itibarıyla iki Üniversitemizde Jeomorfoloji Yüksek Lisans Programı eğitim-öğretim faaliyetlerine devam etmektedir. Bunlardan biri 29 Ocak 2020 tarihinde aktif olan İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde, Jeomorfoloji Yüksek Lisans Programıdır (URL-6). YÖK formatı gereği; ISCED Kodu: 0532_Earth Sciences, Düzeyi: 7. Seviye, Kontenjanı: 10 öğrencidir. Misyon, Vizyon, Amaç, Hedef, Öğrenme kazanımları ISCED-F 2013 ve ISCO 08 protokolleri ile uyumlu olarak planlanmış olup, Bilgi, Beceri ve Yetkinlik ile Program Yeterlilikleri YÖK 7. Seviye standartlarındadır. Diğer Jeomorfoloji Yüksek Lisans programı 01 Ekim 2022 tarihinde Samsun 19 Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsünde başlayan ve halen devam eden Jeomorfoloji Anabilim Dalı Tezli YL Programıdır (URL-7).

Ayrıca, üniversitelerimizin lisansüstü eğitim enstitülerindeki “Coğrafya Tezli Yüksek Lisans ve Coğrafya Tezli Doktora” programlarında, bazılarında da Fiziki Coğrafya Tezli YL ve Tezli Doktora programlarında “Jeomorfoloji” araştırmalarına ait tezler yapılmaktadır. Ancak bunların büyük çoğunluğunda YL ve Doktora

program sınıfının ISCED kodu, bilgi, beceri ve yetkinlikler gibi öğrenme kazanımlarının jeomorfoloji değil, coğrafya bilim dalı ve mesleği uzmanlığı olduğu beyan edilmektedir (URL-8, URL-9). Bazılarında ise Coğrafya Anabilim Dalı altında, Fiziki Coğrafya Tezli Yüksek Lisans ve Tezli Doktora programlarında fiziki coğrafya amaç ve hedeflerine uygun müfredat içinde Jeomorfoloji dersleri verilmekte ve Jeomorfoloji araştırmalarına ait tezler yaptırılmaktadır (URL-10; URL-11). Çok yaygın olmamakla birlikte “Yerbilimleri” ya da “Yer Sistem Bilimi” ya da benzeri yapılarıdaki lisansüstü eğitim programlarında da “Litosfer, Hidrosfer, Atmosfer, Biyosfer” bütünselliği içinde doğrudan ya da dolaylı olarak jeomorfoloji konularına ait dersler yapılmakta, jeomorfoloji amaçlı araştırma ve tezler gerçekleştirilmektedir (URL-12; URL-13)

3.1. Yükseköğretim perspektifinde lisans ve lisansüstü eğitim planlaması

Yükseköğretim Kurulu, Uluslararası İlişkiler Daire Başkanlığı; Avrupa’da ve dünyada yükseköğretim kapsamındaki değişiklikleri takip etmek ve bunlarla uyumlu olarak, ülkemiz yükseköğretim stratejimize ait gelişme ve uygulamalara yön vermek amacıyla kurulmuştur (URL-14). Başkanlığın temel hedefi; Avrupa Yükseköğretim Alanı ile Uyum Projesi (URL-15) ile Türk yükseköğretiminin performansının artarak devam etmesi ve Türkiye'nin yükseköğretim alanında Avrupa ülkeleri ile tam uyumunun sağlanmasıdır.

Avrupa Yükseköğretim Alanı ile Uyum Projesi , (1)Bologna Süreci, (2)Avrupa Yeterlilikler Çerçevesi (AYÇ), (3)Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi (TYÇ), (4)Yükseköğretimde Denklik ve Tanıma, (5)Uluslararası Standart Eğitim Sınıflaması (ISCED), (6)Uluslararası Standart Meslek Sınıflama Sistemi (ISCO), (7)Avrupa Üniversiteler Birliği (EUA), (8)Uluslararası Kuruluşlar olmak üzere 8 ana başlık çerçevesindeki içeriğe sahiptir (URL-15).

Uluslararası yükseköğretim reformlarını uygulamayı kabul eden, Türkiye'nin de içinde bulunduğu Bologna Süreci'ne üye olan 49 ülkedeki ilgili kurumlar ve paydaşlar; yükseköğretim sistemlerini Bologna süreci ile daha uyumlu hale getirmek ve kalite güvence mekanizmalarını güçlendirme stratejileri uyguladılar (URL-16).

AYÇ; 49 üye ülkede eğitim ve mesleki yeterliliklere ait sınıflama ve standartlar konusunda bir birliktelik sağlamak ve bu prosedürü örgün, yaygın ve serbest öğrenme tür ve seviyelerinde uygulanmasını gerçekleştirme hedeflidir (URL-17).

TYÇ; “AYÇ ile uyumlu olacak şekilde tasarlanan; ilk, orta ve yükseköğretim dâhil, meslekî ve genel eğitim ve öğretim programları ve diğer öğrenme yollarıyla kazanılan tüm yeterlilik esaslarını gösteren ulusal yeterlilikler çerçevesidir” (URL-18). “TYÇ; Millî Eğitim Bakanlığının yetki ve sorumluluğundaki eğitim ve öğretim yeterlilikleri, 5544 sayılı Kanun kapsamında Mesleki Yeterlilik Kurumu sorumluluğundaki yeterlilikler, YÖK'ün sorumluluğundaki yükseköğretim yeterlilikleri başta olmak üzere diğer sorumlu kurumların yetki ve sorumluluğundaki yeterlilikleri de içermektedir” (URL-18).

“ISCED; eğitim programlarının ve ilgili yeterliliklerin, eğitimin alan ve seviyelerine göre organize edilmesi için hazırlanmış bir referans sınıflamadır. ISCED revizyonları uluslararası anlaşmaların ürünü olup resmi olarak UNESCO'ya üye ülkeler tarafından kabul edilmektedir. İlk kez 1976 yılında yayınlanan ISCED, 1997, 2011 ve 2013 yıllarında revize edilmiştir”(URL19). EUA kapsamında; Bologna Süreci ve yükseköğretimdeki yeniliklere ait gelişmelerin 49 Avrupa ülkesindeki üniversitelerde uygulanması yoluyla üye ülkelerin yükseköğretim sistemlerinin uyumlaştırılması, ortak diploma konusunda birliktelik sağlanması, vb. hedefli çalışmalar sürdürülmektedir (URL-20).

“ISCO'nun Türkiye'de kullanımı ile ilgili çalışmalar TÜİK tarafından yapılmaktadır. ISCO'yu ülkemizde doğrudan kullanan diğer bir kurum İŞKUR'dur. İŞKUR tarafından işgücünün kayıt altına alınması ve izlenmesi ile işgücü piyasasındaki iş, meslek ve unvanlar hakkında kişi ve kurumlara bilgi sunmak amacıyla oluşturulan Türk Meslekler Sözlüğünün çerçeve yapısının oluşturulmasında da ISCO doğrudan esas alınmıştır. Yükseköğretimdeki mevcut programların ISCO-08 ile uyum çalışmaları ilgili paydaşlarla birlikte devam etmektedir.” (URL-21). Ülkemizde, yükseköğretim perspektifinde lisans ve lisansüstü eğitim planlamasının çerçevesi, yakın, orta ve uzun vadedeki plan ve stratejisinin; Yükseköğretim Kurulu, Uluslararası İlişkiler Daire Başkanlığı tarafından yürütülen “Avrupa Yükseköğretim Alanı ile Uyum Projesi” ile belirlendiği yukarıdaki kısa açıklamalar ile görülmektedir.

3.2. Mesleki yeterlilik değerlendirmesi

Ulusal Meslek Standardı (UMS) bir mesleğin başarı ile icra edilebilmesi için Mesleki Yeterlilik Kurumu tarafından ISCO 08 protokolü esas alınarak kabul edilen gerekli bilgi, beceri, tavır ve tutumların neler olduğunu gösteren asgari normdur (URL-22). Ulusal Meslek Standardı (UMS); doğrudan ilgili meslek insanı yetiştiren, 4 yıllık lisans eğitimi olmayan meslekler için hazırlanır.

Jeomorfoloji Derneği ile Mesleki Yeterlilik Kurulu arasında yapılan protokol doğrultusunda hazırlanan Jeomorfolog (Seviye 6) Ulusal Meslek Standardı (Referans Kodu: 19UMS0727-6) (MYK, 2019), Resmi Gazetede 25 Ekim 2019 tarihinde yayımlanıp (RG, 2019) yürürlüğe girmiştir. Jeomorfolog (Seviye 6) Ulusal Meslek Standardında; Jeomorfolog meslek tanımı, Mesleğin uluslararası sınıflandırmadaki yeri (ISCO 08, Kod: 2114), Meslek ile ilgili mevzuatları, Çalışma ortam ve koşulları, Meslek Profili (bir jeomorfolog için; görevler, işlemler, başarımlar ölçütleri, mesleğin icrası sırasında kullanılabilecek araç, gereç ve ekipmanlar, bilgi ve beceriler, tutum ve davranışlar) detaylı olarak verilmiştir (MYK, 2019; RG, 2019).

Ulusal yeterlilikler (UY); Ulusal ya da uluslararası meslek standartları (ISCO 08, ISCO 88) temel alınarak hazırlanan, öğrenme, ölçme-değerlendirme amacıyla kullanılan, bireylerin mesleğini başarı ile icra etmesi için sahip olmaları gereken bilgi, beceri ve yetkinlikler ile bu bilgi, beceri ve yetkinlikleri kanıtlamaları için nasıl bir ölçme ve değerlendirme sürecinden geçmeleri gerektiğini açıklayan, MYK tarafından onaylanarak, Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren teknik dokümanlardır (URL-23).

Jeomorfolog (Seviye 6) Ulusal Yeterliliği; Jeomorfoloji Derneği ile Mesleki Yeterlilik Kurulu arasında yapılan protokol çerçevesinde hazırlanmış (Yeterlilik Kodu 23UY0556-6) ve MYK tarafından onaylanmıştır (UY Onay Tarihi 26.04.2023, Onay Sayısı 2023/97) (MYK, 2023). Jeomorfolog (Seviye 6) Ulusal Yeterliliği, Jeomorfolog (Seviye 6) Ulusal Meslek Standardı esas alınarak hazırlanmıştır. Bu dokümanda; Mesleğin uluslararası sınıflandırmadaki yeri (ISCO 08, Kod: 2114), Jeomorfolog belgelendirme prosedürleri, öğrenme kazanımları, ölçme değerlendirmenin içeriği, Mesleki yeterlilik içeriği, Sahip olunması gereken mesleki bilgiler, beceri ve yetkinlikler, Yeterlilik ekleri ile detaylı olarak verilmiştir (MYK, 2023). Jeomorfolog mesleği için standartlara ve ayrıca bilgi, beceri ve yetkinlikler çerçevesindeki yeterlilikler Jeomorfolog (Seviye 6) Ulusal Meslek Standardı ve Jeomorfolog (Seviye 6) Ulusal Yeterliliği dokümanlarında açık ve anlaşılır şekilde yer verilmiştir.

Üniversitelerimizin ilgili bölümlerinde lisans düzeyinde verilmekte olan jeomorfoloji eğitiminin amacı; coğrafya bölümleri de dâhil olmak üzere, her bölümün kendi alanları ile örtüşen jeomorfoloji bilgi, beceri ve yetkinliklerini kazandırmaya yöneliktir. Bu bölümlerdeki jeomorfoloji eğitiminin öğrencilere kazandırdığı yeterlilikler de jeomorfoloji bütünselliğinden uzak, ilgili bilim dalının amacına yönelik katkı yapacak çerçeve ile sınırlıdır. Farklı bilim dallarındaki jeomorfoloji eğitimi incelendiğinde en detaylı içeriğin coğrafya bölümlerinde olduğu görülür. Ancak coğrafya bölümlerinde verilen jeomorfoloji eğitiminde de jeomorfoloji derslerinin oranı ve içeriği dikkate alındığında, jeomorfolog mesleki beceri ve yetkinliğini kazandırma ile ilgili bir standart yoktur. Zira coğrafya lisans programlarının amacı da “Coğrafyacı” eğitimi ve mesleki yeterliliğini kazandırmaktır. 10.11.2021 tarihli Yükseköğretim Yürütme Kurulu toplantısında alınan kararla “Coğrafya Bölümü mezunlarının “Jeomorfolog unvanı kullanabileceklerine” ilişkin olarak alınan 16. 2.1995 tarihli ve 95.6.277 sayılı kurul kararı iptal edilmiştir. Önceki tarihli hakların geçerli olmakla beraber, kararın alındığı tarihten itibaren coğrafya lisans mezunlarının “Jeomorfolog” unvanını kullanamayacağı, Coğrafya lisans programı üzerine “Jeomorfoloji” alanında tezli Yüksek Lisans veya Doktora eğitimi alanların “Jeomorfolog” unvanını kullanabilecekleri kabul edilmiştir.

Lisans seviyesindeki jeomorfolog mesleki yeterlilikleri ve unvan belgelendirmesi; adayların, Jeomorfolog (Seviye 6) Ulusal Yeterliliği dokümanında açıklanan ve belgelendirme yetkisine sahip kurum tarafından yapılacak olan sınava ait ölçme ve değerlendirme prosedürünü ve ilgili koşulları yerine getirerek başarılı olmaları halinde kazanmış olacağı belirtilmiştir (MYK 2023).

4. SONUÇ

Ülkemizde; amacı ve eğitim müfredatı jeomorfoloj mesleki yeterliliklerini kazandırmak olan lisans programı yoktur. Üniversitelerimizin lisans programlarında verilen jeomorfoloji eğitiminin amacı; coğrafya lisans programları da dâhil olmak üzere, ilgili bölüm programlarının kendi alanlarına ait ihtiyaç duyulan jeomorfoloji bilgi, beceri ve yetkinlikleri kazandırmaya yönelik olup, jeomorfoloji mesleki yeterliliklerini kazandırma profiline sahip değildir. YÖK bünyesinde, 2017 yılında kurulan Uluslararası İlişkiler Daire Başkanlığı; önlisans (Seviye 5), lisans (Seviye 6), Yüksek Lisans (Seviye 7) ve Doktora (Seviye 8) eğitimin uluslararasılaştırma çalışmalarını adım adım gerçekleştirmektedir. Bu çalışmaların eğitim ayağında ISCED 11 ve ISCED-F 13, mesleki sınıflama ayağında ISCO 08 protokolleri uygulanmaktadır. ISCED-F 13'ün eğitim ve ISCO 08'in mesleki sınıflamalarında Coğrafya eğitimi; Fiziki Coğrafya ve Beşeri Coğrafya lisans ve lisansüstü programları olarak farklı kodlar altında sınıflamıştır. Daha önce denenmiş olmasına karşın, ülkemizde henüz bu uygulamaya geçilmemiştir. Ancak ülkemizin UNESCO, ILO, ISCO ISCED üyeliklerinde yer alması ve bu protokollere imza atmış olması nedeni ile Coğrafya eğitiminin Fiziki Coğrafya ve Beşeri Coğrafya lisans ve lisansüstü programları olarak farklı kodlar altında sınıflandırılarak, program amaç ve mesleki yeterliliklerinin bu protokollere göre düzenleneceği öngörüsü ciddiye alınmalıdır.

MYK, İŞKUR, TUİK; sadece jeomorfoloj mesleği için değil, tüm meslekler için sınıflama ve meslek yeterliliklerine ait standartları ISCED 11, ISCED-F 13, ISCO 08 ve Avrupa Yeterlilikler Çerçevesi, Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi, Avrupa Üniversiteler Birliği protokollerini esas almakta ve uygulamaktadır. MYK, İŞKUR, TUİK Jeomorfoloj meslek sınıflaması yeterliliklerini bu protokollerdeki gibi kabul ettiği için jeomorfoloji eğitiminin amaçları ve içeriklerinin de bu protokollere uyumlu olmasının istenmesi ve uygulanması gereken gibi görünüyor. "Jeomorfoloj (Seviye 6) Ulusal Meslek Standardı" ve "Jeomorfoloj (Seviye 6) Ulusal Yeterliliği" dokümanlarının hazırlanması, zorunlu olarak yukarıdaki protokoller çerçevesinde, MYK'nın denetiminde gerçekleştirilmiştir.

Coğrafya lisans eğitimi bütünlüğünün korunması önemli olmasına rağmen, yukarıdaki açıklamaları dikkate alarak "Fiziki coğrafya ve Beşeri Coğrafya şeklindeki ayrı kodlar ile sınıflandırılması" gelişiminin görülmesi, Coğrafya Bölümlerinin bu ayırma bağlı program amacı, program kazanımlarına ait bilgi, beceri ve yetkinliklere dayalı yeterlilikler konusunda şimdiden hazırlıklı olmaları öngörülmelidir. Zira coğrafya eğitiminin bölünerek, Fiziki Coğrafyanın; "0532_Earth sciences [Geography (nature), Geography (physical)]" programı içinde farklı kodlarda sınıflandırılması; lisans düzeyindeki jeomorfoloji eğitimi doğrudan ve dolaylı olarak ciddi anlamda etkileyecektir.

Mevcut coğrafya bölümlerimiz; mezunlarına jeomorfoloj meslek yeterliliklerini kazandırmak istiyorlarsa, böyle bir misyonları varsa, eğitim programlarını ISCED-F 13, ISCO 08 protokolleri ve AYÇ, TYÇ, EUA protokollerine uyumlu olarak hazırlanmış olan "Jeomorfoloj (Seviye 6) Ulusal Yeterliliği" çerçevesindeki bilgi, beceri ve yetkinlikleri kazandıracak müfredat planlamasını amaçlamaları ve uygulamaya başlamaları faydalı olacaktır.

Lisans düzeyinde (Seviye 6) Jeomorfoloj meslek unvanı "Jeomorfoloj (Seviye 6) Ulusal Meslek Standardı" ve "Jeomorfoloj (Seviye 6) Ulusal Yeterliliği" dokümanında tanımlanmış olup, adayların jeomorfoloj unvanını kullanabilmeleri için bu dokümanlarda belirtilen bilgi, beceri ve yetkinliklere sahip olmaları ve ölçme-değerlendirme sürecini başarıyla tamamlayarak, bu yeterliliklere sahip olduklarını göstermeleri gerekecektir.

Jeomorfoloji eğitimi amaçlı ve jeomorfoloj mesleki yeterliliklerini kazandırma müfredatına sahip Jeomorfoloji Yüksek Lisans (Seviye 7) programları üniversitelerimizin lisansüstü enstitülerinde açılmaya başlamıştır. Bu programların amacı doğrudan jeomorfoloji eğitimi ve mesleki yeterliliklerini kazandırma hedeflidir. Jeomorfoloji YL programını tamamlayanlar jeomorfoloj unvanı alır. Ülkemizde "Jeomorfoloji Doktora Programı" lisansüstü eğitimi günümüz itibarıyla yoktur. Coğrafya ya da Fiziki Coğrafya Yüksek Lisans ve Doktora programlarında "Jeomorfoloji Tezi" hazırlayarak jeomorfoloji eğitimlerini tamamlayan öğrencilerin de jeomorfoloj mesleki yeterliliklerini kazandıkları YÖK tarafından kabul edilmektedir.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir. <i>The authors declared no conflict of interest</i>
Finansal Destek / funding conditions	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. <i>The author declared that this study has received no financial support</i>

REFERANSLAR

- AYUP (2023) Avrupa Yükseköğretim Alanı ile Uyum Projesi. YÖK Uluslararası İlişkiler Daire Başkanlığı.
<https://uluslararasi.yok.gov.tr/Sayfalar/avrupa-yuksekogretimalani-ile-uyum-projesi.aspx>
- Clayton, K.M. (1971). Geomorphology—a study which spans the geology/geography interface, *Journal of the Geological Society*, 127, 471-476. <https://www.lyellcollection.org/doi/10.1144/gsjgs.127.5.0471>
- Church, M. (2010). The trajectory of geomorphology. *Progress in Physical Geography*, 34(3), 265–286.
<https://doi.org/10.1177/0309133310363992>
- Ertek, T.A. (2020). Türkiye’de Jeomorfoloji’nin Tarihi ve Jeomorfoloji Çalışmaları (19232018). *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 18(35), 77-98.
- Goudie, A. S. (1986). The Integration of Human and Physical Geography. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 11(4), 454-458. <https://www.jstor.org/stable/621938>
- Goudie, A.S., Burt, T.P., Viles, H.A. (2022). The global transformation of geomorphology. , T. P., Goudie, A. S. ve Viles, H. A. (eds) 2022. *The History of the Study of Landforms or the Development of Geomorphology. Volume 5: Geomorphology in the Second Half of the Twentieth Century. Geological Society, London, Memoirs*, 58: 1–17. First published online 19 July 2022, <https://doi.org/10.1144/M58-2021-37>
- Huggett, R.J. (2011). *Fundamentals Of Geomorphology. Routledge Fundamentals of Physical Geography Series (3rd ed.)*. Routledge. ISBN 978-0-203-86008-3.
- ILO, (1996-2023). International Labour Organization. 4 route des Morillons, CH-1211 Genève 22, Switzerland.
<https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/lang--en/index.htm>
- ISCO-08. (2012). International Standard Classification of Occupations (ISCO 08). International Labour Office, Geneva, ISBN 978-92-2-125952-7 (Print, ISBN 978-92-2-125953-7 (web pdf),
<https://www.ilo.org/public/english/bureau/stat/isco/>
- ISCO-88. International Standard Classification of Occupations, ISCO-88,
<https://www.ilo.org/public/english/bureau/stat/isco/isco88/>
- ISCED (2023) International Standard Classification of Education (ISCED). UNESCO Institute of Statistics.
<https://uis.unesco.org/en/topic/international-standardclassification-education-isced>
- ISCED 11 (2012). International Standard Classification Of Education 2011. UNESCO Institute for Statistics, ISBN 978-92-9189-123-8, Ref: UIS/2012/INS/10/REV <https://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/international-standardclassification-of-education-isced-2011-en.pdf>
- ISCED-F 13a (2014). ISCED Fields of Education and Training 2013 (ISCED-F 2013): Manual to Accompany the International Standard Classification of Education 2011. ISBN 978-92-9189-150-4, Ref: UIS/2014/INS/4 REV, DOI <http://dx.doi.org/10.15220/978-92-9189-150-4-en>
- ISCED-F 13b (2015). International Standard Classification Of Education. Fields of education and training 2013 (ISCED-F 2013) – Detailed field descriptions. ISBN 978-92-9189-179-5. Ref: UIS/2015/INS/6. DOI <http://dx.doi.org/10.15220/978-92-9189-179-5-en>
- MYK (2019). Jeomorfolog (Seviye 6) Ulusal Meslek Standardı.
https://portal.myk.gov.tr/index.php?fileName=19UMS07276%20Rev%2000%20Jeomorfolog&dl=Meslek_Standartlari/4332/SON_TASLAK_PDF_20191028_114148.pdf
- MYK (2022). Coğrafyacı (Seviye 6) Ulusal Meslek Standardı. Standart Kodu: 21UMS0767-6
https://portal.myk.gov.tr/index.php?option=com_meslek_std_taslak&view=taslak_listesi_yeni&msd=2&Itemid=432
- MYK (2023). Jeomorfolog (Seviye 6) Ulusal Yeterliliği. 23UY0556-6 Jeomorfolog (Seviye 6). Onay Tarihi 26.04.2023, Onay Sayısı: 2023/97.
https://portal.myk.gov.tr/index.php?dl=Yeterlilik%2F2656%2FSON_TASLAK_PDF_20230509_134202.pdf&file Name=23UY0556-6+Rev+00+Jeomorfolog&option=com_yeterlilik

- Oldroyd, D.R. & Grapes, R.H. (2008). Contributions to the history of geomorphology and Quaternary geology: an introduction. Geological Society, London, Special Publications, 301, 1 – 17. <https://doi.org/10.1144/SP301.1>
- Petch, J. & Reid, I. (1988) The Teaching of geomorphology and the geography/geology debate, *Journal of Geography in Higher Education*, 12(2), 195-204, DOI: 10.1080/03098268808709045. <http://dx.doi.org/10.1080/03098268808709045>
- RG_1982. Yükseköğretim Kurumları Teşkilatı Hakkında Kanun Hükmünde Kararname. 20 Temmuz 1982 tarih ve 17760 sayılı Resmi Gazete. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17760.pdf>
- RG_2019. Jeomorfoloğ (Seviye 6) Ulusal Meslek Standardı. 25 Ekim 2019 tarih ve 30929 (Mükerrer) sayılı Resmi Gazete, sayfa: 210-244, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/10/20191025M1.pdf>
- RG_2022. Coğrafyacı (Seviye 6) Ulusal Meslek Standardı. 24 Ocak 2022 tarih ve 31729 (Mükerrer) sayılı Resmi Gazete, sayfa: 210-244,
- Sugden, D.E. (1976). Report on the teaching of geomorphology in university geography departments in the United Kingdom, 1974–75. *Geophemera (British Geomorphological Research Group Newsletter)*, 8, 3–12.
- Sugden, D. & Hamilton, P. (1978). Teaching geomorphology at university, *Journal of Geography in Higher Education*, 2(1): 14-22. <https://doi.org/10.1080/03098267808708643>
- Summerfield, M.A. (1991). *Global Geomorphology*. Pearson. ISBN 9780582301566
- Tinkler, K. J. (1985). *A Short History of Geomorphology*. ISBN 10: 0709924410, ISBN 13: 9780709924418. Croom Helm, London.
- Turoğlu, H. (2014). “Türkiye’de Jeomorfolojinin Günümüzdeki Durumu ve Sorunları”. Türkiye’de Jeomorfoloji’nin Dünü, Bugünü ve Geleceği Çalıştayı, 20 Haziran 2014, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Muzaffer Göker Salonu, Ankara.
- Turoğlu, H. (2015). “Jeomorfolojinin Kurumsal Yapısı, Güncel Durum ve Geleceğe Yönelik Beklentiler”. Ulusal Jeomorfoloji Sempozyumu 2015, 19 Mayıs Üniversitesi, 16 – 17 Ekim 2015. *Bildiriler Kitabı*, ISBN 9786051802008, 298-301, Samsun.
- Turoğlu, H. (2018). Türkiye’de coğrafya yükseköğretimi, mesleki yeterlilikler ve ulusal standartlar hakkında bir değerlendirme. *International Geography Education Symposium (Uluslararası Coğrafya Eğitimi Sempozyumu)*, IGES 2018, 8- 10 November 2018, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Sempozyum Bildiriler Kitabı, sayfa: 255-233, Nevşehir.
- Turoğlu, H. 2019a. Türkiye’deki Jeomorfoloji Eğitimi Hakkında Tespit ve Değerlendirme (Detection and Assessment on Geomorphology Education in Turkey). *Uluslararası Jeomorfoloji Sempozyumu 2019, Bildiriler Kitabı (Jeomorfoloji Sempozyumu/International Symposium on Geomorphology 2019 Proceedings Book)* ISBN 978-605-67576-1-7. Sayfa: 12-19. <http://www.jd.org.tr/icerik/ujes-2019bildiriler-kitab%C4%B1v>
- Turoğlu, H. 2019b. Jeomorfoloğ Ulusal Meslek Standardı ve Yeterlilikler (National Occupational Standard and Qualifications for Geomorphologist in Turkey). *Uluslararası Jeomorfoloji Sempozyumu/International Symposium on Geomorphology 2019, Bildiriler Kitabı (International Symposium on Geomorphology 2019 Proceedings Book)* ISBN 978-605-67576-1-7. Sayfa: 1-2. <http://www.jd.org.tr/icerik/ujes-2019-bildiriler-kitab%C4%B1v>
- Turoğlu, H. (2022). Türkiye Yüksek Öğretiminde coğrafya lisans programının yakın geçmişi ve geleceği. *Jeomorfoloji Derneği Bülteni*, 6, 17-30. <http://jd.org.tr/en/node/74> RG_1981. 2547 Sayılı Yükseköğretim Kanunu. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17506.pdf>
- UNESCO (). UNESCO in brief. <https://www.unesco.org/en/brief>
- UTMK (2023). UNESCO Türkiye Millî Komisyonu. <https://www.unesco.org.tr/>
- Worsley, P. (1979). Whither Geomorphology? *Area*, 11(2), 97-101. <https://www.jstor.org/stable/2000028>
- URL-1 <https://www.findamasters.com/masters-degrees/geomorphology/>
- URL-2 <https://bestaccreditedcolleges.org/articles/geomorphology-graduate-programs.html>
- URL-3 <https://www.grad.ubc.ca/research/geomorphology-rdf1050601>
- URL-4 <https://eesc.columbia.edu/content/geomorphology>
- URL-5 <https://www.universitydunia.com/courses/science/phd-in-geomorphology>

- URL-6 <https://ebs.istanbul.edu.tr/home/program/?id=16735&yil=2021>
https://ebs.istanbul.edu.tr/home/program/?id=16735&birim=jeomorfoloji__tezli_yuks_ek_lisans_programi__&yil=2021
- URL-7 <https://lisansustu.omu.edu.tr/tr/ara?query=Jeomorfoloji>, <https://lisansustu.omu.edu.tr/tr/akademik/anabilim-dallari-ve-programlar/jeomorfolojidisiplinlerarasi-ana-bilim-dali>
- URL-8 [https://ebs.istanbul.edu.tr/home/program/?id=1763&birim=cografya__tezli_yukseklisans_programi__\(orgun_ogretim\)&yil=2021](https://ebs.istanbul.edu.tr/home/program/?id=1763&birim=cografya__tezli_yukseklisans_programi__(orgun_ogretim)&yil=2021)
- URL-9 <https://obs.atauni.edu.tr/moduller/dbp/eobs/birimDetay/405/Co%C4%9Frafya+E%C4%9Fitimi+-+Bilim+Dal%C4%B1+-+Tezli+Y%C3%BCksek+Lisans+Program%C4%B1%20>
- URL-10 <https://www.ankara.edu.tr/programlar/3/903/3585-1125>
- URL-11 https://sosbilen.ege.edu.tr/files/sosbilen/icerik/anabilimdallarimiz/COGRAFYA_AN_ABILIM_DALI.pdf,
<https://ebp.ege.edu.tr/DereceProgramlari/Detay/2/60609/4799/932001>
- URL-12 <https://eies.itu.edu.tr/egitim/programlar>
- URL-13 <http://ess.metu.edu.tr/aim-and-objectives>
- URL-14 <https://uluslararasi.yok.gov.tr/hakkimizda>
- URL-15 <https://uluslararasi.yok.gov.tr/Sayfalar/avrupa-yuksekogretim-alani-ile-uyumprojesi.aspx>
- URL-16 <https://uluslararasi.yok.gov.tr/Sayfalar/avrupa-yuksekogretim-alani-ile-uyumprojesi/bologna-sureci.aspx>
- URL-17 <https://uluslararasi.yok.gov.tr/Sayfalar/avrupa-yuksekogretim-alani-ile-uyumprojesi/yeterlikler-ercevesi/avrupa-yeterlilikler-ercevesi-ayc.aspx>
- URL-18 <https://uluslararasi.yok.gov.tr/Sayfalar/avrupa-yuksekogretim-alani-ile-uyumprojesi/yeterlikler-ercevesi/turkiye-yeterlikler-ercevesi-tyc.aspx>
- URL-19 <https://uluslararasi.yok.gov.tr/Sayfalar/avrupa-yuksekogretim-alani-ile-uyumprojesi/uluslararasi-standart-egitim-siniflamasi-isced.aspx>
- URL-20 <https://uluslararasi.yok.gov.tr/Sayfalar/avrupa-yuksekogretim-alani-ile-uyumprojesi/eua/eua-nedir.aspx>
- URL-21 <https://uluslararasi.yok.gov.tr/Sayfalar/avrupa-yuksekogretim-alani-ile-uyumprojesi/uluslararasi-standart-meslek-siniflama-sistemi-isco.aspx>
- URL-22 <https://www.myk.gov.tr/page/18>
- URL-23 <https://www.myk.gov.tr/page/32>

Received: 20 July 2023 | Revised: 9 October 2023 | Accepted: 17 October 2023

TÜRKİYE TURİZMİNİN SON ELLİ YILI (1973-2022): POLİTİKALAR, STRATEJİLER VE KRİZLER BAĞLAMINDA YABANCI TURİST TALEBİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Last Fifty Years of Turkish Tourism (1973-2022): Evaluation of Foreign Tourist Demand in the Context of Policies, Strategies and Crises

Fusun BAYKAL

Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Coğrafya Bölümü
İzmir-Türkiye
fusun.baykal@ege.edu.tr

Gözde EMEKLİ

Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Coğrafya Bölümü
İzmir-Türkiye
gozde.emekli@ege.edu.tr

Okan OĞAN*

Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
İzmir-Türkiye
ookanogan@gmail.com

Abstract

Since the 1980s, the development of tourism in Turkey, which possesses vulnerable dynamics in response to external shocks such as social and economic events, political crises, conflicts, wars, natural disasters, and pandemics, has increased. With the implementation of national policies and strategies, the systematic approach to Turkey's tourism began during the planned period. To understand the development of Turkey's tourism, it is crucial to analyze the temporal and spatial dynamics of international tourism movements to Turkey. This study aims to reveal the changes in foreign tourism movements to Turkey between 1973 and 2022 related various variables. These variables include the annual and monthly fluctuations in foreign tourists' numbers, as well as variations based on the means of transportation used. Moreover, the distribution and changes related the provinces corresponding to the border crossing point and their countries of origin were also examined.

Secondary data obtained from various sources were analyzed and tables, graphs, and maps related to the subject were prepared for evaluation. It can be observed that international tourism to Turkey gained momentum starting from the 1980s, while global, regional, and national crisis caused periodic fluctuations in foreign tourist demand. Despite the implementation of policies to extend tourism throughout the year and to Anatolia, to diversify the market, and to develop alternative tourism types after the 1990s, the seasonality of tourism and concentration in coastal areas have remained problematic. In fact, the dominance of the European market in the countries of origin of foreign tourists continued, and potential markets such as Southeast Asia remained untapped.

Keywords: Tourism, Turkey Tourism, Crises, Tourism Strategies, Tourism Geography

Öz

Toplumsal ve ekonomik olaylar, siyasal krizler, savaşlar-çatışmalar, doğal afetler ve salgın hastalıklar gibi dışsal şoklara karşı kırılabilir dinamiklere sahip olan Türkiye turizminin gelişimi 1980'li yıllardan itibaren ivme kazanmıştır. Yürürlüğe konulan ulusal politika ve stratejilerin etkisiyle Türkiye turizmi, planlı dönemle birlikte sistematik olarak ele alınmaya başlanmıştır. Türkiye turizminin gelişimini anlamak için Türkiye'ye yönelik uluslararası turizm hareketlerinin zamansal ve alansal dinamiklerinin analiz edilmesi önem arz etmektedir. Çalışmada 1973-2022 yılları arasında; ülkemize gelen yabancı turistlerin sınır giriş kapıları ile milliyetlerine göre dağılımlarına ve bunu etkileyen faktörlere odaklanmaya çalışılmıştır. Özellikle turizm istatistikleri kapsamında yabancı turistlerin yıllara, aylara ve taşıt araçlarına göre değişimi ile giriş yaptıkları sınır kapılarına ve geldikleri ülkelere göre dağılışı irdelenerek uluslararası turizmi etkileyen veriler elde edilmeye özen gösterilmiştir. Çalışmada ikincil veriler de değerlendirilmiş; konuya ilişkin tablo, grafik ve haritalar hazırlanmıştır. Çalışma kapsamında değerlendirilen ikincil veriler, Kültür ve Turizm Bakanlığının turizm istatistikleri ile Ulaştırma Bakanlığının yayınladığı sınır istatistiklerinden elde edilmiştir. Sözü edilen istatistik veriler, zamansal olarak Türkiye turizminin gelişimi ve geçirdiği dönüşümleri karakterize eden 1973-2022 dönemini kapsamaktadır. Bu dönem içerisinde araştırmacılar tarafından belirlenen ve Türkiye turizminin gelişimindeki kırılma noktalarını temsil eden onar yıllık dönemlerdeki (1973, 1983, 1993, 2003, 2013 ve 2022) değişimler analiz edilmiştir.

Sonuç olarak Türkiye'ye yönelik uluslararası turizm hareketlerinin 1980'li yıllardan itibaren ivme kazandığı görülürken küresel, bölgesel ve ulusal ölçekte meydana gelen krizler, yabancı turist talebinde dönemsel değişimlere neden olmuş, 1990'lı yıllardan sonra Türkiye turizmini yıl bütününe ve Anadolu'ya yayma, pazarı çeşitlendirme ve alternatif turizm türlerini geliştirme politikalarının yürürlüğe konulmasına rağmen turizmin mevsimselliği ve kıyılarda yoğunlaşması sorunu aşılamamıştır. Nitekim yabancı turistlerin geldikleri ülkelerde Avrupa pazarının hakimiyeti devam etmiş, Güneydoğu Asya gibi potansiyel pazarlar daha geride kalmıştır.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Türkiye Turizmi, Krizler, Turizm Stratejileri, Turizm Coğrafyası

1. GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hızlı bir gelişme sürecine giren turizm sektörü, milyonlarca turistin mekânsal hareketliliğine zemin hazırlamakta, aynı zamanda birçok yerin çevresel, sosyal ve ekonomik yapısını doğrudan etkileyerek farklı kültürlerdeki toplumların bütünleşmesine katkı sağlamaktadır (Williams, 2002). Tarihsel süreç içerisinde turizm, paradigmal olarak değişmiş ve bu değişimler turizmin arz-talep koşulları ile turist tiyolojileri, seyahat davranışları ve destinasyon tercihleri gibi inceleme konularının yeniden yorumlanmasını gündeme getirmiştir. Modern öncesi dönemde toplumun sınırlı bir kesiminin katılabildiği kültürel etkinlikler olarak tanımlanan turizm, sanayileşme ve kentleşme eğilimlerinin yanı sıra teknoloji, ulaşım ve haberleşme olanaklarındaki ilerlemelerle birlikte modern dönemde giderek küreselleşen kitlesel hareketlerle karakterize olmaktadır (Kozak vd., 2013).

Postmodern dönemde bireyselliğin öne çıkması ile farklı turist tiyolojileri belirmiş, turizmin yaratıcılık ve deneyim ekseninde yeniden yorumlanması gündeme gelmiştir (Richards, 2014a, 2014b). Modern öncesi dönemden postmodern döneme doğru tarihsel süreç içerisinde turizmin geçirdiği paradigmal değişim; yalnızca turizm ve seyahat anlayışındaki yapısal değişimlerle sınırlı kalmamış, aynı zamanda mekânın kullanımı, destinasyonların çeşitlenmesi, dijitalleşme ve yenilikçi uygulamaların artması gibi gelişmelerin yaşanmasına zemin hazırlamıştır (Oğan ve Emekli, 2022). Bu süreçte giderek küreselleşen ve çeşitlik kazanan turizme katılan bireylerin sayısında belirgin bir artış meydana gelmiştir. Dünyada uluslararası turizm hareketlerine bakıldığında turist sayısının 1950 yılında 25 milyondan 2022 yılında 963 milyona ulaştığı ve her yıl ortalama %5-7 oranında bir büyüme kaydettiği görülmektedir (UNWTO, 2023). Turizme katılan kişi sayısında gözlenen istikrarlı artışın yanı sıra turizmin mekânsal kalıpları da değişmiş, turizm pazarına birçok yeni destinasyon ve bölge dahil olmuştur (Richards, 2014a, 2014b). Özellikle Asya turizm sektöründe 2000'li yılların başındaki %13'lük yıllık büyüme dikkat çekicidir. Afrika kıtası turizmi de 2010 Dünya Kupasının Güney Afrika Cumhuriyeti'nde oynanmasıyla birlikte bu tarihten itibaren %6 büyüme hızı yakalarken kitle turizminin merkezi konumundaki Avrupa ve Amerika ise fazla dinamik olmayan bir büyüme sergilemektedir (UNWTO, 2023).

Her yıl düzenli olarak artış gösteren turist sayıları zaman zaman ekonomik ve siyasi krizlerden, toplumsal olaylardan, doğal afetlerden, salgın hastalıklardan, teknolojik gelişmelerden, ulusal ve uluslararası turizm politikalarından etkilenerek yeniden şekillenmiştir. Sözelimi COVID-19 pandemisi öncesinde, uluslararası ölçekte 1 milyar 461 bin kişinin katılım gösterdiği turizm olgusu, 2020'de bir önceki yıla kıyasla %72 oranında azalarak 1990'lı yıllardaki konumuna gerilemiştir (UNWTO, 2020). Doğal afetler, salgın hastalıklar, siyasi istikrarsızlık, iç çatışmalar, ülkeler arasındaki savaşlar; yalnızca krizin ortaya çıktığı ülkeyi ya da ülkeleri değil, geniş bir coğrafi bölgeyi etkileyebilmekte hatta küresel boyutlara ulaşabilmektedir (Blake ve Sinclair, 2003; Ritchie, 2009). Bu durumda turistik talep dalgalanmakta, ekonomik kayıplar kaçınılmaz olmaktadır. Sözelimi Asya'da 2004 yılında yaşanan tsunami felaketi Malezya, Endonezya, Sri Lanka, Hindistan, Tayland, Bangladeş, Maldivler, Somali, Tanzanya, Kenya ve Güney Afrika'daki birçok ülkenin turizm ve seyahat sektörünü farklı oranlarda etkilemiştir (Köşker, 2017). Benzer şekilde Körfez Savaşı (1990-1991), Asya finansal krizi (1997), 11 Eylül terör saldırısı (2001), Şap hastalığı (2001), Endonezya ve Bali terörist saldırısı (2002), SARS hastalığı (2003), Hint Okyanusu'nda deprem ve tsunami felaketi (2004), Katrina Kasırgası (2005), küresel ekonomik ve finansal kriz (2008), Japonya Depremi ve akabinde gerçekleşen tsunami felaketi (2011), ile otellere ve ibadet yerlerine yapılan terör saldırıları turizm endüstrisini bölgesel ve küresel ölçekte zarara uğratmıştır (Başer ve İnce, 2022).

Türkiye, sahip olduğu doğal ve kültürel çekiciliklerin yanı sıra altyapı ve üstyapı yatırımları ile küresel turist talebinin önemli bir bölümünü kendine çekmeyi başarabilen bir turizm ülkesidir (Özgüç, 2007). Planlı dönem ve plansız dönem olmak üzere ikiye ayrılan Türkiye turizmi, 1963 yılından itibaren uygulanan stratejilerle geliştirilmeye çalışılmıştır. Türkiye turizm potansiyelini değerlendirmek amacıyla çeşitli dönemlerde plan ve stratejiler yürürlüğe konmuştur (Polat, 2016). Turizmin erken gelişme evresi olarak ifade edilen planlı kalkınma dönemi öncesinde yasal düzenlemeler yapılmış (Doğmuş, 2013), doğal çekiciliği yüksek mekânların bölgesel ve küresel pazarlarda tanıtılarak turizme kazandırılması hedeflenmiştir. Planlı döneme geçişin başladığı 1963 yılından itibaren doğal ve kültürel açıdan cazibe mekanlarının turizm destinasyonu olarak pazarlanmasına yönelik gerçekleştirilen girişimler; 1982 yılında çıkarılan turizm teşvik kanunuyla birlikte hız kazanmış, ülkenin güney ve güneybatı kıyıları başta olmak üzere birçok mekân kitlesel turizm ile tanışmaya başlamıştır (Emekli vd., 2006).

Türkiye turizmi son elli yılda ulusal, bölgesel ve küresel düzeyde farklı felaket ve krizlerden etkilenerek turistik talep ve gelir kayıplarıyla karşı karşıya kalmaktadır. Çeşitli dönemlerde meydana gelen terör olayları,

ekonomik krizler, salgın hastalıklar ve politik krizler yaşayan Türkiye, dönemsel olarak belirli ülkelerden gelen turistlerin büyük bir kısmını kaybetmiştir. Bu nedenle 1963'ten itibaren ulusal kalkınma planlarında ortaya konulan hedeflerin birçoğuna ulaşamamıştır (DPT, 2007). Türkiye'de turizmin gelişmeye başladığı 1960'lı yıllarda artan turist talebine yanıt verebilmek için öncelikle oda-yatak sayısı ve diğer işletmelerle ilgili ihtiyaçları karşılamak hedeflenmesine rağmen küresel ölçekte gerçekleşen olumsuz gelişmeler ve krizler, bu hedefin gerçekleşmesine engel olmuştur (Demir, 2010). Türkiye turizm stratejilerinin odaklandığı bir diğer konu turizmin zaman-mekân dağılımını gerçekleştirmek iken yıllık arz-talep dengesi değişimleri ve küresel gelişmelerin rasyonel bir yaklaşımla yönetilememesi hedefe ulaşılmasını engellemiştir.

Bu çalışmada; Türkiye'ye yönelik gerçekleşen yabancı turist hareketliliğinin zamansal ve mekânsal dinamiklerini ortaya koymaya ve bu hareketlilikte ülkemizin yaşadığı krizler ile turizm stratejilerinin etkisini ele almaya odaklanılmıştır. Farklı dönemlerde çevresel, ekolojik, toplumsal, ekonomik, siyasal sorun ve krizlerle karşı karşıya kalan Türkiye turizminin kırılganlığını azaltarak daha dirençli hale getirmek için bu kriz ve sorunların nedenlerinin anlaşılması ve çözüm aranması son derece önemlidir. Bu kapsamda çalışmada; Türkiye turizminin son elli yılında geçirdiği sorun ve krizlere odaklanması, cumhuriyetin ikinci yüzyılında uygulanacak politikaların belirlenmesinde önemli katkılar sağlaması hedeflenmektedir. Ulusal literatürde Türkiye turizminin gelişimi ve değişimine yönelik farklı çalışmalara (Aymanıuy, 75; Göçen vd., 2011; Köşker, 2016; Yıldız ve Işıldar, 2020) rastlanmasına karşın bu süreci turizmdeki krizler, benimsenen turizm stratejileri ve politikalar bağlamında ele alan çok boyutlu araştırmaların sınırlılığı, araştırmanın hazırlanmasındaki temel motivasyon olmuştur.

2. AMAÇ VE YÖNTEM

Bu çalışma Türkiye turizminde son elli yılda gerçekleşen yabancı turist talebinin zaman -mekân değişimini ve nedenlerini ortaya koymak amaçlanmıştır. Turizm coğrafyası yaklaşımı ile planlanan araştırmada ikincil veri kaynakları olarak Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın web sitesinde yer alan 1973-2022 dönemine ait turizm istatistikleri ile Devlet Planlama Teşkilatı ve Kalkınma Bakanlığı tarafından yayınlanan beşer yıllık kalkınma planları, Turizm Özel İhtisas Komisyonu Raporları, Turizm Teşvik Yasası, 2023 Türkiye Turizm Stratejisi ve Eylem Planı ve konuya ilişkin bilimsel çalışmalardan yararlanılmıştır. Türkiye'ye yönelik uluslararası turizm hareketlerindeki değişimleri 1973, 1983, 1993, 2003, 2013 ve 2022 yılları olmak üzere onar yıllık dönemlerle izlemenin sürece ilişkin yorum yapmayı daha çok destekleyeceği anlaşılmış, Türkiye'ye giriş yapan yabancı turistler, sınır istatistikleri ve ulaşım istatistikleri ile değerlendirilmeye çalışılmıştır. Araştırmada yurtdışında yaşayan Türkiye vatandaşları hariç tutulmuş ve konaklama istatistikleri araştırma kapsamına dahil edilmemiştir. Araştırma kapsamında elde edilen istatistik veriler; tablo, grafik ve haritalar ile desteklenerek yorumlanmaya çalışılmıştır. Çalışmada uluslararası turizm hareketliliğinin gelişimi; yabancı turistlerin giriş yaptıkları illerin dağılışı, tercih edilen ulaşım araçları ve değişimi, milliyetlere göre farklılıklar nedenleriyle irdelenmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın hazırlanmasında birtakım sınırlılıklarla karşılaşmıştır. Sözü edilen bu sınırlılıklar arasında Türkiye'de sınır kapılarından giriş yapan yabancıların geliş amaçlarına bakılmaksızın turist-ziyaretçi olarak sayılması dikkat çekmektedir. Bununla birlikte İstanbul, İzmir, Ankara gibi çok işlevli metropollerin ve Van, Edirne, Şırnak gibi ticaret faaliyetlerinin yoğunluk kazandığı sınır illerinden giriş yapanların yabancı turist olarak değerlendirilmesi, çifte vatandaş olan Türklerin ve gününbirlik girişlerin toplam yabancı turist istatistiklerine yansması önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca havayolu ve karayolu ile girişlerde yıllar itibarıyla dalgalanmaların olmasının arka planında yatırımlar, ekonomik ve siyasal sorunlar ulusal-uluslararası turizm stratejileri, pazarın çeşitlendirilmesi, turizm dışından kaynaklanan bölgesel ve küresel ölçekteki ekonomik-siyasal-toplumsal olaylar, küresel salgınlar, doğal afetler gibi çok sayıda faktörün rol oynaması, sınır girişlerinin analiz edilmesini zorlaştırmıştır.

3. TURİZM POLİTİKALARI VE STRATEJİLERİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE TURİZMİNİN GELİŞİMİ

Türkiye turizm politikasını düzenli olarak izlediğimiz en önemli kaynak ulusal kalkınma planları ve onlarla bağlantılı turizm özel ihtisas komisyonu raporlarıdır. Planlı dönemin başladığı 1963 yılından günümüze kadar beşer yıllık olarak hazırlanan planlarda ayrı bir kısım olarak detaylıca ele alınan turizm bölümünde; Dünya'da turizmin mevcut durumu, geçmiş dönemde Türkiye turizminin değerlendirilmesi ve bir sonraki döneme ait hedefler yer almaktadır (DPT, 1963; 1968; 1973; 1979) Birinci Kalkınma Planının yürürlüğe konduğu 1963-1967 yılları arasında turizmin döviz getirici bir ekonomik sektör olarak değerlendirilmesiyle kısa süre içinde

yabancı turistleri kendine çekebilecek destinasyonların geliştirilmesi hedeflenmiştir. Planlı dönem öncesinde turizmle ilgili büyük bir yatırım yapılmamasına rağmen gelen turist sayısının %12 arttığına dikkat çeken bu planda, gerekli yatırımların sağlanması durumunda ülkeye giriş yapan yabancı turist sayısının %20 artarak 415 bine ulaşabileceği öngörülmüştür (DPT, 1963). İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında kitle turizminin geliştirilmesine yönelik stratejilere yer verilmiştir (DPT, 1968). Turizmin gelişim ivmesinin arttığı 1970'li yıllarda yürürlüğe konan Üçüncü ve Dördüncü Kalkınma planlarında kitle turizminin gelişmesi için havayolu ulaşımı ile konaklama yatırımlarının artırılmasına karar verilmiştir (Can ve Emir, 2021). Türkiye'de turizm hareketlerinin sistematik olarak gelişmeye başladığı bu dönemde turizm, döviz getirici bir ekonomik sektör olarak değerlendirilirken sosyo-kültürel etkileri geri planda tutulmuştur.

Türkiye turizminde planlı dönemin başladığı 1963 yılından 1980'li yılların başına kadarki süreçte özellikle kıyı turizmi ile kültürel turizmin küresel ölçekte ön planda olması, Türkiye'nin turizm stratejilerini bu yönde etkilemiş ve kıyı destinasyonlarının turizm pazarında tanıtılarak küresel pazarlardan daha fazla pay alınması amaçlanmıştır. Planlı dönemde yürürlüğe konulan ilk üç kalkınma planı, özellikle kıyı destinasyonlarını kitlesel turizme kazandırarak daha fazla turisti ülkeye çekmeye yönelik stratejileri kapsamaktadır. Bu sayede Türkiye turizminde 1970'li yıllardan itibaren yabancı turist akışı ve turizmden elde edilen döviz girdisi artmaya başlamıştır (Özgüç, 2007). Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planından itibaren turizm stratejilerinde kitle turizmi ağırlığını korusa da turistlerin bireysel talepleri ve turizmin toplumsal özelliklerine yönelik çalışmalar başlamıştır (DPT, 1979). Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında yer alan uzun dönemli turizm hedeflerinde ülkeye giriş yapacak turist sayısının 1987 yılında 5,3 milyon kişiye ulaşması hedeflenirken (DPT, 1973). Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında bu hedefe ulaşamadığı vurgulanmış ve yeni hedef olarak plan dönemi sonuna kadar bu sayı yaklaşık 3,4 milyon olarak revize edilmiştir (DPT, 1979).

Türkiye turizminde meydana gelen asıl sıçrama, 1982 Turizm Teşvik Yasasıyla birlikte başlamış ve Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planının (1985-1989) yürürlüğe girmesiyle ivme kazanmıştır. Bu dönemde kıyı bölgeleri başta olmak üzere doğal ve kültürel çekiciliği yüksek mekânların turizme kazandırılması ve turizmde arz odaklı stratejilerin belirlenmesine yönelik yasal düzenlemelere yapılmıştır. Böylece Türkiye turizminin gelişimi 1980-1990 yılları arasında ulusal ölçekte teşvik kanunları ve yasal düzenlemelerin etkisiyle ivme kazanmıştır (Özgüç, 2007). Ancak 1990'lı yıllardan itibaren sürdürülebilir turizm bağlamının güçlenmesi, kitle turizminin farklı etkilerinin ortaya çıkması ve birçok destinasyonun taşıma kapasitesinin aşılmasının etkisiyle kıyı turizmi ve kültürel turizmin yanında alternatif turizm türlerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir (Tümertekin & Özgüç, 1997). Ayrıca Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planında OECD ve OPEC ülkelerinin haricinde Balkan turizm pazarlarına ulaşılması, kitle turizminin geliştirilerek yıl genelinde turizm faaliyetlerinin sürdürülmesi ve Turizm Bankası'nın teşvik fonları sağlaması gibi konulara da yer verilmiştir. Bu planda gelen turist sayısının her yıl %10,8 artışla yılda 3 milyon artması hedeflenmiştir (DPT, 1985).

Türkiye, coğrafi koşulları ve uyguladığı politikalar gereği turizmin yaz aylarında yoğunluk kazandığı bir ülkedir. Bu durum, ülkenin kitle turizmine açılan güney ve güneybatı kesimlerinin turizm eksenli bir gelişme ve kentleşme süreçlerini yaşamasını sağlarken bu bölgeler ile turizmin yeterli oranda gelişmediği bölgeler arasında mekânsal eşitsizliklere yol açmaktadır (Işık ve Zoğal, 2017; Soykan, 2003). Bu sorunun giderilmesi için Türkiye'de 1990'lı yıllardan itibaren turizmin mevsimselliğini azaltarak yıl bütününe yaymak ve alternatif turizm türlerini geliştirme politikaları daha fazla önemsenmeye başlanmıştır. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma planının yürürlüğe konulduğu 1990-1994 döneminde termal turizm, kış turizmi, sağlık turizmi, gençlik turizmi, üçüncü yaş turizmi, yayla turizmi, kongre ve festival turizmi gibi alternatif turizm türlerinin gelişiminin yanı sıra aile işletmeleri gibi küçük ölçekli konaklama birimlerinin desteklenmesine ilişkin stratejiler geliştirilmiştir. İlgili kalkınma planında gelen turist sayısının 1994 yılına kadar yılda ortalama %8,2 artarak 7,4 milyona ulaşması beklenmiştir (DPT, 1990). Turizmde aşırılık ve mekânın tüketilmesinin 1990'lı yıllarda belirginleşmesiyle Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planının yürürlüğe konulduğu 1996 yılından itibaren turizmde sürdürülebilirlik konusu daha da önem kazanmaya başlamıştır. Bu dönemde turizmde arz odaklı yaklaşımların yerine turist talebi ve beklentilerinin dikkate alınması, destinasyon taşıma kapasitelerinin analiz edilmesi, yaratıcılık ve bireyselliğin öncelenmesi merkeze alınmıştır. Ayrıca ülkeye giriş yapan yabancı turist sayısının 13-17 milyona ulaşabileceği öngörüsünde bulunulmuştur (DPT, 1996). Bir başka ifadeyle bu dönemden itibaren turistlerin niceliğinden ziyade niteliğinin üzerinde durulmasının gerekliliği vurgulanmıştır. Türkiye turizminin gelişimi için önemli toplantılardan Birinci Turizm Şûrası, güncel turizm eğilimleri ve turist profillerinde gözlenen değişimlere karşı Türkiye turizminin uyumuna yönelik stratejileri geliştirmeyi öncelemesi bakımından önemlidir. (Kalkınma Bakanlığı, 2018).

Türkiye turizminde 21. yüzyılın başından itibaren konaklama arzı ve destinasyonların çeşitlendirilmesi ile turizmde yaratıcılığa yönelik çalışmalar hız kazanmıştır. Nitekim Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planında (2001-2005) turizmin daha rekabetçi hale gelmesi ve dış ticaret açığının azaltılmasındaki etkin rolü vurgulanarak konaklama alternatifleri geliştirilmeye çalışılmış, farklı turizm destinasyonlarının pazara entegre edilmesine yönelik stratejiler geliştirilmiş, ülkeye gelecek yabancı turist sayısının 13,6 milyon kişiye ulaşması hedeflenmiştir (DPT, 2001). Konaklama alternatifleri ve turizm mekanlarının çeşitlendirilmesinde postmodern turist profilleri ve bu turistlerin talep ve beklentileri ile tercihleri dikkate alınmaya çalışılmıştır. İkinci Turizm Şûrası, 12-14 Nisan 2002 tarihlerinde yine Ankara’da turizm sektörüne ivme kazandırmak ve yeni bir atılım dönemi başlatmak amacıyla toplanmıştır. Turizm sektöründe 21. yüzyılın ilk yıllarında izlenmesi gereken politikalar ve atılması gereken adımlar konusunda gerçekçi ve uygulanabilir konuların belirlenmesi, tartışılması ve karara bağlanması bakımından bu toplantıda önemli kararlar alınmış; “*Geleceğimiz Türkiye*” sloganıyla turizmde yeni bir atılım dönemi başlatılması amaçlanmıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2018).

Türkiye’de kitlesel turizm hareketleri ve aşırı turizmin destinasyonlar üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak amacıyla uygulanan stratejiler 2010’lu yıllarda belirginleşmiş, Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planında (2007-2013) değinildiği üzere farklılaşan turist talebi, motivasyonları ve davranışlarına uygun olarak turizmde çeşitliliğin sağlanması, turizmin on iki aya yayılması, farklı bölgelerde yeni turizm destinasyonlarının oluşturulması, alternatif turizm türlerinin geliştirilmesi ve turizmde sürdürülebilirliğin sağlanmasıyla ilgili çalışmalar bu dönemde giderek artmıştır (Büyüksalvarcı vd., 2016). Ayrıca bu planın yürürlüğe konulduğu 2007-2013 yılları arasında turizmin gerek tür gerekse destinasyon bakımından çeşitlendirilmesi, güncel turizm eğilimlerine entegrasyonun sağlanması, turizmde koruma-kullanma dengesinin gözetilmesi ve turizmden elde edilecek payın artırılması gibi stratejiler öne çıkarılmıştır (Soyak, 2013). Turizmde üçüncü hamle dönemini temsil eden Üçüncü Turizm Şûrası; rekabetçi, sürdürülebilir ve somut adımların hızlıca atıldığı, turizm sektöründe tam zamanlı yeni atılımların yapılması için gerekli politika ve tedbirlerin uygulanmasını sağlayan bir başka önemli toplantı niteliği taşımaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2018).

Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planında önceki planların aksine nicel olarak gelen yabancı turist sayısını artırmaya yönelik strateji geliştirmenin yanı sıra turist başına harcama miktarının artırılması ve turistler ile yerel halk arasındaki etkileşimi güçlendirerek bölgesel kalkınmanın sağlanmasını önceleyen politikalar üretilmiştir (Batuhan, 2020). Bu planda dikkat çeken bir diğer konu; turizm potansiyeli yüksek olan sağlık turizmi, termal turizm, gastronomi turizmi ve kültürel turizm gibi turizm türlerinin kıyı turizmiyle rekabet edecek konuma ulaştırılmasına ilişkin stratejileri güçlendirerek devam ettirmektir. İlgili kalkınma planında ortaya konulan strateji ve politikaların gerçekleştirilmesi durumunda 2018 yılında ülkeye giriş yapacak turist sayısının %4,6 artışla 48 milyonu geçmesi hedeflenmiştir (DPT, 2014). 2019-2023 dönemini kapsayan On Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında Uzakdoğu ülkeleri başta olmak üzere turizm pazarının çeşitlendirilmesi, doğrudan uçuş sayılarının artırılmasıyla konaklama arzının yüksek olduğu bölgelere turist akışının güçlendirilmesi, yurtdışında Türkiye’ye yönelik algı ve imaj çalışmaları yaptırılarak ülkeye gelen yabancı turist sayısının artırılması, turizmde risk yönetimi planlarının oluşturulması, İstanbul’un kruvaziyer turizmin merkezi olması ve turistik tren seferlerinin artırılması gibi politikalara yer verilmiştir. Ayrıca ilgili planda 2018 yılında ülkeye giriş yapan ve sayısı 46,1 milyonu bulan turist sayısının 2023 yılında 75 milyona ulaşması hedeflenmiştir (DPT, 2019).

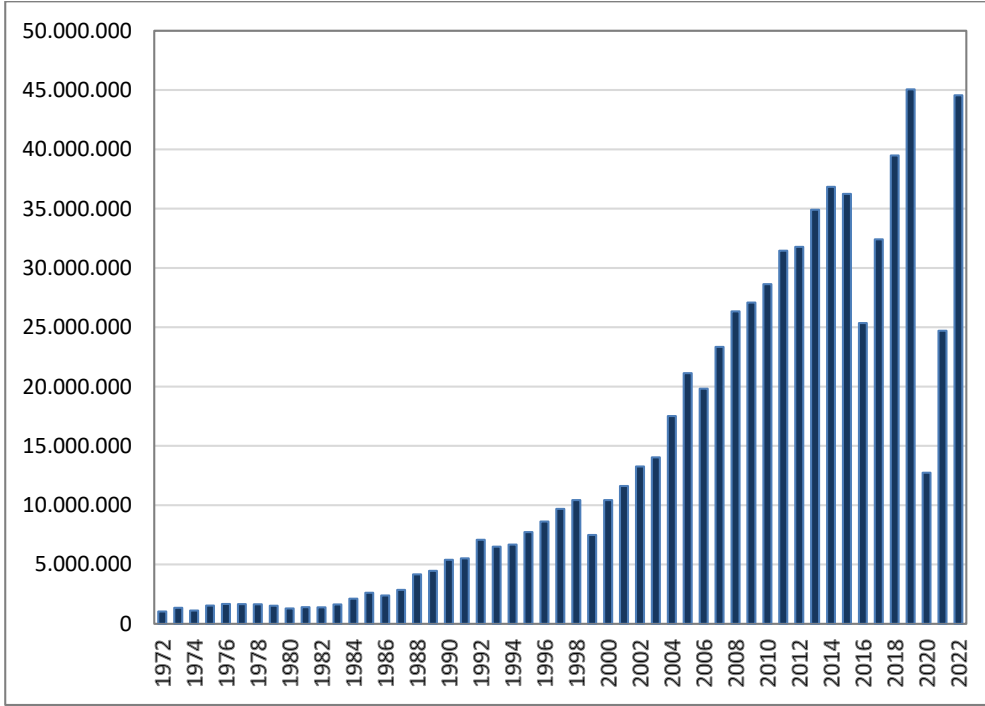
4. BULGULAR

4.1. Türkiye’ye Gelen Yabancı Turistlerin Yıllara, Aylara ve Ulaşım Araçlarına Göre Değişimi

Turizm talebi “yeterli satın alma gücüne ve boş zamana sahip olan, belirli bir zaman diliminde çeşitli amaçlarla turistik mal ve hizmetlerden faydalanan ya da faydalanmak isteyen kişi ya da kişiler topluluğu” olarak tanımlanmaktadır (Maviş vd., 2002). Turizm talebini toplumsal, teknolojik, ekonomik ve demografik faktörler belirlemektedir. Ekonomik faktörler içerisinde; turistik mal ve hizmet fiyatları, kişilerin harcanabilir gelir düzeyleri, seyahat edilen yerin uzaklığı, konaklama potansiyeli, arz kapasitesi ve teknoloji öne çıkmaktadır (Song vd., 2008). Uluslararası turizm talebi; turist gönderen ve kabul eden bölgelerdeki turistlerin sayısı, geliş nedenleri, milliyetleri ve geldikleri zamana göre farklı dinamikler göstermektedir (Kozak vd., 2013; Song ve Witt 2000; Bull, 1995’den akt., Aşan, 2006). Bir bölgeye yönelik artan turizm talebi o bölgenin ekonomik gelişimi, kentleşme süreçleri, kültürel etkileşimleri ve toplumsal ilişkilerini doğrudan etkilemesi bakımından oldukça önemlidir (Crouch, 1994; 1995; Lim, 1997).

Türkiye turizmine yönelik yabancı turist talebi ve uluslararası turizm hareketlerinde Türkiye’nin yeri, tarihsel süreç içerisinde dönemsel olarak farklılıklar göstermektedir. Türkiye’de turizm endüstrisi 1970’li yıllarla

birlikte geçmiş dönemlere kıyasla daha istikrarlı bir büyüme yakalamış olsa da doğrusal çizgide devam eden turist sayıları bazı krizlerle dalgalanma göstermiştir. Sözü edilen dönemde gerçekleşen gelişmelerin başında gelen petrol krizi, Türkiye'ye gelen yabancı turist sayısının 1973 yılında 1,3 milyondan 1974 yılında 1,1 milyona düşmesine neden olmuştur (Şekil 1). 1974 yılında Türkiye turizmini derinden etkileyen bir diğer kriz Kıbrıs Barış Harekâtı, 1970'lerin ikinci yarısında Türkiye turizmini dış talep açısından oldukça kırılğan hale getirmiştir. Türkiye'ye gelen yabancı turist sayısı 1976 yılında 1,6 milyondan 1980 yılında 1,2 milyon seviyesine gerilemiştir. Ayrıca 1980 Askeri Darbesi öncesinde yaşanan toplumsal kutuplaşma ve siyasi olayların yanı sıra ekonomik sorunlar da turist sayılarının düşüşünde etkili olmuştur (Şekil 1).

Şekil 1- Türkiye'ye Gelen Yabancı Turist Sayısının Yıllara Göre Değişimi (1973-2022). Kaynak: KTB, 2023

Figure 1- Change in Number of Foreign Tourists Visiting Turkey by Years (1973-2022). Source: KTB, 2023

Türkiye turizminde 1980'lerden 2000'li yılların başına kadar önemli gelişmeler yaşanmıştır. 1982 yılında yürürlüğe giren Turizmde Teşvik Yasasının etkisiyle doğal ve kültürel çekiciliği yüksek birçok mekân küresel pazarlarda tanıtılarak turizme açılmış, bu alanlarda hızla konaklama birimleri inşa edilmeye başlanmıştır (Emekli vd., 2006) Bu dönemde neoliberal ekonomik sistem ve serbest piyasanın benimsenmesiyle birlikte turizm arzının çeşitlendirilmesine ilişkin çalışma ve girişimler hız kazanmıştır (Gülbahar, 2009). Ayrıca turizm altyapısının güçlendirilmesine yönelik yapılan girişimler, turizmin gelişimini olumlu yönde etkilemiştir. 1990'lı yıllardan itibaren yaşanan ulusal ve uluslararası ölçekteki siyasal, askeri ve ekonomik krizler Türkiye turizmine olan talebi büyük oranda azaltmıştır (KTB, 2023). Bunlar arasından 1990-1991 Körfez Savaşı, 1992-1993 Avrupa Para Krizi, 1991 Türkiye Ekonomik Krizi ve 1994 Türkiye Finansal Krizi öne çıkmaktadır (Doğruol, 2021; Acar, 2017). Körfez Savaşı sırasında Türkiye'ye giriş yapan yabancı turistlerin sayısı 1990 yılında 5,3 milyon iken 1991 yılında küçük bir artış ivmesiyle yalnızca 5,5 milyona ulaşmış, savaşın sona erdiği 1992 yılında 7 milyonun üzerine çıkmıştır. Ayrıca 1990'lı yıllarda Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri başta olmak üzere Türkiye'nin çeşitli illerinde meydana gelen terör olayları turistlerin ulusal güvenlik algılarını olumsuz etkilemesi nedeniyle Türkiye turizminde keskin düşüşler yaşanmasına neden olmuştur. Diğer taraftan yüksek enflasyon ve Türk lirasının yabancı para birimleri karşısında hızla değer kaybettiği dönemlerde Türkiye'ye gelen yabancı turist sayısı artmaktadır. Öyle ki 1994 Türkiye ekonomik krizi, yabancı turist sayısını yaklaşık %3 oranında artırmıştır (KTB, 2001).

Yurtdışında ve ülke içinde 2000'li yılların başlarında meydana gelen ekonomik-siyasal krizler, Türkiye'ye gelen yabancı turistlerin sayısında ciddi bir düşüş yaşanmasına neden olmuştur. 21. yüzyılın en sarsıcı krizleri arasında yer alan ABD'deki İkiz Kule saldırıları sonucunda Türkiye'nin de aralarında bulunduğu birçok ülkede havayolu ulaşımı büyük oranda gerileyerek turizm akışı sektöre uğramıştır. Ayrıca 2008-2009 yılları arasında

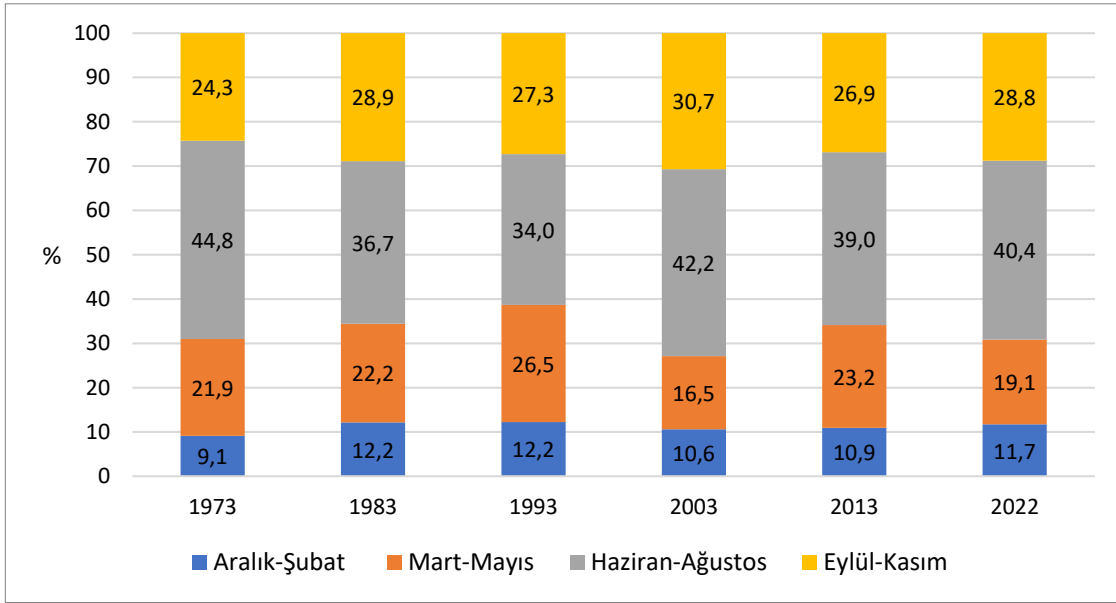
meydana gelen ve birçok ülke ekonomisini derinden etkileyen Küresel Ekonomik Kriz, turizm hareketliliğinin büyük ölçüde durmasına yol açarak Türkiye turizmini olumsuz etkilemiştir (Göçen vd., 2011). Suriye’de yaşanan iç savaş ve sığınmacı sorununun 2014’ten itibaren gündeme gelmesi, ülkemizin farklı illerinde gerçekleştirilen terör saldırıları, 2015 yılında Rus savaş uçağının düşürülmesi, 15 Temmuz 2016 Askeri Darbe Girişimi, Türkiye’ye turist gönderen ülkelerle yaşanan gerilimler ve yayınlanan seyahat uyarıları, ülke turizmini derinden etkileyen olaylar arasındadır (Yıldız & Işıldar, 2020). Türkiye’ye gelen toplam yabancı turist sayısı da sözü edilen krizlerin yoğunluk kazandığı 2015-2016 yılları arasında 36 milyondan 30 milyona düşmüştür (Köşker, 2017; Öksüz ve Batu, 2017). Türkiye’de turizmin gelişimi 2017 yılından sonra yeniden ivme kazanmaya başlamış, bu yıla ait 37 milyon turist girişini 2018 yılında 39 milyon turist ve 2019 yılında ise 45 milyon turist izlemiştir (KTB, 2023) (Şekil 1)

Türkiye turizmini de derinden etkileyen COVID-19 pandemisi, küresel ölçekte turizm hareketliliğini durma noktasına getirmiştir (Oğan ve Emekli, 2022). Türkiye’de COVID-19 pandemisinin ivme kazandığı 2020 yılının ikinci ve üçüncü çeyreğinde gelen turist sayısı, bir önceki yılın aynı dönemine kıyasla yaklaşık %70 azalmıştır (Gün & Tutcu, 2021). Turizm akışının durmasına bağlı olarak sektörde istihdam edilen kişi sayısı 2020 yılında bir önceki yıla göre %58,3 azalırken turizm gelirleri de aynı zaman dilimleri kıyaslandığında %71,2 düşmüştür (TURSAB, 2020). Salgının bireylerin mekânsal algıları ve turizm davranışları üzerindeki etkileri de birçok araştırmaya konu olmuştur (Alaeddinoğlu ve Rol, 2020; Oğan ve Emekli, 2022; Zayım vd., 2022; Zoğal vd., 2022). COVID-19 aşısının bulunması, seyahat kısıtlamalarının gevşetilmesi ve bireylerin salgına yönelik risk algılarının değişmeye başlamasıyla birlikte Türkiye’ye gelen yabancı turist sayısı 2021 yılında 24,7 milyona, 2022 yılında da 44,5 milyona ulaşmıştır (KTB, 2023).

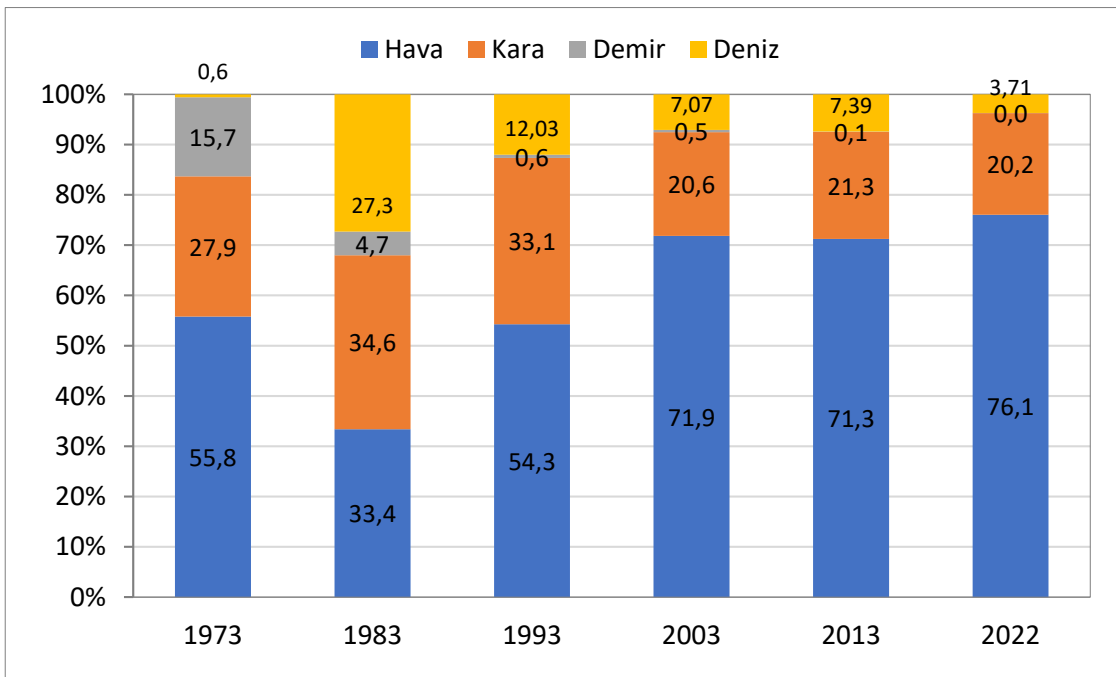
Türkiye turizminde yabancı turist hareketliliği son elli yılda büyük sayısal değişimler geçirmiştir. 1972 yılında Türkiye’yi ziyaret eden yabancı turist sayısı 1 milyon 34 bin iken 2022 yılında bu oran yaklaşık 45 milyona ulaşmıştır (KTB, 2023). Buna rağmen Türkiye’ye giriş yapan yabancı turistlerin yıl içindeki dağılışı aylara göre büyük değişimler göstermemiştir. Türkiye turizminin belli aylarda yoğunlaşması (yüksek sezon) ya da azalması (düşük sezon) birçok iç ve dış faktörle şekillenirken bunların başında yıllık tatil izinleri ve Türkiye turizminin ağırlıklı olarak kıyı turizmine entegre olması gelmektedir. Ülke turizminde “mevsimsel bağımlılık”, özellikle turizm yatırımlarının arttığı 1980’lerden sonra turizm işletmelerinin verimli kullanımı, istihdam ve gelir konularında sorunlar yaratmaya başlayınca birbirine bağlı iki turizm stratejisi -*on iki ay turizm ve turizm türlerini çeşitlendirme*- ilk kez Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda (1990-1994) yerini almış ve “tesislerin doluluk oranını artıran, turizm sezonunu uzatan önlemlerin alınmasının yanında; kış, sağlık, kongre, üçüncü yaş turizmi gibi alternatif turizmin teşvik edilmesi” hedeflenmiştir. 1973 yılında dış turizm talebinin aylara göre dağılımı incelendiğinde yaz aylarının payı %45 iken, bu oranın 1983’te %36, 1993’te %34, 2003’te %42, 2013’te %39 ve 2022’de %40’lık bir dağılım gösterdiğine tanık olunmaktadır (Şekil 2). Sonuç olarak Türkiye turizm stratejilerinde 1990’lı yıllardan itibaren gündeme gelen turizmi on iki aya yayma politikası hedefine ulaşamamış, yaz aylarının payı yıl toplamının %40’ını oluşturmayı sürdürmüştür. Bu politikanın başarılı olamamasının arkasında ise kıyı turizmine bağımlılığın azalmaması, turizm türlerini çeşitlendirmenin de henüz gerçekleşmemesi yatmaktadır.

Türkiye’ye gelen yabancı turistlerin kullandıkları taşıt araçları, 1973’ten günümüze oldukça değişmiştir. Türkiye turizminin gelişmeye başladığı 1970’li yıllardan günümüze havayolu ulaşımının payı giderek artmış, demiryolu ve deniz ulaşımının payı gün geçtikçe azalmıştır. Bu değişimin temel sebepleri arasında havayolları ağlarının çeşitlenmesi, yeni havaalanlarının hizmete açılması ve karayollarının gelişmesi öne çıkmaktadır (Doğaner, 1996). 1980’li yıllardan itibaren yabancı turistler tarafından havayolu ulaşımının tercih edilmesinde; yurtdışındaki birçok destinasyondan direkt seferlerin artması, charter-tarifesiz seferlerin çoğalması, özel havayolu şirketlerinin hizmete girmesi, havayolu ulaşımının giderek ekonomik hale gelmesi, turistlerin konfor ve hız gibi etmenler rol oynamaktadır (Şekil 3).

Türkiye turizminin gelişme hızını artıran 1982 Turizm Teşvik Yasası ve diğer yasal düzenlemeler, havayollarının turizm ulaştırmasındaki yerinin hızla artmasında etkili olmuştur (Gürdal vd., 1990). Türkiye’ye karayolu vasıtasıyla gelen yabancı turistlerin oranı 1973 yılında %27,9 iken, bu oran son elli yılda giderek gerilemiş ve 2022 yılında %20,2’ye düşmüştür. İki dönem arasında çok büyük bir farkın olmamasının ana nedeni kara sınır kapılarından giriş yapanların tamamının turist olmamasına rağmen resmi istatistiklerde turist olarak sayılmaları, dolayısıyla gerçek turist sayısının ayırt edilememesidir.

Şekil 2- Türkiye'ye Gelen Yabancı Turistlerin Mevsimlere Göre Dağılımı (% , 1973-2022). Kaynak: KTB, 2023
Figure 2- Distribution of Foreign Tourists Visiting Turkey by Seasons (% , 1973-2022). Source: KTB, 2023

Şekil 3. Türkiye'ye Gelen Yabancı Turistlerin Kullandıkları Taşıt Araçlarının Dağılımı ve Değişimi (% , 1973-2022).
Kaynak: KTB, 2023

Figure 3. Change of Vehicles Used by Foreign Tourists Visiting Turkey (% , 1973-2022). Source: KTB, 2023

Karayollarına yapılan ulusal yatırımların istikrarlı olarak artmasına rağmen turizm ulaştırmasında karayollarının payının azalmasında havayolu ulaşımının gelişmesi ve yaygınlaşmasının etkili olduğu söylenmelidir. Türkiye'ye demiryolu ulaşımıyla gelen yabancıların payı 1973 yılında %15,7 oranında iken, 2022'de %1'in altında kalmıştır. Yabancı turistler tarafından tren kullanımının bu denli zayıf olması; demiryolu ulaşımının havayoluyla konfor, kalite, teknoloji ve hız açısından rekabet edebilecek gücünün olmamasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca demir yolları ile birbirine bağlanan turizm kentlerinin sayısının sınırlı olması ve

Avrupa ülkelerine kıyasla demiryolu ağlarının sınırlı olması turizmde demiryolu ulaşımının yeterince gelişmemesinin diğer sebepleri arasındadır.

Türkiye'ye denizyolu vasıtasıyla gelen yabancı turistlerin oranı 1973 yılı istatistiklerine göre %27,3 iken bu oran, son yirmi yılda %10'ların altına inmiştir (Şekil 3). Denizyolu ulaşımının turizm ulaştırmasındaki payının 21. yüzyıl itibarıyla hızla azalmasının temel nedenleri arasında havayolu ulaşım olanaklarının gelişmesi ve çeşitlenmesi, liman kentlerinin önemli bir bölümünün turizm pazarına entegre olamaması, kruvaziyer turizm rotalarının yıllara göre mekânsal olarak değişmesi ve denizyolu ulaşımında altyapı-üstyapı hizmetlerinin yetersizliği öne çıkmaktadır (İncekara vd., 2015).

4.2. Türkiye'ye Gelen Yabancı Turistlerin Sınır Kapılarının Bağlı Olduğu İllere Göre Değişimi

Turizm hareketliliğinin büyük ölçüde belirli destinasyonlarda yoğunluk kazanması gerek mekânsal eşitsizliklerin meydana gelmesi gerekse bazı bölgelerde aşırı turizm ve mekanın tüketimi olgularının ortaya çıkması bakımından ciddi sorunlara yol açabilmektedir (Richards, 2014a, 2014b). Bu bağlamda turizmin yıl geneline yayılmasını içeren zamansal stratejilerde olduğu gibi mekânsal açıdan da ülke geneline yayılmasına büyük önem verilmektedir. Uluslararası turizmin hangi bölgelerde yoğunluk kazandığını saptamak üzere yabancı turist hareketliliğinin izlenmesi anlamlı bulgular sunmaktadır (McKercher ve Lew, 2004). Bu doğrultuda yabancı turistlerin özellikle havayolu vasıtasıyla giriş yaptıkları destinasyonların zamana ve mekâna göre dağılımlarının incelenmesi önem arz etmektedir. Bu durum Türkiye turizmi için de geçerlidir. Türkiye'ye gelen yabancı turistlerin giriş yaptıkları sınır kapılarının bağlı oldukları iller 2022 yılı baz alınarak ve geriye doğru onar yıllık dönemlerle 2013, 2003, 1993, 1983 ve 1973 yıllarının istatistikleri incelendiğinde en fazla giriş yapılan illerin; İstanbul, Antalya, Edirne ve Muğla olduğu görülmektedir (Tablo 1, Şekil 4).

Türkiye turizminin 1970'li yıllarda uluslararası nitelikte olduğunu ifade etmek güçtür. Yabancı turistlerin giriş yaptıkları karayolu ve havayolu sınır kapıları günümüze kıyasla sayısal anlamda sınırlı olup o yıllarda komşu ülkelerle karayolu bağlantıları olan sınır illeri yabancı turist girişlerinde öne çıkmıştır. Sözelimi Türkiye'nin Avrupa'ya açılan kara sınır kapısı konumundaki Edirne, gerek yurtdışında yaşayan ve çifte vatandaşlığı bulunan Türkler ile Bulgaristan'da yaşayan Türk soydaşların, gerekse Balkanlar üzerinden gelen Avrupalı turistlerin tatil amacıyla giriş yaptıkları en önemli giriş kapısına sahiptir. Bu bağlamda Edirne, ülkeye giriş yapan yabancı turistlerin %23'üne ev sahipliği yaparken, 2022 yılında bu oran COVID-19 pandemisinin etkisiyle %10'a düşse de Türkiye ölçeğinde önemini korumaktadır.

Tablo 1. Türkiye'ye Gelen Yabancı Ziyaretçilerin En Fazla Giriş Yaptıkları İller (Sayı ve %, 1973-2022)

Table 1. Provinces Most Visited by Foreign Tourists (Number and %, 1973-2022)

İl	1973	%	1983	%	1993	%	2003	%	2013	%	2022	%
İstanbul	515835	39	546908	34	1547925	24	3148266	22	10486297	30	16018726	36
Antalya	21284	2	18385	1	1215800	19	4682104	33	11120730	32	12818472	29
Edirne	310185	23	430980	27	1038522	16	1821818	13	2840479	8	4636437	10
Muğla	114874	9	37242	2	654536	10	1998559	14	3062689	9	2989731	7
Artvin	-	-	-	-	521402	8	148113	1	1881454	5	1721460	4
İzmir	46102	3	94979	6	391481	6	534880	4	1398459	4	1462458	3
Şırnak	-	-	-	-	16634	0	32152	0	504030	2	653439	2
Kırklareli	18826	1	27576	2	245553	4	191958	1	326720	1	632477	1
Aydın	135183	10	200500	12	272651	4	275336	2	587253	2	511817	1
Ankara	24222	2	35218	2	96662	2	196559	1	332645	1	495724	1
İlk On İl	1186511	89	1391788	86	6001166	93	13029745	93	32540756	94	41940741	94
Diğerleri	154938	11	233311	14	499472	7	999813	7	2369342	6	2623629	6
TOPLAM	1341449	100	1625099	100	6500638	100	14029558	100	34910098	100	44564370	100

* % değerler yuvarlaklaştırılarak yazılmıştır.

Kaynak: KTB, 2023

Şekil 4. Türkiye'ye gelen yabancı ziyaretçilerin giriş yaptıkları illerin mekânsal dağılımı (1973-2022, %)
 Figure 4. Spatial Distribution of Leading Provinces in terms of Foreign Tourist Entries (1973-2022, %)

Türkiye'ye yönelik uluslararası turizm hareketliliğinin en önemli varış noktası konumundaki İstanbul; aynı zamanda kültürel turizm, alışveriş turizmi ve inanç turizminin yoğunluk kazandığı bir dünya kenti konumundadır. Türkiye turizm ulaştırmasında İstanbul'un payı, 1973'te %39 iken 2022'de de %36'lık oranıyla hemen hemen aynı seviyede kalmayı başarmıştır. Türkiye turizminde öne çıkan ve büyük ölçüde turizm odaklı bir kentleşme süreci geçiren Antalya'nın 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren küresel turizm pazarındaki tanınırlığının artması ve havayolunda direkt uçuşların yaygınlaşması, turizm ulaştırmasında Antalya'yı İstanbul'un rakibi haline getirmiştir (Doğaner, 1998) Türkiye'ye yönelik dış turizm talebinin yoğun olduğu Aydın'a 1973 yılında gelen yabancı turistlerin payı %10'dur. Bu yıllarda Aydın'ın yalnızca Kuşadası denizyolu giriş kapısına sahip olduğu göz önüne alındığında bu oranın yüksekliği dikkat çekicidir. Kuşadası'ndan ülkeye yönelik gerçekleşen yabancı turist girişlerini etkileyen asıl faktörün yakın çevredeki Efes Ören Yeri ve Meryem Ana Evi'nin varlığı olduğu düşünülmektedir. Benzer şekilde kıyı turizminin öne çıkan destinasyonlarından Muğla iline denizyoluyla gelen yabancı turistlerin oranı da 1970'lerde %9 gibi yüksek bir orana sahiptir. Muğla'nın uluslararası turizm hareketlerindeki payının nispeten yüksek olmasının temel nedeni, bu yıllarda gelişmeye başlayan Bodrum ve Marmaris gibi turistik destinasyonlara yönelik giderek artan turist ilgisi ve talebidir. Türkiye'ye yönelik uluslararası turizm ulaştırmasında İzmir ve Antalya'nın payı ise 1970'li yıllarda %3 ve %2 seviyesinde kalmıştır. (Tablo 1, Şekil 4).

Türkiye turizminin gelişiminde önemli bir yere sahip olan 1982 Turizm Teşvik Yasası, karayolu ve havayolu ağlarının geliştirilmesine yönelik stratejileri öncelerken, turistik işletmeler ile turizm türlerinin çeşitlenmesini de teşvik ederek önemli girişimlerin hayata geçmesini kolaylaştırmıştır (DPT, 1978). Bu kapsamda kitle turizminin gelişimi için özel olarak seçilen Antalya ve Muğla'da artan turist talebini karşılamak üzere yatırımlar ivme kazanmıştır. Nitekim bakanlık belgeli yatak sayısı ile yabancı turist sayısını artırmayı önceleyen turizm politikalarında arazi tahsisleri, kredilendirme, vergi muafiyeti gibi devlet destekleri öncelikle bu iki ilde uygulanmıştır (DPT, 1985). 1980'li yıllarda Türkiye turizminde meydana gelen bu gelişmelere rağmen ülkeye gelen yabancı turistlerin giriş yaptıkları illerin sıralamaları 1970'li yıllara kıyasla çok değişmemiş, İstanbul (%34), Edirne (%27) ve Aydın (%12) yabancı turist girişlerinde ilk sıraları paylaşmışlardır (Tablo 1, Şekil 4).

Türkiye'ye yönelik uluslararası turizm hareketliliğinde, 1990'lı yılların başından itibaren geçmiş dönemlere kıyasla büyük değişimler yaşanmaya başlanmıştır. Türkiye'ye gelen yabancı turistlerin 1993 yılında giriş yaptıkları iller incelendiğinde İstanbul (%24), Antalya (%19), Edirne (%16) ve Muğla'nın (%10) ilk sıraları paylaştığı dikkat çekerken 2003 yılında Antalya'nın (%33) İstanbul'un (%22) önüne geçtiği, onları Muğla (%14)

ve Edirne'nin (%13) izlediği görülmüştür (Tablo 1, Şekil 4). Bu dönemde meydana gelen Yugoslavya iç savaşı nedeniyle karayolu ulaşımının güvenli olmamasının yanı sıra yeni havalimanlarının açılması ve kruvaziyer turizmin gelişimi, Edirne'den ülkeye giriş yapan yabancı turistlerin payını göreceli olarak azaltmıştır. Yabancılar Türkiye'de ikamet ve tapu düzenlenmesine ilişkin yasalar yabancı turist girişlerini etkilemiş, yurtdışından kıyılara yönelik yaşam biçimi göçünün başlamasına zemin hazırlamıştır. (Mutluer, 2010). 1990'lı yıllarda meydana gelen gelişmeler sonucunda; Fethiye, Alanya, Didim ve Marmaris'e yönelen dış turizm talebinde kayda değer bir artış gerçekleşmiştir (Emekli vd., 2022) Bu yıllarda yat ve kruvaziyer turizmi açısından Türkiye limanlarının Akdeniz havzasındaki diğer liman kentlerinin gerisinde kalması, yabancı turistlerin denizyoluyla girişlerinin az olmasında hem bir neden hem de bir sonuçtur. Bu yıllarda "her şey dâhil" olarak tasarlanan turistik ürünlere geçilmesi turist sayısını hareketlendirmiş, ancak aynı oranda gelirlere yansımadağı görülmüştür (Zoğal ve Baykal, 2020).

Türkiye turizminde 2000'li yıllardan günümüze kadar niceliksel ve niteliksel anlamda çok hızlı bir değişim yaşanmıştır. Türkiye'ye 2003 yılında gelen yabancı turistlerin %22'si İstanbul'dan giriş yaparken bu oran 2013 yılında %30'a yükselmiş, Antalya'nın payı %33 ve %32'lik oranlarıyla yerini korumuş, Edirne'nin payı ise %13'ten %8'e gerilemiştir. Türkiye'nin kıyı turizmi ve kültürel turizm açısından önde gelen destinasyonlarından biri olan İzmir 1980'ler ve 1990'larda ulaştığı %6'lık payını tekrar yakalayamamış; İstanbul, Antalya ve Muğla'nın gerisinde kalmıştır. Sözü edilen gerileme yabancı turist girişlerindeki payı %14'ten %9'a azalan Muğla'da da görülmüştür (Tablo 1, Şekil 4). Aynı yıllarda Artvin'in yabancı turist girişlerinin payı %1'den %5'e bir büyüme kaydetmiştir. Hopa'dan denizyolu ve Sarp Sınır Kapısından karayoluyla giriş yapan Rus ve Gürcü ziyaretçi sayısında görülen artış, Artvin turizminin 21. yüzyılda canlanmasını sağlamıştır. Türkiye'ye 2000'li yıllarda gelen yabancı turistlerin yaklaşık %60-65'inin İstanbul ve Antalya üzerinden giriş yapması, bir taraftan doğal-kültürel çekicilikler ile turistik arz kaynaklarının bu illerde yoğunluk kazanmasına bağlı olurken, diğer taraftan da ulusal ölçekte yapılan yatırımlar ve yasal düzenlemelerle de doğrudan ilgilidir. Ayrıca İstanbul'un 2010 yılında Avrupa Kültür Başkenti seçilmesi, Arap Baharıyla birlikte Arap ülkelerinde meydana gelen siyasi istikrarsızlıklar nedeniyle turistlerin destinasyon tercihlerini değiştirmesi (Avraham, 2015) ve sağlık turizminin yükselmeye başlaması gibi gelişmeler İstanbul'a yeni turist profillerinin gelmesine zemin hazırlamıştır. Türkiye turizminde kentsel ölçekte markalaşma, çeşitlendirme politikası bağlamında turizm gelişim bölgeleri, turizm gelişim koridorları, turizm kentleri ve ekoturizm bölgelerini oluşturma stratejileri, yabancı turistlerin sınır kapılarına dağılımında, daha doğrusu yeni destinasyonlar kazanımında çok büyük bir etki yaratamamıştır.

Türkiye turizminde 2013-2022 yılları arasını kapsayan dönemde olumlu ve olumsuz gelişmelerle dinamik bir süreç yaşanmış; terör saldırıları (Öksüz ve Batu, 2017), yasadışı göç hareketleri (Işık ve Efe, 2021), ekonomik krizler (Paksoy ve Çolakoğlu, 2010), komşu ülkelerle yaşanan diplomatik sorunlar (Yıldız ve Işıldar, 2020), COVID-19 pandemisi (Gün ve Tutcu, 2021) ve Rusya-Ukrayna Savaşı (Güney vd., 2022) gibi gelişmeler uluslararası turizm hareketlerini etkilediği gibi Türkiye sınır girişlerinde de bazı değişimleri beraberinde getirmiştir. Ülkeye gelen yabancı turistlerin giriş yaptıkları havayolu sınır kapıları arasında İstanbul'un payı 2013'te %30'dan 2022 yılında %36'ya yükselmiş, Antalya, Muğla ve Artvin illerinin payı ise %2-4 oranında azalış göstermiştir (Tablo 1 ve Şekil 4). Bu durum, Türkiye'ye tatil amacıyla gelen ve başta Antalya olmak üzere kıyı destinasyonlarını tercih eden yabancı turist sayısındaki azalmanın yansımaları olarak ifade edilebilir.

Türkiye'ye yönelik uluslararası turizm hareketlerinde yabancı turistlerin giriş yaptıkları illerin coğrafi dağılışı, zaman içindeki değişimi ve bunların nedenlerini izlemek kadar, yabancı turist akışında öne çıkan illeri ve turistik ürünleri anlamak turizm planlaması açısından büyük önem arz etmektedir. Yabancı turistlerin 1973-2022 yılları arasında sınır kapılarından giriş yaptıkları illere ilişkin bazı değerlendirmeler yapmak mümkündür:

- Karayolu ile ülkeye giriş yapan yabancı turistlerde Edirne öne çıkarken, denizyoluyla gelen turistlerde Muğla ve Aydın ilk sırada yer almaktadır. Havayolu kullanarak Türkiye'ye gelen yabancı turistlerin ise çoğunlukla İstanbul ve Antalya'yı tercih etmesi dikkat çekicidir.
- Türkiye'ye gelen yabancı turistlerin en çok giriş yaptıkları illerden; Antalya, Muğla ve Aydın doğrudan turizm ile ilişkilendirilebilirken İstanbul, İzmir, Edirne, Van, Artvin ve Kırklareli'nden girişlerde turizm, ticaret, toplantı-iş amaçları, yurtdışında yaşayan Türklerin tatillerini geçirmek amacıyla gelmeleri ve hatta transit geçiş yeri olarak kullanılmaları dikkat çekmektedir. Ankara ise ülkenin başkenti olma özelliği ve siyasal gelişmeler ile yabancı turistlerin ziyaretlerine konu olmaktadır.

- Türkiye’de kent turizmi ve kültürel turizmin merkezi konumundaki İstanbul’un, Türkiye’ye yönelik gerçekleşen uluslararası turizm hareketliliğindeki konumu giderek sağlamlaşmaktadır. İstanbul’un yabancı turist girişlerindeki payı 1973’te %39 iken 2022 yılında %36’lık oranını korumuştur. İstanbul’un çok işlevli metropol olma özelliği, farklı iş olanakları sosyo-ekonomik yapısı hem turist çekmekte hem de turizme bağımlılığı azaltmakta bu nedenle turizmi etkileyen küresel krizler, İstanbul’u Muğla ve Antalya gibi turizm kentleri kadar etkilemediği anlaşılmaktadır. COVID-19 pandemisinde Antalya’ya gelen yabancı turist sayısı 2019 yılında 14, 6 milyondan 2020 yılında 3,2 milyona düşmüş, İstanbul’da ise 14,9 milyondan 5 milyona bir azalma olmuştur (KTB, 2023). İstanbul’daki turist profilinin son yıllarda değişmesi de Türkiye turizmi açısından önemli farklılıklar arasındadır.
- Antalya, Türkiye’de turizmin modern anlamda gelişmeye başladığı 1970’li yıllarda dış pazarda hemen hemen hiç bilinmeyen bir konumda olmasına rağmen, 1980’lerden itibaren yatırımların artması ve tanıtım faaliyetlerinin ivme kazanmasıyla birlikte yabancı turist girişlerinde İstanbul ile yarışmaya başlamış, 1993 yılında %19’luk payını, 2003 yılında %33’e yükseltmiştir. Özellikle 1989 yılında Antalya Havalimanı’nın uluslararası uçuşlara açılması ve Avrupa kentlerine yönelik direkt seferlerin artması Antalya’yı uluslararası çapta bir destinasyon haline getirmiştir. Türkiye turizminde 2000’li yıllardan itibaren başlayan “her şey dâhil sistem” ve farklı ölçeklerdeki konaklama tesislerinin hizmete girmesi Antalya’yı Türkiye’de kitle turizminin merkezi haline getirmiştir (Işık ve Zoğal, 2017). Bu hızlı yükseliş, sınır girişleri ve konaklama açısından Türkiye turizminde eşit olmayan bir mekânsal dağılışı sonuçlanmıştır.
- Edirne’den yapılan girişlerde son yıllarda Türkiye’nin içinde bulunduğu olumsuz ekonomik koşullar ile Türk lirasının yabancı para birimleri karşısında hızla değer kaybetmesi karşısında Balkanlardan ülkemize yönelik gerçekleşen turizm hareketleri ve alışveriş turizmi öne çıkmaktadır. 1973 yılındaki yabancı turist girişlerinde İstanbul’dan sonra Edirne’nin ikinci sırada yer alması; o yıllarda havayolu ulaşımının sınırlı ve pahalı olması, Türk işçilerinin Almanya başta olmak üzere kitleler halinde çalışmaya gitmeleri ve tatillerinde karayolu ile Türkiye’ye gelmeleri ile yakından ilgilidir. 1990’lardan sonra havayolu taşımacılığının gelişmesi, özel havacılık yatırımlarının artması, Antalya ve Muğla’ya verilen teşvikler ve Balkanlardaki iç savaş sorunları Edirne’den ülkemize yönelik yabancı girişlerini azaltmıştır. Yunanistan ve Bulgaristan ile sınır komşuluğu yapan Edirne’ye son yıllarda bu ülkelerden gününbirlik alışverişe gelenler, sınır girişlerini artırmaktadır.
- Muğla sınır kapılarından giriş yapan yabancıların Türkiye toplamından aldığı pay son elli yılda %6 ile %10 arasında değişim göstermiştir. Milas-Bodrum (1997) ve Dalaman (1981) havalimanlarının açılması, Bodrum ve Marmaris’te kruvaziyer ve yat turizminin gelişmesi, ilin yüksek olan kıyı turizmi potansiyeli, nitelikli konaklama tesisleri ve her şey dâhil sistemiyle işleyen paket turların sağladığı olanaklara rağmen Muğla’ya yönelik turistik talep oldukça zayıf kalmıştır. Türkiye’nin güneybatı kıyılarında konumlanmış olan Muğla ili, yalnızca turkuaz denizi ve kıyılarıyla değil, kültürel ve doğal çekicilikleriyle çeşitli turizm türlerine ev sahipliği yapabilecek güçlü yönleri sahiptir. İklim olanakları açısından da on iki ay turizm potansiyeli bulunan destinasyon, Antalya’nın gölgesinde kalırken, güçlü yönlerini fırsata çevirdiğinde turizmde hak ettiği yeri alabilecektir.
- Aydın, iç ve dış turizm bağlamında Türkiye’nin ilk destinasyonlarından biridir. Komşu ilçelerden Selçuk’taki Efes Ören Yeri ve Meryem Ana Evi, 1950’lerden itibaren kültürel turizme kapılarını açmıştır. Kuşadası’na gelen yat ve kruvaziyer turistlerinin başlıca motivasyonu kıyı şeridindeki deniz-kum-güneş olanaklarından faydalanmanın yanı sıra çevredeki kültürel mekanları deneyimlemektir (Güney ve Somuncu, 2018). Böylece Kuşadası ve Selçuk arasındaki ilişki bir “bütünleşik turizm” örneğidir. Kuşadası’nın yaşadığı turizm kentleşmesi, yoğun ikinci konut yapılaşması; Bodrum, Marmaris ve Antalya ile rekabet edememesi, ilçede dış turizmin gelişmesini engellemiştir. Bu nedenle Aydın ilinde dış turizmden çok iç turizm gelişme imkânı bulabilmiştir.
- Türkiye’nin önemli kıyı turizmi ve kültürel turizm destinasyonları arasında öne çıkan İzmir, UNESCO Dünya Mirası daimi listesinde Efes ve Bergama’ya, sayısız koy ve plajlara; Çeşme, Foça, Urla, Seferihisar ve Dikili gibi gelişmiş tatil merkezlerine, Ödemiş, Birgi, Bergama ve Tire’deki kültürel çekiciliklere hatta gastronomi potansiyeline sahiptir (Emekli, 2001; Yasak ve Oğan, 2019). İzmir’in bünyesinde barındırdığı doğal ve kültürel çekiciliklerine rağmen kenti ziyaret eden yabancı turist sayısı, turizm geliri ve yatak kapasitesi açısından Türkiye turizminde ilk sıralarda yer alamamaktadır. İzmir’in yabancı turist girişlerinde Türkiye’den aldığı payın son elli yılda %3 ile %6 arasında değişmesi bunun en önemli kanıtıdır.

- Türkiye'nin Kafkasya'yla olan kara bağlantısı konumundaki Artvin, 1990'lı yılların başından itibaren Sovyetler Birliği'nin dağılması, yeni bağımsız ülkelerin ortaya çıkması ve dışa açılma politikaları bağlamında Gürcistan'a açılan Hopa deniz ve Sarp kara sınır kapılarıyla önemli bir turizm potansiyeline sahiptir. Türkiye'de 2000'li yıllarda uygulanmaya çalışılan turizm ve turist profilini çeşitlendirme stratejileri kapsamında Rus pazarını hedef alan turizm politikaları bu sınır kapılarının hareketlenmesinde etkili olmuştur (DPT, 2001). Türkiye'ye gelen yabancı turistlerin giriş yaptığı iller arasında Artvin'in payı, SSCB'nin dağıldığı 1992-1993 yıllarında %8'e ulaşırken 2000'li yıllardan sonra bu oran giderek azalarak 2013'te %5, 2022'de ise %4'e düşmüştür. Bir başka ifadeyle önemli bir turizm potansiyelini bünyesinde barındıran Artvin, bu potansiyelini değerlendirememiştir.
- Şırnak ili Habur kara sınır kapısıyla, Türkiye'de yabancı girişlerin yapıldığı başlıca illerden biri olmakla birlikte (Tablo 1, Şekil 4) giriş yapan yabancıları turizmle ilişkilendirmek oldukça güçtür. Bu sınır kapısından girişler daha ziyade ticaret ve sınır ötesi akraba ziyaretleri ile ilgilidir. Bir başka ifadeyle Şırnak'ın yabancı girişleri bakımından ilk on il içerisinde yer almasını, Şırnak ve çevresinin turizmi ile ilişkilendirmek güçtür.
- Türkiye'nin önemli sınır illerinden Kırklareli, Bulgaristan ile sınır komşusu olması bakımından Balkanlar'dan gelen yabancı turistlere ev sahipliği yapmaktadır. Kentin Avrupa'yla kara sınırı bulunmasına rağmen Türkiye'ye yönelik uluslararası turizm hareketliliğindeki payı, 1973 yılında %1 iken 1993 yılında ancak %4'e ulaşabilmiştir. 21. yüzyılın başından itibaren Kırklareli'ye gelen yabancı turistlerin oranı ancak %1 seviyesinde kalmıştır. Özellikle Edirne'nin turizm ulaştırmasında aldığı payın Kırklareli'ye kıyasla çok daha yüksek olduğu düşünüldüğünde Kırklareli turizminin daha geri planda kaldığı söylenebilir.
- Ankara, Türkiye'nin başkenti olarak çok sayıda Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının ve yabancıların ziyaretlerine konu olmaktadır. Başta Anıtkabir olmak üzere birçok simgesel yapı ve turistik değeri olan mekânlara ev sahipliği yapan Ankara, İstanbul ve İzmir gibi çok fonksiyonlu bir metropol olması sebebiyle farklı amaçlarla gelen yabancı turistleri ağırlamaktadır. Ankara'ya yönelik dış talepte kültürel kaynaklara dayalı ziyaretler belli bir orana sahip olsa da ticaret, eğitim, iş takibi, siyaset ve diplomatik ziyaretler de o denli önemlidir. Ankara, ülkenin başkenti olmasına rağmen dış turizm ve ulaştırmasındaki payı yalnızca %1-2 oranında kalmaktadır (Tablo 1 ve Şekil 4).

Türkiye'de turizmin modern anlamda gelişmeye başladığı 1970'li yıllardan günümüze yabancı turist girişlerinin önde geldiği illerin yanında giriş sayısı yüksek olan başka iller de mevcuttur. Bu iller arasında öne çıkan ve İran'la kara sınırı olan Van'a gelen İranlı turist sayısı son yıllarda hızla artmıştır (Alaeddinoğlu, 2007). Bu sebeple yabancı turistlerin en fazla giriş yaptığı iller sıralamasında Van 11. sıraya yükselmiştir. İranlı ziyaretçilerin bir kısmı turist, diğerleri de ticaret amaçlı gelen bireylerden oluşmaktadır. Van'da alışveriş, yemek, eğlence aktiviteleri İranlı turistleri buraya çekerken bazı turistlerin Van'dan başka illere hareket ettiği bilinmektedir. İranlıların Van'a gelişleri coğrafi konumun getirdiği avantajdan kaynaklanmakta ve Van turizminin gelişmesinde itici bir güç oluşturmaktadır.

4.3. Türkiye'ye Gelen Yabancı Turistlerin Geldikleri Ülkelere ve Yıllara Göre Değişimi

Türkiye'nin sınır kapılarından giriş yapan yabancıların geldikleri ülkeler; uluslararası ilişkiler, küresel ve ulusal krizler, tanıtım ve pazarlama, gelir ve harcama gibi veriler açısından önemli ipuçları vermektedir. Bu bölümde 1973-2022 yılları arasında Türkiye'ye gelen yabancıların geldikleri başlıca ülkeler ele alınmış ve yer yer liste dışı diğer ülkelere de atıfta bulunulmuştur. Türkiye'ye gelen yabancı turistlerin geldikleri ülkelere göre dağılımı zamansal olarak değişmekte ve sıralamaları farklılaşmaktadır. Bu bağlamda yabancı turistlerin geldikleri ülkelere göre dağılımların zamansal olarak ayrı ayrı dönemler halinde incelenmesinde yarar vardır (Tablo 2).

Türkiye turizminin gelişmeye başladığı 1973 yılında yabancı turistlerin geldikleri ülkeler arasında en yüksek pay %14 ile Amerika Birleşik Devletleri'ne aittir. ABD'den sonra ülkeye turist gönderen ülkeler arasında Avrupa ülkeleri toplamda %48'lik oranıyla öne çıkmaktadır. Türkiye'ye 1970'li yılların başında en fazla turist gönderen Avrupa ülkeleri arasında; Batı Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya, Yugoslavya, Yunanistan, İran, İsveç ve Hollanda öne çıkmaktadır (KTB, 2023). Bu dönemden itibaren Türkiye'ye turist gönderen ülkeler arasında başı çeken Almanya, İngiltere ve Fransa, günümüze kadar sürekli ilk on içinde yer alarak önemini korumuştur (Tablo 2).

1970'li yıllarda ortaya çıkan ulusal, bölgesel ve küresel krizler Türkiye'ye gelen yabancı turist sayısını doğrudan etkilerken geldikleri ülkeler itibarıyla de bazı dalgalanmalar görülmüştür. Sözgelimi, 1974 Kıbrıs Barış

Harekâtı öncesinde 1973 yılında Yunanistan'dan gelen turist sayısı 41 bin iken, 1974 yılında 30 bine ve 1975 yılında da 29 bine düşmüştür (KTB, 2023). Bu yıllarda küresel düzeyde yaşanan iki petrol krizi olan 1974 ve 1980 krizleri, ülke ekonomilerini olumsuz yönde etkilediği için turistik talepte de belirli oranda azalmalara neden olmuştur. 1974 Ekonomik Krizini yakından deneyimleyen bazı ülkelerden Türkiye'ye gelen yabancı turistlerin sayısında bir önceki yıla göre büyük bir azalma görülmüştür. Bu ülkeler arasında; ABD 182 binden 79 bine, Batı Almanya 171 binden 139 bine, İngiltere 100 binden 65 bine, Fransa 93 binden 64 bine ve İtalya 82 binden 44 bine düşen yabancı turist sayılarıyla öne çıkmaktadır (Tablo 2).

Tablo 2. Türkiye'ye En Fazla Yabancı Turist Gönderen Ülkelerin Yıllara Göre Değişimi (% , 1973-2022)*
Table 2. Temporal Change of Countries Sending the Most Foreign Tourists to Turkey (% , 1973-2022)*

1973	%	1983	%	1993	%	2003	%	2013	%	2022	%
ABD	14	ABD	12	BDT	18	Almanya	24	Almanya	14	Almanya	13
B. Almanya	13	B. Almanya	10	Almanya	17	Rusya	9	Rusya	12	Rusya	12
Fransa	8	Yunanistan	8	İngiltere	7	İngiltere	8	İngiltere	7	İngiltere	8
İngiltere	8	Suriye	6	Bulgaristan	6	Bulgaristan	7	Gürcistan	5	Bulgaristan	7
İtalya	6	Fransa	6	Romanya	5	Hollanda	7	Bulgaristan	5	İran	5
Yugoslavya	6	İngiltere	5	Fransa	5	İran	4	Hollanda	4	Hollanda	3
Yunanistan	3	Bulgaristan	4	ABD	4	Fransa	3	İran	3	İrak	3
İran	2	Avusturya	4	Hollanda	3	Yunanistan	3	Fransa	3	Polonya	3
İsveç	2	Yugoslavya	4	Avusturya	3	Avusturya	3	ABD	2	ABD	2
Hollanda	2	İtalya	3	Yugoslavya	3	İsrail	2	Ukrayna	2	Fransa	2
On Ülke	64		62		71		70		57		58
Diğerleri	36		38		29		30		43		42

* % değerler yuvarlaklaştırılarak yazılmıştır.

Kaynak: KTB, 2023

Türkiye'ye turist gönderen ülkelerde gözlenen niceliksel azalmalarda, turizmi etkileyen kriz ve sorunların yanı sıra ülkenin turizm stratejileri ve politikaları da önemli rol oynamaktadır. Türkiye turizm stratejilerinde turist tipolojileri ve geldikleri ülkelere yönelik değerlendirmelerin yapılmaması veya eksik kalması önemli bir eksikliktir. Örneğin, 1973 ile 1977 yıllarını kapsayan Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında Türkiye turizm pazarı hakkında bir açıklama ve değerlendirme yapılmamıştır (DPT, 1972). Benzer şekilde Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983) Turizm ÖİK Raporunda da pazarlama politikası ve hedeflenen ülkeler açıklanmamıştır (DPT, 1978).

1980'li yılların başında yabancı turistlerin geldikleri ülkeler arasında B. Almanya, Yunanistan, Suriye, Fransa, İngiltere, Bulgaristan, Avusturya, Yugoslavya ve İtalya ilk sıraları paylaşmıştır. Türkiye turizmini 1980'lerin başında etkileyen en önemli gelişmeler arasında uluslararası sermayenin teşvik edilmesi, döviz ticaretinin yasal hale gelmesi, yurt dışına çıkışların kolaylaştırılması, yolcuların yanlarında götürebilecekleri döviz miktarının artması ve 1982 yılında yürürlüğe konan Turizm Teşvik Yasası öne çıkmaktadır. Ayrıca bu yıllarda hükümetin turizm sektörüne dayalı bir büyüme politikasını benimsemesi, pazar ekonomisine geçiş döneminde devletin üst yapı yatırımlarından çekilmesi ve özelleştirmeler gündeme gelmiştir (Demir, 2010). Bu dönemdeki bir başka önemli gelişme Turizm Bakanlığı tarafından turizmde yeni imaj oluşturma çalışmalarında çeşitli tanıtım malzemelerinin hazırlanması, 21 ülkede tanıtım bürolarının açılması ve fuarlara katılımların artması Türkiye'ye turist gönderen ülkelerin artmasını sağlamıştır. Kısacası turizmde öncelikler yapısal değişim kararları almak ve tanıtıma yoğunlaşmak üzere bir değişim geçirmiştir. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'ndaki (1985-1989) turizmle ilgili politikalarda "OECD ve OPEC ülkelerinin yanı sıra Balkan ve Üçüncü Dünya Ülkeleri ile turistik ilişkiler geliştirecektir" görüşünün yer alması, pazar ülkelerini çeşitlendirmeye önem verilmeye başlandığının bir göstergesidir. (DPT, 1985). Böylece bütün bu politikaların ve uygulamaların farklı ülkelerden dış talebi çekmeye hizmet ettiği söylenebilir. Ne var ki 1993 yılı istatistiklerine göre istenen çeşitlenme tam olarak gerçekleşememiş, Avrupa pazarının üstünlüğü devam etmiştir (Tablo 2).

Türkiye turizminin gelişme ivmesinin arttığı 1990'lı yıllarda meydana gelen sosyo-ekonomik ve siyasal gelişmeler, turist gönderen yabancı ülkelerin sıralamalarında ve oranlarında değişimler yaşanmasına neden olmuştur. Örneğin SSCB'nin dağılmasından sonra kurulan Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) 1993 yılında ilk sıraya yerleşmiş, BDT'nin kurucusu Rusya ise ilerleyen yıllarda ilk sıralara yükselmiştir. 1990'lı yılların başında yabancıların geldikleri ilk on ülke BDT, Almanya, İngiltere, Bulgaristan, Romanya, Fransa, ABD, Hollanda, Avusturya ve Yugoslavya olarak sıralanmıştır (Tablo 2). 1990-1991 yıllarında meydana gelen Körfez

Savaşı'nın Türkiye'ye yakın bir bölgede gerçekleşmesi nedeniyle bazı ülkelerden gelen turistlerin sayılarında bir azalma olmuştur. Sözelimi 1990 yılında AB ülkelerinden gelenler 2,7 milyon turist iken 1991 yılında 1,7 milyona düşmüş, Fransa, İtalya, İspanya, Avusturya, Belçika ve İsveç gibi ülkelerden gelenler %50 civarında eksilmiştir (KTB, 2023).

1980'lerden itibaren Yugoslavya'nın dağılma sürecinde yaşanan iç karışıklıklar yüzünden (Ayaz, 2016) bu ülkeye gidemeyen turistler, mekânsal tercihlerini Türkiye başta olmak üzere diğer ülkelere yöneltmişlerdir. 1990'lı yılların pazarlama stratejileri arasında turizm türlerinin çeşitlendirilmesi, kitle turizminin yanı sıra alternatif turizme ve özel ilgi turlarına yönelik pazarlara yoğunlaşılması, İngiltere, Fransa, Almanya gibi geleneksel pazarlara ilaveten Japonya, Amerika, Kanada, Asya Pasifik Bölgesi, BDT ve Körfez ülkelerindeki tanıtım faaliyetlerine hız verilmesi önemli stratejiler olmuştur (Demir, 2010). Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1990-1994); Akdeniz ülkeleriyle rekabet edebilme gücüne kavuşabilmek amacıyla uygulamaya konan "her şey dahil" sistemi, 1990'lı yılların sonlarından itibaren birçok ülkeden gelen turist sayılarının yükselmesinde önemli rol oynamıştır (DPT, 1989).

Türkiye turizmini 1990'lı yıllarda etkisi altına alan ekonomik krizler, siyasi gelişmeler ve Gölcük depremi, belli ülkelerden gerçekleşen yabancı turist akışı ve bazı ülkelerden gelen yabancı turist sayılarında birtakım dalgalanmalar yaşanmasına neden olmuştur. Sözelimi İngiltere'den ülkemize gelen yabancı turist sayısı, bölücü terör örgütü tarafından ülkenin çeşitli illerinde gerçekleştirilen terör saldırılarının yoğunluk kazandığı 1990'lı yıllarda %20 oranında azalmıştır (Yeşiltaş vd., 2008). Sözü edilen terör örgütü liderinin 1999 yılında yakalanması, Türkiye ile bazı ülkeler arasındaki uluslararası gerilimler yaratmış, bu sebeple yabancı turist sayısı 1998 yılında 10,4 milyondan 1999 yılında 7,4 milyona gerilemiştir (Şekil 1). Küresel ve bölgesel ölçekte birçok ülkenin ekonomik yapısını derinden etkileyen 1994, 1997, 2000 ve 2001 ekonomik krizleri ise uluslararası hareketlerde çıkış ve varış ülkelerini olumsuz etkilenmiştir (Papatheodorou vd., 2010). Özellikle uluslararası turizm hareketini yavaşlatan 1997 ekonomik krizinin Türkiye turizmine etkisi 1998 yılından itibaren görülmeye başlamış, bu dönemde önemli pazar ülkelerinden Almanya ve Rusya'dan gelen turist sayısında keskin bir düşüş yaşanmıştır. Ayrıca ülke siyasetinde meydana gelen gelişmeler, bazı ülkelerin Türkiye'ye gitmek isteyen vatandaşlarına seyahat uyarıları ve kısıtlamalarında bulunmasına neden olmuştur. Örneğin bölücü terör örgütü liderinin 1998 yılında yakalanarak yargılanması sürecine karşı bir tutum sergileyen İtalya'dan Türkiye'ye gelen turistlerin sayısı, bir önceki yıla kıyasla yaklaşık %70 azalmıştır (Ayaz, 2016; Yakut-Aymankuy, 2001; Kesimli; 2011). 1999 yılında meydana gelen Kocaeli-Düzce depremi turizm sektörünü dönemsel olarak durma noktasına getirmiş, Deprem sonrasında İstanbul başta olmak üzere afetten etkilenen illere yönelik %40'lık talep azalması meydana gelmiştir (Demir, 2010). Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000) Turizm ÖİK Raporunda kıta ötesi havayolu şirketleriyle iş birliğinin geliştirilmesinin, Batı Avrupa ülkeleri ile Karadeniz'e kıyısı olan Romanya ve Bulgaristan'la ortak tur programlarının düzenlenmesinin yararlı olacağı ifade edilmiştir. Bu raporda geçmiş raporlardan farklı olarak pazar ülkeleri ve talepte yaşanan küresel değişimler ile turist beklentileri oraya konulmuştur. Türkiye'nin yöneleceği "klasik", "yeni" ve "potansiyel" pazarlar ilgili raporda şu şekilde ifade edilmiştir:

- *Avrupa, Türkiye için korunması ve geliştirilmesi gereken birinci derecede önemli geleneksel pazardır. Türkiye'nin Avrupa ve "Orient" imajı, daha ucuz olması, batı kültürünün çıkış noktası, bölgede istikrar unsuru, laik demokratik ülke imajı, bölgesel iş birliği içine girmiş olması (Türkiye-Mısır-İsrail), Avrupa'ya yönelik talep düşüşünden pay alma olanağı (Asya-Pasifik'e kayan talebin ülkemize yönlendirilmesi).*
- *ABD ve Kanada, kıta ötesi pazar olarak Türkiye için potansiyel taşımaktadır.*
- *Japonya ve Doğu Asya-Pasifik'teki ülkeler (Dört Kaplan: G. Kore, Singapur, Tayvan, Hong Kong) önemli bir potansiyel pazar olarak görülmelidir.*
- *Ortadoğu ve Arap ülkeleri son yıllarda başta İsrail olmak üzere Ürdün ve Mısır gibi ülkelerden Türkiye'ye giderek artan ve değerlendirilmesi gereken bir ilgi mevcuttur.*
- *Turizm Bakanlığınca yurtdışında kısa bir süre önce faaliyete geçirilmiş bulunan yeni bürolardan çoğunun kıta ötesi pazarlarda "Los Angeles, Ottawa, Sidney, Singapur" açılmış olması söz konusu pazarlara verilen önem bakımından olumlu bir atılımı ifade etmektedir (DPT, 1995).*

21. yüzyılın ilk yıllarıyla birlikte yabancı turistlerin geldikleri ülkeler arasında Almanya, Rusya, İngiltere, Bulgaristan, Hollanda, İran, Fransa, Yunanistan, Avusturya ve İsrail öne çıkmaktadır. Yugoslavya'nın 1980-2000 arasında iç çatışmalar sonucunda yedi ülkeye bölünmesinden dolayı istatistiklerde yer almaması, BDT yerine Rusya'nın istatistiklerde adının geçmesi, ayrıca Türkiye'nin iç siyaseti ve uluslararası ilişkilerinde yaşanan değişimler ve krizler, bazı ülkelerden gelen turist sayısında dönemsel düşüşlere yol açmıştır. 11 Eylül 2001 tarihinde ABD New York'taki İkiz Kulelere yapılan terör saldırısı, uluslararası turist hareketlerini derinden etkilemiştir. Sözelimi, ABD'den Türkiye'ye gelenlerin sayısı 2000 yılında 515 binden 2002 yılında 247 bine düşmüştür (KTB, 2023). Türkiye'nin ekonomik krize girdiği 2001 yılında ise Avrupa ülkelerinden gelenlerin sayısı döviz kurlarındaki artışa bağlı olarak bir artış göstermiştir (Göçen vd.,2011).

Dünya'da kuş gribi salgınının yaşandığı 2003 yılında, Türkiye'ye turist gönderen ülkelerde ve turist sayılarında önemli değişimler meydana gelmiştir. Bu ülkeler arasında Finlandiya'dan gelen yabancı turistlerde bir önceki yıla kıyasla %64 oranında azalma görülürken bu ülkeyi Polonya (%32), Japonya (%28), Danimarka ve Portekiz (%26), Çek Cumhuriyeti (%23), Yeni Zelanda (%20), Lüksemburg (%18), Fransa (%10) ve Almanya (%4) takip etmiştir. Ardından bu salgının 2006 yılında Türkiye'de görülmesi üzerine yine turist sayılarında belirli azalmalar görülmüştür. Kuş gribi salgınıyla birlikte Türkiye'ye turist gönderen ülkeler arasında en belirgin azalmalar; Bulgaristan (%27), Hollanda (%20), Almanya (%11), İran (%10), Fransa (%6) ve İngiltere'de (%4) meydana gelmiştir (Göçen, vd.,2011). 29 Ocak 2009 tarihinde İsviçre'nin Davos kentinde düzenlenen Dünya Ekonomik Forumunda Türkiye ve İsrail arasında yaşanan siyasi krizi, İsraili turistlerin bir sonraki yılda %30 oranında azalmasına neden olmuştur (KTB, 2023).

1929 Dünya ekonomik krizinden sonra en büyük ekonomik kriz olarak adlandırılan 2009 ekonomik krizi turizm sektörünü de derinden etkilemiştir. Ekonomik kriz 2007 yılında ABD'de başlamış ve 2008 yılının ikinci çeyreğinde küresel kriz haline dönüşmüştür. Birçok ülkeyi derinden etkileyen ekonomik krizler; tüketicilerin harcamalarını azaltmasına yol açmış, bu durum turistik talebin düşmesine ve yatırımların yavaşlamasına sebebiyet vermiştir (Göçen, vd., 2011). Bu nedenle 2008'de 919 milyon olan uluslararası turist sayısı 2009 yılında ekonomik krizin etkisiyle 880 milyona gerilemiştir (Başer ve İnce, 2022).

Bir başka konu ise “*Turizm Gelişim Koridorları*”nın oluşturulmasıdır. Bu sayede mekânsal olarak turizmin bölgeselleşmesi engellenerek ülke bütününe dağılması hedeflenmiştir (Baykal, 2015). Anlaşıldığı üzere hem turizmin mevsimlik ve coğrafi dağılışındaki eşitsizliği iyileştirmek için turistlerin turistik ürün tercihleri dikkate alınacak hem de bu ürünler ne kadar çok çeşitlendirilirse farklı pazarlara ulaşılacak ve daha fazla turistin ülkeye gelmesinin sağlanacağı görüşü doğmuştur. Sekizinci beş yıllık kalkınma planında, Türkiye toplam turizm pazar payının % 85'ini oluşturan Avrupa pazarının korunması ve geliştirilmesi, Doğu Asya-Pasifik bölgesi ve özellikle Çin'e özel bir önem verilmesi, ayrıca gelecek 25 yıllık dönemde Orta Doğu ülkelerindeki turistlerin seyahat potansiyelinden yararlanılması üzerinde durulmuştur. Fransa, İtalya ve İspanya'nın tarih ve kültüre meraklı pazar dilimlerine sahip olduğuna da dikkat çekilmiştir (DPT, 2001).

2013 yılında Türkiye'ye giriş yapan yabancı turistlerin geldikleri ilk on ülke sırasıyla Almanya, Rusya, İngiltere, Gürcistan, Bulgaristan, Hollanda, İran, Fransa, ABD ve Ukrayna'dır (Tablo, 2). 2008 yılından itibaren Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın belgeli konaklama tesislerine vermeye başladığı “*Yeşil Yıldız Eko-Etiketleme*” ve 1993 yılında başlayan “*Mavi Bayrak Kampanyası*” dış talebi etkileyecek önemli gelişmelerden biri olmuştur (Kalkınma Bakanlığı, 2014). 2014 yılında turizm sektöründe tarihi zirve noktasına ulaşılrken; yakın bölgelerde meydana gelen gelişmeler, terör olayları ve göçmen krizinden dolayı turizm gelirleri ve gelen turist sayısında dalgalanmalar gözlenmiştir. Söz konusu gelişmelerin yanı sıra Türkiye'nin başlıca kaynak pazarı olan ülkeler ile olan siyasal ilişkilerde yaşanan sorunlar da turizm sektörünü olumsuz yönde etkilemiştir.

2015 yılında Rusya ile yaşanan uçak krizi ve gelişmiş ülkelere Türkiye'ye yönelik seyahat uyarıları sonrası yasakların getirilmesi ile 2016 yılında en büyük kaynak pazarımızda düşüş gerçekleşmiştir (Köşker, 2017). 2014 ve 2015 yıllarında ikinci kaynak pazar durumundaki Rusya'nın payı Türkiye'ye yönelik uygulanan seyahat engelleri nedeniyle 2016 yılında %3,4'te kalmıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Rusya'da kaybedilen pazarın başka ülkelerle telafi edilmesi ve dünyada oluşturulmaya çalışılan “güvensiz ülke” imajının bu destekle giderilmesi amacıyla hareketle 2015 yılında tarifersiz uçuşlar için sağladığı destekleri devam ettirmektedir. Ayrıca bu dönemde Türkiye hava sahasını ihlal eden Rus savaş uçağının düşürülmesi nedeniyle Türkiye-Rusya ilişkileri gerginleşmiş, ülkeye gelen Rus turist sayısı 2015'te 3,6 milyon iken 2016 yılında 866 bin seviyesine gerilemiştir (Şahin vd., 2017).

2018 yılında önceki yıllardan farklı olarak kayıp yaşanan veya Almanya, Belçika, Çin, Danimarka, Endonezya, Finlandiya, Fransa, Güney Kore, Hindistan, Hollanda, İngiltere, İsveç, Japonya, Malezya ve Norveç gibi yeni açılmak istenen pazarlarda destekleme oranı %20 seviyesinde artırılmıştır. Uçuş desteğine benzer şekilde 2017 yılının son çeyreğinde kruvaziyer desteği de uygulamaya konmuştur (Kalkınma Bakanlığı, 2014), Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2014-2018) Turizm ÖİK Raporunda da bir önceki dönem planı değerlendirilirken pazar ülkelerde Türkiye'nin turizm imajında bir bütünlük sağlanmadığı, Türkiye imajının bir Orta Doğu ülkesinden deniz-güneş-kum üçlüsünün bulunduğu bir tatil beldesine kadar çok geniş bir yelpazede değiştiği, karma ülke imajı sorununun devam ettiği vurgulanmıştır (DPT, 2014).

Yürürlükteki son kalkınma planı olan On Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında (2019-2023) Turizm ÖİK Raporunda (Kalkınma Bakanlığı, 2018), bir önceki plan dönemi değerlendirilirken Türkiye'nin dünyada yükselen pazar konumunda olduğu medikal turizm, termal turizm ve ileri yaş-engelli turizmi alanlarındaki hizmet kalitesinin yükseltilerek rekabet gücünün artırılmasını amaçlayan “Sağlık Turizminin Geliştirilmesi Programı”na yer verilmiş, ancak mali kaynaklar bütüncül bir bakış açısı ile yönetilmediğinden alternatif turizm türleri yeterince geliştirilememiştir. Bir başka sorun, turizm hareketliliğinin kıyı alanları dışına taşınması ile mevsimselliğin azaltılmasına hizmet edecek destinasyon yönetimine geçilememiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2018). Son kalkınma planının Turizm ÖİK Raporunda ise 2033 yılı hedeflenerek “Turizmi on iki aya ve tüm coğrafi bölgelere dengeli bir biçimde yayarak bölgesel kalkınmaya katkı sağlamak” stratejisi yaklaşık otuz yıldan bu yana güncelliğini koruyarak 2033’e kadar uzatılmıştır. Bu yaklaşımın turistik talebe yansımaları farklı profillere sahip çeşitli turizm pazarlarından turistlerin Türkiye’yi tercih etmesini sağlayacağı öngörülmektedir. Öyle ki aynı planın 2023 hedefinde mevcut pazarları korumanın yanı sıra gelişen pazarlara odaklanma stratejileri öne çıkmaktadır. Adı geçen planda pazarı çeşitlendirmeye yönelik yapılması gereken düzenlemeler arasında; düzenli pazar analizleri yapılarak, tanıtım faaliyetlerinin bu analiz sonuçlarına göre şekillendirilmesi, tanıtım ve pazarlamada dijitalleşmenin teşvik edilmesi, pazar çeşitliliğinin sağlanması, Çin, Japonya ve Hindistan gibi Asya Pasifik ülkeleri başta olmak üzere, yeni geliştirilecek pazarlardaki üst ve orta gelir düzeyindeki yabancı turistlere yönelik tanıtım ve pazarlama stratejilerinin pazar ülke özellikleri dikkate alınarak yapılması karara bağlanmıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2018). 2022 yılı istatistiklerine bakarak pazarla ilgili hedeflerin ne kadar başarılı olduğunu görmek mümkün olacaktır.

Türkiye’ye turist gönderen ülkelerin 2022 yılındaki konumları incelendiğinde; Almanya, Rusya, İngiltere, Bulgaristan, İran, Hollanda, Irak, Polonya, ABD ve Fransa’nın öne çıktığı görülmektedir (Tablo 2). Türkiye’nin uluslararası turizm hareketliliğinde Avrupa pazarının korunduğu, Uzakdoğu ve Pasifik ülkelerinde hedeflenen pazarlara ulaşamadığı anlaşılmaktadır. Örneğin Hindistan’dan 231 bin, Çin’den 89 bin, Güney Kore’den 100 bin ve Malezya’dan yalnızca 89 bin turist 2022 yılında ülkemize giriş yapmıştır (KTB, 2023). Son yıllarda küresel ölçekte tüm ülkeleri derinden etkileyen, COVID-19 pandemisi; birçok ülkeden Türkiye’ye gelen yabancı turist sayısında %30 ile %70 oranında düşüşler yaşanmasına neden olmuştur. Türkiye’ye turist gönderen ülkelerin 2019 ve 2020 yıllarında gönderdiği turist sayısındaki değişimler arasında; Almanya 5,0 milyondan 1,1 milyona, Rusya 7,0 milyondan 2,1 milyona, İngiltere 2,5 milyondan 820 bine, Hollanda 1,1 milyondan 271 bine, İran 2,1 milyondan 385 bine, Fransa 875 binden 311 bine gerilemeler öne çıkmaktadır (Başer ve İnce, 2022). Şüphesiz burada küresel salgının etkisi en ağır şekilde hissedilmiştir.

Cumhuriyetin ikinci yüzyılındaki turizm politikalarına kaynaklık eden Türkiye Turizm Stratejisi 2023’te turizm sektörünün güçlendirilmesine yönelik tanıtım ve pazarlama stratejileri içinde üç madde öne çıkmaktadır: “Avrupa ülkelerindeki pazar payı sürdürülebilir turizm ürünlerinin tanıtımıyla artırılacak; hızla büyüyen Doğu Asya Pasifik bölgesi ve özellikle Hindistan ve Çin’e özel önem verilecek; Ortadoğu, İran ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri için özel tanıtım kampanyaları düzenlenerek pazar payı artırılacaktır” (KTB, 2007). Bir başka ifadeyle Cumhuriyetin ikinci yüzyılı için turizm pazarlarının çeşitlendirilmesi stratejisi benimsenmiştir. Bu stratejik planda Cumhuriyet’in ikinci yüzyılında Türkiye turizminin gelişimini sürdürmesi için destinasyonların tanıtımının artırılması, iç ve dış turizm pazarlarına entegrasyonun sağlanması, alternatif turizm ve sosyal turizmin geliştirilmesi, altyapı ve üstyapı yatırımlarının artırılması, ulaşım ağlarının çeşitlendirilmesi ve turizmi tüm yıla yayarak farklı mekânları turizme kazandırmaya yönelik hedefler belirlenmiştir (Emekli, 2016; Mengü, 2018).

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Türkiye’de turizm, planlı dönemin başından itibaren devletin politik tercihleri doğrultusunda geçmiş yıllara oranla daha fazla önem verilen bir gelişme sürecine girmiştir. Planlı dönemin 1963-1982 yılları arasında devletin turizmde öncü olduğu “birinci dönem” ve 1982’den günümüze süregelen “liberalleşme dönemi” olmak

üzere iki alt dönemde gelişim göstermiş ve ilgili planlarda yerini almıştır. İlk dönemde turizm politikasının temel hedefi, döviz gelirlerini artırmak, turizm gelirleriyle ödemeler dengesine katkıda bulunmak, yeni iş alanları yaratmak ve Türk vatandaşlarına tatil olanakları sağlamaktır. İkinci dönemde turizm sektörü en hızlı gelişmeyi 1980-1990 yılları arasında yaşamış, bu dönemde turistik arz kaynakları ve altyapı yatırımlarının desteklenmesi stratejilerine bağlı olarak konaklamanın desteklenmesi ile toplam yatak sayısı 56 binden 173 bine ulaşmış, yabancı turist sayısı ise 1,2 milyondan 5,3 milyona yükselmiştir (DPT, 2007).

Türkiye'ye yönelik uluslararası turizm hareketleri, 1973 ile 2022 yılları arasında sosyo-ekonomik ve siyasal boyutta çeşitli krizleri deneyimlemiş ve buna bağlı olarak ülkeye gelen yabancı turist sayısında dönemsel olarak bazı dalgalanmalar meydana gelmiştir. Buna rağmen Türkiye turizminin uluslararası turizm pazarından aldığı pay istikrarlı olarak artmıştır (UNWTO, 2023). Türkiye'ye gelen yabancı turistlerin yıl içindeki dağılışı eşit olarak dağılmamakta, yaz aylarının ağırlığı kıyı turizminin hala egemen olduğunu kanıtlamaktadır.

Geçmiş dönemlere kıyasla yabancı turist akışının aylara göre dağılışında meydana gelen en önemli değişim, ilkbahar ve sonbahar ayları payının 21. yüzyıl itibarıyla artmaya başlamasıdır. Bu değişimde turizm türlerini çeşitlendirme politikasının etkili olduğunu söylemek zordur. Bunun yerine, konaklama tesislerinin ve ulaşım sektörünün yüksek sezon dışı fiyat düşürme kampanyaları, taksitli ödeme olanakları, Türk parasının dünyada değer kaybederek turizmin ucuzlaması, yabancılara konut satılması, her şey dahil sistemin gelişmesi, ekonomik alternatifler arayan genç-yaşlı yabancı turist sayılarının artmasına neden olurken kruvaziyer gemilerinin bahar aylarında ülkenin çeşitli limanlarına uğramaları, turist istatistiklerindeki farklı yaklaşımların (günübirlikçi ve transitlerin turist sayılması) bu süreci etkilediği görülmektedir.

Türkiye turizmini olumsuz yönde etkileyen önemli sorunlardan biri de yabancı turist tipolojilerinde görülen değişimlerdir. Farklı ülkelerden ülkemize gelen turistlerin önemli bir bölümünün sosyo-ekonomik açıdan alt-orta gelir seviyesine sahip olması; doğal çevre ve ekoloji üzerindeki baskının artması, kıyılardaki yapılaşma ve mekân tüketiminin belirginleşmesi gibi sorunlara neden olmakta ve Türkiye turizminin gündemini etkilemektedir.

Türkiye turizminde 1970'li yıllardan itibaren oda ve yatak sayısı ile konaklama tesislerinin niceliksel gelişimini önceleyen arz odaklı stratejiler; doğal afet, salgın hastalık, savaş ve çatışmalar ile siyasi gerilimler nedeniyle turist talebinin azaldığı dönemlerde bu tesislerin âtil kalmasıyla başarıya ulaşmamıştır. Ülkemizin özellikle güneybatı kıyılarında yoğunlaşan kıyı turizmindeki aşırılaşmanın azaltılması amacıyla turizm faaliyetlerini Anadolu'nun bütününe yayma politikalarının kontrollü bir biçimde yapılması ve dinamik bir yapı sunan turist talebinin dikkate alınarak stratejilerin geliştirilmesi gerekmektedir. Turizmin potansiyel gelişme bölgeleri olarak ifade edilen Doğu Karadeniz, Güneydoğu Anadolu, Doğu Akdeniz ve İç Anadolu'daki turizm destinasyonlarında bu hataların yapılmaması ve arz-talep dengesinin gözetilmesi, bu bölgelerdeki mekânın tüketiminin azaltılması bağlamında son derece önemlidir.

Türkiye'de gelen yabancı turistlerin sınır giriş kapılarına ve vasıta araçlarına göre dağılımı son elli yılda oransal değişimler yaşamıştır (Gürdal vd., 1990). Uluslararası turizm ulaştırmasında 1980'lerden itibaren havayolu taşımacılığı önem kazanmaya başlarken, yabancı turist girişleri de Batı Akdeniz ve Güneybatı Ege'deki havalimanlarına doğru kaymıştır (Doğaner, 1996). Bunun temel nedeni arz-talep dengesine bağlı olduğu kadar, havayolundaki teknolojik gelişmeler, uygulanan fiyat politikası, hizmet kalitesinin yükselmesi ve direkt uçuşların artmasıdır. İstisna olarak İstanbul, en fazla kullanılan havayolu sınır giriş kapısı olsa da Antalya'nın yıllar içindeki payı İstanbul'a rakip olacak derecede artmış, sıralamada iki il ilk iki sırayı paylaşmıştır.

Türkiye'ye giriş yapan yabancı turistlerin büyük bir bölümünün ilk olarak İstanbul'a gelmeleri, daha sonra buradan ülkenin diğer bölgelerine farklı uçuşlarla ulaşmaları dikkat çekici bir bulgudur. Kapadokya, Ürgüp, Göreme, Doğu Karadeniz ve Güneydoğu Anadolu gibi önemli turizm bölgelerinin yabancı turist girişlerinde İstanbul, Ankara, İzmir, Antalya ve Muğla gibi illerin gerisinde kalmasında bu bölgelere yönelik direkt uçuş olanaklarının sınırlı olması etkili olmaktadır. Bir başka ifadeyle Türkiye ulaştırmasında görülen bu sorun, turizm potansiyeli yüksek olan bölgelere doğrudan ulaşamayan yabancı turistlerin ilk olarak İstanbul ve Ankara gibi metropollere gelmelerini zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda turizmin Anadolu bütününe yayma stratejilerinin tam anlamıyla başarıya ulaşmamasında havayolu ulaşımındaki direkt uçuş olanaklarının sınırlı olması ve bu bölgelerdeki havalimanlarının turizm için yetersiz kalmasının etkisinin büyük olduğu söylenebilir.

Türkiye'ye karayoluyla giriş yapan kişilerin önemli bir bölümü "turist" olmanın dışında farklı amaçlarla ülkeye giriş yapan ziyaretçilerdir. Bu gruptakilerin büyük çoğunluğu; yurtdışında çalışan Türkler, Bulgaristan'dan gelen çifte vatandaşlığa sahip vatandaşlar, ticaret ve akraba ziyaretine gelenler ve Türk lirasının hızla değer kaybetmesiyle birlikte alışveriş amacıyla sınırlardan giriş yapan kişileri kapsamaktadır. Ancak yine

de Edirne, Artvin ve Van sınır kapılarından girişlerde turizm amacıyla gelenlerin payı, diğer kara sınır kapılarına göre çok daha fazladır. Son elli yıl içinde kara sınır kapılarından girişlerde iki önemli değişiklikten biri İranlı turistlerin Van'dan, Gürcü ve Rus uyruklu yabancıların Artvin'den giriş sayılarının hızla artmasıdır.

Uluslararası turizm hareketliliğinde Denizyolu taşımacılığının yeri, hava ve karayolu ulaşımının ardından üçüncü sıradadır. Kruvaziyer turizmi, yat turizmi ve Yunan adalarından tarifeli seferlerle gelen yabancıların sayısı, seyahat rotalarının değişmesi ve uluslararası ilişkilerden etkilenerek yıllara göre farklılık taşısa da özellikle kruvaziyer turizmüne yoğun ilgi, İstanbul, İzmir, Kuşadası, Bodrum, Marmaris limanları ve Antalya'yı içine alan tur programlarının artması ile ilişkilidir. Türkiye'ye demiryolu ile gelen yabancı turist son derece azdır. Bu durum teknoloji ve hizmet kalitesi ile yakından ilgili olup yabancılar tarafından çok fazla tercih edilmemesine zemin hazırlamaktadır.

Uluslararası turizm pazarında Türkiye'nin aldığı pay her geçen gün artmakta ve ülkenin ulaştığı turizm pazarında belirli değişimler meydana gelmektedir. Türkiye'de modern anlamda turizmin gelişme ivmesinin artmaya başladığı 1980'li yıllardan 21. yüzyılın başına kadar Avrupa pazarına hitap eden Türkiye turizmi, son dönemlere Ortadoğu ve Güneydoğu Asya ülkelerini hedef alarak sahip olduğu pazarını genişletmeye çalışmaktadır (DPT, 2001).

Dünya Turizm Örgütü, küresel turizm eğilimleri bağlamında Türkiye'nin de içinde bulunduğu Doğu Akdeniz pazarında meydana gelecek büyüme hızının gelecek yıllarda artacağını vurgularken İspanya, Fransa ve İtalya'yla birlikte Türkiye'nin küresel turizm pazarının en az %30'unu oluşturacağını öngörmektedir (UNWTO, 2023). Her ne kadar Türkiye turizm stratejisinde 1980'li yıllardan bu yana "pazarı çeşitlendirmek" önemli bir yere sahip olsa da Avrupa'dan ülkemize yönelik turist talebinde Almanya, Rusya, İngiltere, Fransa ve Hollanda öne çıkmış, bu ülkelerin haricinde yalnızca İran ve ABD'den yabancı turist akışı gerçekleşmiştir. Bu kritik sorun, terör saldırıları, Rusya krizi ve Rusya-Ukrayna savaşı gibi ulusal ve uluslararası kökenli birtakım politik ve askeri krizlerde görüldüğü gibi sektörün büyük kayıplar yaşamasına neden olmaktadır. Türkiye hem rekabet ortamında güçlü olabilmek hem de krizlere karşı durabilmek üzere yeni pazar arayışlarına devam etmelidir. Pazarı çeşitlendirme politikasında halen Uzakdoğu ülkelerine verilen önem korunurken, diğer yaklaşımlardan biri de Türkiye'nin İslam tarihi ve kültürü bakımından eşsiz değerlere sahip olmasıyla "helal turizm" potansiyelinin Arap ülkeleri için kullanılabilirliği yönündedir (Kalkınma Bakanlığı, 2014).

Pazarı genişletmenin, diğer anlatımla farklı ülkelere ulaşmanın yalnızca çeşitli arz çekiciliklerine ve modern tesislere sahip olmak, tanıtım ve uluslararası ilişkilere önem vermekle karşılanamayacağı bir gerçektir. Dünya turizm eğilimlerini yakından izlemenin, turist tipolojilerini iyi tanımanın, hizmette kaliteyi yükseltmenin, güvenlik önlemleri almanın ve dijitalleşmeye uyum sağlamanın artık kaçınılmaz olduğu bilinirken Türkiye'nin de bu yönde önemli adımlar atması, stratejiler oluşturması önem taşırken bu yolda coğrafya ve turizm coğrafyasının holistik yaklaşımlarının önemi ulusal ve uluslararası ölçekte artmaktadır.

Çıkar Çatışması / <i>Conflict of Interest</i>	Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir. <i>The authors declared no conflict of interest</i>
Finansal Destek / <i>funding conditions</i>	Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir. <i>The authors declared that this study has received no financial support</i>
Yazar Katkıları/Author Contributions	Yazarlar/Authors
Çalışmanın içeriği ve tasarımı/ <i>Conception/Design of Study</i>	F. Baykal – G. Emekli – O. Oğan
Metodoloji/ <i>Methodology</i>	F. Baykal – G. Emekli
Veri toplama-oluşturma-iyileştirme/ <i>Data Curation</i>	F. Baykal - O. Oğan
Analiz/ <i>Analysis and interpretation of data</i>	O. Oğan
Görselleştirme/ <i>Visualization</i>	O. Oğan
Yazı taslağı/ <i>Writing - Original Draft</i>	F. Baykal – G. Emekli
Yazma - İnceleme ve Düzenleme/ <i>Writing - Review & Editing</i>	F. Baykal – G. Emekli
Proje yönetimi/ <i>Project administration</i>	F. Baykal – G. Emekli – O. Oğan

REFERANSLAR

- Acar, A. (2017). I. Körfez Savaşı'nın Türk dış politikasına etkisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kütahya.
- Alaeddinoğlu, F. (2007). Van halkının turisti ve turizmi algılama şekli. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 5 (1) , 1-16 . DOI: [10.1501/Cogbil_0000000074](https://doi.org/10.1501/Cogbil_0000000074)
- Alaeddinoğlu, F. & Rol, S. (2020). COVID-19 pandemisi ve turizm üzerindeki etkileri. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Salgın Hastalıklar Özel Sayısı, 233-258.
- Aşan, Z. (2006). Türkiye'ye gelen yabancı turistlerin çeşitli özelliklerinin grafiksel kategorik veri analizi ile incelenmesi, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 17(2), Güz: 153-160.
- Ayaz, N. (2016). Ekonomik krizlerin turizm sektörüne olan etkileri üzerine bir inceleme, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(59), 1360-1371. DOI: [10.17755/esosder.263237](https://doi.org/10.17755/esosder.263237)
- Aymankuy Ş. (2001). Turizm sektöründe kriz yönetimi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (6), 105-118.
- Başer, M. Y. & İnce, E. (2022). Turizmi etkileyen küresel krizler ve kriz döneminde uygulanan stratejiler: 2000-2021 Dönemi. *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(9), 1312-1331.
- Baykal, F. (2015). Uluslararası turizm ulaştırmasının akış yönü ve dağılımı dokusu. *Ege Coğrafya Dergisi*, 24(2), 57-68.
- Batuhan, T. (2020). On birinci kalkınma planında turizm politikaları. *Uluslararası Global Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 77-84.
- Blake, A., & Sinclair, M. T. (2003). Tourism crisis management: US response to September 11. *Annals of tourism research*, 30(4), 813-832. DOI: [10.1016/s0160-7383\(03\)00056-2](https://doi.org/10.1016/s0160-7383(03)00056-2)
- Büyüksalvarcı, A., Şapçılar, M. C. & Bayrakçı, S. (2016). Kalkınma planları kapsamında turizm endüstrisinin değerlendirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, (11), 186-201.
- Can, İ. I. & Emir, O. (2021). Beş yıllık kalkınma planları kapsamında kitle turizmine ve alternatif turizme bakışın değerlendirilmesi. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 125-155. DOI: <https://doi.org/10.37847/tdtd.884687>
- Crouch, G. I. (1994). The study of international tourism demand: A survey of practice. *Journal of Travel research*, 32(4), 41-55. DOI: <https://doi.org/10.1177/004728759403200408>
- Crouch, G. I. (1995). A meta-analysis of tourism demand. *Annals of tourism research*, 22(1), 103-118. DOI: [https://doi.org/10.1016/0160-7383\(94\)00054-V](https://doi.org/10.1016/0160-7383(94)00054-V)
- Demir, Ç. (2010). 1980-2007 Türkiye Turizm Talebinin Ekonometrik Analizi: Zaman Serisi Yaklaşımı, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.
- Doğaner, S. (1996). Türkiye turizm ulaştırması. *Coğrafya Araştırmaları*, (4), 19-45.
- Doğaner, S. (1998). Türkiye ulaşım sistemleri turizm ve çevre ilişkileri. *Coğrafya Dergisi*, 0 (6), - . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/iucogrfya/issue/25055/264520>
- Doğmuş, O. E. (2013). Türkiye'de Turizmin Çeşitlendirilmesi Politikaları: Antalya Örneği ve Manavgat'ta Golf Turizmi Yatırımları. Manavgat Ticaret ve Sanayi Odası. Antalya.
- Doğruoğlu, D. (2021). 1990 ile 2021 yılları arasında yaşanan krizlerin Türkiye turizm sektörüne etkileri. *Turizm Ekonomi ve İşletme Araştırmaları Dergisi*, 3 (1), 96-109.
- DPT, (1963). Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı. T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. Ankara
- DPT (1968). İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı. T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. Ankara
- DPT. (1972). Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977). Ankara, DPT Yayın No: 1272
- DPT. (1978). Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983) Turizm ve Tanıtma Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Ankara, DPT Yayın No: 1529-ÖİK: 225.
- DPT. (1985). Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989). Ankara, DPT Yayın No: 1974.
- DPT. (1989). Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994). Ankara, DPT Yayın No: 2174.
- DPT. (1995). Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000) Turizm Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Ankara, DPT Yayın No: 2416-ÖİK: 475.

- DPT. (2001). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) Turizm Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Ankara, DPT Yayın No: 2589-ÖİK: 601.
- DPT. (2007). Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) Turizm Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Ankara, DPT Yayın No: 2727-ÖİK: 679.
- Emekli, G. (2001). *Bergama'nın turizm coğrafyası ve turizmin sosyo-ekonomik etkileri*. (1.b.) Bergama Belediyesi Kültür Yayınları.
- Emekli, G., İbrahimov, A. & Soykan, F. (2006). Turizmde küreselleşmeye coğrafi yaklaşımlar ve Türkiye. *Ege Coğrafya Dergisi*, 15(1-2), 1-16. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/ecd/issue/4877/66922>
- Emekli, G. (2016). Sürdürülebilir turizmde çeşitlendirmenin önemi: Çeşme-İzmir. TÜCAUM Uluslararası Coğrafya Sempozyumu Bildiri Kitabı, 429-438.
- Emekli, G., Südaş, İ., & Kaba, B. (2022). *Travel motivations and experiences of Turkish solo women travellers*. Contemporary Muslim Travel Cultures: Practices, Complexities and Emerging Issues.
- Göçen, S., Yirik, Ş. & Yılmaz, Y. (2011). Türkiye'de krizler ve krizlerin turizm sektörüne etkileri, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 16(2), 493-509.
- Gülbahar, O. (2009). 1990'lardan günümüze Türkiye'de kitle turizminin gelişimi ve alternatif yönelimler. *Süleyman Demirel University Journal of Faculty of Economics & Administrative Sciences*, 14(1).
- Güney, T. , Göktepe, S. & Kokonaloğlu, H. T. (2022). Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Türkiye turizmine olası etkileri. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 12 (1) , 92-104 . DOI: 10.55024/buyasambid.1102001. DOI: [10.55024/buyasambid.1102001](https://doi.org/10.55024/buyasambid.1102001)
- Güney, İ. & Somuncu, M. (2018). Kuşadası İlçesi'nde turizmin yaşam döngüsü: Mekânsal ve toplumsal öğeler üzerinden bir değerlendirme. *Türk Coğrafya Dergisi*, (71), 101-116 . DOI: [10.17211/tcd.440799](https://doi.org/10.17211/tcd.440799)
- Işık, N. & Efe, G. (2021). Gaziantep'te Suriyeli sığınmacılar ve turizm. *International Review of Migration and Refugee Studies*, 2(1), 35-52. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/irmrs/issue/65227/891775>
- Işık, Ş. & Zoğal, V. (2017). Turizm kentleşmesi kavramı: Antalya örneği. *Ege Coğrafya Dergisi*, 26 (2) , 71-94 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/ecd/issue/33350/371228>
- İncekara, B. , Dördüncü, H. & Özer, O. (2015). Turizm ulaştırmasının denizyolu ulaştırıcılığı yönünden gelişimi. *Journal of Economic Policy Researches*, 2(1), 1-16. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/iuipad/issue/1334/15741>
- Kalkınma Bakanlığı (2014). Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018) Turizm Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Ankara, KB Yayın No: 2859- ÖİK: 713.
- Kalkınma Bakanlığı (2018). On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023) Turizm Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Ankara, KB Yayın No: 3009- ÖİK: 790.
- Kozak, M. A., Evren, S., & Çakır, O. (2013). Tarihsel süreç içinde turizm paradigması. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 24(1), 7-22.
- Köşker, H. (2017). Krizlerin turizm sektörüne etkileri üzerine bir araştırma: 2016 yılı Türkiye örneği, *Akademik Bakış Dergisi*, (62), 216-30.
- KTB (2001). 1990-2000 Turizm İstatistikleri. <https://yigm.ktb.gov.tr/tr-249709/yillik-bultenler.html>
- KTB (2007). Türkiye Turizm Stratejisi 2023, Eylem Planı-2007-2023. Ankara, Yayın No: 3085.
- KTB (2023). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Sınır İstatistikleri <https://yigm.ktb.gov.tr/TR-249709/yillik-bultenler.html>
- Lim, C. (1997). Review of international tourism demand models. *Annals of tourism research*, 24(4), 835-849. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0160-7383\(97\)00049-2](https://doi.org/10.1016/S0160-7383(97)00049-2)
- Maviş, F., Ahıpaşaoğlu, H.H. & Kozak, N. (2002). *Genel turizm bilgisi*, Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir.
- McKercher, B., & Lew, A. A. (2004). Tourist flows and the spatial distribution of tourists. A companion to tourism, 36-48. DOI: <https://doi.org/10.1002/9780470752272.ch3>
- Mengü, C. (2018). Türkiye'nin 2023 turizm hedefi ne olmalı? *Social Sciences Studies Journal*, 3(12), 116-119. DOI : [10.26449/sss.283](https://doi.org/10.26449/sss.283)
- Oğan, O. & Emekli, G. (2022). COVID-19 ile değişen müze deneyimlerinin turizm coğrafyası yaklaşımıyla değerlendirilmesi: Dünya'dan ve Türkiye'den örnekler, *Ege Coğrafya Dergisi*, 31(2), 337-353. DOI: [10.51800/ecd.1175873](https://doi.org/10.51800/ecd.1175873)

- Öksüz, B., & Batu, M. (2017). Kriz iletişimi ve turizm: 2016 yılı terör saldırıları. *Egemia*, (1), 85-108.
- Özgüç, N. (2007). *Turizm Coğrafyası*. İstanbul: Çantay Kitabevi. Ankara.
- Paksoy, P., & Çolakoğlu, N. (2010). *Ekonomik kriz dönemlerinde turizm ve seyahat endüstrisinin tutumu*. In International Conference on Eurasian Economies 344-350.
- Papatheodorou, A., Rosselló, J., & Xiao, H. (2010). Global economic crisis and tourism: Consequences and perspectives. *Journal of Travel Research*, 49(1), 39-45. DOI: <https://doi.org/10.1177/0047287509355327>
- Polat, S. (2016). Türkiye'nin turizm politikalarının beş yıllık kalkınma planları ve Türkiye turizm stratejisi 2023 kapsamında incelenmesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Richards, G. (2014a). Creativity and tourism in the city. *Current Issues in Tourism*, 17(2), 119-144. DOI: [10.1080/13683500.2013.783794](https://doi.org/10.1080/13683500.2013.783794)
- Richards, G. (2014b). *The new geographies of tourism: space, place and locality*. Wageningen University.
- Ritchie, B. W. (2009). *Crisis and disaster management for tourism*. Multilingual Matters. Channel View Publications.
- Song, H., Witt, S. F., & Li, G. (2008). *The advanced econometrics of tourism demand*. Routledge.
- Soyak, M. (2013). Uluslararası turizmde son eğilimler ve Türkiye'de turizm politikalarının evrimi. *Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (4), 1-18.
- Soykan, F. (2003). Kırsal turizm ve Türkiye turizmi için önemi. *Ege Coğrafya Dergisi*, 12(1).
- Şahin, E., Konak, F., & Karaca, S. S. (2017). Türkiye ve Rusya arasındaki "uçak krizinin" Borsa İstanbul gıda, içecek ve turizm endeksleri üzerine etkisi, *Business and Economic Research Journal*, (3), 473-385
- Südaş, İ. & Mutluer, M. (2010). Daha iyi bir hayata doğru: "yaşam biçimi göçü". *Ege Coğrafya Dergisi*, 19 (1), 31-47. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/ececd/issue/4873/66900>
- TURSAB. (2020). COVID-19 Sürecinde Türkiye ve Dünya Turizmi Değerlendirmesi. Türkiye Seyahat Acentaları Birliği. Ankara.
- Tümertekin, E. & Özgüç, N. (1997). *Beşerî coğrafya: insan. kültür. mekân*. Çantay Kitabevi.
- UNWTO. (2020). Tourism back to 1990 levels as arrivals fall by more than 70%. <https://www.unwto.org/news/tourism-back-to-1990-levels-as-arrivals-fall-by-more-than-70%>
- UNWTO. (2023). Global and Regional Tourism Performance, Madrid. <https://www.unwto.org/tourism-data/global-and-regional-tourism-performance>
- Williams, S. W. (2002). *Tourism geography*. Routledge.
- Yasak, Ü., & Oğan, O. (2019). Foça'da (İzmir) turizm potansiyelinin swot analizi yöntemiyle değerlendirilmesi. İçinde USOBAK 4. International Research Congress on Social Sciences. 11-13 Eylül 2019. 74-85.
- Yeşiltaş, M., Öztürk, İ. & Türkmen, F. (2008). Terör faaliyetlerinin turizm sektörüne etkilerinin çözüm önerileri perspektifinde değerlendirilmesi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 175-189.
- Yıldız, Ö. & Işıldar, P. (2020). 2016 Türkiye turizm krizi üzerine bir inceleme. *Journal of Yaşar University*, (15), 407-425. DOI: <https://doi.org/10.19168/jyasar.628389>
- Zayım, M., Bayartan, M. & Kahraman, M. (2022). Değişen turizm algısında kamp/karavan turizmi: Demre örneği. *Coğrafya Dergisi*, (45), 215-227.
- Zoğal, V. & Baykal, F. (2020). Geçmişten geleceğe Akdeniz ülkelerinde turizm. *Coğrafya Dergisi*, (41) , 255-270 . DOI: [10.26650/JGEOG2020-0071](https://doi.org/10.26650/JGEOG2020-0071)
- Zoğal, V., Domènech, A. & Emekli, G. (2022). Stay at (which) home: second homes during and after the COVID-19 pandemic. *Journal of Tourism Futures*, 8(1), 125-133.

COĞRAFYA ARAŞTIRMALARINDA DOĞAL ÇEVRE BİLEŞENLERİNİN ANALİZİ ÜZERİNE GENEL BİR DEĞERLENDİRME

A General Evaluation on the Analysis of Natural Environment Components in Geographical Research

Asaf KOÇMAN

*Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü
Emekli Öğretim Üyesi
İzmir-Türkiye
asaf.kocman@gmail.com*

Abstract

The environment is an area that includes a part of the earth surface shows certain characteristics with its landscape and contains social, economic and cultural elements belonging to human beings. This area basically has a pattern determined by the elements defined as natural environmental components. Natural environmental components are an ecological system consisting of the following elements: Geological structure including various rocks and minerals, geomorphology that changes the general appearance from place to place, climate that determines the diversity of living life with natural landscape differences, hydrography and vegetation that differs due to climatic conditions and soil types formed as a result of the cooperation of geological structure and vegetation under the dominance of climate. This system has a decisive role and effects on human life and activities. The functioning of natural environmental components is subject to the laws of nature. Therefore, human activities, resource utilization and cultural life show different characteristics in natural environments with different patterns.

Keywords: Natural environment, environmental components, geological structure, human activities, ecological system, cultural life.

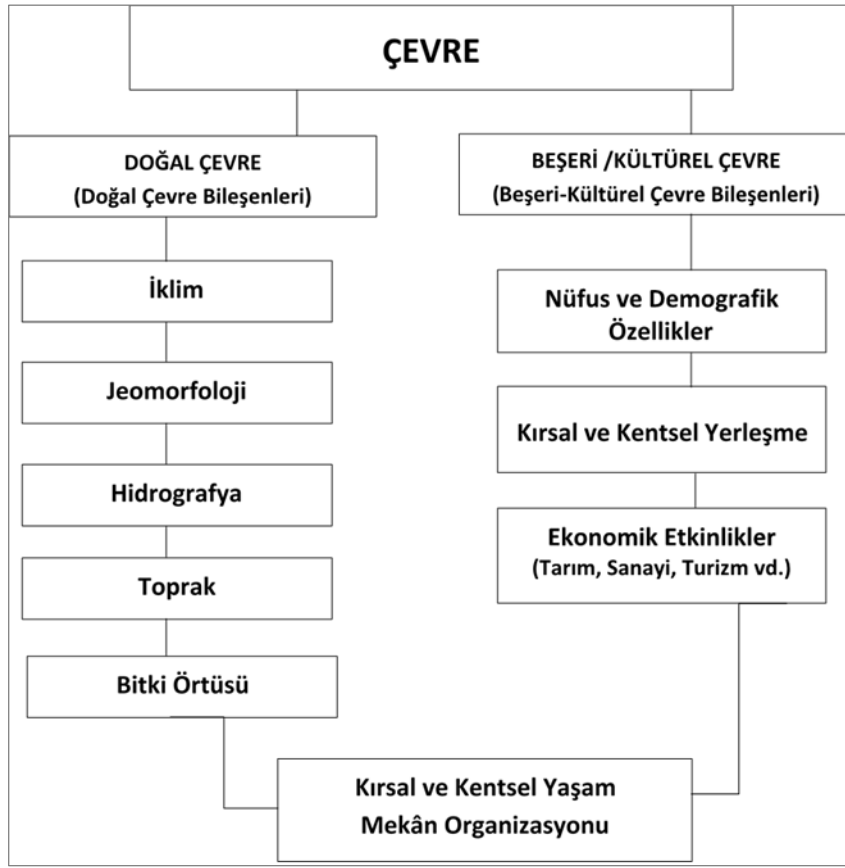
Öz

Çevre yeryüzünün bir kısmını içeren, genel görünümü ile belirli özellikler gösteren ve üzerinde insana ait toplumsal, ekonomik ve kültürel unsurlar barındıran bir alandır. Bu alan, temelde doğal çevre bileşenleri olarak tanımlanan unsurların belirlediği bir dokuya (patern) sahiptir. Doğal çevre bileşenleri şu öğelerin oluşturduğu bir ekolojik sistemdir: Çeşitli kaya ve mineralleri içeren jeolojik yapı, genel görünümü yerden yere değiştiren jeomorfoloji, doğal peyzaj farklılıkları ile canlı yaşamın çeşitliliğini belirleyen iklim, iklim koşulları nedeniyle farklılaşan hidrografi ve bitki örtüsü (vejetasyon), yine iklimin egemenliğinde jeolojik yapı ve bitki örtüsü işbirliği sonucunda oluşan toprak tipleri. Bu sistem, insan yaşamı ve faaliyetleri üzerinde belirleyici bir role ve etkilere sahiptir. Doğal çevre bileşenlerinin işleyişi doğa yasalarına tabidir. Bu yüzden farklı doku (patern) gösteren doğal çevrelerde insan faaliyetleri, kaynaklardan yararlanma ve kültürel yaşam farklı özellikler göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Doğal çevre, çevre bileşenleri, jeolojik yapı, insan faaliyetleri, ekolojik sistem, kültürel yaşam

1. GİRİŞ

Çevre, yeryüzünün bir kısmını içeren ve genel görünümü ile belirli özellikler gösteren bir doğa parçası üzerinde insana ait toplumsal, ekonomik ve kültürel etkinlikleri kapsayan bir alandır. Bu alan, temelde doğal çevre bileşenleri olarak tanımlanan unsurlar tarafından belirli bir doku ve işleyiş sistemine tabidir. Doğal çevre bileşenleri jeolojik yapı, jeomorfoloji, iklim özellikler, hidrografi, toprak tipleri ve bitki örtüsü olup bunlar söz konusu çevrede yaşayanların önemli ölçüde yaşam tarzını, ekonomik etkinliklerini ve geleceğini biçimlendirir (Şekil 1; Koçman, 2015).

Şekil 1- Doğal ve Beşeri/Kültürel çevre bileşenlerinin karşılıklı ilişkileri

Figure 1- Interrelationships of natural and human/cultural environmental components

Bu yazımızda, bir sistem olarak doğal çevre bileşenlerinin işleyişine ilişkin düşüncelerimizi açıklamaya çalışacağız. Doğal çevre bileşenleri doğa yasalarına uygun düzenli bir işleyişe sahiptir ve yine bu doğa yasaları bağlamında birbirleriyle etkileşim halindedir, hiç biri işleyiş bakımından diğerinden bağımsız değildir. Söz konusu işleyiş ve etkileşim doğrudan doğruya veya dolaylı olarak insan yaşamı ve etkinliklerini etkiler, yönlendirir ve o çevrede yaşayanların kültürel yaşamını şekillendirir. Bununla birlikte, 20. yüzyılın başından bu yana hızlı nüfus artışına ve teknolojik gelişmelere paralel olarak çevre üzerinde artan baskılar doğal çevre bileşenlerinin işleyişini, dayanma sınırlarını zorlayan etkiler ve tahripler yaratmıştır. Bu nedenle, doğal çevre bileşenlerini nitelik ve nicelik kaybına (degradasyon) uğratan ve çevre sorunları yaratan bu etkiler karşısında doğa bilimleri, mühendislik-mimarlık bilimleri, peyzaj mimarlığı, kent plancıları, coğrafya ve diğer sosyal bilimler bu sorunları çözmek için tavrı almak zorunda kalmışlardır. Daha açık bir anlatımla, doğal çevre bileşenlerinin degradasyona uğraması üzerine günümüzde özellikle kırsal yerleşim ve kent coğrafyası, çevre sosyolojisi, peyzaj düzenleme ve onarımı, kent ve bölge planlaması araştırmaları önem kazanmıştır. Zira insan sahip olduğu teknolojik olanaklar ve kültürel düzeyi çerçevesinde yaşadığı doğal çevreyi kendi istek ve ihtiyaçları doğrultusunda kullanmakta ve etkilemektedir. İnsan, çevreye karşı bu tutumu ile işleyen doğal çevre bileşenlerini zorlamakta ve kendi kültürel peyzajını yaratmaya çalışmaktadır. Günümüzde gelinen noktada ise, insan habitatları olarak kabul edilen yerleşmeler teknolojik ve kültürel gelişmişlik düzeyi çerçevesinde değişik peyzajlar kazanmakta ve her iki çevre (doğal ve kültürel çevre) etkilenmektedir (Karadağ & Koçman, 2007; Koçman, 2015; Koçman, 2022).

Yaşadığımız ortamda düzenli işleyen bir çevrenin oluşturulması, ancak doğal ve kültürel çevre bileşenlerinin tanımlanması ve analizi ile mümkündür. Gelişmişliğin ölçüsü ne olursa olsun, insan toplulukları yerleşmek ve değerlendirmek/kullanmak üzere seçtikleri yerlerde var olan doğal çevre bileşenlerine uygun bir yerleşme düzeni oluşturmak zorundadır. Nitekim kır ya da kent yerleşmesi olsun bir yandan doğal çevre

bileşenlerinin, öte yandan kültürel faktörlerin (demografik yapı ve toplumsal-kültürel gelişmişlik düzeyi) etkisi altındadır (Koçman, 1991). Dolayısıyla, yerleşim ve arazi kullanım koşulları bağlamında doğal çevre bileşenleri ve kültürel çevre faktörleri arasında karmaşık bir ilişki mevcuttur. Yerleşimin ve arazi kullanımının sağlıklı bir yapı kazanması ve mekân organizasyonu ile işlevsel alanların ortaya çıkması, genel olarak doğal çevre bileşenlerinin sunduğu kaynaklara, insanın bu kaynakları kullanma ve değerlendirme yeteneklerine göre yer ve zamana bağlı olarak değişir. Dolayısıyla, doğal çevre bileşenleri işleyen ve yararlanan kaynaklar olarak yerleşim ve yararlanma süreçleri üzerinde etkilidir. Bu nedenle, yerleşim ve doğal kaynaklardan yararlanma ile ilgili yapılacak coğrafya araştırmalarının öncelikle doğal çevre bileşenlerinin meydana getirdiği sistem/sentez tanımlanarak analiz etmek ve işlevsel alanları belirlemek önem taşımaktadır.

2. DOĞAL ÇEVRE BİLEŞENLERİNİN İŞLEYİŞİ VE İŞLEVSEL ÖZELLİKLERİ

Doğal çevreyi bütünleyen bileşenlerin insan yaşamı ve etkinlikleri üzerinde etkilerine özel yer veren coğrafya; toplumsal, ekonomik ve kültürel yaşamı şekillendiren ve bunlar üzerinde araştırmaları yoğunlaştıran bir özelliğe sahiptir. Doğa yasalarına uygun işleyen çevre bileşenlerinin bu işleyişini anlamak ve çözümlenmeye çalışmak coğrafyacılar düşer. Geçmiş antik döneme kadar uzanan coğrafyanın öncülleri olmakla birlikte 20.yüzyılın başından itibaren çevre ve çevre bileşenlerinin işleyişine dikkat çeken modern coğrafya akımları yeni yaklaşımlara yönelmiştir. Bilindiği gibi, Endüstri Devrimi'nden (1850) günümüze doğru dünyada hızlı nüfus artışı, kentleşme ve endüstrileşme suyun, toprağın endüstri atıklarıyla ve doğal kaynakların kullanımına ilişkin artan baskılar gibi daha birçok etken çevre sorunlarına neden olmuştur. Doğal çevre bileşenlerinin kendini yenileme gücünü aşan bu durum çevre sorunlarıyla mücadeleyi zorunlu hale getirmiştir. Özellikle 2. Dünya Savaşı'ndan sonra 1960'lı yıllarda dünyada ekonomik büyümenin ve endüstrileşmenin çevre üzerindeki etkilerinin artarak çevre ve çevre sorunları üzerinde odaklanma düşüncesi doğmuştur. Bu süreçte meydana gelen gelişmelerle çevre ve çevre kaynaklarının kullanımı konularında yeni düşünce akımları ortaya çıkmıştır. Akademik düzeydeki yorum ve araştırmaların katkısıyla çevre ve çevre sorunları önem kazanmıştır. Bilimsel düşünce alanında meydana gelen gelişmeler sayesinde çevre, çevre yönetimi ve çevre sorunlarına ilişkin geniş bir araştırma alanı açılmış, yeni yaklaşımlar ortaya çıkmıştır (Koçman, 2022). Dünyadaki gelişmeler ışığında Türkiye de sürece dâhil olmuş ve çevre konularında adımlar atılmıştır. Ülkemizde, Sırrı Erinç ve Necdet Tunçdilek'in araştırmaları coğrafyada çevreye ilişkin yeni yaklaşımların öncüsü olmuştur. Erinç tarafından kaleme alınan "Türkiye: İnsan ve Ortam" makalesi genel bir bakış açısıyla doğal çevre ve bileşenlerine dikkat çekmektedir. Erinç'e göre, çevre çok karmaşık bir yapıya sahiptir. Çevre konum, jeolojik yapı ve litoloji, jeomorfoloji, iklim, toprak, vejetasyon, nüfus ve toplumsal etkiler gibi çeşitli unsurlardan meydana gelen bir bütündür (Erinç, 1973; Erinç, 1985). Tunçdilek ise, "Tabii Bölgeler ve Türkiye'de Relief Şekilleri ve Arazi Kullanımı" eserleriyle çevreden yararlanma ve insanın rolünü açıklarken coğrafi ortamın işlevsel rolüne dikkat çekmektedir (Tunçdilek, 1973). Tunçdilek'e göre, tarih boyunca insan doğal çevre ile ilişkilerini geliştirmiş ve çevre bileşenlerini kast ederek ekolojik sistem içinde ekolojik denge koşullarını gözeterek bir yaşam düzeni kurmaya çalışmıştır. Ancak, bu yaşam düzeni için doğal çevre ile kaçınılmaz karşılıklı ilişkiler kurmakla birlikte, bu ilişkinin tek yanlı işletilmesi yüzünden ekosistem giderek bozulmuş ve doğal çevrenin yozlaşmasına neden olmuştur (Tunçdilek, 1973; Tunçdilek, 1985).

Bu öncü çalışmalardan sonra günümüze gelindiğinde coğrafya araştırmalarının doğal çevre bileşenlerinin işleyişi, karşılıklı ilişki analizi ve bunların kaynak olarak değerlendirilmesi üzerinde yapılan araştırmaların sayısı yetersiz kalmıştır. Coğrafya araştırmalarında insanın doğal çevreden bağımsız bir varlık olduğunu düşünmek ya da aksine insanın yaşadığı doğal çevreden soyutlanmış bir varlık olmadığı bakış açısıyla yaklaşmak önem taşımaktadır.

Bu yazımızda, doğal çevre bileşenleri olarak kaya ve mineralleri içeren, toprak oluşumuna kaynaklık eden **jeolojik yapı** ile birlikte doğal peyzajın varlığını ortaya koyan ve peyzajın yerden yere değişmesini sağlayan **jeomorfoloji**, peyzaj üzerinde egemen bir bileşen olarak farklılıkları ve canlı yaşamın çeşitliliğini belirleyen **iklim**, yine iklimin egemenliğinde farklılaşan hidrografya (tathı, acı, tuzlu sular), iklim-jeolojik yapı ve bitki örtüsü işbirliğinin sonucunda oluşan **toprak** tipleri ve **bitki** formasyonlarının işleyişi ve işlevsel özellikleri üzerinde durulmuştur.

2.1 Jeolojik Yapı

Jeolojik yapı, toprak örtüsü altında kalan yer kabuğuna ait çeşitli kayalar ve bunların dokusunu oluşturan mineralojik özellikleriyle litosferdeki konum ve dağılımlarını ifade eder. Her şeyden önce, kayaları oluşturan mineraller tüm canlıların ana yaşamsal unsuru olan besin maddelerin temel kaynağıdır. Mineraller su ve sıcaklık etkisiyle kayalardan çözülerek toprağa karışır, bitki besin maddeleri olan potasyum, sodyum, fosfor vb. gibi çeşitli element ve bileşiklere, çakıl, kum, silt ve kil gibi sedimanlara dönüşür. Öte yandan, kayalar tektonik etkilerle yer kabuğundaki konum ve dizilişleri ile dış etken ve süreçlerin aşındırma, taşıma ve biriktirme etkisiyle de jeomorfolojiyi belirler. Kayalar aynı zamanda, her türlü yapı gereci ve yapılara temel olma özelliklerine sahiptir. Binaların, tesislerin ve diğer işlevsel arazilerin oturduğu zemin özellikleri de jeolojik yapı kapsamında olup alüvyal zemin, ayrılmış zemin, kütle hareketlerine (heyelanlar) yol açabilecek eğimli, katmanlı zemin vb. riskli alanlar da işlevsel mekan organizasyonu için ayrı bir önem taşımaktadır. Nitekim sağlam kaya zeminler büyük ve yüksek yapıların inşaatını kolaylaştırır. Nemli ve ayrılmış zeminler parklar, spor alanları, yeşil alanlar için uygun yerlerdir. Jeolojik yapı, her türlü maden ve enerji yataklarına ait ham madde rezervlerini de içerir. Söz konusu kaynakların işletilmesi ekonomik yönden önemlidir, ancak bunların çıkarılması ve işlenmesi sırasında bütün doğal çevre bileşenlerine, yerleşim ve tarım alanlarına etkileri analiz edilmelidir. Depremler de bir jeolojik özelliktir, her türlü yapı ve yerleşimin gelişme yönü deprem üreten fay sistemlerinden etkilenmeyecek şekilde planlanmalıdır (Koçman, 2015).

2.2. Jeomorfoloji/Yer Şekilleri (Relief)

Jeolojik yapı ve jeomorfoloji arasında, yer şekillerinin oluşumu ve gelişimini inceleme ve araştırma konularında yakın bir ilişki vardır. Her şeyden önce çeşitli kaya birimlerinin oluşumu ve jeolojik yapıdaki konumu, katman özellikleri, iç dinamiklere bağlı tektonik olayların etkileri yer şekillerinin ortaya çıkışında birinci etkindir. Öte yandan, zaman süreci içinde nem ve sıcaklık farklılıklarının neden olduğu çözülme ve ayrışma, akarsu aşındırması, kıyılarda dalga etkisi, soğuk bölgelerde ya da yüksek yereylerde buzullar ve kurak-yarı kurak alanlarda şiddetli rüzgarlar, dış etken ve süreçler olarak, çeşitli kaya tiplerini farklı aşındırması ile aşınan materyali taşıyarak ve gücünün sona erdiği yerlerde biriktirerek farklı jeolojik yapıları biçimlendirir. Dış etken ve süreçler, iklim koşullarına bağlı olarak, faaliyetlerini dinamik bir şekilde günümüzde de sürdürmektedir. Bununla birlikte, dış etkenlerin söz konusu etkileri farklı iklim bölgelerinde (orta kuşakta akarsular, soğuk kuşakta veya yüksek dağlarda buzullar, çöllerde rüzgarlar, kıyılarda dalgalar) farklı derecelerde değişebilmektedir. Dolayısıyla, doğal çevrenin peyzajı üzerinde jeolojik yapı ve jeomorfolojik düzenin etkisi büyüktür. Yer şekillerinin yükselti, eğim ve uzanış doğrultusu gibi özellikleri ile kayaların jeolojik yapıdaki konumu, mineralojik özellikleri, ayrışmaya ve aşınmaya karşı direnci, dış etkenlerin taşıma ve biriktirme faaliyetleri gibi etki ve süreçler ile diğer doğal çevre bileşenleri arasındaki ilişkiler farklı ortamları meydana getirmiş, farklı özelliklere ve olanaklara sahip doğal çevrelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Tunçdilek, 1985). Örneğin, doğal çevrenin yüksek relief alanlarında yükselti ve eğim değerlerinin artmasına veya değişmesine bağlı olarak dikleşen yamaçlarda düzlük alanlar bulmak güçtür, bulunsa bile bu yerler geniş alan kaplamazlar. Dolayısıyla, bu düzlüklerin dar, parçalı ve birbirinden ayrı ve dağınık olması araziden yararlanma yönünden en büyük güçlüğü yaratır. Öte yandan, yükselti ile farklılaşan iklim koşullarının düşük sıcaklık ve don etkisi insan faaliyetlerini ve vejetasyon dönemini (bitki yetiştirme süresi) sınırlandırır. Buna karşılık, yükselti ve eğimin çok azaldığı ova alanlarında verimli alüvyal toprakların varlığı ve uygun iklim koşullarının etkisiyle ürün deseni çeşitlenir.

2.3. İklim Özellikleri

İklim atmosferde cereyan eden meteorolojik olayların yıl içindeki ortalama durumunu ifade eden bir kavramdır. Yağış, sıcaklık ve rüzgârlar iklimin doğal çevre üzerinde en etkili ve belirleyici unsurlarıdır. Bu unsurların yıl içinde gösterdiği değişmelerde bir bütün olarak iklim rejimini belirler. İklim rejimi geniş alanlı basınç merkezleri ve cephe sistemleri tarafından kontrol edilmektedir. Ancak, doğal çevrede iklim unsurlarını yöneten basınç merkezlerine bağlı hava akımları, yeryüzünde jeomorfoloji düzeni nedeniyle termik ve dinamik değişmelere uğrar. Bu nedenle, farklı doğal çevre alanlarında farklı iklim rejimleri egemen olmuştur. İklim unsurları, yatay ve dikey yönde çok değişken, etki alanları çok geniş ve en önemlisi iklime ilişkin meteorolojik

bilgi ve verilerin analizi de diğer çevre bileşenlerini dikkate almadan çok güçtür. Çünkü iklim, doğal çevre özelliklerini, olanak ve kaynaklarını düzenleyen diğer bileşenler üzerinde bir kontrol etkisine sahiptir. Şöyle ki, doğal çevrenin potansiyelini toprak ve jeomorfolojiye ait özelliklerden çok, o alanda egemen olan iklim rejimi ortaya koyar. İklim rejimi, doğal çevrenin üretken olmasını hazırlayan, her karış toprağa bir ölçüde olanak tanıyan en önemli çevre bileşenidir. Bu görüşten hareketle, herhangi bir yörenin verimliliğinin artırılması, kullanım ve yararlanma açısından nasıl değerlendirileceğinin bilinmesinin yöre üzerinde egemen olan iklim rejiminin bilinmesine bağlı olduğu ileri sürülebilir. Örneğin, iklim Ege Bölgesi kıyı kuşağında ve ovalarında insan yaşamı, tarım ve turizm etkinlikleri yönünden önemli avantajlar sağlamıştır. Gerçekten, insan sağlığı açısından önem taşıyan temiz hava ve deniz suyunun yenilenmesini sağlayan hafif rüzgârlar (5 m/sn'den az şiddetteki rüzgârlar) yılın uzun bir dönemini kapsayan yağışsız, bol güneşli günler ve %70'ten az bağıl nem rahatlatıcı bir ortam vermektedir. Öte yandan, iklim aynı bölgede doğal bitki örtüsü ile birlikte kültür bitkilerinin tür sayısını ve yayılışını, tarımsal değer ve verimliliğini de belirlemiştir. Buna karşılık, yer şekilleri hava akımlarını etkileyerek bazı yerlerde çevre sorunlarına, özellikle don olayı ve hava kirliliğine yol açmaktadır (Koçman, 1993).

2.4. Hidrografya/Su Kaynakları

Yeryüzündeki suyun kaynağı meteorolojiktir. Su yeryüzüne yağmur ve kar şeklinde düşen yağışlar ve yeryüzünden vaki olan buharlaşma ile devam eden hidrolojik döngü sayesinde sürekli yenilenir. Bununla birlikte, canlılar dünyasının yararlanabildiği tatlı su miktarı yeryüzündeki toplam suyun sadece %2'si kadardır, geriye kalan %98'i tuzlu sudur. Bu konudaki en önemli husus, iklim koşullarına bağlı olarak, suyun yeryüzünde eşitsiz bir dağılım göstermesidir. Gerçekten, yeryüzünün her alanı aynı oranda ve aynı kalitede tatlı suya sahip değildir. Su yaşamın temel unsuru olduğu kadar, aynı zamanda yeryüzündeki tüm biyo-kimyasal olayların sürekliliğini sağlamaktadır. İşlevsel bir varlık olarak suyun; jeolojik yapıdaki minerallerin çözülerek toprağa karışması bitki besin maddeleri haline dönüşmesi, taşınması, ilgili yerlere ulaştırılması ve canlılık emareleri gösteren her unsura yaşam vermesi vb. gibi bilinen ve hatta bilinmeyen daha birçok görevi ve etkileri vardır. Suyun bu özelliklerinden hareketle, her yerleşim alanının bulunduğu doğal çevrenin sınırları içinde kalan akarsu, göl, sulak alan ve kaynakların durumu, bu sülardan rasyonel ve optimal ölçülerde yararlanma olanaklarının araştırılması önem taşımaktadır. Bu bağlamda, örneğin içme, kullanma, endüstri ve tarımsal alanlarda kullanım, enerji üretimi, rekreasyon ve turizm gibi her türlü alanda yararlanma olanakları araştırılmalıdır. Suyun temiz ve sakın olduğu zaman yaşamsal değeri fazladır, ancak coşkun ya da hırçın olduğu durumlarda yarattığı sorunlar da vardır. Akan suyun aşındırma etkisi, akış gücünün sona erdiği yerlerde taşıdığı materyali biriktirmesi, sel ve taşkınlara yol açması gibi etkili durumları da düşünölmelidir (Koçman, 2015).

Günümüzde artan nüfus, gelişen tarım ve endüstriyel faaliyetler karşısında su kaynaklarına olan gereksinim artmış ve küresel ısınmanın etkisi ile ilgili olarak su yaşamsal bir konu haline gelmiştir. Artan su gereksinimini karşılamaya yönelik olarak doğal çevredeki su varlığının araştırılması, yönetimi, miktar ve kalitesinin saptanması, suyun kullanım şeklinin sorgulanması önem kazanmıştır. Bu nedenle, havza ve daha küçük birim olarak alt havza temelinde yerüstü ve yeraltı su kaynakları sistematik şekilde incelenmeli, mevcut su varlığının kimyasal ve fiziksel özellikleri, yani su kalitesi düzenli olarak izlenmelidir (Koçman & Sütgibi, 2012). Öte yandan, önümüzdeki 40-50 yıl içinde mevcut iklim koşullarını ciddi boyutta etkileyecek bir küresel ısınma ve iklim değışikliği yaşanacağı bilim insanlarınca yapılan çok sayıda araştırmalarda dile getirilmektedir. Ayrıca, günümüzde doğal çevre bileşenlerinin işleyiş dengesini gözetmeksizin kentleşme, tarım ve endüstri faaliyetlerinin yol açtığı çevre degradasyonu, iklim değışikliği nedeniyle dünyanın geniş bölgelerinde su yetersizliği, sel ve taşkınlar ve kuraklık felaketi gibi çevre sorunlarıyla karşı karşıya gelindiği artık bilinmektedir.

2.5. Toprak

Toprak, oluşumu uzun süreli ve karmaşık süreçlerin ürünüdür. Yerkabuğunu oluşturan kayalar su ve sıcaklık etkisi altında fiziksel ve kimyasal olaylarla çözülerek ayrışır. Ayrışan ilksel mineralojik malzemeden bitki besin maddeleri olarak ikincil mineraller oluşunca bitkiler kademeli bir şekilde toprağa yerleşmeye başlar, mikroorganizmalar, su ve hava bu sürece katılır. Toprak oluşumu uzun bir süreçtir ve farklı iklim bölgelerine göre yıllarca hatta asırlarca devam ederek horizonlaşmış olgun toprağı oluşturur. Gerçekten toprak; anakaya,

çözülme-ayırışma, jeomorfoloji, iklim, mikroorganizmalar ve zaman faktörlerinin birlikte işlemesi sonucunda oluşan kendine özgü bir yapıdır. Toprak oluşturan faktörlerin yeryüzünün değişik bölgelerinde aktiviteleri ve etkileşimi sonucunda renk, strüktür, tekstür, derinlik ve tarımsal kabiliyetleri farklı toprak kategorileri ve toprak tipleri oluşmuştur. Doğal çevrede mevcut toprak tiplerini sınıflandırmak ve kullanım kabiliyetlerini belirlemek için toprakların dağılışı gösterdiği jeomorfolojinin eğim özelliklerine bağlı olarak, iklimsel sınırlandırmalarla birlikte, drenaj yeterliliği, horizonlaşma ve toprak derinliği, tuzluluk ve taşlılık derecesi araştırılmalıdır. Özetle, toprak her türlü canlının yaşamı için doğal çevre sistemi içinde göz ardı edilemez bir bileşendir. Öteki doğal çevre bileşenleri ile bir arada toprağa bağlı bir yaşam yaratılmış ve toprak yaşamın gereği olmuştur.

2.6. Vejetasyon-Bitki Örtüsü

Doğal çevrenin en yaşamsal ve en dinamik bileşeni olan bitki örtüsü beslenme, barınma, yakacak vb. her türlü gereksinime yanıt verecek değeli bir kaynaktır. Doğal çevrede mevcut ağaç, çalı ve her çeşit otsu bitkiler ile tarımsal kültür bitkilerinin tür kompozisyonu egemen iklim rejimi ve bu rejime bağlı oluşup gelişen toprak tipleri belirlemiştir. Bu nedenle, bitki örtüsünün formasyon ve tür kompozisyonunun dağılışı her doğal çevrede ve hatta aynı çevrenin değişik kesimlerinde farklı olabilmektedir. Doğal çevrelerin yeryüzündeki konumlarına göre bitki formasyonları ve tür kompozisyonu değişir ve peyzaja egemen olan bu değişiklik çevresel farklılıkları ortaya koyar. Bu farklılıklar kırsal ve kentsel yerleşmeler arasında bitkisel ürün değişimine, dolayısıyla ekonomik ilişkilere yol açmaktadır. Öte yandan, doğal bitki örtüsü yerleşim alanlarının havasını temizler, sıcaklık etkisini, nem oranını ve yeryüzünün enerji bilançosunu düzenler, çevre peyzajına estetik kazandırır. Bitki örtüsünün toprak erozyonu, taşkın ve selleri önleme, şiddetli rüzgarlara karşı perde oluşturma gibi fiziksel işlevleri de vardır. Bu kısa açıklamadan anlaşılacağı gibi, sonsuz kullanım ve yararlanmaya konu olan bitki örtüsünün tahripler ve aşırı kullanıma karşı korunmaya ve geliştirilmeye gereksinimi vardır (Koçman, 2015).

3. SONUÇ

Doğal çevrede her türlü yerleşme için mekân organizasyonu ve çevre kaynaklarından yararlanma ile birlikte çevre bileşenlerinin özellikleri ve işleyiş mekanizmasının dikkate alınması ve analiz edilmesi zorunluluğu vardır. Aksi halde, doğal çevrenin sahip olduğu kaynaklardan yararlanma konusunda, yerleşmelerin yapısında, mekân organizasyonunda ve çevre yönetiminde düzensizlikler, sorunlar ortaya çıkabilir. Çünkü doğal çevre bileşenleri işleyen doğal ve etkili sistemler olarak insan yaşamı ve faaliyetleri üzerinde belirleyici bir role ve etkilere sahiptir. Öte yandan, doğal çevre bileşenlerinin yerine göre farklı özelliklere ve olanaklara sahip olması, çevreden yararlanma ve yaşam tarzlarının farklı olmasında etkili rol oynamıştır. Örneğin, maden ve ham maddenin bulunduğu çevrelerde endüstri, geniş ve tarımsal kabiliyeti yüksek toprakların bulunduğu alanlarda tarım ve ticaret, dar ve parçalı arazilerde genellikle kırsal yerleşim ve hayvancılık faaliyetleri yer almıştır. Kurak ve yarı kurak alanlar nüfuslanmamış, soğuk çevreler تنها kalmıştır.

Sonuç olarak, doğal çevreden yararlanma, insan faaliyetleri ve kültürel yaşam süreci üzerinde çevre bileşenlerinin ortak işleyişinin yönlendirici etkileri bulunmaktadır. Söz konusu bileşenlerin bir arada uyumlu işleyişi yaşanabilir ve yararlanabilir bir çevre olgusunu meydana getirmekte, buna karşılık işleyen bileşenler sistemi üzerindeki olumsuz etkiler de çevre sorunlarına neden olmaktadır. Başka bir sözle, doğal çevre bileşenleri arasında var olan ortak işleyiş ve ilişkileri bozacak veya engelleyecek müdahaleler sorunlara yol açmaktadır. Dolayısıyla, coğrafya araştırmalarında ve çevre yönetimi konusunda yapılacak çalışmalarda çevre bileşenlerinin tanımlanması ve analizi önem taşımaktadır.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir. The authors declared no conflict of interest
Finansal Destek / funding conditions	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. The author declared that this study has received no financial support

REFERANSLAR

- Erinç, S. (1973). Türkiye: İnsan ve ortam. İstanbul Üniversitesi *Coğrafya Enstitüsü Dergisi* 18-19, 1-33.
- Erinç, S. (1985). İstanbul Boğazi ve çevresi (Doğal ortam. Etkiler ve olanaklar. İstanbul Üniversitesi *Coğrafya Enstitüsü Dergisi* 20-21, 1-23.
- Karadağ, A. & Koçman, A. (2007). Coğrafi çevre bileşenlerinin kentsel gelişim süreci üzerine etkileri: Ödemiş (İzmir) örneği. *Ege Coğrafya Dergisi*, 16(1-2), 3-16.
- Koçman, A. (1991). İzmir'in kentsel gelişimini etkileyen doğal çevre faktörleri ve bunlara ilişkin sorunlar. Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu *Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 3, 101-122, Ankara.
- Koçman, A. (1993). *İnsan Faaliyetleri ve Çevre Üzerine Etkileri Açısından Ege Ovalarının İklimi*. Ege Üniversitesi Yayınları No: 73, İzmir.
- Koçman, A. & Karadağ, A. (2008). Kentsel ekoloji-yaşanabilir kent ve coğrafya. *Kentsel Ekoloji ve Yaşanabilir Kent Sempozyumu 2008 Bildiriler Kitabı*, 21-32, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Koçman, A. & Sütgibi, S. (2012). Doğal çevre bileşenleri bağlamında Gediz Nehri havzasının hidrolojik/hidrografik özellikleri-Sorunlar ve öneriler. *Doğu Coğrafya Dergisi* 28, 155-174.
- Koçman, A. (2015). Doğal çevre bileşenleri ve kaynak değerleri. *Sarıaltın, Turgutlu Ticaret Borsası Dergisi*, 5, 25-30, Turgutlu/ Manisa.
- Koçman, (Ö. 2022). *Dünyada ve Türkiye'de Petrol Sektöründe Yeşil Yönetim-Türkiye İçin Bir Model Önerisi*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 251 sayfa, Ankara.
- Tunçdilek, N. (1973). *Tabii Bölgeler*. İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayınları No: 1855/73, İstanbul.
- Tunçdilek, N. (1985). *Türkiye'de Relief Şekilleri ve Arazi Kullanımı*. İstanbul Üniversitesi deniz bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü Yayınları No: 3, İstanbul.

TÜRKİYE'DE STANDARDİZE YAĞIŞ EVAPOTRANSPIRASYON İNDİSİNE (SPEI) GÖRE KURAKLIKLARIN ZAMANSAL DEĞİŞİMİ (1951-2022)

Temporal Variation of Droughts According to Standardized Precipitation Evapotranspiration Index (SPEI) in Türkiye (1951-2022)

Ecmel ERLAT*

Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü
İzmir-Türkiye
ecmel.erlat@ege.edu.tr

Hakan GÜLER

Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
İzmir-Türkiye
hakan.k.guler@gmail.com

Abstract

In this study, the temporal changes in droughts in Türkiye were investigated based on the Standardized Precipitation Evapotranspiration Index (SPEI) for 3, 6, and 12-month time scales during the period of 1951-2022. The analyses, conducted using the average of 102 grid data representing Türkiye, revealed a decreasing trend in SPEI values throughout the water year and all seasons. This indicates a shift in SPEI values from the "normal" class to "moderate and severe drought" classes over the past 72 years in Türkiye. Since the late 1990s, more severe and prolonged meteorological, agricultural, and hydrological droughts have been observed. The most severe and prolonged droughts in Türkiye during the period of 1951-2022, based on SPEI 3, 6, and 12-month time scales, occurred in the water year 2020-2021. Specifically, considering SPEI-12, "severe drought" conditions persisted for consecutive 12 months from December 2020 to November 2021, with "extreme drought" conditions observed for 4 months within the same period. When the temporal changes of SPEI values were examined according to seasonal averages in Türkiye, a tendency towards drier conditions was observed in all seasons, with a stronger tendency noticed in the summer and autumn seasons. In the summer season, SPEI-3 values showed a statistically significant decreasing trend of -1.02 (-1.03) at the 0.001 level based on simple linear regression analysis (Sen's slope) over the past 72 years. This indicates an increase in meteorological and agricultural droughts during the summer and autumn seasons in Türkiye over the past 72 years. The use of both precipitation and evapotranspiration data in the SPEI method demonstrated that the decreasing trend in index values, particularly more prominent in the last 20 years in Türkiye, cannot be solely attributed to high precipitation variability. This also suggests that rising temperatures and increasing evaporation/transpiration rates contribute to the intensification of droughts and the extension of dry periods.

Keywords: Drought, SPEI, climate change, time-series analysis, Türkiye.

Öz

Bu çalışmada, Türkiye'de Standardize Yağış Evapotranspirasyon İndisine (SPEI) göre 3, 6 ve 12 aylık zaman ölçeklerinde kuraklıkların 1951-2022 dönemindeki zamansal değişimi incelenmiştir. Türkiye'yi temsil eden 102 grid verisinin ortalamasına göre yapılan analizler, su yılında ve tüm mevsimlerde incelenen dönemde SPEI değerlerinin azalma eğilimi gösterdiğini ortaya koymuştur. Bu durum Türkiye'de son 72 yılda SPEI değerlerinde "normal" sınıftan "orta ve şiddetli kurak" sınıflara doğru bir kayma olduğunu göstermiştir. Özellikle 1990'lı yılların sonlarından itibaren daha şiddetli ve uzun meteorolojik, tarımsal ve hidrolojik kuraklıklar gözlenmeye başlanmıştır. Türkiye ortalamasına göre 1951-2022 döneminde en şiddetli ve uzun kuraklıklar SPEI 3, 6 ve 12 zaman ölçeklerinde 2020-2021 su yılına aittir. SPEI-12 esas alındığında, 2020-2021 su yılında, Aralık 2020-Kasım 2021 tarihleri arasında birbirini izleyen 12 ay boyunca "şiddetli kurak" koşullar devam etmiş, aynı dönem içinde 4 ayda ise "ekstrem kurak" koşullar gözlenmiştir. Türkiye'de mevsimlik ortalamalara göre SPEI değerlerinin zamansal değişimi incelendiğinde, tüm mevsimlerde daha kurak koşullara kayma eğiliminin gözlemlendiği ancak bu eğilimin yaz ve sonbahar mevsimlerinde daha kuvvetli olduğu görülmektedir. Yaz mevsiminde SPEI-3 değerleri basit doğrusal regresyon analizine (Sen'in eğim değerine) göre son 72 yılda 0.001 düzeyinde istatistik olarak anlamlı olmak üzere -1.02 (-1.03) azalma eğilimi göstermiştir. Bu durum son 72 yılda Türkiye'de yaz ve sonbahar mevsimlerinde meteorolojik ve tarımsal kuraklıkların arttığının göstergesidir. Yağış yanında evapotranspirasyon verilerinin de kullanıldığı SPEI yöntemi, Türkiye'de özellikle son 20 yılda daha belirgin olmak üzere indis değerlerindeki azalma eğiliminden sadece yüksek yağış değişkenliğinin sorumlu olmadığını, yükselen hava sıcaklıkları ve artan buharlaşma/terleme oranlarının da kuraklıkların şiddetlenmesi ve kurak dönemlerin uzamasına katkı sunduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Kuraklık, SPEI, iklim değişikliği, zaman dizisi analizi, Türkiye.

1. GİRİŞ

Kuraklık, belli bir süre için yağış miktarının ve su varlığının ortalama değerlere göre azaldığı doğal ve geçici bir durumdur. Kuraklıkları diğer meteorolojik/klimatolojik kökenli afetlerden ayıran en önemli özelliği, başladığı ve sona erdiği zamanı belirlemenin güçlüğü ile alansal olarak çok geniş bölgeleri etkilemeleridir. Kuraklıklar, tarım, su kaynakları, enerji ve doğal çevre üzerinde yıkıcı etkiler oluşturabilmekte ve bu durum kuraklıkları tüm dünyada en yüksek ekonomik zarara yol açan klimatolojik kökenli afetlerden biri haline getirmektedir (Vicente-Serrano vd., 2005; Mishra ve Singh, 2010). Her yıl küresel olarak yaklaşık 55 milyon insan kuraklıktan doğrudan etkilenmekte ve bu durum kuraklığı dünyanın hemen her yerinde tarım ürünleri ve çiftlik hayvanları için en ciddi tehlike haline getirmektedir (WHO, 2021). Veriler, son 40 yılda kuraklıktan etkilenen bitkilerin yüzdesinin iki kattan fazla arttığını ve her yıl yaklaşık 12 milyon hektar arazinin kuraklık ve çölleşme nedeniyle kaybedildiğini göstermektedir (FAO, 2017).

Oluşum şekli ve etkileri göz önüne alınarak kuraklıklar meteorolojik, tarımsal, hidrolojik ve sosyo-ekonomik kuraklıklar olarak sınıflandırılmaktadır. Meteorolojik kuraklıklar, iklim değişkenliğinin bir sonucu olarak genellikle bir bölgede özellikle yılın yağışlı bir döneminde "ortalama" veya seçilen bir "referans dönemine" göre yağış miktarında gözlenen negatif yöndeki sapma sonucu oluşmaktadır. Meteorolojik kuraklığın şiddeti ve süresine bağlı olarak yeraltı ve yüzey su kaynaklarının ortalama seviyelerinin altında kalması sonucu hidrolojik kuraklıklar ortaya çıkmaktadır. Bitkiler için toprakta bulunan nem miktarı, tarımsal üretimi ve dolayısıyla tarımdan elde edilecek geliri olumsuz yönde etkileyecek bir seviyeye düştüğünde ise tarımsal kuraklık oluşmaktadır. Sosyoekonomik kuraklık, bölgesel su kaynaklarından sağlanan su miktarının, su taleplerini karşılayamadığında ortaya çıkmaktadır (Yihdego vd., 2019).

Kuraklığın klimatolojik olarak tanımlanabilir özellikleri arasında şiddeti, oluşum sıklığı, süresi, etkilediği coğrafi alan ve zamanlaması yer almaktadır. Kuraklık olaylarının yukarıda belirtilen özelliklerinin belirlenmesi ve izlenmesi amacıyla geliştirilmiş genellikle sıcaklık, yağış, toprak nemi ve yüzeysel akış miktarı gibi meteorolojik ve hidrolojik göstergelere dayanan birçok indis bulunmaktadır. Literatürde en sık kullanılan kuraklık indisleri arasında Standardize Yağış İndisi (SPI), Standardize Yağış Evapotranspirasyon İndisi (SPEI), Erinç Kuraklık İndisi (Im), Palmer Kuraklık Şiddet İndisi (PDSI) gelmektedir (Mishra ve Singh, 2010; Türkeş ve Tatlı, 2010).

Türkiye’de yağış değişkenliğinin yüksek olması nedeniyle kuraklık olasılığı da fazladır. Türkiye’de SPI indisine göre kuraklığın alansal dağılışı incelendiğinde aylık SPI değerlerinin kurak olma olasılıkları (SPI değerleri <0) Akdeniz kıyı kuşağında 0.57, Türkiye-Suriye sınır bölgesinde ise 0.55 olarak belirlenmiştir. Söz konusu değer Türkiye'nin kıtasal İç Anadolu Bölgesi'nde minimum 0,45 değerine ulaşmakta, Akdeniz kıyılarında yaklaşık 0.21–0.23 arasında değişmekte, Batı ve Doğu Karadeniz bölgeleri ve Kuzeydoğu Anadolu’da yaklaşık 0.03’e kadar azalmaktadır. Türkiye'deki SPI’ye göre aşırı kurak (SPI değerleri ≤ -2) olma olasılığının en yüksek olduğu alan yaklaşık 0.27 değeri ile Harran ve Akçakale ovalarındadır. (Türkeş 2013, 2020).

Yapılan çalışmalar, 1950'lerden bu yana birçok bölgede artan buharlaşma ve azalan yağış nedeniyle meteorolojik kuraklıkların arttığı ve kurak alanların alansal boyutunda değişikliklerin yaşandığını göstermektedir (Huang vd., 2016; Chiang vd., 2021; Ullah vd., 2022). Küresel ölçekte daha kurak koşullara doğru kayma eğilimi gösteren en önemli bölgelerden biri de Türkiye'nin içinde yer aldığı Akdeniz Havzası'dır (Dabanlı vd., 2017; Seager vd., 2019; Sahour vd, 2020; Spinoni vd., 2021). Türkiye’de 1931’den 2010’a kadar olan dönemde 250 meteoroloji istasyonunun verilerine göre kuraklıkların zamansal değişimi 12 aylık Standardize Yağış İndisine göre incelendiğinde, ekstrem, şiddetli ve orta şiddetteki kuraklıkların Trakya ve Ege Bölgesinde 1990’lı yılların ilk yarısında, Güneydoğu Anadolu ile Doğu Anadolu’nun güneyinde 1970’lerin ilk yarısı, 1990’lı yılların sonu ile 2000’li yılların başında, İç Anadolu’nun kuzeyinde 1950’li ve 2000’li yılların başında, Doğu Karadeniz’de dar bir alanda 1950’li yıllarda gözlemlendiği görülmektedir (Dabanlı vd., 2017). 1948–2018 döneminde İran’ın doğu ve batısında, Türkiye’nin batı ve iç kısımlarında, Irak ve Suriye'nin kuzeyi ve Ürdün’ün batısı ve İsrail’de Aralık’tan Eylül’e kadar olan dönemde kuraklıkta %106’ya varan istatistiksel olarak anlamlı bir artış (kuraklık indisinde düşüş eğilimi) belirlenmiştir. Yıllık olarak, kuraklıkta saptanan eğilimlerin % 62.5’inin, yağıştaki azalma ve potansiyel buharlaşma-terlemedeki artışın birleşik etkileri ile ilişkili olduğu saptanmıştır (Sahour vd., 2020). Küçük Menderes havzasında 5 meteoroloji istasyonunun 1960-1985 dönemindeki 3 aylık SPEI değerleri esas alındığında, en uzun kurak dönemin 28 ay ile 2016-2018 döneminde, 6 aylık SPEI değerlerinde 30 ay süre ile 2016-2018 dönemine, 12 aylık SPEI değerlerinde 40 ay ile 1991-1994 döneminde yaşandığı görülmektedir. SPI’ye göre en şiddetli kuraklık ise 1992 yılında yaşanmıştır. Bulgular Küçük Menderes Havzası’nda kuraklığın şiddetinin arttığı, sıklığının ise zamanla azaldığını göstermiştir (Eriş vd., 2020). 1925–2016 yılları arasında

Türkiye'de 126 meteoroloji istasyonunun gözlemlerinden yararlanılarak 3 aylık SPI yöntemine göre yapılan kuraklık analizi, ilkbahar, yaz ve kış aylarında kuraklıkta istatistiki olarak önemsiz bir artışın gözlemlendiğini, sonbaharda ise özellikle Türkiye'nin iç kesimlerinde önemli bir artışın yaşandığını göstermiştir. 1925 yılından bu yana en düşük SPI değeri (-2.12) 1972 ilkbaharına ve en yüksek SPI değeri ise (2.14) 1941 kış mevsimine aittir. Sonuçlar Türkiye'de şiddetli kuraklık vakalarının daha sık görüldüğünü ortaya koymuştur (Topçu, 2022). 1901'den 2015'e kadar olan dönem için 1, 3, 6 ve 12 aylık aralıklarla elde edilen SPEI değerleri incelendiğinde, 1901–2015 yılları arasında Türkiye'nin güney, güneydoğu ve İç Anadolu'nun bazı bölgelerinde SPEI değerlerinde azalma (kuraklıkta artış), Türkiye'nin kuzey, batı ve İç Anadolu'nun bazı bölgelerinde artış eğilimi (nemli koşullarda artış) olduğu görülmektedir (Jamal vd., 2022).

Birçok farklı iklim modelinin sonuçları, 21. yüzyılın sonuna kadar olan dönemde Türkiye'de daha sık, daha uzun ve daha şiddetli kuraklıkların yaşanacağını öngörmektedir (Şen vd., 2012; Önal ve Ünal, 2014; Çamalan vd., 2017; Türkeş vd., 2020). Örneğin RegCM3 modelinin sonuçları, 1961-1990 referans dönemi ile karşılaştırıldığında 2071-2100 döneminde, Ege, Akdeniz ve Orta, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin, Standardize Yağış İndisine göre daha sık 'orta şiddette kuraklık' olayları ile karşılaşacağını, özellikle Türkiye'nin batı ve güneybatı kıyı bölgelerinde "şiddetli kuraklık" koşullarında ciddi artışların meydana geleceğini göstermektedir. Edirne, Çanakkale, İzmir, Muğla, Burdur, Fethiye, Silifke, Adana ve Kilis gibi şehirlerde kuraklık olaylarının sıklığının iki katına hatta üç katına çıkacağı öngörülmektedir (Şen vd., 2012). ICTP-RegCM3 tarafından üretilen iklim simülasyonları, referans dönemine göre (1961–1990) gelecekte (2071-2100) Türkiye'nin güneydoğu kesiminde kış yağışlarında %24'lük bir azalmanın yaşanacağını öngörmektedir (Önal ve Ünal, 2014). HadGEM2-ES RCP4.5 model projeksiyonları, Türkiye'de 1971-2000 döneminde SPEI-3 aylık zaman ölçeğinde hafif nemli (0.0 – 0.99) sınıflandırmasında yoğunlaşan değerlerin, 2016-2040 periyodunda hafif kurak, 2041-2070 ve 2071-2098 periyodunda ise orta kurak sınıfa doğru kayma eğilimi göstereceğini öngörmektedir (Çamalan vd., 2017). MPI-ESM-MR küresel iklim modeli ile bölgesel iklim modeli simülasyonları kullanılarak 1971–2000 referans dönemine göre Türkiye'deki mevsimsel yağış klimatolojisi ve kuraklık koşullarındaki değişimler 2021–2050 dönemi ile karşılaştırıldığında, RCP8.5 emisyon senaryosuna göre, Türkiye'nin tüm bölgelerinde yağışta önemli bir azalmanın yanı sıra kuraklık koşullarının frekansının ve şiddetinin artacağı öngörülmektedir (Türkeş vd., 2020).

Bu çalışmada, Türkiye'de kuraklık olaylarının zamansal değişimini belirlemek için, ülke sınırları içindeki 102 grid hücrenin 3, 6 ve 12 aylık zaman ölçeklerindeki yıllık ve mevsimlik SPEI değerlerinin 1951-2022 dönemindeki değişim ve eğilimleri incelenmiştir.

2. Materyal ve Yöntem

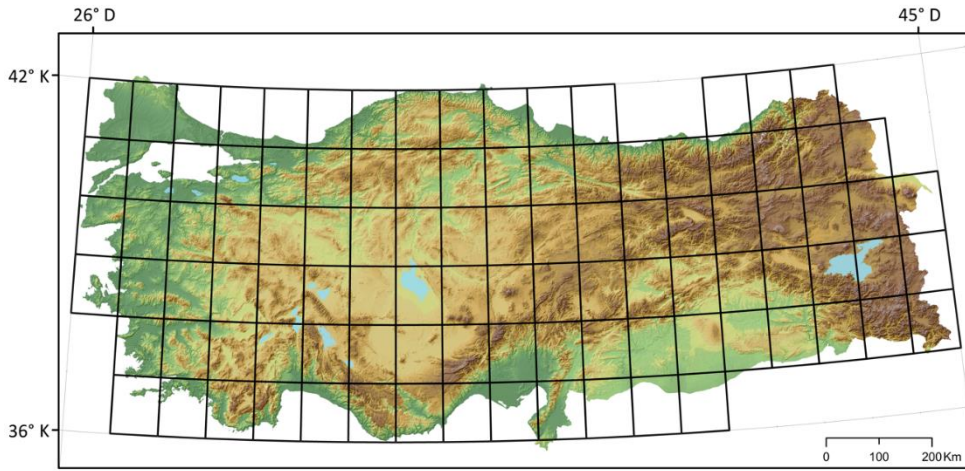
Çalışmada Türkiye'de kuraklıkların belirlenmesinde sıcaklık ve potansiyel evapotranspirasyon değerlerine dayalı olarak geliştirilen Standardize Yağış-Evapotranspirasyon İndisinden (SPEI) yararlanılmıştır (Vicente-Serrano vd., 2010). SPEI, İklim Tahmin Merkezi (CPC) tarafından 55.5 km çözünürlüklü enterpole ile 111 km çözünürlüğe sahip veriler olarak yayınlanmaktadır. Ortalama sıcaklık verileri, NOAA NCEP CPC GHCN_CAMS gridli veri setinden, toplam aylık yağış verileri Küresel Yağış İklimlendirme Merkezi'nden (GPCC) elde edilmektedir. Potansiyel evapotranspirasyonu (PET) tahmin etmek için Thornthwaite denklemi kullanılmaktadır. SPEI'nin diğer kuraklık indislerine göre önemli bir avantajı, kuraklık koşullarının başlangıcı ve sona erme tarihleri ile kuraklığın şiddetini belirlemesidir. SPEI, farklı zaman ölçekleri (1-48 ay) için hesaplanabilmekte ve bu yolla farklı kuraklık türlerinin tanımlanmasına olanak sağlamaktadır. SPEI en kısa zaman ölçeklerinde (1-3 ay) meteorolojik kuraklıklar, 3-6 aylık zaman ölçeklerinde tarımsal kuraklık, 12 ay ve daha uzun zaman ölçekleri için hesaplanan SPEI değerleri hidrolojik kuraklıkları tanımlamada yardımcı bir göstergedir (<https://spei.csic.es>). Bu nedenle çalışmada Türkiye'de meteorolojik, tarımsal ve hidrolojik kuraklıkların zamansal değişimini belirlemek için 3, 6 ve 12 aylık zaman ölçeğine (SPEI-3, SPEI-6 ve SPEI-12) ait SPEI değerleri incelenmiştir. Akdeniz makro iklimindeki frontojenez dönemi ve buna bağlı yağışın aylara dağılımı dikkate alınarak, SPEI değerleri su yılına göre (1 Ekim'den bir sonraki yılın 30 Eylül'üne kadar olan 12 aylık dönem) ve mevsimlik olarak analiz edilmiştir. Kuraklık, aylık SPEI değerinin -1'e eşit veya daha düşük olduğu dönem olarak tanımlanmıştır. SPEI göre nemlilik/kuraklık sınıflandırılması ve indis değerleri Çizelge 1'de yer almaktadır.

Çalışmada Türkiye'yi kapsayan (36°- 42° kuzey paralelleri ile 26°- 45° doğu meridyenleri arasında) 102 grid hücrenin (Şekil 1) 1951- 2022 dönemine ait SPEI verileri kullanılmıştır (SPEI Global Drought Monitor, 2023).

Çizelge 1- Standardize Yağış-Evapotranspirasyon İndisi (SPEI) sınıflandırması, indis değerleri ve indis değerlerinin olasılıkları (Potop vd. 2014).

Table 1- Standardized Precipitation-Evapotranspiration Index (SPEI) classification, index values and probabilities of index values.

Sınıflandırma	SPEI indis değerleri	Olasılık
Ekstrem nemli	≥ 2.0	0.02
Şiddetli nemli	1.50 to 1.99	0.06
Orta nemli	1.49 to 1.00	0.10
Normal	0.99 to -0.99	0.65
Orta kurak	-1.00 to -1.49	0.10
Şiddetli kurak	-1.50 to -1.99	0.06
Ekstrem kurak	≤ -2.00	0.02

Şekil 1- Çalışmada SPEI verilerinin kullanıldığı 102 grid hücrenin alansal dağılımı
Figure 1- Spatial distribution of 102 grid cells where SPEI data were used in the study.

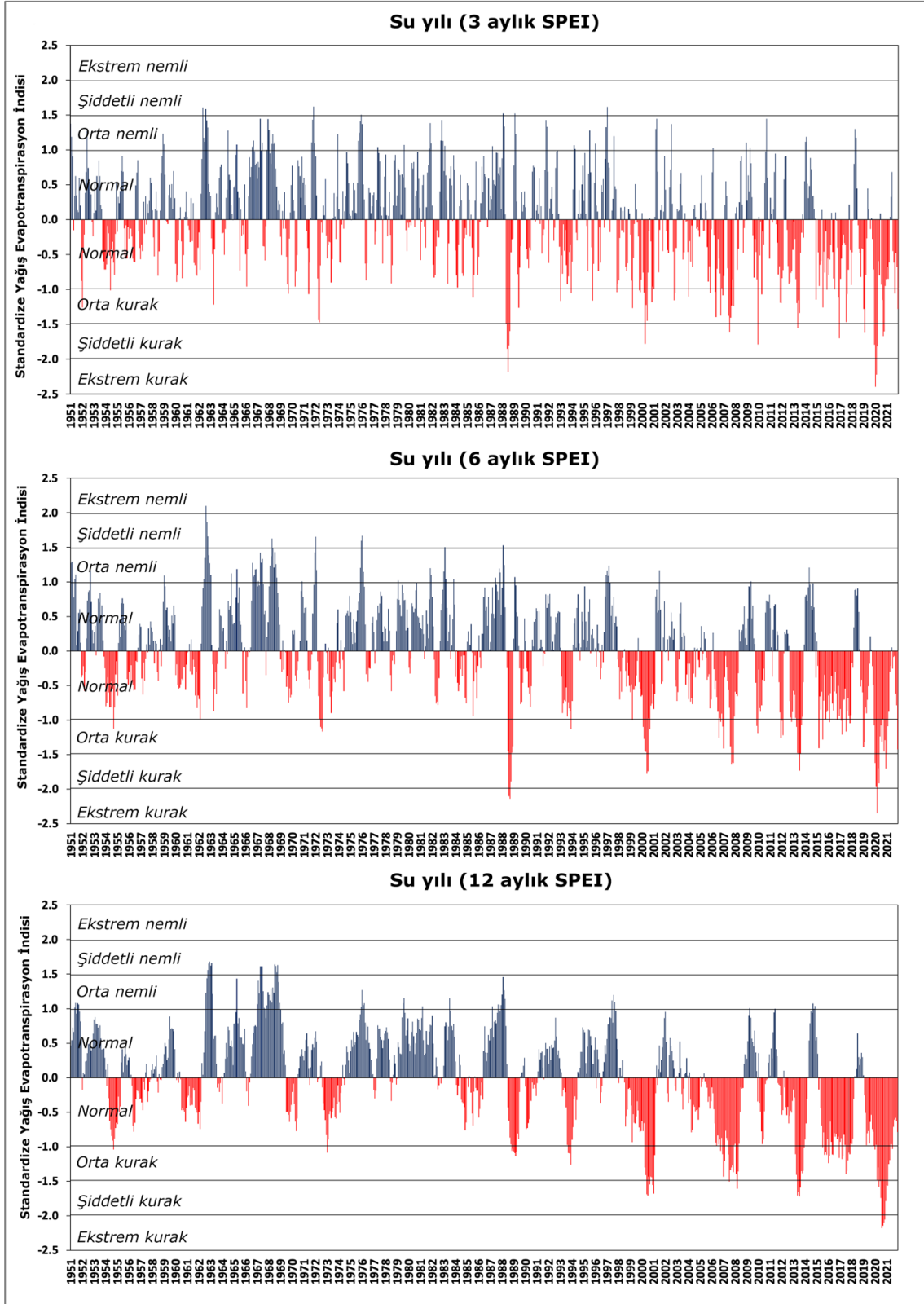
Çalışmada Türkiye’de SPEI değerlerindeki artma veya azalma yönündeki olası eğilimlerinin yönü ve büyüklüğünü tespit etmek amacıyla, klimatoloji çalışmalarında sıklıkla kullanılan basit doğrusal regresyon analizi ile parametrik olmayan Mann-Kendall sıra ilişki katsayısı (Sneyers, 1990) yöntemleri kullanılmıştır. Doğrusal regresyon analizinde, zaman bağımsız değişken SPEI değerleri ise bağımlı değişken olarak kabul edilerek SPEI değerlerine ait zaman dizilerinin eğilimleri hesaplanmış ve $n - 2$ serbestlik dereceli Student t testi ile regresyon katsayısı β ’nın istatistiksel olarak anlamlılığı sınanmıştır. Mann-Kendall sıra katsayısı ile elde edilen olası eğilimleri büyüklüğü Sen’in eğim yöntemi ile belirlenmiştir (Sen, 1968). Çalışmada, SPEI değerlerinin zaman serilerindeki olası değişim noktalarını belirlemek amacıyla Pettitt testi kullanılmıştır (Pettitt, 1979). Parametrik olmayan bu yöntem aylık ve/veya yıllık ölçekteki değişim yıllarını tespit etmektedir. Tüm test istatistiklerinin, istatistiksel olarak anlamlılıkları $\alpha = 0.05$, $\alpha = 0.01$ ve $\alpha = 0.001$ olmak üzere üç seviyede test edilmiştir.

3. BULGULAR

3.1. Türkiye’de 3 aylık Standardize Yağış Evapotranspirasyon İndisindeki değişim ve eğilimler

Türkiye’de 102 grid hücrenin ortalamasına göre su yılında 1951-2022 döneminde SPEI-3 değerleri azalma eğilimi göstermiştir. SPEI-3 değerindeki azalma eğilimi, Türkiye’nin son 72 yılda meteorolojik kuraklıkların arttığını göstermektedir. Basit doğrusal regresyon analizine (Sen’in eğim değerine) göre SPEI-3 değerindeki azalış eğilimi son 72 yılda -0.66 (-0.62) olmak üzere ($R^2 = 0.23$, t testi = -4.57) 0.001 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır (Tablo 2). Pettitt testi sonuçlarına göre en önemli değişiklik 1998 yılındadır. Türkiye’nin su yılına göre 3 aylık zaman dilimindeki SPEI değerlerindeki zamansal değişimleri incelendiğinde, orta ve şiddetli kurakların 1990’lı yılların sonundan itibaren daha sık ve daha şiddetli gerçekleştiği görülmektedir (Şekil 2). Bu durum 1990’lı yılların sonunda başlayan kuraklaşma eğiliminin 21. yüzyıldan itibaren daha da kuvvetlendiğini kanıtlamaktadır. Türkiye ortalamasına göre 1950 yılından bu yana en şiddetli meteorolojik

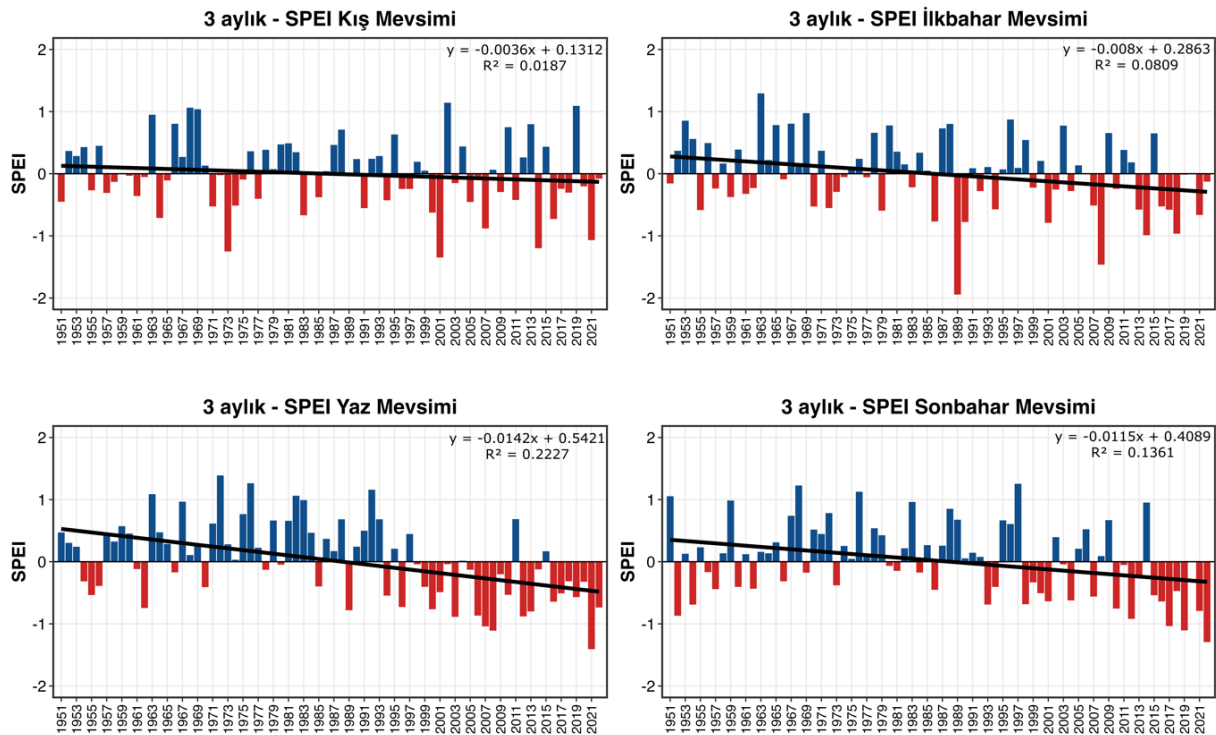
kuraklık 2020 yılının Eylül ile Aralık ayları arasında yaşanmıştır. Özellikle 2020 yılının Ekim ve Kasım aylarında meteorolojik kuraklıkların şiddeti SPEI sınıflandırmasına göre ekstrem değerlere ulaşmıştır.

Şekil 2- Türkiye'de 1951-2022 yılları arasında su yılına göre (1 Ekim-30 Eylül) 3, 6 ve 12 aylık Standardize Yağış Evapotranspirasyon İndisinin zamansal değişimi.

Figure 2- Temporal variation of 3, 6 and 12-month SPEI by water year between 1951-2022 in Türkiye.

Mevsimsel olarak incelendiğinde, kış mevsiminde SPEI-3 değerleri zayıf bir azalma eğilimi göstermesine rağmen bu mevsimdeki daha kurak koşullara doğru kayma eğilimi istatistiki olarak anlamlı değildir. Pettitt testi sonuçlarına göre kış mevsiminde SPEI-3 değerlerindeki en önemli değişiklik 1995 yılında gerçekleşmiştir. SPEI-3 değerleri esas alındığında 1951-2022 yılları arasında Türkiye’de kış mevsiminde en şiddetli meteorolojik kuraklıklar sırasıyla 2001, 1973 ve 2014 yıllarında gözlenmiştir. Aynı dönemin ilkbahar mevsiminde de SPEI-3 değerlerinde 0.05 düzeyinde istatistiki olarak anlamlı olmak üzere daha kurak koşullara doğru kayma eğilimi basit doğrusal regresyon analizine (Sen’in eğim değerine) göre son 72 yılda -0.58 (-0.52)’dir. İlkbahar mevsiminde meteorolojik kuraklıklarda gözlenen artış eğilimi Pettitt testi sonucuna göre 1988 yılı sonrası daha belirgin hale gelmiştir. 1951-2022 yılları arasında Türkiye’de ilkbahar mevsiminde en şiddetli meteorolojik kuraklıklar sırasıyla 1989, 2008 ve 2014 yıllarında gözlenmiştir. Türkiye’de 3 aylık SPEI değerlerinde en belirgin değişim yaz mevsimine aittir. SPEI-3 değerleri basit doğrusal regresyon analizine (Sen’in eğim değerine) göre son 72 yılda -1.02 (-1.03) değeri ile ($R^2 = 0.22$, t testi = -4.48) 0.001 düzeyinde istatistiki olarak anlamlı olmak üzere azalma eğilimi göstermiştir. Bu durum yaz mevsiminde 1950’den bu yana gözlenen sıcaklık artışının bu mevsimdeki kuraklıkları daha da şiddetlendirdiğini ortaya koymaktadır. Pettitt testi sonucuna göre indis değerindeki değişim 1992 yılında yaşanmıştır. 1951-2022 yılları arasında Türkiye’de yaz mevsiminde en şiddetli meteorolojik kuraklıklar sırasıyla 2021, 2008 ve 2007 yıllarına aittir. Diğer mevsimlerde olduğu gibi son 72 yılda Türkiye ortalamasına göre SPEI-3 değerlerinde sonbahar mevsiminde basit doğrusal regresyon analizine (Sen’in eğim değerine) göre son 72 yılda azalma -0.83 (-0.85)’tür ve Pettitt testi sonuçlarına göre bu değişim 1996 yılında başlamıştır. Sonbahar mevsiminde en şiddetli meteorolojik kuraklıklar sırasıyla 2020, 2022 ve 2019 yıllarına aittir. Türkiye ortalamasına göre 2020 yılı sonbaharı “ekstrem kurak” koşullar egemen olmuştur (Şekil 3).

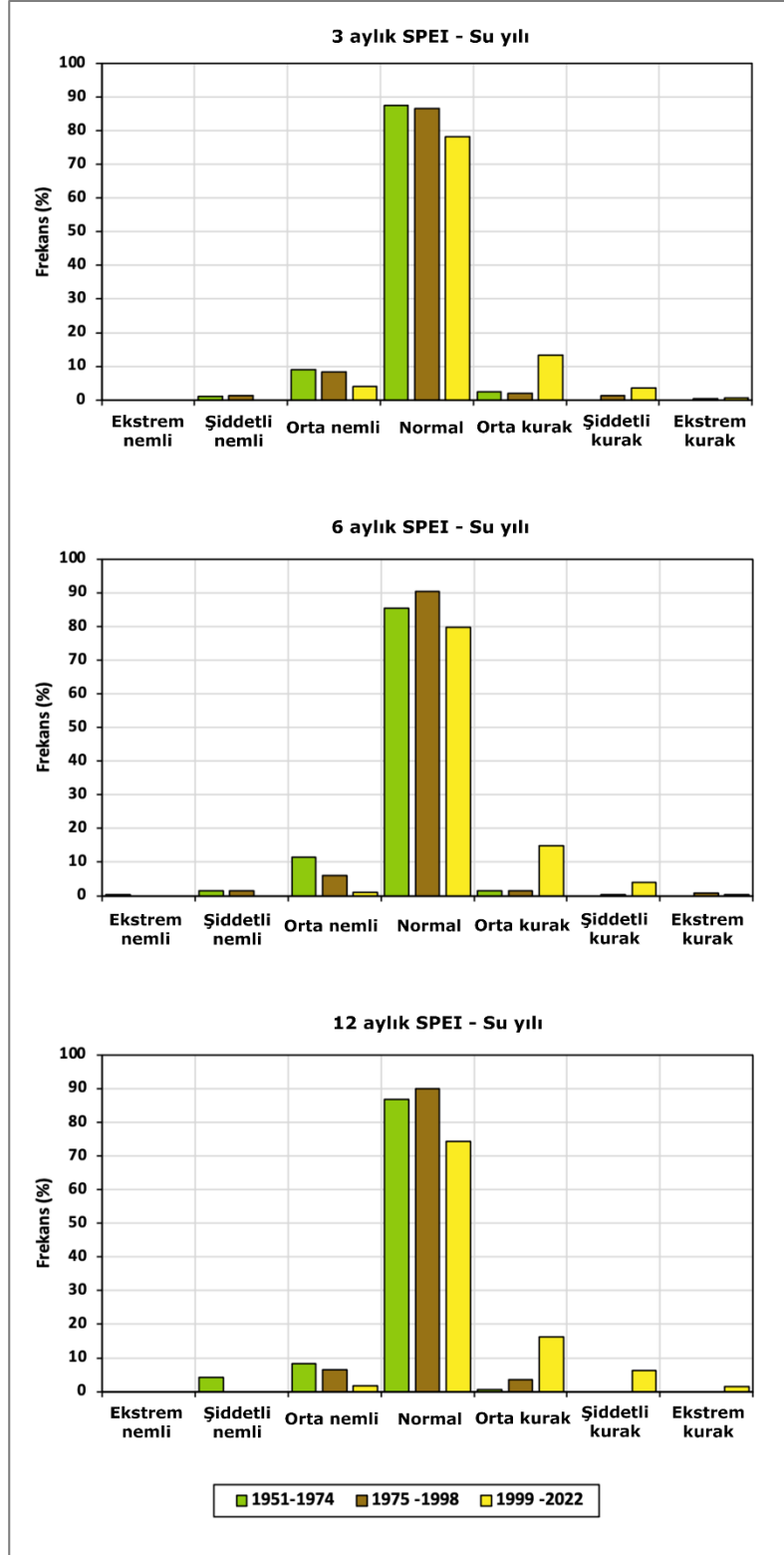

Şekil 3- Türkiye’de 1951-2022 yılları arasında mevsimlere göre 3 aylık Standardize Yağış Evapotranspirasyon İndisinin zamansal değişimi.

Figure 3- Temporal variation of 3-month Standardized Precipitation Evapotranspiration Index -3 by seasons between 1951-2022 in Türkiye.

Türkiye ortalamasına göre SPEI-3 değerleri son 72 yılda eşit üç döneme ayrılarak (1951-1974, 1975-1998, 1999-2022) incelendiğinde, su yılında indis değerlerinde daha kurak koşullara olan kayma eğilimi daha iyi görülmektedir. Örneğin 1951-1974 döneminde frekansı % 9 olan orta nemli koşulları gösteren SPEI değerlerinin oranı 1999-2022 döneminde % 4’e düşerken, orta kurak koşulları temsil eden SPEI değerlerinin frekansı % 2.4’den % 13.4’e yükselmiştir. Türkiye ortalamasına göre su yılında 1951-1974 döneminde SPEI

sınıflandırmasına göre şiddetli ve ekstrem kurak koşullar gözlenmez iken, 1999-2022 döneminde şiddetli kuraklıkların frekansı % 3.6'ya ulaşmıştır. Nitekim son 72 yılda su yılına göre SPEI-3 zaman ölçeğinde en şiddetli kuraklık, -2.40 ve -2.22 değerleri ile Ekim ve Kasım 2020 tarihinde gözlenmiştir (Şekil 4).

Şekil 4 -Türkiye’de su yılında (1 Ekim-30 Eylül) üç döneme göre (1951-1974, 1975-1998 ve 1999-2021) 3, 6 ve 12 aylık zaman ölçeğine ait SPEI histogramı.

Figure 4- SPEI histogram for 3, 6 and 12-month time scales for three periods (1951-1974, 1975-1998, and 1999-2021) in Türkiye in water year.

Çizelge 2- Türkiye’de SPEI değerlerindeki basit doğrusal ve Mann-Kendall (M-K) testine göre trend analiz sonuçları. Yıldız işaretleri, istatistiki olarak ‘****’ $p < 0.001$, ‘***’ $p < 0.01$ ve ‘**’ $p < 0.05$ anlamlılık düzeylerini belirtmektedir.

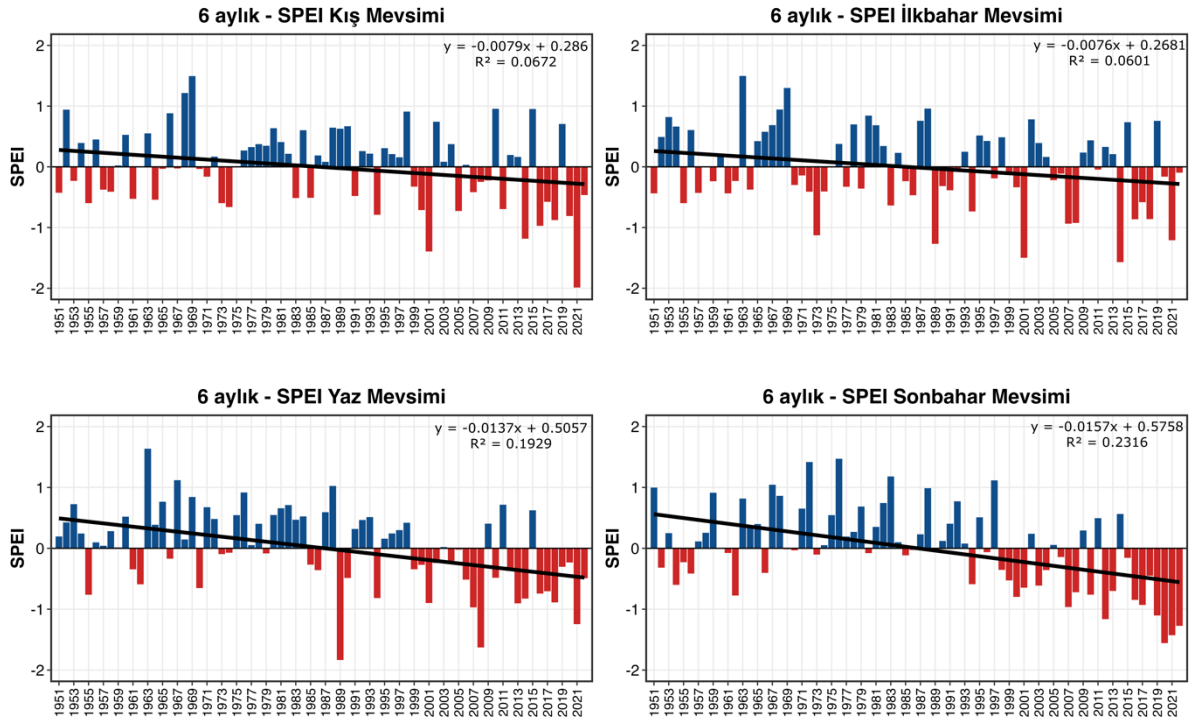
Table 2- Trend analysis results based on simple linear regression and Mann-Kendall (M-K) test for SPEI values in Türkiye. Asterisks indicate level of statistical significance at ‘****’ $p < 0.001$, ‘***’ $p < 0.01$ and ‘**’ $p < 0.05$.

SPEI zaman ölçeği	Dönem	Mann Kendall (z değeri)	Sen's slope - (SPEI/Tüm dönem)	OLS (t değeri)	$\hat{\beta}$ (SPEI/Tüm dönem)	Pettit Test
3 aylık SPEI	Su Yılı	-3.72	-0.62***	-4.57	-0.66***	1998***
	Kış	-0.99	-0.24	-1.16	-0.26	1995
	İlkbahar	-2.41	-0.52*	-2.48	-0.58*	1988
	Yaz	-3.96	-1.03***	-4.48	-1.02***	1992***
	Sonbahar	-2.94	-0.85**	-3.32	-0.83**	1996**
6 aylık SPEI	Su Yılı	-3.51	-0.75***	-4.17	-0.80***	1998***
	Kış	-1.62	-0.45	-2.25	-0.57*	1998
	İlkbahar	-1.41	-0.44	-2.12	-0.55*	1988
	Yaz	-3.70	-1.01***	-4.09	-0.99***	1988***
	Sonbahar	-3.96	-1.22***	-4.59	-1.13***	1997***
12 aylık SPEI	Su Yılı	-3.98	-1.07***	-4.92	-1.07***	1998***
	Kış	-3.54	-1.06***	-4.49	-1.08***	1999**
	İlkbahar	-3.58	-1.02***	-4.01	-1.05***	1998**
	Yaz	-3.33	-1.01***	-3.82	-1.03***	1998**
	Sonbahar	-3.38	-1.06***	-4.13	-1.05***	1998**

3.2 Türkiye’de 6 aylık Standardize Yağış Evapotranspirasyon İndisindeki değişim ve eğilimler

Türkiye’de 102 grid hücrelerinin ortalama verisine göre, 1951-2022 döneminde su yılında 6 aylık SPEI değerleri 0.001 düzeyinde istatistiki olarak anlamlı olmak üzere azalma eğilimi göstermiştir. Basit doğrusal regresyon analizine (Sen’in eğim değerine) göre SPEI-6 değerlerindeki azalış eğilimi son 72 yıl için -0.80 (-0.75)’dir (Çizelge 2). SPEI değerlerindeki gözlenen azalma eğilimi özellikle 1998 sonrası Türkiye’nin su yılında meteorolojik/tarımsal kuraklıklara daha sık ve şiddetli maruz kaldığını ortaya koymaktadır. Nitekim Türkiye’de 1951 yılından bu yana SPEI-6 aylık indisinde su yılına göre orta şiddette kuraklıkların gözleendiği (-1.00 ile -1.49) en uzun kurak dönem, kesintisiz 15 ay devam eden, ortalama SPEI değerinin -1.49 olduğu (orta kurak) Eylül 2020 ile Kasım 2021 tarihleri arasında kapsamaktadır. Kasım 2000-Haziran 2001 tarihleri arasında kesintisiz 8 ay, Nisan 1989-Eylül 1989 ile Ocak 2014-Haziran 2014 tarihleri arasında kesintisiz 6 ay devam eden kurak dönemler Türkiye’de 21. yüzyılda kuraklıkların süresinin uzadığını göstermektedir. Son 72 yılda su yılına göre en şiddetli kuraklık SPEI-6 sınıflandırmasında -2.35 indis değeri ile Aralık 2020 yılına aittir (Şekil 2).

Türkiye ortalamasına göre son 72 yılda kış mevsiminde 6 aylık zaman ölçeğinde SPEI değerleri istatistiki olarak anlamlı olmayan bir azalma eğilimi göstermiştir. Pettitt testi sonucuna göre kış mevsiminde SPEI değerlerindeki en önemli değişiklik 3 aylık SPEI değerlerinde olduğu gibi 1998 yılında gerçekleşmiştir. SPEI-6 değerlerine göre 1951 yılından bu yana en şiddetli kış kuraklıkları sırasıyla 2021, 2001 ve 2014 yıllarında gözlenmiştir. Türkiye’de 2021 kışı, son 72 yılda SPEI-6 değerlerine göre ekstrem kuraklığın gözleendiği ilk kış mevsimi olma özelliği taşımaktadır. Kış mevsiminde olduğu gibi Türkiye’de 1951-2022 döneminde ilkbahar mevsiminde 3 aylık zaman ölçeğindeki SPEI değerlerinde istatistiki olarak anlamlı olmayan bir kuraklaşma eğilimi mevcuttur. Basit doğrusal regresyon analizine (Sen’in eğim değerine) göre son 72 yılda, ilkbaharda 6 aylık zaman ölçeğinde SPEI değeri -0.55 (-0.44) olmak üzere daha kurak sınıfa doğru kaymıştır. Türkiye’de 1951-2022 döneminde 6 aylık SPEI değerlerinde en önemli değişim yaz ve sonbahar mevsimlerinde gözlenmiştir. Basit doğrusal regresyon analizine (Sen’in eğim değerine) göre 6 aylık zaman ölçeğinde SPEI, 0.001 düzeyinde istatistiki olarak anlamlı olmak üzere yaz mevsiminde son 72 yılda -0.99 (-1.01), sonbahar mevsiminde -1.13 (-1.22) azalma eğilimi göstermiştir. Pettitt testinin sonuçlarına göre bu değişim yaz mevsiminde 1988, sonbaharda ise 1997 yılında başlamıştır. Bu durum Türkiye’de yaz ve sonbahar mevsimlerinde son 40 yılda tarımsal kuraklıkların şiddetlendiğini ve uzadığını ortaya koymaktadır (Şekil 5).

Şekil 5- Türkiye’de 1951-2022 yılları arasında mevsimlere göre 6 aylık Standardize Yağış Evapotranspirasyon İndisinin zamansal değişimi.

Figure 5- Temporal variation of 6-month Standardized Precipitation Evapotranspiration Index by seasons between 1951-2022 in Türkiye.

Türkiye’de su yılında SPEI-6 değerlerine ait histogram incelendiğinde, 1951-1974 döneminde ekstrem ve şiddetli nemli sınıflandırmaya ait indis değerlerinin, 1975-2022 yılları arasında hiç gözlemlenmediği görülmektedir. Buna karşılık Türkiye ortalamasına göre su yılında 1951-1974 döneminde SPEI sınıflandırmasına göre şiddetli ve ekstrem kurak koşullar gözlenmez iken, 1999-2022 döneminde şiddetli kuraklıkların frekansı % 4’e ulaşmıştır (Şekil 4).

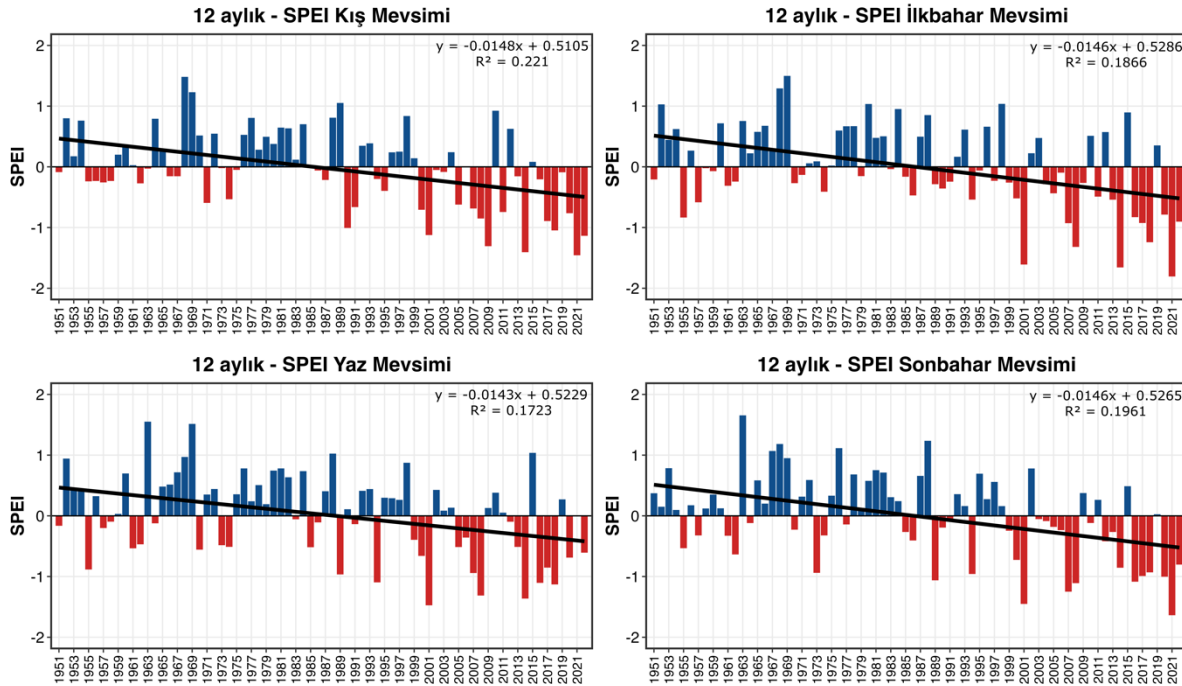
3.3 Türkiye’de 12 aylık Standardize Yağış Evapotranspirasyon İndisindeki değişim ve eğilimler

Türkiye ortalamasına göre 1951-2022 döneminde su yılında SPEI-12 değerleri 0.001 düzeyinde istatistiki olarak anlamlı olmak üzere azalma eğilimi göstermiştir. Basit doğrusal regresyon analizine (Sen’in eğim değerine) göre SPEI-12 değerindeki azalış eğilimi son 72 yılda -1.07 (-1.07) olmak üzere 0.001 düzeyinde istatistiki olarak anlamlıdır. Bu eğilim 1998 yılı itibariyle belirginleşmiştir. Nitekim su yılında 1998 yılı öncesi SPEI-12 değerlerinde hiç şiddetli kurak sınıfa giren bir yıl gözlenmez iken, 1999-2022 döneminde 5 yıl şiddetli kurak koşullar görülmüştür. 102 grid verisinin ortalamasına göre 1951 yılından bu yana Türkiye’de SPEI-12 zaman ölçeğinde en şiddetli kuraklık -1.66 indis değeri ile 2020-2021 su yılında gözlenmiştir. Kuraklıklar süre olarak incelendiğinde, Mart 2001-Ekim 2001 arasında kesintisiz 8 ay, Şubat-Mayıs 2014 tarihleri arasında kesintisiz 4 ay ve Aralık 2020-Kasım 2021 döneminde birbirini izleyen 12 ay boyunca şiddetli, aynı dönem içinde 4 ayda ise ekstrem kurak koşullar egemen olduğu görülmektedir. Bu durum Türkiye’de 2000’li yıllardan itibaren kuraklıkların sadece şiddetinin artmadığının aynı zamanda süresinin de uzadığını ve hidrolojik kuraklık riskinin arttığını işaret etmektedir.

Türkiye ortalamasına göre su yılında SPEI-12 değerlerine ait histogram incelendiğinde, 1951-1974 döneminde orta nemli koşulları gösteren SPEI değerlerinin frekansı % 8.3 iken bu oran 1999-2022 döneminde % 1.8’e düştüğü buna karşılık orta kurak koşullar temsil eden SPEI değerlerinin frekansı % 0.7’den % 16.3’e yükseldiği görülmektedir. SPEI değerlerinde en önemli değişim ise şiddetli kuraklığı gösteren indis sınıflarında gözlenmektedir. Örneğin 1951-1974 döneminde şiddetli ve ekstrem kurak koşullar gözlenmez iken, 1999-2022 döneminde şiddetli kuraklıkların frekansı % 6.2’ye, ekstrem kuraklıkların oranı ise % 1.4’e ulaşmıştır (Şekil 4).

Türkiye ortalamasına göre mevsimler itibariyle SPEI-12 değerleri incelendiğinde dört mevsimde de 1951 yılından 2022 yılına kadar olan dönemde kuraklaşma eğiliminin egemen olduğu görülmektedir. Mevsimler

arasında SPEI-12 değerlerinde göre en kuvvetli azalma eğilimi kış mevsimine aittir. Basit doğrusal regresyon analizine (Sen'in eğim değerine) göre bu mevsimde son 72 yılda 0.001 anlamlı olmak üzere SPEI değerlerinde -1.08 (-1.06) azalma söz konusudur. Pettitt testi sonuçlarına göre Türkiye'de kış mevsiminde 1999 yılı sonrası daha kurak koşullara doğru bir kayma eğilimi gözlenmektedir. İlkbahar mevsiminde, 0.001 düzeyinde anlamlı olmak üzere, son 72 yılda SPEI-12 değerleri 1990'lı yılların sonundan itibaren daha belirgin olmak üzere basit doğrusal regresyon analizine (Sen'in eğim değerine) göre -1.05 (-1.02) azalmıştır. İlkbahar mevsiminde son 72 yılda SPEI-12 aylık zaman diliminde en kurak koşullar (SPEI'ye göre şiddetli kurak sınıfa dahil) 2021 (-1.81), 2014 (-1.66) ve 2001 (-1.61) yıllarına aittir. 1951-2022 döneminde Türkiye ortalamasına göre yaz ve sonbahar mevsiminde SPEI-12 değerleri azalma eğilimi göstererek, basit doğrusal regresyon analizine (Sen'in eğim değerine) göre son 72 yılda sırasıyla -1.03 (-1.01) ile -1.05 (-1.06) olmak üzere daha kurak sınıfa doğru kaymıştır. Kuraklaşma eğilimi kış ve ilkbahar mevsimlerinde olduğu gibi 1998 yılı sonrası kuvvetlenmiştir (Tablo 2).

Şekil 6- Türkiye'de 1951-2022 yılları arasında mevsimlere göre 12 aylık Standardize Yağış Evapotranspirasyon İndisinin zamansal değişimi.

Figure 6- Temporal variation of 12-month Standardized Precipitation Evapotranspiration Index by seasons between 1951-2022 in Türkiye.

4. SONUÇLAR

Bu çalışmada 102 grid hücrenin verisi kullanılarak 1951-2022 döneminde Türkiye'de 3, 6 ve 12 aylık zaman ölçeklerinde SPEI değerlerinin zamansal değişimi incelenmiştir. Sonuçlar SPEI değerlerinin su yılı ve tüm mevsimlerde azalma eğilimi gösterdiğini ve Türkiye'nin son 72 yılda daha kurak koşullara doğru kaydığını, meteorolojik, tarımsal ve hidrolojik kuraklıkların şiddetinin arttığını işaret etmektedir. Yapılan çalışmalar da Türkiye'de 1980'lerin sonlarından itibaren kuraklıkların oluşum sıklığının arttığını ve Türkiye'de en şiddetli ve yaygın kuraklıkların 1971-1974, 1983-1984, 1989-1990, 1996-2001, 2007-2008, 2013-2014 yıllarında yaşandığını göstermektedir (Türkeş ve Erlat, 2005; Türkeş ve Tatlı, 2009; Kurnaz 2014).

Pettitt testinin sonuçlarına göre Türkiye'de 102 grid hücre verisinin ortalaması esas alındığında, 1990'lı yılların sonundan itibaren SPEI değerlerindeki azalma eğilimi belirginleşmiştir. SPEI değerlerine göre 1950 yılından bu yana hem su yılı hem de mevsimlik ortalamalarda en şiddetli ve uzun kuraklık olayları 1998 yılı sonrası gözlenmiştir. Türkiye ortalamasına göre su yılında en şiddetli kuraklıklar sırasıyla SPEI-3'te 2007-2008, SPEI-6 ve SPEI-12'de 2013-2014 yıllarında gözlenmiştir. SPEI-12 esas alındığında Türkiye'de 1950 yılından bu yana en şiddetli kuraklığın yaşandığı 2020-2021 su yılında, Aralık 2020-Kasım 2021 döneminde birbirini izleyen 12 ay boyunca şiddetli kuraklık koşulları devam etmiş, aynı dönem içinde 4 ayda ise ekstrem kurak koşullara dönüşmüştür. Hidrolojik kuraklıkları

tanımlamaya yardımcı olan SPEI-12 değerlerine göre 2020-2021 su yılında gözlenen ekstrem kurak koşulların oluşmasında, Türkiye’nin 2019 yılında yaz ve sonbahar aylarında ortalamanın altında yağış alması ve 2020 yılında Ekim’den Aralık’a kadar olan döneminde yağış miktarının, 1981-2010 ortalamasının % 48 altında kalmasıdır. GRACE-FO uyduları tarafından ölçülen 11 Ocak 2021 tarihinde sığ yeraltı suyu miktarını gösteren harita, Türkiye’de çok geniş alanlarda yeraltı suyunun 1948-2010 ortalamasının % 2-5’ine düştüğünü göstermektedir (Patel, 2021). 2020-2021 su yılında gözlenen kuraklığın şiddetlenmesine yol açan bir diğer faktörde hava sıcaklıklarıdır. Yıllık ortalama sıcaklıklara ait gridli veriler, 2020 yılının 1950 yılından bu yana Türkiye’de 3. en sıcak yıl olduğunu göstermektedir (Güler ve Erlat, 2023). 1951-2022 döneminde su yılında SPEI 3, 6 ve 12 aylık zaman ölçeklerinde en şiddetli kuraklığın yaşandığı ikinci yıl 2000-2001’dir. SPEI-3 aylık zaman ölçeğine göre 2000 Aralık ayında başlayan Mart 2000 tarihinde, SPEI-6 göre Kasım 2000 tarihinde başlayan şiddetli kuraklık 6 ay sonra Nisan 2001’de sona ermiştir. SPEI-12 aylık zaman ölçeğinde kesintisiz 11 ay devam eden şiddetli kurak koşullar Ocak-Kasım 2001 tarihleri arasında etkili olmuştur. Palmer Kuraklık İndisine göre Türkiye’de 2001 yılının Şubat ayında Güneydoğu Torosların batısı, Sinop ve Rize ile Trabzon çevresi hariç bütün bölgelerde çok şiddetli kurak koşullar gözlenmiş, Temmuz ayında kuraklığın şiddeti daha da artmıştır (Akbaş, 2014). Türkiye ortalamasına göre son 72 yılda şiddetli kuraklığın gözlendiği bir diğer yıl olan 2013-2014 su yılında yağışlar uzun yıl ortalamasına göre % 6 azalmış, Kasım, Aralık, Ocak, Şubat ve Nisan aylarında aylık ortalamanın altında kalmıştır (Şimşek vd., 2015).

Türkiye’de 102 grid hücre verisinin ortalamasına göre mevsimlik SPEI değerlerinin zamansal değişimi incelendiğinde, değerlerdeki azalma eğiliminin diğer bir ifade ile daha kurak koşullara kayma eğiliminin en az olduğu mevsimin özellikle SPEI-3 ve SPEI-6 aylık zaman ölçeklerinde kış mevsimi olduğu görülmektedir. Bu mevsimde değerlerde istatistiki olarak anlamlı azalma eğiliminin görüldüğü SPEI-12 aylık zaman ölçeğinde ise 1950 yılından bu yana kış mevsiminde en şiddetli kurak koşullar 2021, 2014 ve 2009 yıllarında oluşmuştur. İlkbahar mevsiminde SPEI değerlerinde azalma eğilimi gözlenirse de bu eğilim sadece SPEI-3 ve SPEI-12 zaman ölçeklerinde anlamlıdır. Bu mevsimde 1951-2022 döneminde Türkiye ortalamasına göre SPEI-12 aylık zaman ölçeğinde sırasıyla en şiddetli kurak koşullar 2021, 2014 ve 2001 yıllarında gerçekleşmiştir. Türkiye ortalamasına göre yaz mevsiminde SPEI 3, 6 ve 12 aylık zaman ölçeklerine göre son 72 yılda istatistiki olarak anlamlı kuraklaşma eğilimi bulunmaktadır. Bu eğilimin en kuvvetli olduğu SPEI-3 aylık zaman ölçeğidir. SPEI-3’e göre 1951 yılından bu yana en kurak geçen yaz mevsimleri sırasıyla 2021, 2008 ve 2007 yıllarıdır. Sonbahar mevsiminde SPEI değerlerinde incelenen tüm zaman ölçeklerinde istatistiki olarak anlamlı kuraklaşma eğilimi mevcuttur. SPEI-6 zaman ölçeğinde bu eğilim daha kuvvetli olup, son 72 yılda sonbahar mevsiminde en kuvvetli kuraklıklar sırasıyla 2020, 2021 ve 2022 yıllarında gözlenmiştir.

SPEI yöntemi ile yapılan kuraklık analizlerinin sonuçları, Türkiye’nin özellikle son 20 yılda daha kurak koşullara doğru kayma eğiliminden sadece yüksek yağış değişkenliğinin sorumlu olmadığını, bunun yanı sıra yükselen hava sıcaklıklarına paralel olarak daha yüksek atmosferik buharlaşma oranlarının da kuraklaşma eğilimine katkı sağladığını gösteriyor. Nitekim Türkiye’de ortalama hava sıcaklıklarındaki değişim dikkate alındığında, 1950-2022 döneminde ortalama hava sıcaklarının, basit doğrusal regresyon analizine ve Sen’in eğim değerine göre sırasıyla 1.31°C ve 1.46°C arttığı görülmektedir (Güler ve Erlat, 2023). Küresel ve bölgesel ölçekte yapılan çalışmalar da sıcak dönemler (sıcak ekstremler) ile kurak dönemlerin üst üste çakıştığı “birleşik olayların” arttığını göstermektedir (Manning vd., 2019; Vogel vd., 2021). Örneğin Akdeniz havzasında sıcak dönem / SPI-3 değerine göre belirlenen kuraklıkların aynı zaman diliminde gözlendiği birleşik olayların sayısı, 1979–1998 dönemine oranla 1999-2018 döneminde Fas, İspanya güneydoğusu ve Türkiye’de batısında % 91.1 artış gösterdiği belirlenmiştir. Artan sayıdaki birleşik olayların ana nedeni olarak yağış eksikliğinden çok, yükselen sıcaklıklar gösterilmektedir (Vogel vd., 2021).

İklim modelleri içinde bulunduğumuz yüzyılda antropojenik küresel iklim değişikliğine bağlı olarak Türkiye’nin de içinde yer aldığı Akdeniz havzasında azalan yağış ve yükselen sıcaklıklara paralel olarak kuraklıkların artacağı ve şiddetleneceği yönündedir (Önol ve Ünal, 2014; Türkeş vd., 2020; Yeşilköy ve Şaylan, 2022). Sanayi Devrimi öncesine göre küresel ortalama sıcaklık artışının 2100 yılında 3°C’ye ulaşması sonucu kuraklıkların oluşturacağı ekonomik kayıpların günümüze oranla 5 kat daha fazla artacağı ve kuraklığa bağlı kayıplarındaki en güçlü artışın Avrupa’nın Akdeniz ve Atlantik bölgelerinde gerçekleşeceği öngörülmektedir (Cammalleri vd., 2020). Örneğin iklim modellerinin sonuçlarına göre 21. yüzyılın orta ve sonlarında Akdeniz havzasında yıllık hava sıcaklıklarındaki artışın küresel ortalamadan % 25, özellikle yaz aylarında % 40 daha fazla olması beklenmektedir (Lionello vd., 2018). Bu yüzyıl içinde küresel hava sıcaklıklarındaki 2°C’lik bir artışın ise yaz yağışlarında Türkiye ve Portekiz’de % 30’a varan bir azalmaya yol açacağı öngörülmektedir (Vautard vd., 2014). SPEI-12 ve Palmer Kuraklık Şiddet İndisine (sc-PDSI) göre, 1971 ile 2018 yılları arasında Türkiye’nin

kuzeybatısında orta ve şiddetli kuraklıkların oranı sırasıyla %17.2–30.3 iken bu değerler 2051–2099 döneminde RCP 4.5 göre % 38.3–35.3, RCP 8.5 göre ise % 47–4’e yükseleceği öngörülmektedir (Yeşilköy ve Şaylan, 2022). Türkiye’de 21. yüzyıl boyunca daha kurak koşullara doğru kayma eğilimi başta toprak nemi ve yüzey suları gibi kuraklığa duyarlı sistemler üzerindeki olumsuz etkileri arttıracak ve biyolojik çeşitliliğinin azalmasına yol açacaktır.

Çıkar Çatışması / <i>Conflict of Interest</i>	Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir. <i>The authors declared no conflict of interest</i>
Finansal Destek / <i>funding conditions</i>	Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir. <i>The authors declared that this study has received no financial support</i>
Yazar Katkıları/Author Contributions	Yazarlar/Authors
Çalışmanın içeriği ve tasarımı/ <i>Conception/Design of Study</i>	E. Erlat
Metodoloji/ <i>Methodology</i>	E. Erlat
Veri toplama-oluşturma-iyileştirme/ <i>Data Curation</i>	E. Erlat
Analiz/ <i>Analysis and interpretation of data</i>	E. Erlat - H. Güler
Görselleştirme/ <i>Visualization</i>	E. Erlat - H. Güler
Yazı taslağı/ <i>Writing - Original Draft</i>	E. Erlat
Yazma - İnceleme ve Düzenleme/ <i>Writing - Review & Editing</i>	E. Erlat - H. Güler
Proje yönetimi/ <i>Project administration</i>	E. Erlat - H. Güler

REFERANSLAR

- Akbaş, A. (2014). Türkiye Üzerindeki Önemli Kurak Yıllar. *Coğrafi Bilimler Dergisi* 12 (2): 101-118.
- Cammalleri, C., Naumann, G., Mentaschi, L., Formetta, G., Forzieri, G., Gosling, S., Bisselink, B., De Roo, A., Feyen, L. (2020). Global warming and drought impacts in the EU. Publications Office of the European Union, Luxembourg.
- Chiang, F., Mazdiyasi, O., Agha Kouchak, A. (2021). Evidence of anthropogenic impacts on global drought frequency, duration, and intensity. *Nature Communications*, 12(1): 2754.
- Çamalan, G., Akgündüz, A.S., Ayvaci, H., Çetin, S., Arabacı, H., Coşkun, M. (2017). SPEI indisine göre Türkiye geneli kuraklık değişim ve eğilim projeksiyonları. IV. Türkiye İklim Değişikliği Kongresi, TİKDEK 5-7 Temmuz, İstanbul.
- Dabanlı, İ., Mishra, A. K., Şen, Z. (2017). Long-term spatio-temporal drought variability in Turkey. *Journal of Hydrology*, 552: 779-792.
- Eriş, E., Çavuş, Y., Aksoy, H., Burgan, H. I., Aksu, H., Boyacıoğlu, H. (2020). Spatiotemporal analysis of meteorological drought over Kucuk Menderes River Basin in the Aegean Region of Turkey. *Theoretical and Applied Climatology*, 142(3-4): 1515-1530.
- FAO. (2017). Drought and Agriculture. <http://www.fao.org/3/i7378e/i7378e.pdf>
- Güler, H., Erlat, E. (2023). Türkiye’de 1950-2022 döneminde ortalama hava sıcaklıklarında gözlenen değişim ve eğilimler. *Ege Coğrafya Dergisi*, 32(1): 1-17.
- Jamal, R., Hadi, S. J., Tombul, M. (2022). The Trends of the Standardized Precipitation and Evapotranspiration Index (SPEI) in Turkey. *Geography and Natural Resources*, 43(1): 87-95.
- Huang, J., Ji, M., Xie, Y., Wang, S., He, Y., Ran, J. (2016). Global semi-arid climate change over last 60 years. *Climate Dynamics*, 46 (3–4): 1131–1150.
- Kurnaz, L. (2014). Drought in Turkey; İstanbul Policy Center Sabancı Üniversitesi: İstanbul, Turkey.
- Lionello, P., Scarascia, L. (2018). The relation between climate change in the Mediterranean region and global warming. *Regional Environmental Change* 18: 1481–1493.
- Manning, C., Widmann, M., Bevacqua, E., Van Loon, A. F., Maraun, D., Vrac, M. (2019). Increased probability of compound long-duration dry and hot events in Europe during summer (1950–2013). *Environmental Research Letters*, 14(9), 094006.
- Mishra, A. K., Singh, V. P. (2010). A review of drought concepts. *Journal of Hydrology*, 391(1-2): 202-216.
- Öno, B., Ünal, Y. S. (2014). Assessment of climate change simulations over climate zones of Turkey. *Regional Environmental Change*, 14(5): 1921–1935.

- Patel, K. (2021). Turkey Experiences Intense Drought. NASA Earth Observatory. Available online: <https://earthobservatory.nasa.gov/images/147811/turkey-experiences-intense-drought>.
- Pettitt, A. N. (1979). A non-parametric approach to the change-point problem. *Journal of the Royal Statistical Society: Series C (Applied Statistics)*, 28(2): 126-135.
- Potop, V., Boroneanț, C., Možný, M., Štěpánek, P., Skalák, P. (2014). Observed spatiotemporal characteristics of drought on various time scales over the Czech Republic. *Theoretical and Applied Climatology*, 115: 563-581.
- Sahour, H., Vazifedan, M., Alshehri, F. (2020). Aridity trends in the Middle East and adjacent areas. *Theoretical and Applied Climatology*, 142(3-4), 1039-1054.
- Seager, R., Osborn, T. J., Kushnir, Y., Simpson, I. R., Nakamura, J., Liu, H. (2019) Climate variability and change of Mediterranean-type climates. *Journal of Climate*, 32(10):2887-2915.
- Spinoni, J., Barbosa, P., Cherlet, M., Forzieri, G., McCormick, N., Naumann, G., Vogt, J. V., Dosio, A. (2021). How will the progressive global increase of arid areas affect population and land-use in the 21st century? *Global and Planetary Change*, 205(103597), 103597.
- Sen, P.K. (1968). Estimates of the regression coefficient based on Kendall's tau. *Journal of the American Statistical Association*, 63(324): 1379-1389.
- Sneyers, R. (1990). On the Statistical Analysis of Series of Observations. WMO Technical Note 43, World Meteorological Organization, Geneva.
- SPEI Global Drought Monitor (2023). <https://spei.csic.es/map/maps.html#months=1#month=5#year=2023>
- Şen, B., Topcu, S., Türkeş, M., Sen, B., Warner, J. F. (2012) Projecting climate change, drought conditions and crop productivity in Turkey. *Climate Research*, 52: 175-191.
- Şimşek O., Yıldırım M., Gördebil, N. (2015). 2013-2014 tarım yılı kuraklık analizi. Meteoroloji Genel Müdürlüğü, Araştırma Dairesi Başkanlığı.
- Topçu, E. (2022). Appraisal of seasonal drought characteristics in Turkey during 1925-2016 with the standardized precipitation index and copula approach. *Natural Hazards*, 112: 697-723.
- Türkeş, M., Erlat, E. (2005). Climatological responses of winter precipitation in Turkey to variability of the North Atlantic Oscillation during the period 1930-2001. *Theoretical and Applied Climatology*, 81: 45-69.
- Türkeş, M., Tatlı, H. (2009). Use of the standardized precipitation index (SPI) and a modified SPI for shaping the drought probabilities over Turkey. *International Journal of Climatology*, 29: 2270-2282.
- Türkeş, M., Tatlı, H. (2010). Kuraklık ve yağış etkinliği indislerinin çölleşmenin belirlenmesi, nitelenmesi ve izlenmesindeki rolü. Çölleşme ile Mücadele Sempozyumu Tebliğler Kitabı: 245-263. T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, Çorum.
- Türkeş, M. (2013). İklim Verileri Kullanılarak Türkiye'nin Çölleşme Haritası Dokümanı Hazırlanması Raporu. Birinci Baskı, T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Çölleşme ve Erozyonla Mücadele Genel Müdürlüğü Yayını, ISBN: 978-6054610-51-8, 57p, Ankara
- Türkeş, M. (2020). Climate and drought in Turkey. (N. B. Harmancioglu, D. Altinbilek (Editör), Water Resources of Turkey, World Water Resources 2: 85-125, Springer.
- Türkeş, M., Turp, M. T., An, N., Öztürk, T., Kurnaz, M. L. (2020). Impacts of climate change on precipitation climatology and variability in Turkey. *Water Resources of Turkey*, 467-491.
- Ullah, S., You, Q., Sachindra, D. A., Nowosad, M., Ullah, W., Bhatti, A. S., Jin, Z., Ali, A. (2022). Spatiotemporal changes in global aridity in terms of multiple aridity indices: An assessment based on the CRU data. *Atmospheric Research*, 268(105998), 105998.
- Vautard, R., Gobiet, A., Sobolowski, S., Kjellström, E., Stegehuis, A., Watkiss, P., Mendlik, T., Landgren, O., Nikulin G., Teichmann, C., Jacob, D. (2014). The European climate under a 2 °C global warming. *Environmental Research Letters* 9, 034006.
- Vicente-Serrano, S. M., López-Moreno, J. I. (2005). Hydrological response to different time scales of climatological drought: an evaluation of the Standardized Precipitation Index in a mountainous Mediterranean basin. *Hydrology and Earth System Sciences*, 9(5): 523-533.
- Vicente-Serrano, S.M., Beguería, S., López-Moreno, J.I. (2010). Multiscalar Drought Index Sensitive to Global Warming: The Standardized Precipitation Evapotranspiration Index. *Journal of Climate*, 23: 1696-1718.

- Vogel, J., Paton, E., Aich, V., Bronstert, A. (2021). Increasing compound warm spells and droughts in the Mediterranean Basin. *Weather and Climate Extremes*, 32, 100312.
- Yeşilköy, S., Şaylan, L. (2022). Spatial and temporal drought projections of northwestern Turkey. *Theoretical and Applied Climatology*, 149(1-2): 1-14.
- Yihdego, Y., Vaheddoost, B., Al-Weshah, R. A. (2019). Drought indices and indicators revisited. *Arabian Journal of Geosciences*, 12: 1-12.
- WHO. (2021). Drought Overview. WHO website. <https://www.who.int/healthtopics/drought#>

Received: 30 May 2023 | Revised: 24 July 2023 | Accepted: 26 July 2023

SINIRLARI AŞANLAR: TÜRKİYE'DEN YURTDIŞINA SEYAHAT EDEN KADINLARIN DENEYİMLERİ*

Overcoming Barriers: Experiences of Women Traveling Abroad from Turkey

Kübra İSKENDEROĞLU

*Süleyman Demirel Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Isparta-Türkiye
kubra.ilban13@gmail.com*

İsmail KERVANKIRAN*

*Süleyman Demirel Üniversitesi,
Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü
Isparta-Türkiye
ikervankiran03@gmail.com*

Abstract

Today, there is an international travel mobility of nearly two billion. This mobility is increasing day by day in Turkey as well. However, it is seen that women travel abroad less than men. Starting from this problematic, the aim of the study is to examine what are the barriers for women to travel abroad compared to men, and how they struggle with these barriers with the theory of leisure time constraints. It is also to explore the travel experiences, motivations and constraints of women traveling abroad. In this study, qualitative research method was applied. In the study, in-depth interviews were conducted with 40 participants living in 13 different provinces of Turkey. According to the research findings, the factor that most affects women in the category of personal restrictions is lack of self-confidence, gender positioning and inequality in the category of social constraints, and lack of financial resources in the category of structural constraints. As a result, women participate in travel activities by developing various struggle strategies, travel experiences affect women's lives. This situation changes the perceptions towards women and affects the social structure. In addition, travel experiences, preferences and limitations of secular and conservative women differ from each other.

Keywords: Travel, Traveler Women, Gender Inequality, Feminist Geography

Öz

Günümüzde iki milyara yaklaşan bir uluslararası seyahat hareketliliğinden bahsetmek mümkündür. Bu hareketlilik Türkiye'de de her geçen gün artmakla birlikte kadınların yurtdışına olan seyahatlerinin erkeklere oranla daha az sayıda olduğu gözle çarpıcıdır. Bu sorunsaldan yola çıkarak çalışmanın amacı, kadınların erkeklere oranla yurtdışına seyahatlerinin önündeki engellerin neler olduğunu, bu engellerle nasıl mücadele ettiklerini boş zaman kısıtlamaları teorisi ile incelemek ve yurtdışına seyahat eden kadınların seyahat deneyimlerini, motivasyonlarını ve kısıtlayıcıları ortaya çıkarmaktır. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi uygulanmış olup Türkiye'nin 13 farklı ilinde yaşayan 40 katılımcı ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırma bulguları katılımcı kadınları kişisel kısıtlamalar kategorisinde en çok etkileyen faktörün özgüven eksikliği olduğunu, toplumsal kısıtlamalar kategorisinde toplumsal cinsiyet konumlandırmaları ve eşitsizliği olduğunu, yapısal kısıtlamalar kategorisinde ise finansal kaynak eksikliği olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak kadınlar çeşitli mücadele stratejileri geliştirerek seyahat faaliyetlerine katılım göstermekte ve seyahat deneyimleri kadınların yaşamlarına etki etmekte olup, bu durum kadınlara yönelik algıları değiştirmekte ve toplumsal yapıyı söküme uğratmaktadır. Ayrıca seküler ve muhafazakâr kadınların seyahat deneyimleri, tercihleri ve kısıtlılıkları ise birbirinden farklılaşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Seyahat, Gezgin Kadınlar, Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği, Feminist Coğrafya

* Bu çalışma, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 2022 yılında tamamlanan "Sınırları Zorlamak: Türkiye'den Yurtdışına Seyahat Eden Kadınların Kısıtlılıkları ve Deneyimleri" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

* Sorumlu Yazar/ Corresponding author

1. GİRİŞ

“Bırakın yürüyeyim. Bırakın kendi hızımda ilerleyeyim. Bırakın hayatın içimde, etrafımda dolaşmasını hissedeyim. Bana heyecanlı olaylar verin. Bana beklenmedik dönemeçleriyle köşe başları verin”

(Lauren Elkin, 2018, Flanöz - Şehirde Yürüyen Kadınlar).

Bir kadın olarak Lauren Elkin'in keyifli bir şekilde yürümek, özgürce dolaşmak, yola çıkmak ve seyahat etmek için söylediği sözler ve haykırışı boşuna değildir. Çünkü toplumsal cinsiyet, roller, geçmişten günümüze aktarılan birtakım düşünceler, kabul gören doğrular, dayatmalar, tutum ve davranışlar kadınların hayatını önemli ölçüde etkilemektedir. Beauvoir'a (1993) göre bu dayatmalar ve normlar erkeğin kendisi ve erkeğe dair değerlerin bir bütünü olduğu için kadın, bu yapılar ve sistem içinde sürekli dışlanır ve erkeğin normlarına göre tanımlanır. Dolayısı ile toplumda yaygın olarak biyolojik cinsiyet üzerinden kadınların toplumsal konumlanışı belirlenmiş ve genellikle kadınlar kısıtlamalara maruz kalmışlardır. Yani kültürel benliğin cinsiyetler üzerindeki etkisi belirgin hale gelmiş ve toplumsal cinsiyet kalıp yargıları ortaya çıkmıştır. Bu kalıp yargıların oluşumunda bir taraf ezilen olurken, diğer taraf üstün olan taraf olarak algılanmıştır. Bu yönüyle yaşamın hemen her alanında toplumsal roller sebebiyle kadınlar erkeklere göre dezavantajlı konumda yer almıştır. Erkeklere ve erkeklığe yüklenen anlamlar, birçok yönden kadınlara ve kadınlığa yüklenen anlamlardan daha değerli görülmüştür. Her ne kadar hem dünya genelinde hem de ülkemizde kadın ve erkek arasında oluşturulan bu ayrımların pek çok alanda geçmiş dönemlere nazaran azaldığı bilinse de varlığını hala sürdürmektedir.

Toplumsal cinsiyet yaşamın hemen her evresinde kadınlar ve erkekler üzerinde çeşitli şekillerde etkili olmaktadır. Bu alanlardan biri de toplumsal cinsiyetin tüketici davranışlarına olan etkisidir. Tüketici davranışlarının insan ürünü olarak ortaya çıktığı göz önüne alındığında bu durum daha da anlaşılır kılınmaktadır. Bu yönüyle toplumsal cinsiyetin kadın ve erkek bireylerin satın alma kararları üzerinde etkili olduğu aşikârdır. Tüketim eylemine katılan bireylerin toplumsal cinsiyet rolleri dolayısıyla katılacakları eylemi gerçekleştirip gerçekleştir(e)meme durumları, onları eylemi gerçekleştirme isteğine yönelten motivasyonlar, süreç içerisinde yaşadıkları ve deneyimleri toplumsal cinsiyetle bağlantılıdır.

Tüketim eyleminin gerçekleştiği önemli alanlardan birisi de turizm sektörüdür. Turizm hareketliliği küreselleşen modern dünyada tüketim kültürünün önemli bir alanıdır (Franklin, 2003). İnsanların tüketim kalıplarının değişmesiyle birlikte turizm amaçlı seyahatler bir ihtiyaç haline geldiği bilinse de bu alanda toplumsal cinsiyet temelli bazı durumların kadınlar ve erkekler açısından farklı şekillerde tezahür ettiğini söylemek mümkündür. Modernite ve küreselleşmeyle birlikte kadınlar seyahatlere katılsalar da ve aynı zamanda 19. yüzyılın son dönemlerinden başlayarak günümüze kadar geçen süreçte kadınların seyahate katılımlarının artmasını sağlayacak sosyal ve politik değişimler söz konusu olsa da (Wilson & Harris, 2006) seyahatler ve turizm hareketliliği erkeklerin öncülüğünde gelişen bir faaliyet halini almıştır.

Türkiye İstatistik Kurumundan alınan bilgilere göre, Türkiye'den yurtdışına seyahat eden kadınlar erkeklerin ¼'ü kadardır (2020). Ancak bu eşitsizliğe rağmen, özellikle 2000'li yılların başından itibaren yurtdışı seyahatlere katılan kadınların sayısı hızla artıyor. 2003 yılından 2020 yılına gelindiğinde, yurtdışına seyahat eden kadınların sayısının 4 kat arttığı anlaşılıyor (Tablo 2) ve gidilen ülkelerin oldukça çeşitlendiği görülüyor. Her ne kadar yurtdışına seyahat eden kadın ve erkek sayıları arasındaki fark fazla olsa da, yani toplumsal cinsiyet eşitsizliği diğer alanlarda olduğu gibi seyahatlerde de çok bariz olarak görünür olsa da son yıllarda kadınların seyahate çıkmada önemli adımlar atması, kadınların özellikle yurtdışına seyahate çıkma konusunda daha cesur kararlar alması ve birçok kısıtlılıklara ve engellere rağmen gerek yalnız olarak gerekse eş, arkadaş ve grupla birlikte kadınların yurtdışı seyahatlerine katılması konusu artan bir bilimsel ilgiye yol açmıştır, ancak bir araştırma konusu olarak kadınların seyahat kısıtlılıkları nispeten daha az araştırılmıştır (Green & Singleton, 2006; Stark & Meschik, 2018; Wilson & Harris, 2006). Cinsiyetleri dolayısıyla kadınlar seyahatlere katılım sürecinde bazı kısıtlayıcılara maruz kalmakta ve kadınlara konulan bu engeller kadınların seyahate yönelik algılarını, motivasyonlarını, mobilitelelerini ve mekânsal tercihlerini etkilemektedir. Bu yönüyle kadınların seyahatlere katılımlarında engellerle karşılaşmaları önemli bir sorundur ve her türlü engele, kısıtlılığa ve zorluğa rağmen sınırları aşmayı¹ başarabilen kadınların hikâyelerinin araştırılması başka kadınlara ilham olması açısından değerlidir. Bu doğrultuda çalışmanın amacı Türkiye'den yurtdışına seyahat eden kadınların seyahat öncesi,

¹ Bu çalışmada, başlıkta da kullanılan “Sınırları Aşmak” kavramı ile kadınların hem yurtdışına seyahat ederek fiziksel olarak ülkeler arasındaki sınırları aşması hem de her türlü engele, kısıtlamaya ve zorluğa rağmen seyahatlere katılan kadınların kişisel, psikolojik, zihinsel, sosyal, ekonomik vb. sınırları aşmaları şeklinde iki anlamıyla kullanılmıştır.

kararları, süreçleri ve sonrasında engellerin neler olduğunu, bu engellerle nasıl mücadele ettiklerini boş zaman kısıtlamaları teorisi ile incelemek ve yurtdışına seyahat eden kadınların seküler ve muhafazakâr konumlarına göre seyahat deneyimlerini, motivasyonlarını ve kısıtlayıcılarını ortaya çıkarmaktır.

Ayrıca Türkiye'nin diğer İslam ülkelerinden farklı bir yapısı vardır. Toplumsal yapısı homojen olmayan ve tüketim kültürü, yaşam tarzı, davranış kalıpları ve tercihleri birbirinden farklı ikili yapının (seküler ve muhafazakâr) bulunduğu Türkiye'de turizm amaçlı seyahatler, dini kuralların daha baskın olduğu ve daha geleneksel diğer İslam ülkelerinden oldukça farklı bir görünümündedir. Yani Türkiye'deki turizm tüketim kültürü, literatürde 'İslami turizm' ya da 'Helal turizm' şeklinde kavramsallaştırılan yaklaşımlardan farklılık gösteriyor ve kendine has dinamiklerden oluşuyor. Dolayısıyla Türkiye'deki bu farklılık, buradaki kadınların seyahat davranışını da farklı şekillerde etkiliyor. Yüz yıllık geçmiş olan Modern Türkiye'yi diğer Müslüman ülkeden ayıran bu ikili yapı, ülkenin kuruluşundan bugüne kadar, gündelik hayatın tüm parçalarının şekillenmesinin başat unsuru olmuştur. Bu nedenle pek çok sosyal fenomende olduğu gibi, Türkiye'de seyahatlere katılma davranışlarını anlamak için de bu ikili yapıdan hareket etmek, derinlikli bir kavrayış için gereklidir (Deniz, Kervankıran & İlban, 2023). Buradan hareketle, araştırma kapsamında özellikle üç noktaya odaklanılmıştır. Bunlardan ilki; seküler ve muhafazakâr kadınların ilk seyahate çıkma süreçlerini ve deneyimlerini belirleme, diğer bir ifadeyle kadınların seyahat kararı almalarındaki mekanizmaları anlama ve açıklamadır. İkincisi; toplumsal cinsiyet faktörünün kadınların seyahat süreci üzerindeki etkilerini değerlendirmektir. Üçüncü ve son olarak ise; kadınların seyahat deneyimlerinden sonraki davranış biçimlerini anlama ve algılarındaki değişimi ortaya çıkarmaktır.

Bu çalışmada Türkiye'den yurtdışına turizm amacıyla çıkan kadınların seyahat süreçleri, motivasyonları, deneyimleri, zorlukları, engelleri "boş zaman² kısıtlamaları" teorisi ile ele alınmıştır. Başka araştırmacılar tarafından bu konunun farklı yönleriyle ele alınması, farklı sonuçların doğmasını sağlayacaktır. Bu sayede çalışmanın hem başka araştırmacılara ilham vermesi hem de konu üzerinde daha geniş düşünme yollarına sevk edilmesine katkı sağlaması beklenmektedir. Bu çalışmada toplumsal anlamda kadınların güçlenmesi ve bu konuda farkındalık oluşturmaya hedeflendiği için araştırmanın hem toplumsal cinsiyet eşitliğinin farklı bir boyutu ile farkındalık oluşturmaya, hem de seyahat etmek gibi her bireyin yasalarla korunmuş hakkı olan bir konuda ataerkil baskının azaltılmaya çalışılmasına katkı sağlanması açısından önemli olduğunu düşünüyoruz. Ayrıca çalışmanın bir diğer hedefi, özellikle seyahat etmek isteyip çeşitli tereddütleri olan kadınların seyahate yönelik önyargılarının kırılmasına, bilinçlenmelerine ve cesaretlenmelerine katkı sağlamaktır.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE: BOŞ ZAMAN KISITLAMALARI TEORİSİ

Boş zaman kısıtlamaları teorisi (Leisure Constraints Theory) ilk kez 1987 yılında Crawford ve Godbey tarafından oluşturulmakla beraber; teori yine bu alanda yapılan çalışmalara önemli katkılar sağlayan Crawford, Jackson & Godbey tarafından 1991 yılında tüm ayrıntıları ile yeniden ele alınmış ve geliştirilmiştir. Boş zaman kısıtlamaları teorisi, bireylerin boş zamana ilişkin aktivitelere katılma isteklerinin kişisel, toplumsal ve yapısal olmak üzere üç grup kısıtlayıcı tarafından engellendiğini ileri sürmektedir (Pennington-Gray & Kerstter, 2002).

Kişisel kısıtlayıcılar, bireylerin boş zaman aktivitelerine katılımlarını engelleyebilecek psikolojik durumları ve nitelikleri içermektedir (Crawford & Godbey, 1987). İçsel bariyerler olarak da adlandırılan kişisel kısıtlayıcılar, bir kişinin seyahat faaliyetlerine katılımında engelleyici rol oynayan öz güven eksikliği, örnek grup tutum ve davranışları, endişe, korku, algılanan beceri ve yetenek eksiklikleri gibi düşünce ve psikolojik durumlarındaki bozukluklar olarak ifade edilebilmektedir (Wilson & Little, 2005). *Toplumsal kısıtlayıcılar*, kişilerarası etkileşim sonucu yani bireylerin toplumla olan ilişkisi sonucu ortaya çıkan engellerdir (Crawford & Godbey, 1987). Kişilerin iş arkadaşları, aile üyeleri ve sosyal yaşamda paylaşım içerisinde buldukları arkadaşları gibi yaşamları içerisinde önemli etkileşim grupları olarak adlandırdıkları kişiler ile olan sosyal etkileşimlerinden kaynaklanan bu kısıtlamalar bireylerin boş zamana katılımını engelleyebilmektedir (Wilson & Little, 2005). *Yapısal kısıtlayıcılar* ise daha çok fiziksel ve demografik kaynaklı kısıtlamaları içermektedir. Yapısal kısıtlayıcılara ekonomik engeller, turizm faaliyetleri için ayrılabilen boş zaman, ulaşılabilirlik ve seyahat

² "Boş zaman" kavramının Türkçe'ye çevrilmiş halinin yanlış olduğunu düşünüyoruz. Bu haliyle kullanıldığında sanki zamanın hiçbir anlam ifade etmediği, boş olduğu, hiçbir eylemin, faaliyetin olmadığı anlaşılacaktır. Zira kavramın kökeni "leisure" olup, çalışma zamanının karşısı olarak çalışma dışı veya artık zamanda gerçekleştirilen etkinliklerin, aktivitelerin geçtiği keyifli ve eğlenceli zaman anlamındadır. Kavram Türkçe literatürde yaygın olarak "boş zaman" şeklinde kullanıldığı için metin içerisinde aynı şekilde yazılmıştır. Ancak metin boyunca bu kavramın "keyifli zaman" anlamında kullanıldığını hatırlatmak isteriz.

faaliyetlerine yönelik sahip olunan fırsatlar ve olanaklar örnek olarak verilebilir (Crawford & Godbey, 1987; Hudson, 2000).

1991 yılında Crawford, Jackson & Godbey tarafından yazılan “A Hierarchical Model of Leisure Constraints” adlı makalede Crawford & Godbey (1987) tarafından geliştirilen seyahat kısıtlayıcıları modelinin kavramsallaştırılması değiştirilmiştir. Crawford vd., (1991), 1987 yılında geliştirilen modelin üç ayrı biçimde değil, entegre bir şekilde yeniden ele alınması gerektiğini önermişlerdir. Ayrıca Crawford vd., (1991) çalışmalarını, bireylerin bu kısıtlama tipleriyle hiyerarşik bir sırada karşılaştıklarını düşündükleri alternatif bir çerçeveye dayandırmaktadırlar. Geliştirilen modelde; boş zamana katılımın sıralı olarak düzenlenmiş birden fazla faktörle mücadele sürecine bağlı olduğu, kısıtlamaların sıralı olarak bir düzen içerisinde ele alınmasının önem hiyerarşisini temsil ettiği ve sosyal sınıf varlığının boş zaman aktivitelerine katılma ya da katılmama durumu üzerinde kabul edilenden daha güçlü bir etkiye sahip olduğu şeklinde üç ayrı önerme elde edilmiştir.

Boş zaman faaliyetlerine katılımı bireyler ilk olarak kişisel kısıtlayıcılar ile karşılaşmaktadır. Modele göre kişisel kısıtlayıcıları toplumsal kısıtlayıcılar ve ardından da yapısal kısıtlayıcılar takip etmektedir. Birey boş zaman tercihlerinde tüm bunlarla uyum sağlayabildiği takdirde boş zaman faaliyetlerine katılım göstermektedir. Eğer bu durum olmazsa boş zaman faaliyetlerine katılım azalmaktadır (Crawford vd., 1991). Boş zaman faaliyetlerine katılımı kişisel kısıtlayıcıların diğer kısıtlama türlerine oranla daha baskın olduğu söylenebilir (Crawford vd., 1991). Kısıtlamalara yönelik çalışmalarını devam ettiren Jackson vd., (1993) “Negotiation of Leisure Constraints (Boş Zaman Kısıtlamalarının Müzakere Edilmesi)” adlı çalışmalarında boş zaman kısıtlamaları konusunu tartışarak, bu konuyla ilgili daha önce ortaya konan düşünceyi yeni yollarla genişletmişlerdir. Böylece önceki düşünceye yeni öneriler getirmişlerdir:

“Katılım kısıtlamaların olmamasına değil onlarla mücadele etmeye bağlıdır. Mücadele sayesinde katılım engellenmekten ziyade değiştirilebilir. Kısıtlamaların raporlanmasındaki farklılıklar sadece kısıtlamaların deneyimdeki farklılıkları olarak değil bunlarla mücadeledeki başarının farklılıkları olarak da görülebilir. Mevcut boş zaman davranışını değiştirme arzusunun olmaması, yapısal kısıtlamaların önceden başarılı bir şekilde mücadele edilmiş olmasıyla kısmen açıklanabilir. Bir veya daha fazla aşılamaz toplumsal ve yapısal kısıtlamalar katılım isteğini bastırabilir. Beklenti, sadece bir kısıtlamanın varlığının veya yokluğunun beklentisinden değil aynı zamanda mücadele etme yeteneğinin beklentisinden de oluşur. Mücadele sürecinin hem başlangıcı hem de sonucu bir faaliyete katılım üzerindeki, kısıtlamaları ve bu tür katılım için motivasyonlar arasındaki göreceli güce ve etkileşimlere bağlıdır.”

Böylelikle çalışmada boş zamana katılımı aşılamaz engeller olarak düşünülen kısıtlamalarla ilgili mücadele olgusu tartışılmıştır. Sonraki yıllarda boş zaman kısıtlamaları teorisi farklı disiplinlerce birçok araştırmada kullanılmıştır (Alexandris vd. 2017; Godbey vd., 2010; Moal, 2020).

3. LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ

Boş zaman kısıtlamaları teorisinin ortaya atıldığı günden günümüze bakıldığında, bu teoriye yönelik farklı akademik çalışmaları görmek mümkündür (Örn; Alexandris & Carroll, 1997; Alexandris vd. 2017; Godbey vd., 2010; Jackson, 2000; Moal, 2020; Nyaupane ve Andreck, 2008; Orakani vd., 2021; Philipp, 1995; Raymore vd., 1993; White, 2008). Bu çalışmaların bir kısmında boş zaman kısıtlamaları teorisi ortaya atıldığı ilk haliyle –ki hiyerarşik boş zaman kısıtlamaları modelinden bahsetmek daha doğru olacaktır- kabul edilmiş, bir kısmında doğruluğu kabul edilmekle birlikte bazı eklemeler yapılmış bir kısmında ise çeşitli eleştiriler sunulmuştur (Jackson vd., 1993). Hiyerarşik boş zaman kısıtlamaları modelinin ortaya atıldığı tarihten yaklaşık 20 yıl sonra yine aynı araştırmacılar tarafından modele gelen eleştirilere karşı yanıtlar verilmiş ve çeşitli gerekçeler sunulmuştur (Godbey vd., 2010).

Godbey vd., (2010), “Assessing Hierarchical Leisure Constraints Theory After Two Decades (Yirmi Yıl Sonra Hiyerarşik Boş Zaman Kısıtlamaları Teorisini Değerlendirmek)” adlı çalışmalarında 20 yıl sonra hiyerarşik boş zaman kısıtlamaları teorisini birçok yönüyle değerlendirmiştir. Çalışmaya göre modeli kullanarak bugüne kadar yapılan araştırmalar büyük ölçüde doğrulayıcı olmakla birlikte çeşitli durumlar da söz konusudur. Godbey vd.,’nin (2010) üzerinde durduğu önemli konulardan biri pek çok araştırmacının bu teoriyi kabul etmesi fakat araştırmacıların konuyu aktivite (örn; spor, rekreasyon vb.), nüfus özellikleri (örn; yaş, cinsiyet, etnik köken vb.) veya alanlarına özgü bir yaklaşımla savunmalarıdır. Bu durum nedeniyle kısıtlama teorisinin kategorilerinin tanımlanması veya buna yönelik araçların geliştirilmesi araştırmacıların kendi ihtiyaçlarına göre özelleştirilmesine neden olmuştur.

Bazı araştırmacıların kısıtlama teorisinin “*kültür*” ögesini görmezden geldiğini ifade ederek bunu bir eksiklik olarak görmesi teorisinin yazarları tarafından reddedilmiştir (Godbey vd., 2010). Çünkü kültür faktörü kişisel kısıtlamalar kategorisi altında mevcuttur ve onunla birlikte değerlendirilebilir. Bir diğer eleştiri boş zamanın önündeki tüm kısıtlamaların kaldırılıp kaldırılamayacağıdır (Godbey vd., 2010). Yazarların bu eleştiriye cevabı kısıtlamaların kaldırılmasının mümkün olmadığı, olsa dahi arzu edilmeyeceğidir. Çünkü onlara göre kişisel veya toplumsal kısıtlamalar en aza indirildiği ölçüde katılım talebinin artacağı fakat bunun da büyük olasılıkla kalabalıklaşma, sırada bekleme, finansal maliyet ve diğer farklı yapısal kısıtlama türlerini arttıracaktır. Bir diğer eleştiri kısıtlama modelinin kişisel kısıtlamalarla mı başladığıdır (Jackson, 2000). Yazarlar bu soruya cevap olarak, bu modelin aslında döngüsel olduğunu ve bu nedenle başlangıç noktasının bireyin veya grubun günlük yaşamlarında buldukları yer olduğunu ifade etmişlerdir. Bir diğer soru boş zaman kısıtlamaları modelinin tüm boş zaman davranışlarına uygulanmasının amaçlanıp amaçlanmadığıdır (Jackson, 2000). Yazarlar modelin tüm boş zaman davranışları için evrensel bir nitelik taşımasını amaçladıklarını ifade etmişlerdir (Godbey vd., 2010). Önemli bir diğer soru ise boş zaman kısıtlamaları teorisinin yalnızca boş zaman davranışlarına mı uygulanabilir olduğudur (Jackson, 2000). Yazarlar bu soruya yönelik teorisinin çeşitli insan davranışlarına (örn; mesleki tercihleri anlama) uygulanabilir görüldüğünü ifade etmişlerdir. Yazarlar gelecekteki araştırmalar için de öneri olarak ölçek geliştirilmesinin büyük öneme sahip olduğunu ifade etmişlerdir (Godbey vd., 2010; Jackson, 2000).

Boş zaman faaliyetlerine yönelik ilgili literatürde, kadınların turizm aktivitelerine katılımında erkeklere göre daha fazla kısıtlandıklarını yani kadınların dezavantajlı konumda olduklarını araştıran çalışmalar bulunmaktadır (Örn; Henderson, 1991; Hudson, 2000; Jackson & Henderson, 1995; Kinnaird & Hall, 1996; Wilson & Little, 2005). Henderson (1991) çalışmasında, feminist bir perspektifle bakarak boş zaman kısıtlamaları ile ilgili literatürün analizini gerçekleştirmiştir. Çalışmanın varsayımı, feminist perspektifle bakıldığında kadınların boş zamanlarına yönelik kısıtlamaların daha iyi anlaşılacağı, genel olarak boş zaman kısıtlamalarının da daha iyi anlaşılabilirliğinin sağlanmasıdır. Kısıtlamalar, özgürlük ve fırsat terimleriyle ters düşmektedir. Eğer özgürlük ve fırsat olmazsa boş zaman da dâhil olmak üzere kadınlar yaşamlarının birçok alanında kısıtlanırlar. Eğer kısıtlamaların kadınları ve erkekleri eşit derecede etkilediği varsayılırsa, bu durum kadınları daha fazla değersiz duruma düşürür (Henderson, 1991). Yetki eksikliği yoksunluğu, kişinin boş zamana katılma hakkına sahip olmadığı düşüncesidir. Buradan hareketle kadınlar üzerinde kendi ihtiyaçlarını ikinci planda tutmaları gerektiği beklentisi söz konusudur. Bakım etiği, kadınların başkalarına karşı sorumluluk hissi olması durumunu ifade eder. Kadınlar eğer kendi ihtiyaçlarını başkalarının ihtiyaçlarının üzerinde tutarlarsa, bu durum onlarda çelişkiye düşme hissini uyandırır. Sağlık ve güvenlik ise, kişileri hem fiziksel hem de psikolojik olarak etkileyen önemli bir etmendir. Sağlık ve güvenlik faktörü, kadınların boş zamana katılımlarını, erkeklerin boş zamana katılımlarından daha fazla engeller (Henderson, 1991).

Boş zamana katılımında ve bunları sürdürmede etkili olan kısıtlamaların neler olduğunun bilinmesi kadar bu kısıtlamalarla mücadelede hangi yöntemlerin uygulandığının bilinmesi de önemlidir. Fakat yine de turizm hareketliliğine katılım konusunda kısıtlamaların üstesinden gelmek ve onlarla mücadele etmek için uygulanabilecek yollar konusunda çok az şey bilinmektedir (Jordan & Gibson 2005). Wilson (2004) araştırmasında kadınların kısıtlamalara karşı pozitif ve kararlı olarak, kendine odaklanarak, yaşamlarına öncelik vererek, korkularını kucaklayarak, plan ve hazırlık yaparak seyahatlere erişim sağlayabildikleri sonucuna varmıştır. Kısıtlamalarla mücadele süreci ve bunları aşma durumu yalnız kadınları etkilememektedir. Buradan hareketle Wilson & Harris (2006) birçok kadının seyahat kısıtlamalarını aşmalarıyla birlikte evde ve mesleki yaşamlarındaki değişikliklere de vurgu yapmıştır. Kadınların seyahate katılım göstermeleri ve birçok zorlukla baş etmeleri onların çevreleri tarafından saygı kazanmalarını sağlamış, bu durum kadınlarda güçlenme duygusunun gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Literatürde yalnız seyahat eden kadınları ve kadınların seyahat deneyimlerini ve karşılaştıkları zorlukları konu alan birçok çalışma mevcuttur (Örn; Aitchison, 2005; Berdychevsky & Gibson, 2015; Brown & Osman, 2017; Chiang & Jogaratman, 2006; Green & Singleton, 2006; Heimtun & Jordan, 2011; Jordan & Aitchison, 2008; Jordan & Gibson, 2005; Seow & Brown, 2018; Stark & Meschik, 2018; Wilson & Little, 2008; Valaja, 2018; Yang vd., 2018). Seyahat etmek, bilinen bir fiziksel ve sosyal ortamın dışına çıkmayı ifade eder. Bu durum seyahat edenlerde belirsizlik ve risk algısı uyandırır (Yang vd., 2018). Boş zaman riske maruz kalmak için önemli bir arenadır. Genç kadınların yüksek seviyede katılım gösterdikleri mekânlar ve yerlerdeki davranışları yönüyle de bu durum derinlemesine bir şekilde cinsiyetlendirilmiştir (Green & Singleton, 2006).

Seyahate çıkan kadınlar için riskler çoktur, fakat kadınlar bu seyahat risklerine karşı çeşitli önlemler alarak baş etmenin yollarını bulmuşlardır. Jordan & Gibson (2005) araştırmalarında kadınların risklere karşı mücadele

stratejilerinin otel türü ve coğrafi konumun iyi seçilmesi olduğunu belirtirken, Green & Singleton (2006) bazı mahalleler, kasabalar ve özellikle belirli sokakları sınırların dışında kabul etmek olduğunu ifade etmişlerdir. Benzer biçimde Stark & Meschik de (2018), belirli seyahat mekânlarından ve biçimlerinden kaçınmak olduğunu bildirmişlerdir. Jordan & Aitchison (2008), risklere karşı mücadelenin günün belirli saatlerinde tek başına dışarı çıkmak, sosyal aktiviteler için tur ekiplerine katılmak, kamusal alanda yalnızken kendilerini dışardaki bakışlardan korumak için kitaplar almak yoluyla sağlanabileceğini belirtirken, Wilson & Little (2008), kıyafet değiştirmek, yerel (kadın) davranış normlarına uymak, bir şeylerin sürekli olarak farkında olmak ve kendilerini korku içinde hissettikleri yerlerden kaçınmak olarak ifade etmiştir. Bunlara ek olarak, Brown & Osman (2017), yerel kadın davranış kurallarına uyum sağlamak, Seow & Brown (2018), uyanık olmak, bilinmeyen kişilerden yiyecek ve içecek almamak, Valaja (2018) ise kadınların bahsi geçen risklere karşı aldıkları önlemleri; sokakta akıllı davranmak, çevreye dikkat etmek, güvenlik önlemi almak, farkında olmak, kendine güvenmek, erkekleri görmezden gelmek, erkeklere kaba davranmak, gittikleri mekânlarda fiyatlarla ilgili bilgi edinmek, değerli eşyaları güvende tutmak için tasarlanmış ürünler kullanmak, çok fazla nakit taşımamak, hostellerde konaklama rezervasyonları yapmak, hostellerin ortak alanlarında zaman geçirmek, seyahat güzergâhını esnek tutmak, seyahat öncesinde mekânlar hakkında bilgi edinmek şeklinde farklı birçok boyutuyla ele almıştır.

Ulusal literatürde seyahat faaliyetlerine ilişkin çalışmaların geçmişi eskiye dayansa da kadınların seyahatlerini ele alan çalışmalar nispeten yenidir. Türkiye’de kadınların seyahatleri konusu farklı disiplinler tarafından çeşitli yönleriyle araştırılmıştır (Arslanalp, 2019; Aslantürk & Unur, 2019; Cesur, 2014; Kaba & Emekli, 2018; Pekiner, 2019; Tükenmez, 2019). Son dönemde kadınların seyahatlerini konu alan bu çalışmalar var olmasına karşın henüz yeterli düzeye ulaşamamıştır. Kadınların yurtdışına olan seyahatleri inceleyen çalışmaların yetersiz olması bu çalışmanın en önemli motivasyonunu oluşturmaktadır. Ayrıca bu çalışma, turizm araştırmalarında yeterince yer verilmemiş olan, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve feminist coğrafya ile seyahat ve turizm hareketleri konuları arasındaki ilişkiye dikkat çekerek literatürdeki boşluğa katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

4. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Çalışmada birincil ve ikincil veri kaynakları bir arada kullanılmış, veriler hem doğrudan araştırmacılar tarafından hem de kurumlar tarafından oluşturulmuş veri setleri aracılığıyla elde edilmiştir. Buradan hareketle araştırmanın birincil veri kaynağı görüşme yöntemi, ikincil veri kaynağı ise Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) aracılığıyla elde edilen veri setleri oluşturmaktadır. Kadınların seyahat deneyimlerini derinlemesine anlayabilmek için yarı yapılandırılmış görüşme tekniği uygulanmıştır, görüşmeye katılanlar Türkiye’den yurtdışına seyahat deneyimleri olan kadınlardan oluşmaktadır. Katılımcılar “kadın olmak ve Türkiye’den yurtdışına seyahat etmiş olmak” şartları gözetilerek amaçlı örnekleme yöntemi kullanılarak belirlenmiştir. Çalışmadaki görüşmeler Türkiye’nin 13 farklı ilinde (İstanbul, Ankara, Eskişehir, Bursa, İzmir, Konya, Antalya, Kocaeli, Elazığ, Kayseri, Van, Burdur ve Isparta) ikamet eden toplam 40 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında ilk olarak internet aracılığıyla sosyal medya platformlarında paylaşımlar yapılarak, yurtdışına seyahat deneyimleri olan kadınlara ulaşılmıştır. Sonraki aşamada kartopu örnekleme yöntemi ile katılımcıların yönlendirdiği kadınlarla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Isparta’da ikamet eden 4 katılımcı ile yüz yüze, belirtilen diğer illerde ikamet eden 36 katılımcı ile de telefon aracılığıyla derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir (Tablo 1). Görüşmeler Mayıs 2019 - Şubat 2020 aylarında yapılmış ve ortalama 45-60 dakika sürmüştür. Çalışmada katılımcıların cevaplarının tekrar etmeye başlaması ve konuya yönelik farklı bilgilerin gelmediğinin anlaşılmasıyla birlikte görüşmelere son verilmiştir.

Katılımcıların yaş ortalamaları 35 olup, eğitim seviyeleri ise genellikle lisans ve lisansüstüdür. Bu durum Türkiye İstatistik Kurumu’nun (TÜİK) verileriyle de uyum göstermektedir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) aracılığıyla elde edilen verilerde 2003-2018 yılları arasında yurtdışına seyahat eden kadınlarda en yüksek değeri 25-44 yaş arası grup (%49,6) oluşturmaktadır. Katılımcıların ilk yurtdışı seyahatine çıkışlarının yaş ortalaması ise 22’dir.

Türkiye’den yurtdışına seyahat eden kadınları ele alan bu çalışmada bazı sınırlılıklar söz konusudur. Bu sınırlılıkların başında çalışmanın ülke genelini kapsıyor olmasıdır. Veri toplama sürecinde finansal kaynak yoksunluğu sebebiyle Türkiye’nin bütün illerine gidilemeyecek olması katılımcıların önemli bir kısmına (36 katılımcı) telefon aracılığıyla ulaşılmasını gerekli kılmıştır. Çalışmada güvenilirliği arttırmak amaçlandığı için katılımcıların profil çeşitliliğinin maksimum düzeyde olması ön planda tutulmuş, katılımcılara ulaşmada önemli bir gayret sarf edilmiş olsa da, bu araştırmanın çıktılarının tüm kadınlar için genellenebilir olduğunu iddia

etmiyoruz. Diğer sınırlılık, bu çalışma yüksek lisans tezinden üretildiği için çalışmada kullanılan ikincil verilerin 2003-2020 yılları ile sınırlı olmasıdır. Diğer bir sınırlılık ise, bu çalışmada Türkiye'den yurtdışına turizm amaçlı seyahat eden kadınların seyahat deneyimlerine odaklanılmış olup, kadınların yurt içindeki seyahat deneyimleri bu çalışmanın kapsamı dışındadır. Yurt dışı ve yurt içi seyahatlerinin motivasyonları ve dinamikleri farklıdır. Dolayısı ile bu çalışmanın, yurt içi seyahatlere katılan kadınların deneyimlerini çalışacak araştırmacılara katkı sağlayacağını düşünüyoruz.

Tablo 1- Görüşmeye Katılan Kadınların Profili
Table 1- Profile of Women Participating in the Interview

	Yaş	Eğitim Durumu	Medeni Durum	Şehir	İlk Yurtdışı Seyahat Yaşı
K1	25	Lisans	Bekâr	Ankara	20
K2	31	Lisans	Bekâr	İstanbul	6
K3	42	Lise	Evli	İzmir	25
K4	50	Yüksek Lisans	Bekâr	Ankara	5
K5	29	Yüksek Lisans	Bekâr	Konya	23
K6	42	Lisans	Bekâr	İstanbul	28
K7	36	Lise	Bekâr	Ankara	32
K8	38	Lisans	Bekâr	Antalya	22
K9	44	Lise	Evli	İstanbul	27
K10	34	Yüksek Lisans	Bekâr	Eskişehir	19
K11	39	Yüksek Lisans	Evli	Eskişehir	31
K12	25	Lisans	Bekâr	İstanbul	21
K13	37	Lisans	Bekâr	İstanbul	37
K14	24	Lisans	Bekâr	İzmir	18
K15	27	Yüksek Lisans	Bekâr	Eskişehir	20
K16	25	Lisans	Bekâr	İstanbul	6
K17	31	Doktora	Bekâr	Isparta	27
K18	34	Yüksek Lisans	Bekâr	Isparta	32
K19	26	Yüksek Lisans	Bekâr	İzmir	23
K20	30	Yüksek Lisans	Bekâr	İstanbul	25
K21	32	Lisans	Bekâr	İstanbul	6
K22	38	Lisans	Bekâr	İstanbul	23
K23	36	Lisans	Evli	İzmit	24
K24	38	Yüksek Lisans	Bekâr	İstanbul	26
K25	35	Lise	Evli	Isparta	29
K26	43	Lisans	Bekâr	Isparta	40
K27	29	Lisans	Bekâr	İstanbul	13
K28	46	Doktora	Evli	Elazığ	33
K29	27	Yüksek Lisans	Bekâr	Kayseri	20
K30	29	Yüksek Lisans	Bekâr	Bursa	11
K31	24	Lisans	Bekâr	Van	21
K32	53	Lisans	Evli	İstanbul	24
K33	34	Lisans	Bekâr	İstanbul	19
K34	38	Yüksek Lisans	Bekâr	Bursa	25
K35	50	Lise	Evli	İstanbul	19
K36	36	Lisans	Bekâr	İstanbul	24
K37	39	Lisans	Bekâr	İstanbul	23
K38	50	Yüksek Lisans	Bekâr	Bursa	19
K39	23	Lisans	Bekâr	Burdur	19
K40	53	Yüksek Lisans	Bekâr	İstanbul	21

5. BULGULAR

5.1. Seyahatlerin Cinsiyetleş(tiril)miş Görünümü

Türkiye’yi her yıl dünyanın farklı ülkelerinden milyonlarca turist ziyaret etmekle birlikte, Türkiye’den de dünyanın farklı ülkelerine olan seyahatlerin sayısı gittikçe artmaktadır. 1970’li yıllarda Türkiye’de turizm amaçlı yurt dışına seyahat eden sayısı 500 bin dolayında iken, 2020’de 10 milyon seviyesine yaklaşmıştır. Ancak, yurt dışına seyahat edenlerin toplam nüfusa oranları gelişmiş ülkelerde %40’ların üzerindeyken Türkiye’de bu oranın %10’larda kalması, kişi başı seyahat harcamalarının gittikçe düşmesi ve toplam seyahatler içinde kadınların oranının düşük olması üzerinde tartışılması ve incelenmesi gereken önemli konulardır (Kervankıran & Bağmancı, 2020). Bu çalışmanın ortaya çıkmasındaki önemli gerekçelerden biri de erkeklere oranla kadınların yurtdışı seyahatlerinin düşük olmasının nedenlerini anlamaya çalışmaktır.

Türkiye’den yurt dışına seyahat eden vatandaşların cinsiyetlerine göre dağılımlarına bakıldığında çoğunluğu erkeklerin oluşturduğu görülmektedir. 2003 yılından 2018 yılına doğru seyahate katılan vatandaşların sayısındaki artışa rağmen erkek ve kadın arasındaki oran farkının oldukça fazla olduğu göze çarpmaktadır. 2003 yılında seyahat eden vatandaşların cinsiyetlerine göre dağılımına bakıldığında, seyahat edenlerin dörtte üçünden fazlasını erkekler (%81,63) oluşturmaktadır. Bu oran 2018 yılına gelindiğinde bir düşüş kaydetmesine (%73,07) ve kadınların seyahate katılımındaki oranın artışına rağmen yine de kadın ve erkek arasında belirli bir dengenin sağlanmadığı görülmektedir (Tablo 2). Diğer bir deyişle dünyada ve Türkiye’de yaşanan ekonomik, teknolojik ve sosyal değişimlerin ve iyileştirmelerin kadınların seyahatlerine yeterince yansımadağı anlaşılmaktadır.

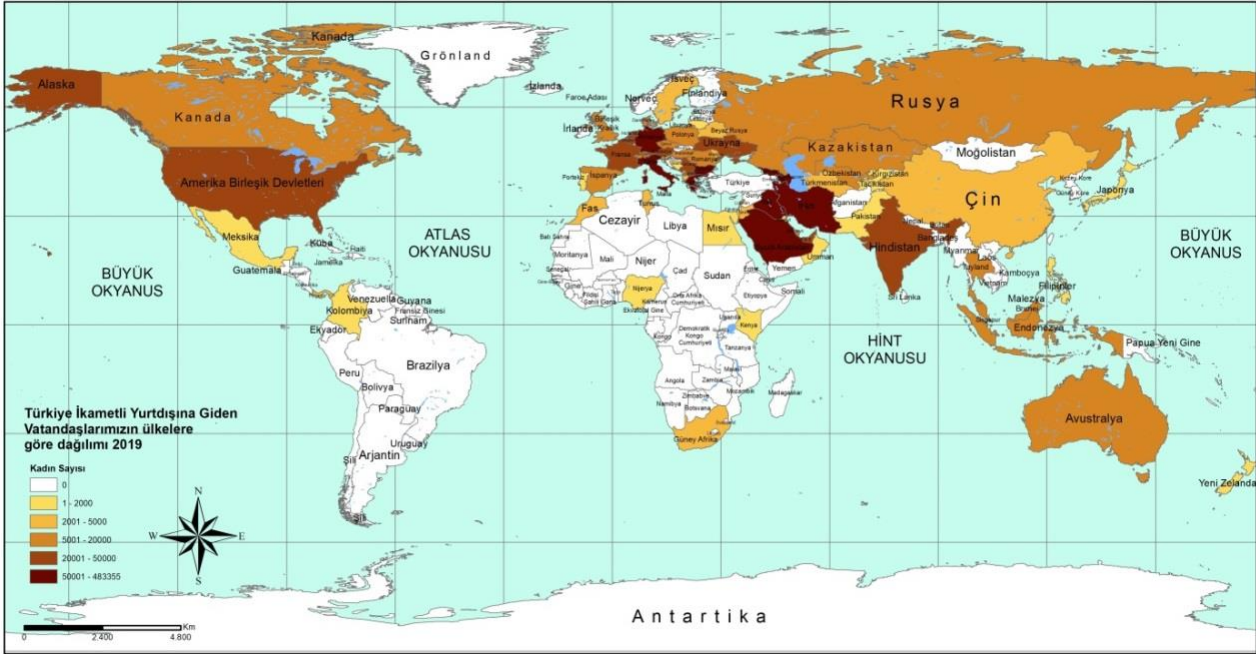
Tablo 2- Türkiye’den Yurtdışına Seyahat Edenlerin Cinsiyete Göre Sayısı ve Oranı
Table 2- Number and Ratio of People Traveling Abroad from Turkey by Gender

Yıllar	Erkek	Oranı (%)	Kadın	Oranı (%)
2003	2.816.373	81,63	634.105	18,37
2004	3.544.034	86,05	574.255	13,95
2005	3.834.924	87,79	533.544	12,21
2006	3.504.889	83,25	704.915	16,75
2007	4.040.860	79,06	1.069.850	20,94
2008	3.916.930	79,8	991.984	20,2
2009	4.314.962	76,41	1.331.722	23,59
2010	5.090.584	77,2	1.502.906	22,8
2011	5.096.755	79,86	1.284.635	20,14
2012	4.843.088	81,15	1.125.387	18,85
2013	6.112.122	82,1	1.332.288	17,9
2014	6.322.403	80,55	1.526.120	19,45
2015	6.769.463	77,67	1.945.184	22,33
2016	5.446.981	71,53	2.167.963	28,46
2017	6.182.520	70,14	2.631.818	29,86
2018	5.935.441	73,07	2.186.931	26,93

Kaynak: TÜİK, 2020.

TÜİK (2020) verilerine göre, 2003 yılında Türkiye’den yurtdışına olan kadın seyahatlerine bakıldığında daha çok Almanya, Fransa, Azerbaycan, İran, Irak, Suriye, Suudi Arabistan, Bulgaristan gibi ülkelerin tercih edildiği anlaşılmaktadır. Bu noktada akraba ziyaretlerinin ve bu ülkelerin Türkiye’ye olan yakınlığının etkili olduğu düşünülmektedir. Gidilen ülkede bir tanıdığın olmasının verdiği rahatlık ve yabancı dile hâkimiyetin zayıflığı bu ülkelere olan ziyaretlerin önemli gerekçeleri arasındadır. Ayrıca hac amaçlı dini ziyaretler de seyahatler üzerinde etkili olmuştur. 2018 yılında Türkiye’den yurtdışına olan kadın seyahatlerine bakıldığında ise rotaların çeşitlendiği görülmektedir. Yine komşu ülkelere olan seyahatler daha fazla olmakla birlikte daha önce tercih edilmeyen Kazakistan, Rusya, Çin, Avustralya gibi ülkelere olan seyahatlerde artış görülmektedir. Yine 2018 yılında Güney Amerika’ya olan seyahatlerin nispeten arttığını söylemek mümkündür. 2003 ve 2018 yılları arasında kadınların yurtdışı seyahatlerinde en fazla artışın göze çarptığı ülkeler ise İtalya, Almanya, Fransa gibi Avrupa ülkeleri olmuştur (Şekil 1). Bu seyahatlerin artış göstermesinde öncelikle Türkiye’deki kadınların kadın öznelliğine dair bakış açılarının değişmesi ve artık kadınlar için seyahat etmenin daha normal karşılanması, sosyal ağların gelişmesiyle birlikte seyahate olan önyargıların kırılması, ülkeler arasında ekonomik ve politik

ilişkilerin artması, kadınların iş yaşamında daha aktif olmasıyla birlikte iş seyahatlerinin artması gibi pek çok faktör etkili olmaktadır (TÜİK (2020)).

Şekil 1- Yurtdışına Seyahat Eden Kadınların Gittikleri Ülkelere Göre Dağılımı (2019)

Figure 1- Distribution of Women Traveling Abroad by Countries (2019) Kaynak: TÜİK 2020.

TÜİK (2020) verilerine göre, Türkiye'den yurtdışına seyahat eden kadınların eğitim durumları değerlendirildiğinde en yüksek dilimi fakülte veya yüksekokul derecesine sahip bireylerin oluşturduğu anlaşılmaktadır. Yurtdışına seyahat eden kadınların %35,22'si fakülte ve yüksekokul derecesine sahip iken, çalışma durumlarına bakıldığında seyahat eden kadınların çoğunluğunu ücretli ve yevmiyeli çalışanlar (%38,47) oluşturmaktadır.

5.2. "Kız Kısmı Evinde Oturur": Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği ve Kadınların Sınırları Aşan Seyahatleri

Winfried Löschburg, *Seyahatin Kültür Tarihi* adlı eserinde seyahatin geçmişten günümüze geçirdiği değişimi değerlendirmiştir. İnsanın tüketim kalıplarının değişmesi seyahati de etkisi altına almış ve geçmiş yıllarda lüks olarak kabul edilen seyahat hareketleri günümüzde ihtiyaç haline gelmiştir (Löschburg, 1998);

"...Bütün dünya seyahat ediyor. Her zaman, her yerde yolculuğa çıkılıyor. Bir zamanlar eşsiz ve önemli bir olay olan seyahat, bugün artık bir alışkanlığa dönüştü, hayatın bir parçası haline geldi, insanlar yalnızca gezmek için seyahat etmiyor, yola çıkmak için çeşitli neden ve amaçları da var artık; her mevsim yollardalar. İş seyahatleri, aile ziyaretleri, kültür ve spor, dinlenme ve tatil amaçlı seyahatler, inceleme gezileri..."

Bununla birlikte seyahatin tarihteki durumuna bakıldığında akla ilk Marco Polo, Christophe Colomb, Vasco de Gama, Ferdinand Macellan, İbn Battuta, Evliya Çelebi gibi isimler gelir. Bu durumda farklı yerler görmek, yeni kültürler ve insanlar tanımak, yola çıkmak ki daha geniş anlamıyla seyahat etmek erkeklere özgü bir olay mıdır? Her ne kadar geçmiş yıllarda seyahat denildiğinde erkek seyyahlar akla gelse de, her türlü sıkıntıya rağmen sınırları aşarak uzak diyarlara seyahate çıkan kadın seyyahlar da vardır. Bunlar arasında; özgürlüğü kucaklayan kadın gezgin Elizabeth Craven (1750-1828), gezgin kadınların kraliçesi Ida Pfeiffer (1797-1858), seyahatin iyileştirici gücüne inanan Isebella Bird (1831-1904), zamana meydan okuyan kadın gezgin Fanny Bullock Workman (1859-1925), toplumsal cinsiyete direnişin sembolü Nellie Bly (1864-1922), bisikletle dünya turuna çıkan Annie Kopchovsky Londonderry (1870-1947), Osmanlı paşasının seyyah torunu Fatma Fahrünnisa Tezcan (1876-1969) gibi az da olsa kadın gezginler de vardır. Zira burada bahsi geçen ya da benzer yolları aşmış kadınlar; seyahatin cinsiyetlendirilmiş yapısından sıyrılan, erkeği merkeze alan yapıyı yıkan, kadınlara yönelik

toplumsal kabullerin prangalarından kurtulan ve toplumsal yapıyı söküme uğratan, günün sonunda da seyahat hayalini gerçekleştiren örneklerdir.

Gündelik hayatın cinsiyetlendirilmiş yapısından dolayı kadınlar yaşam döngüleri boyunca toplumsal cinsiyet temelli eşitsizlikleri deneyimlemektedir (Kaçar & Kervankıran, 2023). Toplumsal cinsiyet faktörü erken yaşlardan itibaren kadınlarla ev arasında güçlü bağlar kurmasına neden olurken, kamusal hayata ilişkin konularda ise (eğitim, istihdam, sağlık, seyahat ve mekân hakkına erişim vs.) sınırlandırmaktadır (Kaçar, 2021). Dolayısı ile dünyada olduğu gibi ülkemizde de kadınlar toplumsal cinsiyet eşitsizliğine içkin dezavantajlı bir konumda kalmaktadır. Erkeklerle kıyaslandığında kadınların özellikle ekonomi, sağlık, eğitim, sosyal ve siyasi alanlarda geride oldukları bilinmektedir (Öz & Turan, 2021). Bu durum her alanda olduğu gibi seyahat alanında da erkek egemen bir yapının olduğunu göstermektedir. Çünkü Tuncer (2015)'e göre yüzyıllardır dışarıya çıkan kadın toplum düzenine karşı önemli bir tehdit olarak algılanmıştır. Bunun sebebi ise toplumsal rollerin cinsiyete göre inşa edilmesi ve kamusal ile özel alanların buna göre düzenlenmesidir. Dolayısı ile toplumsal cinsiyet algısı ve ataerkillik, kadınların gündelik hayatlarının hemen her alanında kendini göstermektedir. Yaşamı doğrudan etkileyen kalıp yargılar dolayısıyla kadınlar erkeklere oranla fırsat ve kaynaklara eşit biçimde erişim sağlayamamakta, bu durumun sonuçları da kadınların geri plana itilmelerine sebep olmaktadır:

“Ne çok geziyorsun, bu kadar gezip görüp ne yapacaksın azıcık yerinde otur, kız kısmı evinde oturur... Bunun gibi konuşan akrabalarım da var, iş hayatından arkadaşlarım da var, sosyal hayatımdan çevremdeki insanlar da var ve hani bunların sonu yok (K30).

Seyahatin cinsiyetli bir yapıya sahip olduğunu söylesek de, yukarıda katılımcı ifadesinde de görüldüğü gibi seyahatin toplumlar tarafından böyle bir yapıya büründürüldüğü yani inşa edildiği açıktır. Sonuç itibarıyla seyahatin özü değil, insanlar tarafından oluşturulan söylemler böyle bir yapının oluşumuna neden olmuştur. Seyahat, tüm bireyler için benzer nitelikleri taşısa da ona yüklenen anlamlar dolayısıyla oluşturulan yargılar seyahatin cinsiyete göre değişen davranışlara, tercihlerin değişimine, ona duyulan özlemin ya da korkunun boyutunda farklılaşmalara neden olmuştur.

Boş zamana katılıma yönelik toplumsal cinsiyet farklılıklarına ilişkin ilk nokta kadınların zamansal deneyimlerinin erkeklerinkinden daha görünür biçimde parçalanma eğilimi içerisinde olması, ikinci nokta ise kadınların çocukları, eşleri, ebeveynleri gibi diğer kişilere göre kendilerini ikinci planda boş zamanın kullanıcıları olarak görmeleridir (Kinnaird & Hall, 1996). Aynı durum genel boş zaman kullanımının ötesinde seyahat faaliyetleri için de geçerlidir. Bu sebeple kadınların erkeklere kıyasla seyahat faaliyetlerine katılımı daha dezavantajlı konumda olduklarını söylemek mümkündür (Pennington-Gray & Kerstetter, 2002).

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin altında yatan sebeplerin bilinmesi eşitliğin sağlanması bakımından büyük önem arz etmektedir. Bu eşitsizliğin biyolojik, toplumsal, ekonomik vb. sebepler mi olduğu bu noktada sorgulanmalıdır. Yapılan araştırmaların farklı birçok noktaya değindiğini söylemek mümkündür. Arab-Moghaddam vd., (2007) araştırmalarında, kadınların boş zamanlarının önündeki en büyük kısıtlamanın, toplumlarındaki boş zaman fırsatlarıyla ilgili yapı eksikliği olduğuna vurgu yapmıştır. Lenskyj'nin (1988) araştırmasında ise, erkek ve kadınların algılarının boş zaman deneyimleri elde etme ya da spor gibi fiziksel aktivitelere yaklaşımları üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu belirtilmiştir. Kadınların ev işleri ve çocuk bakma gibi sorumlulukları, kendileriyle ilgilenme yerine fedakâr olma eğiliminde olduğuna dair bakış açısı sunmaktadır. Bunlara ek olarak Lenskyj (1988) yaptığı çalışmada, kadınların biyolojik özelliklerinin de bu algıda etkili olduğuna vurgu yaparak özellikle 19. yy.'da ergenlik dönemindeki kızların aşırı strese maruz kalmalarının regl düzenine ve doğurganlığa etki ettiği gerekçesiyle bu tür etkinliklere katılımlarına şiddetle karşı çıktığını belirtmiştir.

Turizm kaynaklı seyahatler geçmiş yıllarda yüksek gelir düzeyine sahip bireylerden, günümüzde ekonomik olarak orta ve ortanın altı sınıflara doğru genişlese de, hala bazı kesimlerce bu faaliyetlere katılımın sınırlı olduğunu söylemek mümkündür. Her ne kadar erkeğin de, kadının da ekonomik gerekçelerle bu faaliyetlere katılımı kısıtlanabileceklerini bilsek de kadının kamusal alana katılımındaki sınırlılığın onun aleyhine olacağını ifade etmek gerekir. Seyahat faaliyetlerine katılımın günümüzdeki yansımaları dikkate alındığında toplumsal konumlandırmaların ve ekonomik gerekçelerin kadınların seyahat faaliyetlerine katılımı önemli engeller olduğunu söylemek mümkündür. Bu durum ülkemiz için de benzer nitelikleri taşımaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin günümüzde bile derin yaralarının tartışıldığı Türkiye'de seyahat faaliyetlerine katılımı kadınlar erkeklere oranla çok daha azdır. Kadınları geri plana iten kabullenilmiş bir sistem içerisinde yaşadığımız gerçeğinden yola çıkıldığında dayatılan kurallar ve rollerin kadınların hayatının her aşamasında karşılarına çıktığını belirtmek gerekir. Bu durum bekâr ve evli kadınlarda daha fazla kendini göstermektedir:

“Kesinlikle evli olunca hiçbir şey yapılmıyor, çok zor. Çünkü kocan senin gezmeni istemeyecek bir kere. Seni tek başına göndermek istemeyecek, seni kısıtlayacak” (K14).

Seyahate katılımda kadınlar, kadın oldukları için birçok kısıtlılıklarla karşılaşırken, evli ve kadın olma hali kadınlara daha fazla engel ve zorluklar getirmektedir. Evli kadınlara yüklenen toplumsal roller yüzünden kadınlar seyahatlere daha az zaman ayırmaktadır. Zira görüşmeye katılan kadınların büyük çoğunluğunun bekâr olması bunu doğrulamaktadır. Çalışma kapsamında yurtdışına seyahat eden kadınların evli ve bekâr olma durumlarına göre TÜİK'ten veri talebinde bulunulmuş ancak bu konuda herhangi bir veriye ulaşılamamıştır.

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanabilmesi, ataerkil sistemin yok olması ve kadınların kaynak ve fırsatlara eşit bir biçimde erişim hakkına sahip olması ancak kadınların güçlendirilmesi yoluyla sağlanabilecektir. Kadının güçlendirilmesi hedefinin gerçekleştirilmesi ile birlikte farkındalık oluşturularak kadınlara yüklenen toplumsal cinsiyet rolünün önüne geçilecek ve daha eşit bir toplumun var olması sağlanacaktır. Dolayısıyla kadınların güçlen(diril)mesi ve seyahatlere/turizm hareketliliğine daha eşit ve adil bir şekilde katılabilmesi için toplumsal cinsiyet rejiminin değişmesi, kadınlara erkeklerle eşit fırsatların verilmesi ve bunun gündelik politikaların üstünde bir ilke haline gelmesi gerekmektedir.

5.3. “Gezmeyi ve Özgürlüğü Seviyorum”: “Kadın Başına” Seyahatlerin Ortaklaşan ve Ayrışan Yönleri

Seyahatlere katılan kadınların maruz kaldıkları kısıtlılıkları ve bu kısıtlılıkları yaratan toplumsal bağlamı anlamamanın en etkili yolu, seyahatlere katılan kadınların deneyimlerini görünür kılmaktır. Çünkü çoğu zaman maruz kaldığı kısıtlılıklarla mücadele etmek zorunda kalan kadınların bu konumunu değiştirmenin yolu, onun kendi adına konuşmasını sağlamaktır.

Bu çalışmada, Türkiye'den yurtdışına seyahat eden kadınların deneyimleri, mücadeleleri ve geliştirdikleri stratejiler “boş zaman kısıtlamaları teorisi” ile ele alınmıştır. Crawford & Godbey (1987)'in geliştirdiği teoriye göre, bireylerin boş zamana ilişkin aktivitelere katılma isteklerinin kişisel, toplumsal ve yapısal olmak üzere 3 grup kısıtlayıcı tarafından engellendiği ileri sürülmüştür. Bu bağlamda çalışmada katılımcıların kişisel, toplumsal ve yapısal kısıtlamalarla ne ölçüde karşılaştıkları değerlendirilecek ve bu değerlendirmeye birlikte aynı zamanda kadınların bu kısıtlamalarla nasıl mücadele edip seyahate katılım gösterdikleri ortaya konacaktır.

Kişisel kısıtlayıcılar; bireylerin boş zaman aktivitelerine katılımlarını engelleyebilecek psikolojik durumları ve nitelikleri içermektedir. Yurtdışına seyahat eden kadınları önemli ölçüde etkileyen kişisel kısıtlamalar şiddet endişesi, kaygı, cinsel saldırıya uğrama korkusu ve özgüven eksikliğidir. Kadınlarda karşımıza çıkan en büyük korku ve endişe kaynağı gidilecek yerde karşılaşabilecekleri fiziksel şiddet veya cinsel saldırıya uğrama korkusudur. Henderson & Bialeschki'ye (1993) göre de kadınlar, göreceikleri fiziksel şiddetten ziyade onları psikolojik olarak etkileyecek şiddetten daha fazla korkmaktadırlar. Ayrıca kişisel kısıtlamalar kategorisinde yer alan ve bireylerin zihninde oluşturduğu engellerden biri olan özgüven eksikliği kişinin kendini yetersiz görmesinden kaynaklanmaktadır. Bu çalışmada da özellikle cinsel saldırıya uğrama korkusu ve özgüven eksikliği kadınların karşısına çıkan önemli kişisel kısıtlayıcılar arasında yer almaktadır:

“Tacize uğrama ihtimalinden dolayı çok korkuyorum. Bir tatile gidiyorsun, bir seyahate katılıyorsun, orada tacize uğramak hoş bir şey değil yani” (K27). “İnsanlar bana nasıl davranır, konuşabilir miyim, acaba kaybolur muyum, kaybolursam yolumu nasıl bulurum, otele nasıl gideceğim... Ama o korkumu yendim mi, evet yendim. Hiçbir şey olmadı” (K9).

Bununla birlikte görüşmeye katılan kadınların seyahatlerinde yaşadıkları korku, endişe ve kaygı kısıtlılıkları gidilen ülkeye ve seyahate katılan kadınların yaşam tarzlarına göre değişiklik göstermektedir. Seküler kadınlar, Amerika ve Avrupa gibi batı ülkelerine seyahatlerde bu tür kısıtlılıklardan bahsetmezken, hatta bu ülkelerde kendilerini daha rahat ve güvenli hissettiklerini söylerken, muhafazakâr kadınlar ise inançları, kültürü, giyim tarzı, yeme-içme alışkanlıkları gibi sebeplerden dolayı batı ülkelerine gittiklerinde bazı kısıtlılıklarla karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Seyahat ettikleri ülkeyi tehlikeli bulmanın aksine o ülkeyi Türkiye'den daha güvenli bulan katılımcıların yanında, inanç ve kültür farklılığından dolayı bazı engeller yaşadığını belirten kadınlar da vardır:

“Orada şunu fark ettim bir arkadaşımın gitmişti kışındı, hava bayağı soğuktu, saat böyle 3-4 falan. Gece oturuyorduk, biz biraz tartıştık ve hava almaya çıkayım dedim, o kadar güvenli hissettim ki. Hiç bilmediğim Münih sokaklarında çıktım böyle dışarı, yürüdüm hiç endişem yok, başıma bir şey gelir mi, tecavüze mi uğrarım, bir sapık beni mi takip eder falan hiçbir endişem olmadan gönül rahatlığıyla çıktım gezdim. Bu bana çok şey hissettirdi (K21). “Ben kapalı olduğum için de Müslüman olduğum belli oluyor öyle olunca da hani Müslümanları

Avrupa'da sevmeyen insanlar çok. Laf atan bir tane beyefendi oldu, kötü sözler söyledi böyle sataştı ama biz cevap vermedik yani yolumuza baktık, yürüdük” (K14).

Kadınların çoğunda ise Güney Amerika, Afrika ve Hindistan gibi ülkelere seyahatlerde korku ve endişe daha fazladır. Kadınların seyahatleri öncesi ve sürecinde herhangi bir sorunla karşılaşma risklerini azaltmak için detaylı planlama yapma, tek başına gezmeme, kişisel güvenlik önlemi alma, sorunları normal karşılama, mütevazı seyahat biçimini sürdürme, belirli saatlerde dışarı çıkmama, giyime dikkat etme, istenmeyen durumları kabullenme veya buldukları ortamı terk etme yoluna başvurdukları anlaşılmaktadır.

Toplumsal kısıtlayıcılar; kişilerarası etkileşim sonucu yani bireylerin toplumla olan ilişkisi sonucu ortaya çıkan engellerdir. Bunlar; toplumsal roller ve sorumluluklar, toplumsal cinsiyet konumlandırmaları ve eşitsizliği, sosyal beklenti ve güçlü sosyal etkileşim arzudur. Kadınlar ve erkekler üzerindeki sosyal sorumluluklar düşünüldüğünde, kadınlara yönelik beklentiler ve rollerin erkeklere kıyasla kendini daha belirgin bir biçimde gösterdiği anlaşılmaktadır. Kadınların çocuk bakma ve aile içi sorumlulukları ve evlilik ve ilişkileri sürdürme gibi pek çok sorumlulukları yaşamın her alanında onları etkilemekte (Wilson, 2004) ve onları ikinci planda boş zaman kullanıcıları yapmaktadır. Öyle ki kadınların başkalarına karşı sorumluluk hissi o kadar kuvvetlidir ki, kadınlar kendi ihtiyaçlarını başkalarının ihtiyaçları üzerinde tuttuklarında kendileriyle çeliştiklerini düşünmektedirler (Henderson, 1991). Bununla birlikte toplumsal cinsiyet konumlandırması da önemli bir sorun. Bugün neredeyse bütün toplumlarda, kadınlar ve erkekler biyolojik farklılıklarının ötesinde toplum tarafından farklı biçimlerde konumlandırılmakta, kadınlara ve erkeklere atfedilen roller, sorumluluklar ve imkânlar eşit bir biçimde dağılım göstermemektedir. Cinsiyet konumlandırmasıyla ilgili öne çıkan sorun, kadının yaşadığı toplumda ikinci plana itilmesi ve ezilen tarafta olması yani dezavantajlı konumda yer almasıdır. Bu ikinci plana itilme durumu kadınların doğasıyla ilgili değil, toplumun onlara önceden biçtiği diğer bir ifadeyle yapay olarak meydana gelen rollerden kaynaklanmaktadır. “Kadının yeri evidir” anlayışı uzun zamandır kadına öğretilmiş bir çaresizliktir ve onu değersiz kılmaktadır:

“Kadının ekstra problemi oluyor. Çocuğu varsa çocuğunu emanet edecek insan arıyor, kocasıyla beraber yaşayan bir insan olsa o bile tereddüt ediyor bazen. Ben kocamı bırakıp nasıl tatile giderim diyen oluyor. Yani kadın bazen bunu kendi içinde kıramıyor o yüzden sorun yani” (K37). Ben böyle bu kararı verdiğim zaman benim karşıma çıkıp sen kadın başına nasıl gidiyorsun diyen insanlara hep çok sinir olmuştum. Kadın başına kelimesinden çok nefret ederim zaten” (K1). “Bu benim hayatım, benim yaşam stilim, yaşam amacım. Gezmeyi ve özgürlüğümü seviyorum. O yüzden seyahat ediyorum” (K14).

Boş zamana katılımda ve sürdürmede birer bariyer görevi gören kısıtlayıcıların neler olduğunu bilmek önemlidir. Fakat aynı zamanda bireylerin bu kısıtlamalarla nasıl mücadele ettikleri, mücadeleleri sayesinde faaliyetlere katılım ve bunu sürdürmeyi nasıl başardıklarını da bilmek daha önemlidir ve seyahatlere katılım konusunda kısıtlamaların üstesinden gelmek ve onlarla mücadele etmek için uygulanabilecek yollar konusunda çok az şey bilinmektedir (Jordan & Gibson, 2005). Kadınların seyahatlerde yaşadıkları kısıtlamalara karşı mücadele stratejileri değerlendirildiğinde; sosyal medya aracılığıyla başka kadınların deneyimlerinden faydalanarak seyahatlerine yön verme, kendini motive etme, duymazdan veya görmezden gelme, hak arama, durumları farklı biçimde yansıtma, fedakârlık yapma gibi farklı temaların ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.

Yapısal kısıtlayıcılar ise boş zaman aktivitelerine katılımı engelleyen finansal kaynak ve zaman eksikliği, coğrafi koşullar, iklim ve ulaşılabilirlik gibi konularla ilgilidir. Sanayileşmenin, kapitalizmin, serbest piyasanın ve kitle iletişim araçlarının etkisiyle önceleri Avrupa’da başlayan, sonrasında ise neredeyse tüm dünyayı etkileyen modernleşme süreci beraberinde tüketim ekonomisini ve kültürünü getirmiştir. Kapitalizmle daha sonra tanışan Türkiye, modern toplumlarla iletişime ve etkileşime girmesi sonucunda tüketim odaklı kültürü benimsemeye başlamıştır. Teknolojik gelişmeler, bilgi toplama kolaylığı (sosyal medya, internet vs.) ve değişen toplumsal ilişkiler seyahatlere katılımda büyük değişiklikler yarattı. Geçmiş yıllara göre günümüzde insanlar daha fazla seyahat etmekte, turizm için daha fazla zaman ayırmakta ve paralarının önemli bir kısmını seyahatlerde harcamaktadır (Kervankıran, Deniz & İlban, 2023). Seyahatlerde ulaşılabilirlik, ülkenin coğrafi şartları, kalite, fiyat ve duyuşsal faydalar bazı kısıtlamalara neden olabiliyor. Bu çalışmada da katılımcıların zaman zaman bu kısıtlamalar nedeniyle seyahat faaliyetlerine katılımda bazı engellerle karşılaştıkları görülmüştür:

“Ekonomik olarak Türkiye şartlarında Dolar ve Euronun bu kadar değişken olduğu bir ülkede yaşıyoruz maalesef. Ekonomi böyle olmamış olsaydı daha sık seyahate çıkardım (K35). “Kuzey ülkeleri; Norveç, Finlandiya kısmı... Oralar soğuk olduğu için çekiniyorum ben. Çünkü çok üşüdüğüm için, soğuk bana biraz engel oluyor” (K7).

Görüşmeye katılan kadınların seyahatlere yönelik yaşadıkları kısıtlamalara karşı geliştirdikleri mücadele stratejilerine bakıldığında ise; seyahat öncesi finansal kaynak hazırlığı yapma, yaşamlarının diğer alanlarında bazı zevklerinden fedakârlık etme, daha ekonomik seyahat etmek için alternatifler geliştirme, seyahatleri sırasında para kazanmanın yollarını arama, gidilen ülkenin coğrafi ve iklim şartlarına hazırlık yapma gibi konular olduğu görülmektedir.

Çalışmada boş zaman kısıtlılıkları teorisinde belirtilen kısıtlayıcılara ek olarak bazı kısıtlamaların var olduğu anlaşılmıştır. Konu ile ilgili literatür incelendiğinde bu faktörlere yeterince yer verilmediği görülmüştür, dolayısı ile teoriye katkı sağlaması açısından bu çalışmanın bulguları önemlidir. Bu kısıtlamalardan birisi de hijyen faktörüdür. Kötü hijyen koşulları ve bu faktörün kadınlar üzerinde belirli algıların oluşmasına neden olması kadınların seyahatlerini etkilemektedir:

“Hindistan’a mesela hala tereddüt ediyorum temizlik açısından. Ben temizlik takıntılarımı falan aştım, ama Güney Amerika’da falan hala psikolojik olarak hazır değilim” (K34).

Seküler ve muhafazakâr kadınların seyahate katılımı mekânsal ve yapısal olarak farklılaşsa da tüm kadınlar seyahatlerde benzer deneyimler ediniyorlar. Bu deneyimlerin kadınların ortaklaştığı nokta, kadınların seyahatler yoluyla güçlenmeleridir. Bu güçlenmeyi artıran en önemli unsur, kadınların Türkiye’deki grup içi denetim mekanizmasının dışına çıkmalarıdır. Bu denetimin dışına çıkan, bir anlamda habituslarını değiştirebilen kadınlar, Türkiye’de gündelik hayatta yapmaya cesaret edemedikleri pek çok şeyi bu seyahatlerde yapıyorlar. Bunlar arasında içki içme, kısa elbiseler giyme ve çeşitli sanat aktivitelerine katılma sayılabilir. Seküler kadınların bu tür deneyimleri yurtdışında yaşamak istemelerinin nedeni, Türkiye’nin günümüzdeki politik ve toplumsal yapısıdır. Bir bakıma, onların yurtdışına çıkışı, muhafazakârların denetiminden kaçıştır. İlginç olan, muhafazakârların da diğer muhafazakâr kadınların denetimlerinden kaçmak için aynı yolu izlemeleridir (Deniz, vd., 2023). Tüm bunlara bakıldığında, görüşmeye katılan gerek seküler gerekse muhafazakâr kadınların seyahat motivasyonlarının ortak noktası gündelik hayattan kaçış temasıdır. Gündelik yaşamın zorluklarından bir süre dahi olsa uzaklaşma, hayatı onların yaşadığı gibi yaşamayan insanların baskısından kurtulma, daha özgür hissedeceğine inanma kadınları seyahat faaliyetlerine iten sebepler arasında yer almaktadır:

“İnanın kendimi psikolojik belki, daha özgür hissediyorum yurtdışında. Kesinlikle daha özgür hissediyorum. Burada şey var bizim bence, Türkiye’de toplum baskısı var. Psikolojik olarak, bunu hiçbir yerde size hissettirmiyorlar belki ama bilinçaltımıza yerleşmiş bu. Mesela ben Türkiye’de bir tatil yapsam belki sürekli alkol almam. Orada daha bir özgür oluyor. Gözler üzerimde değilmiş gibi oluyor. Daha rahat ediyorum. Kıyafet seçimim, yaşam tarzım daha özgür hissediyorum bilmiyorum belki saçma gelir ama. Daha rahat giyiniyorum” (K11). *“Özellikle başka ülkede belli bir süre yaşama isteği var kafamda çok uzun süredir... Önceden hani hiç buradan başka bir yerde yaşayamam düşüncesi vardı. Yurtdışına gittikten sonra bu tamamen değişti açıkçası”* (K20).

Kadınların seyahat sonrası deneyimlerine bakıldığında ise; birey olma duygusunun gelişimi, özgüven artışı, başarıma hissi, toplumdaki baskılara karşı meydan okuma, güçlü ve özgür hissetme, olumsuz durumlarla mücadele edebilmeyi öğrenme, yenilenmiş hissetme, korku ile yüzleşme gibi temaların ön plana çıktığı görülmektedir. Seyahat eden kadınların profil bilgilerine ilişkin genel bir değerlendirme yapıldığında kadınların önemli bir kısmının yüksek eğitim düzeyine sahip ve belirli bir meslek grubuna dâhil oldukları anlaşılmaktadır. Ayrıca seküler dünya görüşünü benimseyen ve bekâr olan kadınların seyahate çıkma konusunda daha kararlı oldukları muhafazakâr kadınların ise gerek seyahat öncesi ve sürecinde gerekse seyahat edilecek ülkeler konusunda daha fazla tereddüt yaşadıkları anlaşılmaktadır. Seküler kadınların seyahatlerinde yapısal kısıtlılıkların muhafazakâr kadınlarda ise toplumsal ve kişisel kısıtlılıkların öne çıktığı görülmektedir. Aynı zamanda muhafazakâr kadınların yurtdışı seyahatlere yeni çıkmaya başladıkları ve seyahat deneyimleri, motivasyonları, pratikleri ve mekân tercihleri bakımından seküler kadınlardan farklı olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü sekülerlerin muhafazakâr kesime göre seyahate ve tatile çıkma alışkanlıkları daha eskidir. Seksenli-doksanlı yıllarda³ seküler kesimin ekonomik sermayesinin daha iyi olması, politik ve toplumsal olarak seküler dünya görüşünün bu yıllardaki baskınlığı, ayrıca tatil seçeneklerinin ve turizm mekânlarının daha çok seküler kesime hitap etmesi bu kesimin seyahatlere katılımını artırmıştır. Bu yıllarda muhafazakâr kadınların daha az

³ Doksanlı yıllar, Anadolu’yu baştanbaşa otostopla dolaşan bir genç kızın rol aldığı Turkcell Hazır kart reklamında kullandığı “Ben Özgürüm” sloganında olduğu gibi bireyselliğin ve özgürlüğün egemen olduğu (Bali, 2020) ve batı kültürüne daha yakın olduğu için bu bireysel ve özgür olma düşüncesinin seküler kesiminde yaygınlaştığı yıllar. Bu yıllar aynı zamanda televizyonların Türkiye’de yeni yaygınlaşmaya başladığı dönem olup Amerika ve Avrupa kültürünü yayan ve modern yaşam tarzını yansıtan sinema ve dizilerin etkisiyle batı hayranlığının arttığı yıllardır.

seyahat etmesinin ve yurt içindeki tatil bölgelerinde daha az görülmesinin nedeni ekonomik olarak yeterli sermayeye sahip olmamaları, bu kesime hitap eden mekânların yokluğu ve muhafazakâr kesimin de tatile çıkma, eğlenme ve dinlenme amaçlı turizme katılma gibi modern dünyanın alışkanlıklarını bozulma, yozlaşma, dejenere olma, özünden kopma hatta dinden çıkma şeklinde algılamalarıdır. Bununla birlikte modern yaşamın simgesi olan turizm, tatil, seyahat gibi eylemleri kendi habituslarına yakıştıran sekülerlerin turistik bölgelerde, restoranlarda, otellerde, plajlarda örneğin başörtülü ve tesettürlü bir kadın gördüklerinde rahatsız olmaları ve tepki vermeleri, muhafazakâr kadınları bu mekânlardan uzaklaştırmıştır.

Türkiye’de 2000 sonrasında değişen politik, ekonomik ve sosyal ortamla birlikte muhafazakâr sermayenin artması, muhafazakâr kesime hitap eden tatil mekânlarının ve tur tercihlerinin ortaya çıkması ve muhafazakâr ailelerin kapitalist piyasa düzeninin getirdiği tüketim kültürüne ve haz veren, lüks ve gösterişli hayata alışarak dünyevileşmeleri muhafazakâr dünya görüşüne sahip kadınların seyahatlere katılımını sağlamıştır. Birinci aşamada yurt içinde dini özellikleri ile bilinen şehirlere, mekânlara olan seyahatler ikinci aşamada dindar ve muhafazakâr inanca ve kültüre yakın kutsal topraklara, Balkan ve İslam ülkelerine seyahate yönelmiş, üçüncü aşamada ise Türkiye’den göç edenlerin yoğunlukta olduğu Avrupa şehirlerine ve Endülüs gibi geçmiş yıllarda Müslümanların yaşadığı yerlere doğru genişlemiş ve çeşitlenmiştir. Zenginleşen muhafazakârlar ise hac veya umre vazifesini yerine getirmek için Mekke ve Medine gibi kutsal mekânlara gittikten sonra, alışveriş yapmak için pek çok lüks tüketim ürününün satıldığı zengin Körfez ülkelerine de seyahat etmektedirler. Bununla birlikte seküler kadınların seyahat yelpazesi daha geniş olup gidecekleri ülkelerin kültürü, yaşamı, inancı gibi konularda daha esnek düşünmekte. Muhafazakâr kadınlar ise bu konuda daha fazla kısıtlılıklarla hatta yasaklarla karşılaşmaktadır. Bir taraftan giyim kuşamı ve görünüşünden dolayı farklı inanca ve geleneklere sahip dış dünya ile mücadele eden muhafazakâr kadınlar, diğer taraftan kadını eve hapseden, kadının yolda, sokakta, dışarıda olmasını hoş karşılamayan, söze geldiğinde kendi inançlarının ve geleneklerinin kadına çok değer verdiği ile övünen ama gündelik hayatta kadınlara sürekli sınırlar çizen, engeller koyan ve yasaklar getiren kendi inancına, düşüncesine ve geleneklerine yakın iç dünya ile de mücadele etmek zorundadır. Dolayısı ile tüm bu kısıtlamalara ve yasaklara rağmen seyahate çıkabilen muhafazakâr kadınların hikâyelerinin değerli olduğunu düşünüyoruz.

Türkiye’de sekülerler ülkenin kuruluşunda etkin rol oynasalar da 2000’li yılların başından itibaren muhafazakarların ülke yönetiminde etkinliği artmıştır. Bununla birlikte sekülerlerin muhafazakâr yaşam tarzına karşı direnişleri sürerken; muhafazakarlar da kapitalizmle tanıştıktan sonra sekülerlerin yaşamına özgü çeşitli pratikleri sürdürmeye başladılar. Sosyal ve beşerî sermaye farklılığının seyahat deneyimleri üzerinde de etkisi görülmekle birlikte, kadınların tüketim kültürleri, pratikleri ve tüketime yükledikleri anlam hızlı bir şekilde değişmektedir. Farklı yaşam tarzına sahip olsa da kadınlar; genelde, bir şeyleri tüketirken aynı zamanda haz alacağı ve unutamayacağı bir deneyim de yaşamayı istemektedir (Deniz, vd., 2023). Çalışma kapsamında görüldü ki seküler kadınlar yolculuklarının bütün detaylarıyla kendileri ilgilenerek tek başlarına tatillerini planlıyor, bağımsız olarak seyahat etmek istiyorlar, sıklıkla düşük ücretlerle uzun süre konaklayabilecekleri konaklama tesislerine yöneliyorlar, dolayısıyla onların finansal kaynaklarını etkin kullanma istekleri, konaklama yeri seçimleri etkiliyor. Bunun yanında, gittikleri yerdeki insanlarla daha yakın ilişkiler kurma ve bu yolla kültürel sermayeyi geliştirme istediği de bu seçimi etkiliyor. Böyle bir durumun yaşanmasında seküler kesimin seyahat etme ve tatil alışkanlıklarının daha erken dönemde başlamasının etkisi vardır. Bali (2020)’nin de belirttiği gibi, zira bu kesimin bir çoğu Amerika gibi ülkelerde okumuş, batının modern yaşam tarzıyla haşır neşir olmuş, sıklıkla yurtdışı gezileri yapan, batıdaki sosyal kulüplerle ağlarını genişletmiş, alışveriş yapmak ve lüks restoranlarda bir şeyler yemek için yurt dışına çıkan, popüler olan New York, Paris, Londra, Roma gibi şehirlere sürekli giden, batıda olduğu gibi kadınlara sürekli genç ve özgür yaşamayı tavsiye eden ve batı tarzı modern yaşamı hayatlarının merkezine koymuş insanlardır. Dolayısı ile seküler kadınların beşeri ve sosyal sermayelerinin kökü daha eski olduğu için seyahat ve tatil deneyimleri de farklılaşmaktadır. Bununla birlikte muhafazakâr kadınların da seyahat pratikleri ve kültürleri zamanla değişmektedir.

Özellikle 2000 sonrası değişen ekonomi-politik ortam ile birlikte muhafazakar ailelerin refah seviyesinin artması, Akdeniz sahilleri başta olmak üzere Türkiye’nin birçok yerinde mütebedeyin kesime hizmet veren tatil bölgelerinin oluşturulması (Ertit, 2020), haremlik-selamlık havuzları olan beş yıldızlı otellerin açılması, muhafazakar aileler arasında yayılan beş yıldızlı otellerde iftarların verilmesi, yurt içinde Eyüp Sultan, Mevlana türbelerine ve yurt dışında ise umre amaçlı kutsal topraklara olan ziyaretlerin düzenlenmesi (Akçaoğlu, 2018), dindar ve muhafazakarlar için sembolik önemi olan Balkanlar, Endülüs, Kudüs gibi yerlere yurtdışı turlarının başlaması, muhafazakar yaşam tarzının reklamını yapan dergi, internet sitesi, gazete, TV, dizi, sinema gibi araçların artması, sosyal medya araçları sayesinde geleneksel ailelerin modern yaşam tarzı ile etkileşiminin daha fazla olması, helal sertifikalı otellerin çoğalması, muhafazakar kadınların da denize girmeleri için tasarlanan

haşema gibi tesettür mayoların üretilmesi, deniz kıyıları dışında Anadolu'nun iç kesimlerindeki kaplıca ve yayla bölgelerinde muhafazakar ailelere uygun devre-mülk, apart ve pansiyonların açılması muhafazakar kadınların cesaretini ve seyahate katılma isteğini artırmıştır. Muhafazakâr dünya görüşünü benimseyen kadın gezginler ilk seyahatlerinde kendi kültürüne ait mekânlar ve ortamlar ararken, sonraki seyahatlerinde farklı mekânları ve yemekleri deneyimlemeyi tercih etmektedir. Bunun sonucunda seyahat tercihleri ve davranışları da değişen muhafazakâr kadınların kapitalist piyasa düzenine adapte olmak, lüks tüketim kültürünü benimsemek ve modern yaşam formuna alışmak suretiyle dini, ahlaki ve kültürel değerlerden uzaklaşma korkusundan dolayı arafta kaldıkları görülmektedir. Bu durum muhafazakâr kadınların seyahat kararları ve sürecinde geleneksel mi yoksa modern mi davranacakları konusunda arada kalmalarına neden olmaktadır.

6. TARTIŞMA VE SONUÇ

Günümüzde hala devam eden toplumsal cinsiyet eşitsizliği, kadının erkekle kıyaslandığında ikincil konumda yer alması sebebiyle oluşan kalıp yargılar, geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri, cinsiyet farklılıkları ve benzeri konularda yoğun şekilde devam eden çalışmalar mevcuttur. Bu araştırmada da seyahat ve toplumsal cinsiyet ilişkisi göz önünde bulundurularak seyahat olgusu Türkiye'den yurtdışına giden kadın gezginler örneğinde kadın çalışmaları, toplumsal cinsiyet ve feminist coğrafya bağlamında ele alınmaya çalışılmıştır. Çalışmada seyahatlerin kadınlar için ne anlam ifade ettiği ve yaşamın diğer alanlarında olduğu gibi bu alanda da bir direnişi sembolize edip etmediği anlaşılmaya çalışılmıştır. Böylece kadınları merkeze alan bu çalışmada kadın gezginlerin seyahat deneyimleri, motivasyonları ve seyahat kısıtlayıcıları incelenmiş olup, seküler ve muhafazakâr kadınlar açısından seyahatlerin ne anlam ifade ettiği anlaşılmaya çalışılmıştır. Araştırma, yalnız bunlarla sınırlı kalmayıp aynı zamanda kadın gezginlerin profil durumlarını, mekan seçimlerini, risk algılarını, seyahate yönelik tereddütlerini ve kısıtlamalara karşı mücadele stratejilerini de açığa çıkarmayı amaçlamıştır.

Çalışmanın bulgularına göre seyahatleri boyunca kadınların karşısına birer duvar gibi örülen kısıtlamalar söz konusu olsa da kadınların çeşitli mücadele stratejileri geliştirerek seyahat faaliyetlerine katılım göstermeyi başardıkları ve bunları başka kadınlara da tavsiye etme eğilimi içerisinde oldukları anlaşılmaktadır. Bu durum Seow & Brown'un (2018) çalışmasıyla da benzerlik göstermekle birlikte onun çalışmasında da kadınlar karşılaştıkları birçok zorluğa rağmen bu faktörlerin yalnız seyahat etmelerine engel olmayacağını belirtmişlerdir. Bu durum seyahate çıkmanın, kadınların yaşamında onlara dayatılmış cinsiyet rollerini aşmalarında bir aracı olduğu göstermektedir.

Üç tip kısıtlayıcıya yönelik genel bir değerlendirme yapıldığında kişisel kısıtlamalar kategorisinde katılımcıları en çok etkileyen faktörün özgüven eksikliği olduğu anlaşılmaktadır. Özgüven eksikliğininse özellikle yabancı dile hâkimiyetin zayıflığı ve gidilecek ülkelere ilişkin bilgi eksikliğinden kaynaklandığı çıkan sonuçlar arasındadır. Ayrıca kişisel kısıtlamalar arasında güvenlik faktörü de yer almakla birlikte kendini fiziksel veya cinsel saldırıya uğrama korkusu olarak göstermektedir. Şunu da belirtmek gerekir ki; algılanan yetenek eksiklikleri genel olarak ilk seyahat deneyimlerinden önce ortaya çıksa da deneyim sayısı arttıkça bu endişeler azalma eğilimi göstermektedir. Toplumsal kısıtlayıcılar kategorisinde, toplumsal cinsiyet konumlandırılmaları ve eşitsizliği göze çarpan faktörler arasındadır. Kadın gezginler seyahat kararı aldıklarını yakın çevrelerine söylediklerinde “*Kadın başına nasıl gidiyorsun?*” gibi olumsuz söylemler aldıklarını ifade etmişlerdir. Kadınlara sürekli hatırlatılan “kadın başına” ya da “kız başına” söylemleri bu durumun en belirgin ifadeleridir. Toplum tarafından birer dayatma haline getirilen bu söylemler kadınların seyahat sayısı arttıkça azalma eğilimi göstermiştir. Çünkü artık kadınlar bu faaliyetlere katılım gösterebileceklerini, diğer bir ifadeyle bunu başarabildiklerini çevrelerine kanıtlamışlardır. Yapısal kısıtlamalarda göze çarpan faktör ise özellikle finansal kaynak eksikliğidir. Ayrıca hijyen faktörü de seyahate katılımı katılımcıların karşısına çıkan kısıtlamalar arasındadır.

Araştırma sonuçlarından hareketle, toplumda kadınlara yönelik eşitsizlikleri yalnızca kadınları ilgilendiren bir mesele gibi algılamamanın ötesinde, toplumu etkileyen sorunlar olduğu bilincinin bireylerde yerleşmesi gerekmektedir. Elbette bu bilincin yerleşmesi ailede başlayarak eğitim kurumlarında etkili çalışmaların yapılmasıyla pekiştirilmelidir. Kadınların toplumda söz sahibi olabilmeleri ve eşitsizliklerin ortadan kaldırılabilmesi ancak bu yollarla gerçekleştirilebilir. Bu çalışmanın odak noktasında yer alan seyahat bağlamında ele alındığında ise, cinsiyete dayalı kısıtlılıkların göz önünde bulundurularak sektör yöneticileri, turizm plancıları ve politik sorumluların çeşitli uygulamaların geliştirilmesi için çaba sarf etmesi gerekmektedir. Bu yönüyle sektörü idare eden, planlayan ve yönlendirenlere büyük sorumluluklar düşmektedir, bu da ancak kurumların işbirliği ile gerçekleşebilir. Kadınların seyahate teşviki oldukça önemlidir. Kadınların seyahat

ederken ne tür sorunlar yaşadıkları, nelere ihtiyaç duydukları, motivasyon kaynakları, endişe ve tereddütleri bilindiği takdirde buna yönelik geliştirilen stratejiler tüm olumsuzlukların ortadan kalkmasını sağlayacaktır. Ayrıca güvenlikle ilgili sorunlara yönelik caydırıcı yaptırımların uygulanması da kadınların seyahat faaliyetlerine daha rahat bir biçimde katılım göstermelerini sağlayacaktır. Çalışmanın bulgularında da değinildiği gibi kadınlar özellikle ilk seyahat deneyimlerinden önce seyahate yönelik korku ve endişe duyma eğilimindedirler. Bu yönüyle değerlendirildiğinde, kadınların özellikle ilk seyahat deneyimlerinden önce onların olumsuz düşüncelerini en aza indirebilmek için sosyal platformlar daha etkin bir biçimde kullanılmalı ve çeşitli eğitim uygulamaları gerçekleştirilmelidir. Tüm bunlara ek olarak kadınların seyahat deneyimlerini gerçekleştiren diğer kadınları gördükçe önyargılarının kırılacağı da ortadadır. Kadınların seyahatlerini konu edinen çalışmaların sayısının artması kadınların seyahat faaliyetlerine katılımlarında etkili olacaktır.

Özellikle seküler kadınların seyahati planlama aşamasında daha çok yalnız seyahat etmeyi tercih ettikleri anlaşılmaktadır. Bu yönüyle çalışma literatürdeki diğer çalışmalarla da benzerlikler göstermektedir. Zira Chiang & Jogaratnam da (2006) bu konuya değinerek, kadınların artan biçimde başkalarıyla seyahat etmek yerine yalnız seyahat etmeyi tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Kadınların yalnız seyahat etmek istemeleri ani karar değişimlerinde sorun yaşamama, arzu edilen planı yapma, kendini dinleme, ekonomik ya da zamansal uyumun sağlanamaması gibi faktörlere bağlı olarak gelişmektedir. Ayrıca seyahat arkadaşıyla yaşanabilecek sorunlara karşı önlem amaçlı yalnız seyahatin tercih edilmesi de önemli bir faktördür. Bu yönüyle çalışma Heimtun & Jordan'ın (2011) çalışmasındaki sonuçlarla benzerlikler göstermektedir. Katılımcıların ilerideki seyahat planlamalarında da yalnız gitme eğiliminde olacaklarını belirtmeleri de yalnız seyahat eden kadın sayısının artmaya devam edeceğinin önemli bir göstergesidir. Muhafazakâr kadınlar ise genellikle eş, arkadaş veya grupla birlikte ve seyahat acenteleri aracılığıyla seyahate katılmaktadırlar. Muhafazakâr kadınlar bu yolla, seyahatte karşılaşılabilecekleri güvenlik sorunlarını aşılıyorlar ve inançlarına uygun şekilde beslenme yollarını kolayca buluyorlar.

Türkiye'deki politik-ekonomik yapının gelişimiyle turizmin seküler ve muhafazakar turistlere göre yapılanması birbiriyle oldukça ilişkilidir. Deniz, vd., (2023)'nin de belirttiği gibi yakın zamanda turizm pratiklerini etkileyen asıl mesele, uzun yıllar sekülerlerin elinde olan ekonomik sermayenin, son 20 yılda muhafazakârların eline geçmeye başlaması ve muhafazakâr kapitalistlerden oluşan bir piyasa düzeninin ortaya çıkmasıdır. Gündelik hayatta muhafazakarların baskınlığı, sekülerlerin muhafazakarlarla daha az karşılaşılabilecekleri destinasyonlara gitme eğilimini ortaya çıkardı. Ekonomik sermayeyi elinde bulunduran, ancak sekülerlerin kültürel sermayelerinden kaynaklanan iktidarını yıkamayan muhafazakarlar ise, bir süre sonra, onların hayat tarzını taklit etmeye başladılar. Böylece, sekülerlerin bu tatil pratikleri, muhafazakarların kültürel sermayeye erişmeleri için izlemeleri gereken bir yol haline geldi. Bir bakıma, muhafazakârlar hem ekonomik sermayelerini göstermek hem de yurtdışı tatilleri yoluyla kültürel sermayelerini artırmak amacıyla seyahat rotalarını çeşitlendirme yoluna gittiler. Hatta kendisi bunu sağlayamayanlar, çocuklarının yurtdışına tatile gitmesini özendirerek kültürel bakımdan aynı etkiyi yaratmaya çalışıyorlar. Bu yolla sermayelerini ve habituslarını dönüştürüyorlar. Zaten son on yıldır muhafazakarların yaşadığı Anadolu şehirlerinde yurtdışına tatil paketleri satan tur şirketlerinin ortaya çıkması ve İslami yayın organlarında yurtdışına seyahat haberlerinin artması da bununla ilgilidir. Bu gelişmeler içinde unutulmaması gereken, muhafazakarların seyahatlere katılımıyla sekülerlerin seyahat pratiklerinin gerilemediğidir. Aksine bu çalışmaya katılanların görüşlerine göre yurtdışına çıkan kadınların seyahat anlayışının farklılığı, seyahat piyasasının çeşitlenmesini, gelişmesini ve mekânsal olarak yayılmalarını sağlamıştır.

Çıkar Çatışması / <i>Conflict of Interest</i>	Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir. <i>The authors declared no conflict of interest</i>
Finansal Destek / <i>funding conditions</i>	Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir. <i>The authors declared that this study has received no financial support</i>
Yazar Katkıları/Author Contributions	Yazarlar/Authors
Çalışmanın içeriği ve tasarımı/ <i>Conception/Design of Study</i>	K. İskenderoğlu – İ. Kervankıran
Metodoloji/ <i>Methodology</i>	K. İskenderoğlu – İ. Kervankıran
Veri toplama-oluşturma-iyileştirme/ <i>Data Curation</i>	K. İskenderoğlu – İ. Kervankıran
Analiz/ <i>Analysis and interpretation of data</i>	K. İskenderoğlu – İ. Kervankıran
Görselleştirme/ <i>Visualization</i>	K. İskenderoğlu – İ. Kervankıran
Yazı taslağı/ <i>Writing - Original Draft</i>	K. İskenderoğlu – İ. Kervankıran
Yazma - İnceleme ve Düzenleme/ <i>Writing - Review & Editing</i>	K. İskenderoğlu – İ. Kervankıran
Proje yönetimi/ <i>Project administration</i>	K. İskenderoğlu – İ. Kervankıran

REFERANSLAR

- Aitchison, C. C. (2005). Feminist and Gender Perspectives in Tourism Studies: The Social-Cultural Nexus of Critical and Cultural Theories. *Tourist Studies*, 5(3), ss. 207-224.
- Akçaoğlu, A. (2018). *Zarif ve Dinen Makbul, Muhafazakâr Üst-Orta Sınıfın Habitusu*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Alexandris, K. & Carroll, B. (1997). An Analysis of Leisure Constraints Based on Different Recreational Sport Participation Levels: Results From a Study in Greece. *Leisure Sciences*, 19(1), ss. 1-15.
- Alexandris, K., Du, J., Funk, D. & Theodorakis, N.D. (2017). Leisure Constraints and The Psychological Continuum Model: A Study Among Recreational Mountain Skiers. *Leisure Studies*, 36(5), ss. 670-683.
- Arab-Moghaddam, N., Henderson, K. A. & Sheikholeslami, R. (2007). Women's Leisure and Constraints to Participation: Iranian Perspectives. *Journal of Leisure Research*, 39(1), ss.109-126.
- Arslanalp, M. (2019). *Yoldaki Kadınlar: Gezi Anlatılarında Toplumsal Cinsiyet ve Sınırları Aşmak*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aslantürk, E. & Unur, K. (2019). Yalnız Seyahat Eden Kadınların Seyahat Deneyimleri. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 16(3), ss.493-514.
- Bali, R.N. (2020). *Tarz-ı Hayattan Life Style'a Yeni Seçkinler, Yeni Mekânlar, Yeni Yaşamlar*. 13. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları
- Beauvoir, S. de (1993). *İkinci Cins*. Çev. Bertan Onaran, 7. Baskı, İstanbul: Payel Yayınları.
- Berdychevsky, L. & Gibson, H. J. (2015). Phenomenology of Young Women's Sexual Risk-Taking in Tourism. *Tourism Management*, 46, ss.299-310.
- Brown, L. & Osman, H. (2017). The Female Tourist Experience in Egypt as an Islamic Destination. *Annals of Tourism Research*, 63, ss.12-22.
- Cesur, M. (2014). *Tek Başına Seyahat Eden Kadın Turistlerin Seyahat Kısıtlayıcıları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı.
- Crawford, D. W. & Godbey, G. (1987). Reconceptualizing Barriers to Family Leisure. *Leisure Sciences*, 9(2), ss. 119-127.
- Crawford, D. W., Jackson, E. L. ve Godbey, G. (1991). A Hierarchical Model of Leisure Constraints. *Leisure Sciences*, 13(4), ss. 309-320.
- Deniz, A. & Kervankıran, İ. (2020). Labour Force Participation and Violence: A Research About Female Tourism Workers in Turkey, İçinde İçinde P. Vizcaino, H. Jeffrey ve C. Eger (Edt.) *Tourism and Gender-Based Violence Challenging Inequalities* (s:65-79). UK: CABI
- Elkin, L. (2018). *Flanöz: Şehirde Yürüyen Kadınlar*. (Çev. Doğan Dilcun Doğan). İstanbul: Nebula Kitap.
- Ertit, V. (2020). *Endişeli Muhafazakârlar Çağı: Dinden Uzaklaşan Türkiye*, Ankara: Orient Yayınları.
- Franklin, A. (2003). *Tourism (An Introduction)*, Londra: Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- Godbey, G., Crawford, D. W. & Shen, X. S. (2010). Assessing Hierarchical Leisure Constraints Theory After Two Decades. *Journal of Leisure Research*, 42(1), ss. 111-134.
- Green, E. & Singleton, C. (2006). Risky Bodies at Leisure: Young Women Negotiating Space and Place. *Sociology Research*, 40(5), ss. 853-871.
- Henderson, K. A. (1991). The Contribution of Feminism to an Understanding of Leisure Constraints. *Journal of Leisure Research*, 23(4), ss. 363-377.
- Henderson, K. A. & Bialeschki, M. D. (1993). Fear as a Constraint to Active Lifestyles for Females. *Journal of Physical Education, Recreation & Dance*, 64(1), ss. 44-47.
- Hudson, S. (2000). The Segmentation of Potential Tourists: Constraint Differences Between Men and Women. *Journal of Travel Research*, 38(4), ss.363-368.
- Jackson, E. L. (2000). Will Research on Leisure Constraints Still be Relevant in The Twenty-First Century?. *Journal of leisure Research*, 32(1), ss. 62-68.
- Jackson, E. L., Crawford, D. W. & Godbey, G. (1993). Negotiation of Leisure Constraints. *Leisure Sciences*, 15(1), ss.1-11.

- Jackson, E. L. & Henderson, K. A. (1995). Gender Based Analysis of Leisure Constraints. *Leisure Sciences*, 17(1), ss.31-51.
- Jordan, F. & Aitchison, C. (2008). Tourism and the Sexualisation of the Gaze: Solo Female Tourists Experiences of Gendered Power, Surveillance and Embodiment. *Leisure Studies*, 27(3), ss. 329-349.
- Jordan, F. & Gibson, H. (2005). We're Not Stupid... But We'll Not Stay Home Either: Experiences of Solo Women Travelers. *Tourism Review International*, 9(2), ss.195-211.
- Kaba, B. & Emekli, G. (2018). Turizmde Yükselen Bir Eğilim: Yalnız Seyahat Eden Kadın Gezginler (Türkiye Örneği). *Ege Coğrafya Dergisi*, 27(2), ss.111-126.
- Kaçar, S. (2021). *Turizm Mekânlarında Yaşlı Kadınların Gündelik Hayat Pratikleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Kaçar, S. & Kervankıran, İ. (2023). Gündelik Hayatın İzini Sürmek: Yaşlı Kadınların Gündelik Hayat Bilgisinden Turizm Mekânlarına Erişimlerini, Mekânsal Deneyimlerini ve Sınırlılıklarını Anlamak. *Fe Dergi*, 15, ss.122-146
- Kervankıran, İ., Deniz, A. & İlban, K. (2022). The travel pattern and experiences of Turkish female outbound tourists. In C. Michael Hall, Siamak Seyfi, S. Mostafa Rasoolimanesh (Eds.) *Contemporary Muslim Travel Cultures Practices, Complexities and Emerging Issues*. (p. 183-197) London: Routledge.
- Kervankıran, İ. & Bağmancı, M. F. (2020). Turizm Hareketliliğine Karşı İstikametten Bakmak: Türkiye'den Yurtdışına Olan Seyahatlerin Görünümü. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(3), ss. 686-712.
- Kinnaird, V. & Hall, D. (1996). Understanding Tourism Processes: A Gender-Aware Framework. *Tourism Management*, 17(2), ss.95-102.
- Lenskyj, H. (1988). Measured Time: Women, Sport and Leisure. *Leisure Studies*, 7(3), ss. 233-240.
- Löschburg, W. (1998). *Seyahatin Kültür Tarihi* (J. Traub, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Moal, G. M. (2020). The Travel Constraints Faced by Retired Travelers in the 21st. *Journal of Consumer Marketing*, 38(1), ss. 69-77.
- Nyaupane, G. P. & Andereck, K. L. (2008). Understanding Travel Constraints: Application and Extension of a Leisure Constraints Model. *Journal of Travel Research*, 46(4), ss. 433-439.
- Orakani, S. N., Smith, K. & Weaver, A. (2021). Reframing the Experiences of Travellers With Mobility Impairments: Enhancing the Leisure Constraints Model. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 47, ss. 84-92.
- Öz, Ş. M. & Turan, P. (2021). Kadının Güçlenmesi Kapsamında Yaşlı Kadınların Çalışma Hayatına Katılmalarındaki İmkân ve Kısıtların Belirlenmesi Üzerine Nitel Bir Çalışma: Karabük İli Örneği. *Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi*, 5(2), 30-47.
- Pekiner, A. B. (2019). *Yalnız Seyahat Eden Kadınların Motivasyon ve Deneyimleri: Diyarbakır'ı Ziyaret Eden Kadınlar Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Batman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Batman.
- Pennington-Gray, L. A. & Kerstetter, D. L. (2002). Testing a Constraints Model Within the Context of Nature-Based Tourism. *Journal of Travel Research*, 40(4), ss. 416-423.
- Philipp, S. F. (1995). Race and Leisure Constraints. *Leisure Sciences*, 17(2), ss. 109-120.
- Raymore, L., Godbey, G., Crawford, D. & Eye, A.v. (1993). Nature and Process of Leisure Constraints: An Empirical Test. *Leisure Sciences*, 15(2), ss. 99-113.
- Seow, D. & Brown, L. (2018). The Solo Female Asian Tourist. *Current Issues in Tourism*, 21(10), ss. 1187-1206.
- Stark, J. & Meschik, M. (2018). Women's Everyday Mobility: Frightening Situations and Their Impacts on Travel Behaviour. *Transportation Research Part F: Traffic Psychology and Behaviour*, 54, ss.311-323.
- Tuncer, S. (2015). Dışarı Çıkmak: Özelden Kamusal Feminist Bir Saha Hikâyesi. *Moment Dergi*, 2(2), ss. 30-58.
- TÜİK (2019, 2020). Yurtdışına Seyahat Amaçlı Giden Vatandaşlarımızın Turizm Giderleri Araştırma Sonuçları. <https://www.tuik.gov.tr/> (Ulaşım tarihi: 25.05.2021)
- Tükenmez, E. G. (2019). *Türkiye'de Yalnız Seyahat Eden Kadınlar: Deneyimleri, Tercihleri, Motivasyon ve Kısıtları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

- Valaja, E. (2018). *Solo Female Travellers' Risk Perceptions and Risk Reduction Strategies - As Expressed in Online Travel Blog Narratives*. Unpublished Master Thesis. Lund University Department of Service Management and Service Studies, Lund.
- White, D. D. (2008). A Structural Model of Leisure Constraints Negotiation In Outdoor Recreation. *Leisure Sciences*, 30(4), ss. 342-359.
- Wilson, E. (2004). *A Journey of Her Own? The Impact of Constraints on Women's Solo Travel*. Unpublished PhD Thesis. Griffith University, Australia.
- Wilson, E. & Harris, C. (2006). Meaningful Travel: Women, Independent Travel and The Search For Self and Meaning. *Tourism: An International Interdisciplinary Journal*, 54(2), ss. 161-172.
- Wilson, E. & Little, D. E. (2005). A "Relative Escape"? The Impact of Constraints On Women Who Travel Solo. *Tourism Review International*, 9(2), ss. 155-175.
- Wilson, E. & Little, D. E. (2008). The Solo Female Travel Experience: Exploring the Geography of Women's Fear. *Current Issues in Tourism*, 11(2), ss.167-186.
- Yang, E., Khoo-Lattimore, C. & Arcodia, C. (2018). Constructing Space and Self through Risk Taking: A Case of Asian Solo Female Travelers. *Journal of Travel Research*, (57), ss.260-267.

Received: 16 October 2023 | Revised: 20 October 2023 | Accepted: 21 October 2023

PERGE ANTİK KENTİ (AKSU -ANTALYA) ÇEVRESİNDE PALEOCOĞRAFYA-JEOARKEOLOJİ ARAŞTIRMALARININ İLK SONUÇLARI

Preliminary Results of Palaeogeographical - Geoarchaeological Research Around the Perge Ancient City (Aksu - Antalya)

Aylin KARADAŞ

Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Coğrafya Bölümü
İzmir-Türkiye
aylin.karadas@ege.edu.tr

Rifat İLHAN*

Adıyaman Üniversitesi,
Fen- Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bl.
Adıyaman-Türkiye
rifatcoğrafya@gmail.com

Serdar Vardar

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi,
Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi
İzmir-Türkiye
serdarvardar@yahoo.com

Ertuğ ÖNER

Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Coğrafya Bölümü
İzmir-Türkiye
ertug.oner@ege.edu.tr

Sedef ÇOKAY KEPÇE

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Arkeoloji Bölümü
İstanbul-Türkiye
sedef.cokay@gmail.com

Abstract

Perge, one of the ancient city of Pamphylia, is located in Aksu Plain, 12 km inland from the coast, between the Aksu and Düden streams. Although the settlement history of the city started in the Late Neolithic-Chalcolithic period, not enough information could be obtained about the pre-Hellenistic period. Perge has gained regional importance since the Hellenistic period and has become one of the prominent cities of Pamphylia. It experienced its flourishing period during the Roman period. According to ancient sources, the navigability of Aksu Stream, passes near the city, enabled trading to gain importance and the city to become rich, even though it was a settlement far from the coast. In order to reveal the shoreline changes occurred in the Holocene in the Aksu Plain, where the Ancient City of Perge is located, and to determine the location of the Ancient Perge Port, studies were carried out in previous years using the vibracore drilling method. In previous studies it is stated that the sea had reached up to Boztepe during the Holocene. In this study, it was aimed to reveal the Holocene coastline changes around the Ancient City of Perge with new drilling data. For this purpose, 5 new vibracore drillings were made in Aksu Plain. New drilling data revealed that rising sea waters during the transgression in the Mid-Holocene had reached up approximately 2 km further north from Boztepe.

Keywords: Perge, Aksu, Antalya, Paleogeography, Geoarchaeology

Öz

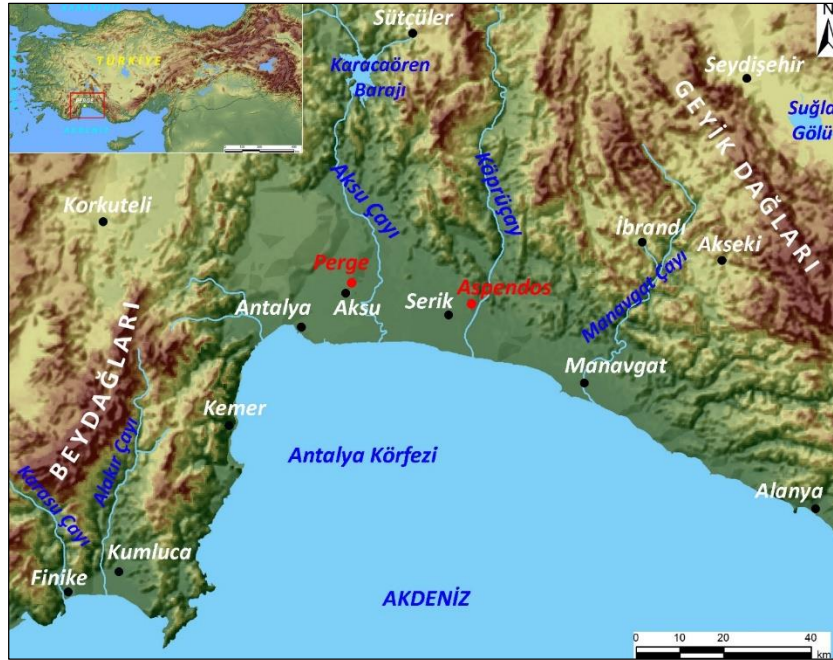
Pamphylia kentlerinden biri olan Perge, Aksu Ovası'nda kıydan 12 km içeride Aksu ve Düden çayları arasında yer alır. Kentin yerleşme tarihi Geç Neolitik-Kalkolitik dönemde başlamakla birlikte Hellenistik dönem öncesine ait bilgiler azdır. Perge, Hellenistik dönemden itibaren bölgesel olarak önem kazanmış ve Pamphylia'nın öne çıkan kentlerinden biri olmuştur. Roma döneminde ise en parlak dönemini yaşamıştır. Antik kaynaklara göre kentin yakınından geçen Aksu Çayı'nın ulaşım elverişli olması kıydan uzak bir yerleşme olmasına rağmen deniz ticaretinin önem kazanmasını ve kentin zenginleşmesini sağlamıştır. Perge Antik Kenti'nin yer aldığı Aksu Ovası'nda Holosen'de meydana gelen kıyı çizgisi değişikliklerinin ortaya konması ve Antik Perge Limanı'nın yerinin belirlenmesi amacıyla önceki yıllarda delgi sondaj yöntemi ile çalışmalar yürütülmüş ve Orta Holosen'de denizin Boztepe'ye kadar sokulduğu ifade edilmiştir. Bu çalışmada önceki çalışmalarda eksik görülen noktalarda yeni sondajlar yapılarak Perge Antik Kenti çevresinde Holosen kıyı çizgisi değişikliklerinin yeni sondaj verileri ile daha detaylı olarak ortaya konması amaçlanmıştır. Bu amaçla, Aksu Ovası'nda 5 adet yeni sondaj yapılmıştır. Yeni sondaj verileri, Orta Holosen'de transgresyon sırasında yükselen deniz sularının Boztepe'den yaklaşık 2 km kadar daha kuzeye ilerlediğini ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Perge, Aksu, Antalya, Paleocoğrafya, Jeoarkeoloji

1. GİRİŞ

Perge Antik Kenti, Antalya Körfezi gerisinde Beydağları ile Geyik Dağları arasında, geniş Antalya Ovası'nın batı bölümünü oluşturan Aksu Ovası'nda yer alır. Günümüzde kıyı çizgisine 12 km uzaklıkta yer alan kent, Antalya kent merkezinin 18 km doğusunda, Aksu ilçesi sınırlarında kalır (Şekil 1). Perge, önemli bir Roma kentidir ve Roma kentleri içinde planlamaya dayalı kent modeli ve yapılanma karakteri gösterir. Önemli bir Roma kenti olmakla birlikte, buluntular yerleşimin Geç Neolitik ve Kalkolitik arası bir zamanda başladığını; Geç Kalkolitik-Erken Bronz Çağı'nda da devam ettiğini göstermiştir (Abbasoğlu & Martini, 1996, 1997, 1998, 1999 ve 2003; Çokay Kepçe, 2022). Kent, Hellenistik, Roma ve Doğu Roma (Bizans) olmak üzere üç ayrı dönemde altın çağını yaşamıştır (Kara, 2022). Bir bütün olarak günümüze ulaşmış en büyük ve önemli antik yerleşimlerden biri olmasının yanında, kazılarda tespit edilen kalıntılar ve eserlerin uygarlık tarihindeki önemi nedeniyle Perge Antik Kenti'nin 2009 yılında UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesi'nde yer alması uygun görülmüştür (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2023).

Perge Hellenistik dönemde Pamphylia ve Doğu Akdeniz'de önemli bir dini merkez olmuştur. MS 3. yüzyılın ikinci yarısından itibaren askerî açıdan da önem kazanmış ve bir askeri karargâh haline gelmiştir. Bununla birlikte Roma döneminde toplumsal refah seviyesi yüksek olan, mimari bakımdan bölgenin ve ülkenin öne çıkan yapılarına ev sahipliği yapan görkemli bir kente dönüşmüştür (Çokay vd., 2019).

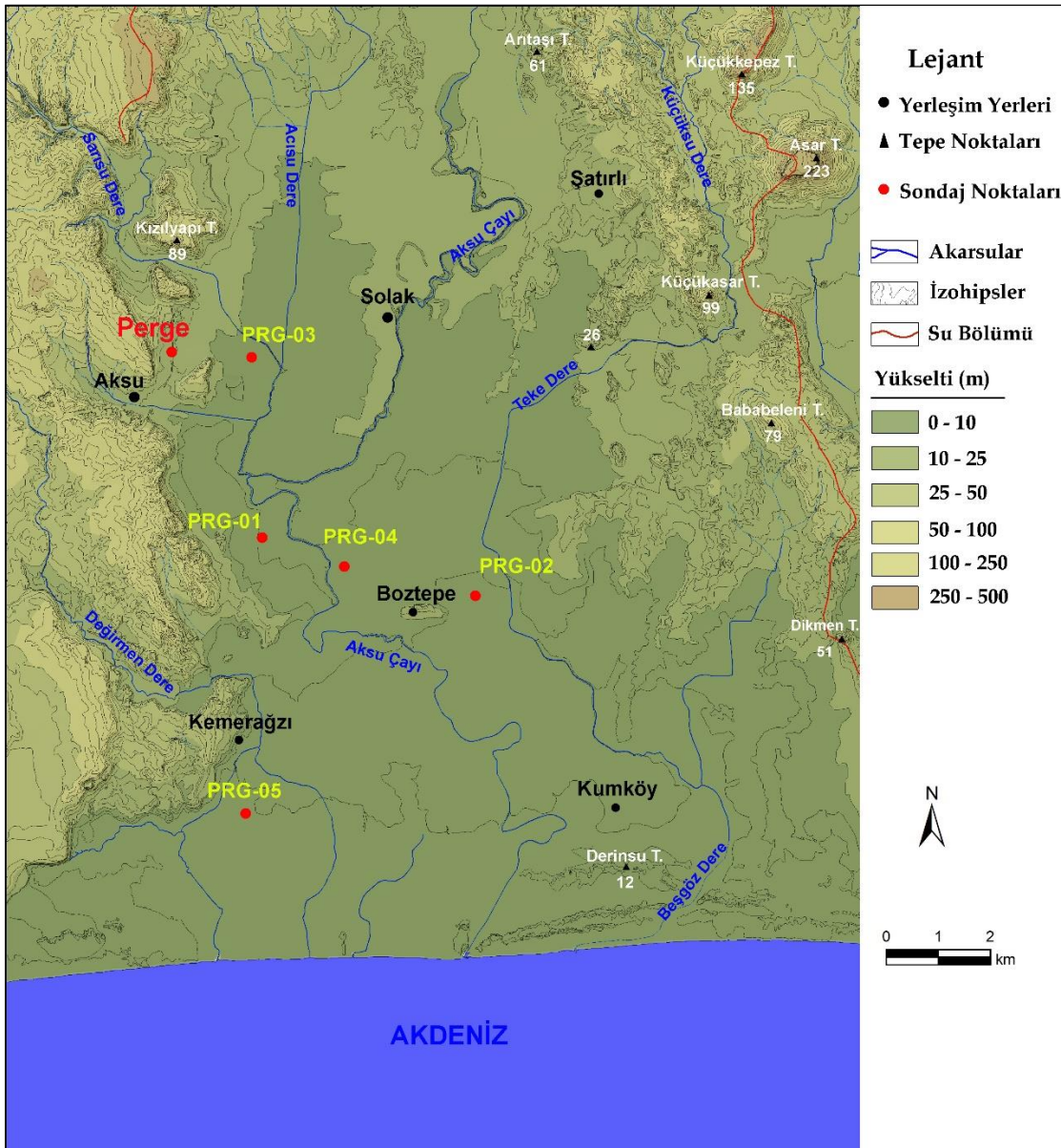
Şekil 1- Perge Antik Kenti ve yakın çevresinin konumu.

Figure 1-Location of Perge ancient city and its surrounding.

Kentin çağlar boyunca sahip olduğu önemi kuşkusuz büyük ölçüde içinde bulunduğu bölgenin coğrafi özelliklerinin yarattığı avantajlar ile ilişkilidir. Kentin yakın çevresinde verimli Aksu Ovası'nın varlığı, karstik su kaynakları bakımından zengin bir bölgede yer alması ve her mevsim suyu akan Aksu Çayı'nın varlığı bu avantajlardan en önemlileridir (Şekil 1). Özellikle Aksu Çayı'nın kıyı ile kent arasında su ulaşımını mümkün kılması kentin gelişimi açısından önemli görülen coğrafi özelliklerdendir. Nitekim, Pekman (1989), antik kaynaklardan elde edilen bilgilere dayanarak Strabon ve Pomponius Mela'ya göre antik dönemde Aksu Çayı'nda (antik Kestros) gemi ulaşımının mümkün olduğunu belirtmektedir. Strabon, yaşadığı dönemde (MS 1. yüzyılın ilk çeyreği) Perge ile deniz arasındaki mesafenin 60 stadia olduğunu ifade etmektedir (yaklaşık 12 km). C. Ptolemaeus'un MS 2. yüzyıldaki "Kıbrıs'tan gelen Havari Paul Perge'ye yelken açtı" ifadesi ile (Pekman, 1989, Wilson, 2011) Aksu Çayı'nın deniz ulaşımı bakımından uygunluğu desteklenmektedir. Günümüzde akarsuyun yukarı çıkışındaki su yönetimi önlemleri ve akarsuyun sulama amacıyla kullanılması nedeniyle gemilerin ulaşımı artık mümkün olmasa da, antik kaynaklardan elde edilen bilgiler Aksu Çayı'nın tarih çağlarında deniz ulaşımı açısından elverişli koşullara sahip olduğunu işaret etmiştir. Kuşkusuz akarsuyun ulaşımına elverişliliği, Perge'nin bölgenin önde gelen deniz ticareti kentlerinden biri olmasını sağlamıştır (Brückner & Kelterbaum, 2013).

Sağladığı bu avantajlar nedeniyle ki Pergeliler için Aksu Çayı önemli olmuştur. Nitekim şehir sikkeleri üzerine Nehir Tanrısı tasvir edilmiş bunun yanı sıra, akropolisin eteğine Nehir Tanrısı heykeli dikilmiştir (Pekman, 1989).

Gerek tarih öncesi çağlarda gerekse de tarih çağlarında kıyı yakını yerleşimleri açısından kıyı çizgisindeki değişikliklerin önemli sonuçları olmuştur. Nitekim birçok kıyı yerleşmesi son 6000 yıl içinde alüvyal boğulma sonucunda kıyı çizgisi açığa doğru ilerlediği için giderek kıyından uzaklaşmıştır (Brückner vd., 2006; Kayan, 1988, 1991, 1997,1999; Öner, 2009, 2016, 2019). Bu durum pek çok açıdan kıyı kentlerini etkilemiştir. Bu nedenle kıyı yakını veya gerisindeki yerleşmeler açısından kıyı çizgisindeki değişikliklerin belirlenmesi önemlidir. Günümüzde kıyı çizgisine 12 km uzaklıkta yer alan Perge Antik Kenti'nin tarih çağları boyunca kıyı çizgisine olan konumunun belirlenmesi ve ayrıca Aksu Çayı üzerindeki Antik Perge Limanı'nın yerinin tespit edilmesi amacıyla geçtiğimiz yıllarda kent çevresinde ve Aksu Ovası'nda alüvyal delgi sondaj yöntemi ile jeoarkeoloji ve paleocoğrafya çalışmaları yapılmıştır (Kelterbaum, 2005; Martini vd., 2008; Brückner & Kelterbaum, 2013). Bu çalışmaların sonuçlarına göre Holosen'de deniz Perge'ye kadar hiç ulaşmamış, dolayısıyla şehre yakın doğal bir liman oluşmamıştır. MÖ 6200 de kıyı çizgisi en fazla Aksu Ovası'nın aşağı bölümünde yer alan Boztepe'ye kadar sokulmuştur. Perge kentinin doğusunda bugünkü Aksu Çayı kenarında yer alan Solak köyü mevkiisi Perge'nin akarsu limanı olduğu düşünülmüştür (Kelterbaum, 2005; Martini vd., 2008; Brückner & Kelterbaum, 2013; Şekil 2).

Şekil 2- Perge antik kenti ve yakın çevresinin hipsometri haritası ve sondaj noktalarının konumu.

Figure 2- Hypsometry map of surroundings of the ancient city of Perge and the location of the drilling points.

Perge Antik Kenti çevresinde yukarıda sözü edilen önceki çalışmaların bir devamı olarak Holosen kıyı çizgisi değişimlerinin yapılacak yeni sondajlar ile daha detaylı olarak ortaya koyulması amacıyla Perge Antik Kenti kazısı daveti ile paleocoğrafya ve jeoarkeoloji araştırmaları başlamıştır. Arazi çalışmalarının ilk dönemi 2023 yazında yapılmıştır. Bu çalışmada 2023 yaz döneminde yapılan delgi sondajlara ait veriler sunulmuş ve ilk bulgular ışığında değerlendirmeler yapılmıştır.

2. AMAÇ VE KAPSAM

Bu çalışmada Perge Antik Kenti çevresinde önceki yıllarda Prof. Dr. Helmut Brückner başkanlığındaki Alman ekip tarafından Perge Antik kenti ve Aksu Irmağının aşağı bölümündeki vadi tabanında yapılmış olan paleocoğrafya ve jeoarkeoloji çalışmalarını (Kelterbaum, 2005; Martini vd., 2008; Brückner & Kelterbaum, 2013) temel alarak kent çevresinde daha önce sondaj yapılmamış yerlerde yapılacak yeni sondajların verileri ışığında kıyı çizgisi değişimlerini ortaya koymak amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında 2023 yılında Perge Antik Kenti ve çevresinde 5 adet delgi sondaj yapılmıştır (Tablo 1). Benzin motorlu çakma makinesi (Atlas Copco, Cobra Mk1) ile zemin özelliğine göre çapları 3,6 cm, 5 cm ve 6 cm arasında değişen 1 metrelik yarı açık uçlar zemine çakılmış, uçlar içine alınan sedimanlar yine benzin motorlu hidrolik çekme makinesi ile yukarıya çekilerek sondajlar tamamlanmıştır. Sondajların her bir metresi için ayrıntılı notlar alınmış ve fotoğraflanmıştır. Fotoğraflama işleminden sonra farklı seviyelere ait sediman örnekleri numune alınarak paketlenmiştir. Arazide alınan sediman örneklerinin sedimantolojik, kimyasal ve paleontolojik analizleri Ege Üniversitesi Coğrafya Bölümü Alüvyal Jeomorfoloji Laboratuvarı imkânları ile başlamıştır. Analizler henüz tamamlanmamıştır. Bu çalışmada şimdiye kadar yapılan paleontolojik analizlerin sonuçları, arazi gözlemleri ile birlikte değerlendirilmiştir. Bu ilk bulguların sonuçlarına göre sedimanların biriktikleri ortam özellikleri ve ortam değişimleri yorumlanmıştır.

Tablo 1- Perge antik kenti ve çevresinde yapılan delgi sondajlara ait yüzey kodu, sondaj derinlikleri ve koordinat bilgileri.

Table 1- Elevation, drilling depths and geographical coordinate information of the drillings made in the ancient city of Perge and its surroundings.

Sondaj No	Yükselti	Sondaj Derinliği (cm)	Taban Suyu (cm)	X	Y
Perge-2023-01	6,97	1300	88	577974,80	4088599,20
Perge-2023-02	4,48	400	57	582091,50	4087681,00
Perge-2023-03	8,28	900	99	577630,80	4092065,50
Perge-2023-04	6,40	1190	242	579532,50	4088107,00
Perge-2023-05	2,13	800	40	577875,40	4083312,30

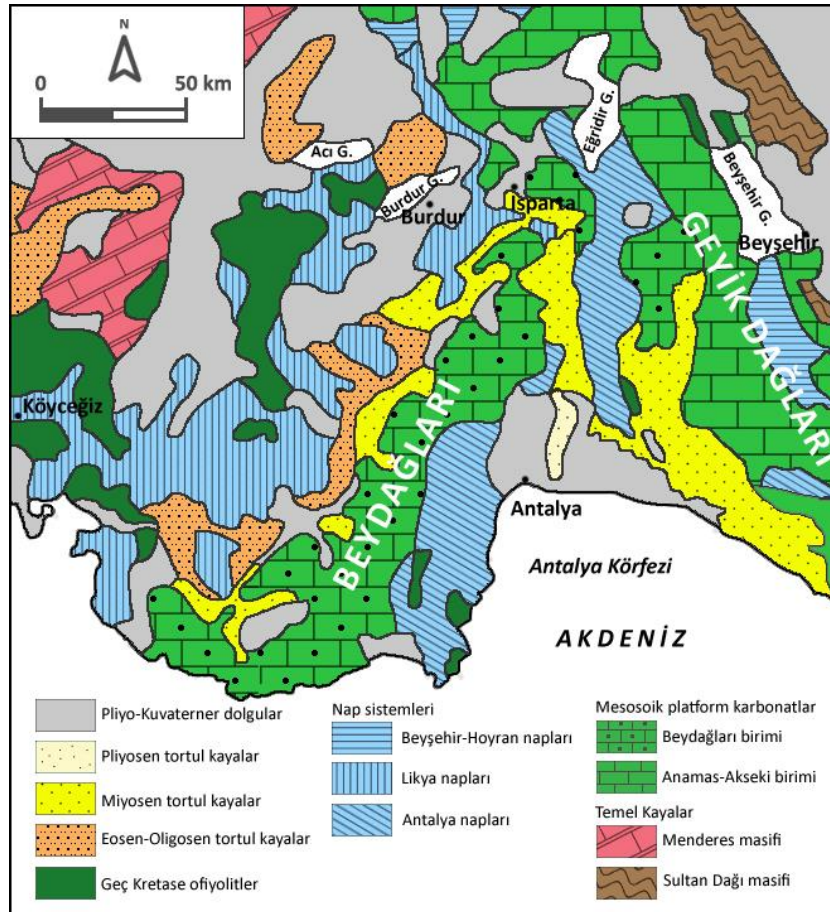
3. PERGE VE ÇEVRESİNİN COĞRAFİ ÖZELLİKLERİ

Perge Antik Kenti, deniz seviyesinden 3000 metreye kadar yükselen Toros Dağları ile çevrili Antalya Körfezi'nin gerisinde yer alan Antalya Ovası'nın batı bölümünü oluşturan Aksu Ovası'nda bulunur. Ova, tektonik olarak Isparta Büklümü içinde; Beydağları otoktonu ile Anamas-Akseki otoktonu arasında yer almaktadır (Şekil 3). Doğusunda yer alan Anamas-Akseki otoktonunun yapısını Ordovisyen şeylleri ve Triyas-Eosen yaşlı platform karbonatları; batısında yer alan Beydağları otoktonunu ise Triyas-Eosen yaş aralığında oluşan sığ denizel kireçtaşları ve dolomitler oluşturmaktadır. Bu otokton birimlerin üzerine Geç Kretase–Paleosen aralığında Antalya Napları bindirme olarak yerleşmiştir (Koçyiğit vd., 1997; Poisson vd., 2003; Üner, 2009).

Araştırma alanının içinde bulunduğu naplı ve bindirmeli Toros kuşağı, Afrika ve Avrasya levhalarının Kretase'den günümüze kadar devam eden K-G yönlü yaklaşma hareketine bağlı olarak oluşmuştur. Bu hareket Neojen'in erken dönemlerinde Isparta Büklümü olarak tanımlanan karmaşık bir morfo-tektonik yapının gelişmesine neden olmuştur. Miyosen'de, Batı ve Orta Toroslar ile Isparta Büklümü'nün iç kesimleri, kırıntılı sedimanlar ve karbonatlarla karakterize edilen denizel havza dolguları ile doldurulmuştur (Wasoo & Koç, 2021). Antalya Miyosen Havzası olarak adlandırılan bu havza Torosların batısında, Antalya-Çukur-Çakallar arasında yer alır (Şekil 3). Üst Oligosen-Geç Miyosen tortul birimlerinin oluşturduğu birim, kireçtaşı, killi kireçtaşı, breşik kireçtaşı, kiltası-kumtaşı ve kumtaşı-çakıltaşı litolojisindedir (Akay vd., 1985). Bu jeolojik yapı içinde Perge Antik Kenti, Aksu Çayı'nın aşağı çığırındaki yatağının batısında Pliyosen yaşlı karasal kırıntılı depolar üzerinde yer almaktadır (Şekil 4).

Perge Antik Kenti, Isparta büklümünün iç kesiminde yer almasından dolayı tektonik olarak oldukça aktif bir bölgede bulunmaktadır. Nitekim yakın çevresinde Isparta açısının oluşumu ile kırılmış çok sayıda fay hattı yer almaktadır. Sözü edilen faylar bu bölgede horst ve graben yapısı gelişimine neden olmuş ve MS 616'daki Perge depremi gibi birçok büyük depremin kaynağı olmuştur. 1973'ten bu yana Richter ölçeğine göre büyüklüğü 6'ya varan çok sayıda güçlü deprem meydana gelmiştir.

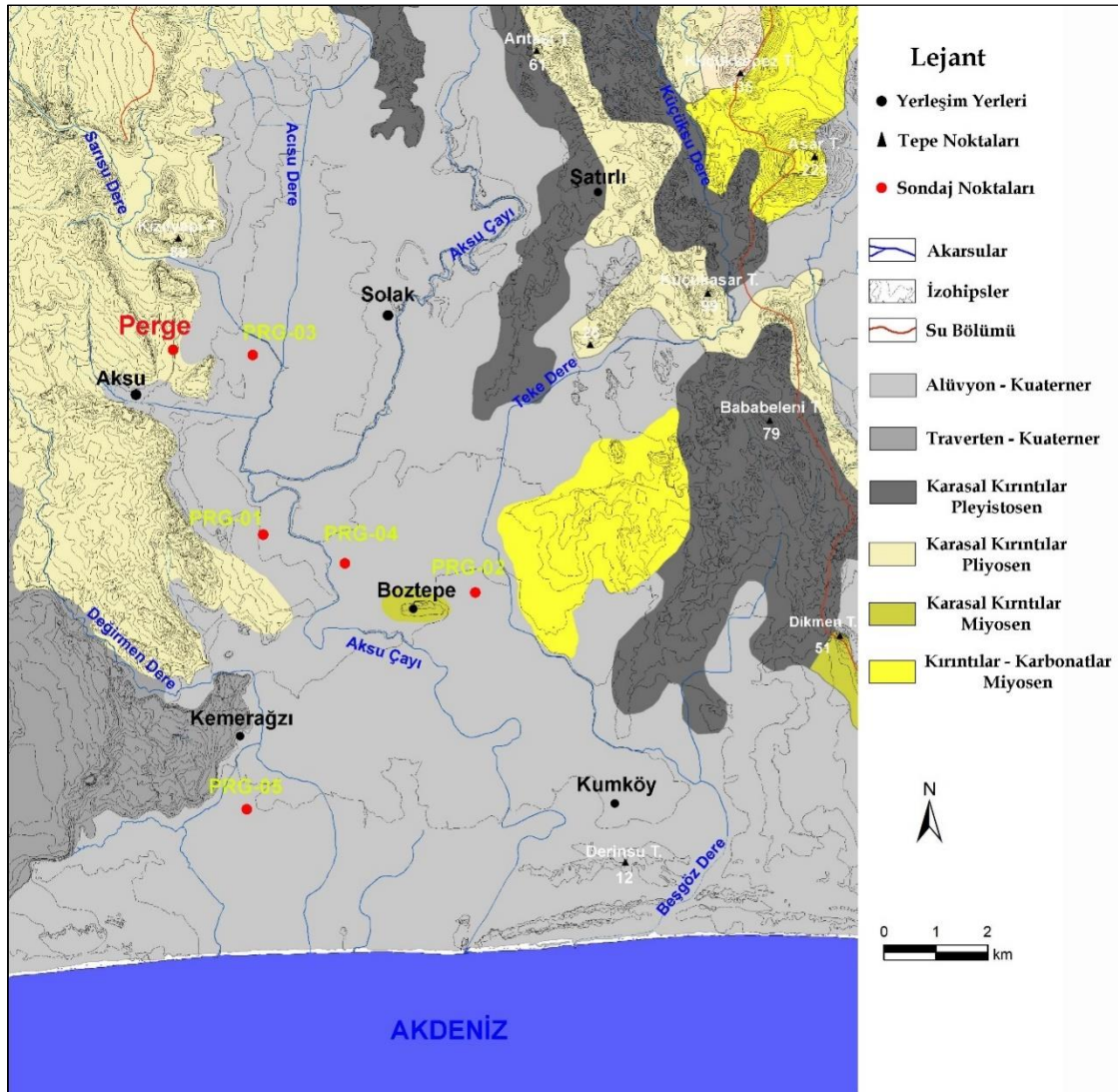
Perge Antik Kenti Aksu Çayı'nın aşağı çığırında yer alır. Aksu Ovası olarak da adlandırılan bu alan Antalya Ovası'nın batı bölümüne karşılık gelir. Aksu Ovası ve çevresinin jeomorfolojik özelliklerini, Antalya travertenleri, Aksu delta ovası ve ovayı doğudan sınırlayan Pleyistosen taraçaları olmak üzere üç farklı jeomorfolojik birim karakterize etmektedir. Aksu batısındaki Antalya Traverten taraçalarını Darkot ve Erinç (1951) üç basamak halinde uzandığını belirtmişlerdir. Aksu Ovası batıdan Beydağları'na kadar uzanan Antalya traverten düzlüğü ile sınırlanır. Perge Antik Kenti, Aksu Ovası ve Antalya travertenlerinin sınırında yer almaktadır. Antalya çevresinin yukarıda sözü edilen tektonik özellikleri, Geç Pliyosen'den bu yana oluşumu devam eden, Antalya'nın öne çıkan jeomorfolojik oluşumlarından biri olan traverten kompleksinin gelişimine katkıda bulunmuştur. Perge çevresinde yüzeylenen traverten, Antik Çağ'da stadyum gibi pek çok binanın inşası için çeşitli taşocaklarından çıkarılmıştır. Pliyosen tabakalarının üzerinde 3 metre bir örtü oluşturan traverten terası aynı zamanda Perge akropolünün de temelini oluşturmaktadır (Brückner & Kelterbaum, 2013).

Şekil 3- Antalya ve çevresinin jeoloji haritası (Vrielynck vd., 2003'ten).

Figure 3-Geological map of the Antalya and surrounding.

Araştırma alanının ve yörenin en büyük akarsuyu olan Aksu Çayı, tipik olarak karstik akış rejimli bir akarsudur. Aksu Çayı, Akdeniz'in pek çok akarsuyunun aksine yazın kurumayan, bütün yıl boyunca akışa sahiptir. Antik Perge kenti, verimli alüvyal bir ovanın kıyısında olmasının yanı sıra, Aksu Çayı ve çevredeki zengin karstik kaynaklara yakın konumlanmıştır. Bu özelliği, Antik Perge'nin refahının sebeplerinden biri olarak görülmektedir. Öte yandan suyun bol olması, ovanın kıyıya yakın kesiminde bataklıkların gelişmesine ve sıtma sorununun ortaya çıkmasına neden olmuştur (Brückner & Kelterbaum, 2013).

Şekil 4- Perge antik kenti ve yakın çevresinin jeoloji haritası (MTA 1/500000 ölçekli jeoloji haritasından yararlanılarak hazırlanmıştır).

Figure 4-Geological map of the Perge ancient city and surrounding (Prepared using MTA 1/500.000 scale geology map).

4. PERGE’NİN ARKEOLOJİK ÖZELLİKLERİ

Perge Antik Kenti, Antalya ili Kemer ve Alanya ilçeleri arasında yer alan antik Pamphylia bölgesinde bulunur. Perge, batısında Lykia, doğusunda Kilikia Trakheia, kuzeyinde Pisidia ile sınırlanan Pamphylia’nın önemli kentlerinden birisidir. Perge’nin ilk kurulduğu yer olan Akropolis, doğu-batı yönünde 750 metre, kuzey-güney yönünde ise 320-340 metre uzanan bir tepedir. Zaman içinde ovaya doğru büyüyen kenti, güneydoğusunda İyilik Belen; batısında ise Koca Belen adlı iki tepe sınırlamaktadır. Perge’nin denizden içeride olmasına rağmen doğusundaki su ulaşımına elverişli olan Aksu Çayı üzerinden deniz ile bağlantı kurulabilmesi ve yakın çevresinde tarım potansiyeline verimli ovası gelişmesi için elverişli bir konum sağlamıştır (Pekman, 1989).

Pamphylia’da gerçekleşen tarihi süreç doğal olarak bire bir Perge’yi de etkilemiştir. Perge Akropolisi’nde yapılan çalışmalar hem Perge hem de Pamphylia’nın Prehistorik geçmişi hakkında önemli bilgiler sunmuştur. Yapılan çalışmalar Perge Akropolisi’nde, yerleşimin Geç Neolitik ve Kalkolitik arası bir zamanda başladığına işaret etmektedir. Buluntular, Geç Kalkolitik-Erken Bronz Çağında yerleşimin devam ettiğini göstermektedir (Abbasoğlu & Martini, 1996, 1997, 1998, 1999, 2003; Çokay Kepece, 2022). Bununla birlikte Boğazköy’de yapılan kazılarla bulunan, çivi yazılı bir levhada geçen “Parha” şehri Perge ile, “Kaştaraya” ise Aksu (Kestros) Çayı ile ilişkilendirilmiş; dolayısıyla da Perge’nin Hitit döneminde Parha kenti olarak varlık gösterdiği ifade

edilmiştir. Aynı zamanda Perge Akropolisi'nde bulunan, Geç Bronz Çağı'na ait Myken keramikleri, MÖ 13. yüzyılda bu bölgede var olması gereken bir yerleşimin (Parha?) işareti olarak değerlendirilmiştir (Akurgal, 2021).

Antik kaynaklar MÖ 2. binyılın sonlarında Pamphylia'ya yönelik bir Akha göçünün olduğuna işaret etmektedir. Mitolojik anlatıma göre, Troia Savaşı'ndan sonra Akhalar'ın bir kısmı Pamphylia'yı izleyerek güneye inmiş ve özellikle Kilikya'da koloniler kurmuştur. Bu anlatımların bir kanıtı olarak Perge Akropolisi'nde ele geçen Myken keramikleri Pamphylia ve Perge'nin MÖ 12. yüzyılda Akdeniz ve Ege dünyasıyla ilişkiye geçip, ticari bağlar kurmuş olabileceğini göstermektedir. Aynı zamanda Pamphylia lehçesinin çeşitli Yunan lehçeleri ve Anadolu etkisini içeren özelliği Pamphylia'ya Yunan kökenli toplulukların geldiğini ve bunların yerel halkla ortak bir yaşamı kabul ederek, karışık bir kültür ortaya çıkardığını gösteriyor olabilir. MÖ 8. yüzyıl Perge dâhil tüm Pamphylia için bir değişimin başladığı önemli bir dönüm noktası olmuştur. Yunan yerleşimcilerin Pamphylia'ya gelmesiyle, Doğu kültürü ile Yunan öğelerin bir arada olduğu yeni bir kültür belirmiştir. MÖ 5. yüzyılda Akropolis'de muhtemel bir savaş ile alakalı büyük bir yıkım gerçekleşmiştir. Nitekim bölge MÖ 540 yılında Pers hâkimiyetine girmiştir (Özdizbay, 2008a, 2008b).

Perge Klasik Dönem ile birlikte kentleşme açısından önemli değişimler geçirmiştir. Büyük yıkıma uğramış olan Arkaik Dönem yapıları, yeniden inşa edilmiş ve bunlar birbirlerine sokak ve caddelerle bağlanmıştır (Özdizbay, 2008a, 2008b).

MÖ 4. yüzyılın ikinci yarısıyla, Hindistan'a kadar ulaşan Büyük İskender'in fetihleri, Pamphylia'yı da içine almış ve bölge bu yeni dönemde Hellenistik Dünya'ya entegre olmuştur. İskender, seferi sırasında Phrygia'yı ele geçirmeden önce Lykia ve Pamphylia kıyılarına yönelmiştir. Bu bölgede kendisine en dostça bağlanan, Perge kentidir. MÖ 334 yılında Büyük İskender Pamphylia'ya ile Lykia ve Pisidia'yı birleştirerek, komutanlarından biri olan Nearkhos'u satrap olarak atamıştır. İskender'in ölümünden sonra bölge stratejik önemi sebebiyle, Makedonyalı generallerin kurduğu krallıklar arasında uzunca bir dönem çekişme konusu olmuştur (Pekman, 1989). MÖ 188'de Apameia anlaşması sonrasında kent Bergama Krallığı'na bağlanmıştır. MÖ 133'de Bergama kralının ölümüyle, krallığın toprakları Roma yönetimine geçmiştir (Özdizbay, 2008a, 2008b).

Şehrin içinde Arkaik ve Hellenistik dönem sonlarına tarihlenen üst üste tapınak yapılarının olması Perge'nin kutsal açıdan önemli bir yer olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Perge territoriumu içinde bulunan *Artemis Pergaia Tapınağı* ve kutsal alanı, Perge'nin koruyucusu, aynı zamanda hakimesi sayılan eski bir kültürdür. Kült merkezinin Perge'de olması, Perge'nin özellikle Hellenistik Dönem'de Pamphylia ve Doğu Akdeniz'de dini bir merkez olduğunu göstermektedir. Yeri hala belirsiz olmakla birlikte antik kaynaklarda Artemis Pergaia Tapınağı'nın ve kutsal alanının kent dışında (surlar dışında?) bir tepede yer aldığı ifade edilmektedir. Kutsal öneminin yanı sıra kentte Hellenistik döneme ait iki agoranın bulunması Perge'nin bu dönemde ticari açıdan canlı bir kent olduğuna işaret etmektedir (Özdizbay, 2008a 2008b).

Perge, Roma Dönemi'nde Anadolu'nun en düzenli kentlerinden biri olmuştur. Roma kentleri içinde planlamaya dayalı kent modeli ve yapılanma karakteriyle yalnızca Pamphylia Bölgesi'nin değil, tüm Anadolu'nun en düzenli kentlerindedir. Mimarisi ve mermer heykeltıraşlığı ile ünlü olan antik kentte yapılan kazılarda ortaya çıkarılan heykeller, Antalya Müzesi'ni en önemli heykel müzelerinden biri haline getirmiştir. Yaklaşık 13 bin izleyici kapasiteli tiyatro oldukça iyi korunmuş durumdadır. Antik kent Perge'nin bir diğer temel yapısı olan stadyum, Türkiye'nin en iyi korunmuş antik stadyumlarından birisidir. Tiyatronun kuzeyinde, MÖ 2. yüzyılda inşa edilmiş olan stadyum, yaklaşık olarak 12 bin izleyici kapasitelidir. Kentin Antik Çağ'daki heybetini yansıtan diğer sosyal ve kültürel yapılar arasında dikdörtgen planlı agora, Hellenistik kuleler, anıtsal çeşmeler, hamamlar, su kanalı ve sütunlu cadde yer alır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2023).

MS 3. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Perge askeri açıdan da oldukça önem kazanmıştır. Kent, askeri bir karargâh haline gelmiş, imparatorluğun geçici savaş kasası buraya nakledilmiş ve resmi olarak "Pamphylia'nın metropolisi" unvanıyla onurlandırılmıştır (Özdizbay, 2008a; Çokay Kepçe vd., 2019).

Perge'nin Hristiyanlık ile tanışması, Hristiyanlığın en önemli figürlerinden olan Aziz Paulos ile olmuştur. Aziz Paulos bu yeni dini yaymak için çıktığı ilk yolculuğunda Aksu Çayı üzerinden iki kez Perge'yi ziyaret etmiştir (Çokay Kepçe vd., 2019). MS 5. ve 6. yüzyıllarda kent, kilise teşkilatı içinde bir metropolitlik merkezi olmuş, kentte anıtsal bazilikalar inşa edilmiştir (Buluç, 2023).

Pamphylia ve Perge MS 4. ve 5. yüzyıllarda da Roma ve daha sonra Doğu Roma İmparatorluğu için önemini muhafaza etmiştir. Bölge, 1207'de Selçukluların, 1300'de Hamidoğullarının ve son olarak 1422'de Osmanlıların eline geçmiştir (Özdizbay, 2008a). Sahip olduğu arkeolojik ve tarihi geçmişi ile Perge, 2009 yılında UNESCO Dünya Miras Geçici Listesi'ne dâhil edilmiştir. 1946 yılından bu yana Türk bilim insanları tarafından

yürütülen kazılar 2012-2019 yılları arasında T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı adına Antalya Müzesi Müdürlüğüne çeşitli üniversitelerden öğretim üyeleri danışmanlığında yapılmış, 2020 yılından itibaren de İstanbul Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Sedef ÇOKAY KEPÇE başkanlığında sürdürülmektedir.

5. DELGİ SONDAJ ÇALIŞMALARINA AİT BULGULAR

Aksu Ovası ve Perge çevresinde yapılmış jeolojik, coğrafi, arkeolojik çalışmalar bulunmakla birlikte, bu alanda yapılan paleocoğrafya – jeoarkeoloji araştırmaları sınırlıdır. Özellikle Holosen'deki doğal çevre ve kıyı çizgisi değişimleri konusundaki ilgili çalışmalar Prof. Dr. Helmut Brückner başkanlığındaki Alman ekip tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu ekibin 1996 yılında kısa süreli bir yüzey araştırması ve iki adet darbeli sondaj yapılması ile başlattıkları çalışmalar, sonraki dönemde arkeolog ve coğrafyacıların ortak iş birliğinde bir DFG projesi halinde sürmüştür. Bu çerçevede Brückner ve ekibi tarafından Aksu vadisinin aşağı bölümünün paleocoğrafyasının araştırılması ve Perge limanının jeoarkeolojik yöntemlerle bulunmasına yönelik olarak, darbeli sondaj (Cobra MK1) makinesi ile 2002 ve 2003 yıllarında yeni sondajlar gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmaların sonuçları biri diploma tezi (Kelterbaum, 2005), diğeri proje raporu (Martini vd., 2008); sonuncusu da "*Hans Lohmann'a Armağan*" kitabında bir bölüm olarak (Brückner & Kelterbaum, 2013) üç yayında sunulmuştur.

Brückner ve ekibinin sonuçları, denizin Holosen Transgresyonu ile Aksu vadisinin aşağı bölümüne 8000 bin yıl önce sokulduğu, buna bağlı kıyı çizgisinin en çok Boztepe etekleri ile batısına kadar ilerlediği şeklinde olup Solak yakınlarında bir akarsu limanının bulunduğu şeklinde özetlenebilir (Martini vd., 2008; Brückner & Kelterbaum, 2013). Bununla birlikte Aksu vadi tabanında yapılan delgi sondajlarda Boztepe batısında delgi sondajların yeterince kuzeye doğru yapılmamış olması, bu açıdan yeni bir soru oluşturmuştur. Holosen transgresyonu ile kuzeye doğru ilerleyen kıyı çizgisinin ayrıntılı olarak belirlenmesi ve kıyıda olabilecek liman olasılıklarının araştırılması amacıyla ekibimiz tarafından yeniden araştırmalar başlatılmıştır. İlk dönemde ekibimiz Perge Kazı Projesine katılmış ve 2023 yaz döneminde Aksu vadisi aşağı bölümündeki ovada yine darbeli sondaj (Cobra mk1) makinesi ile 5 delgi sondaj gerçekleştirmiştir. Çalışmalarımızın ilk sonuçları yeni veriler ortaya çıkarmış ve Brückner ekibinin belirlediği Orta Holosen kıyı çizgisinin yeniden çizilmesini, yeni kesit ve paleocoğrafya haritalarının oluşturulabilmesini sağlamıştır. Burada ilk yıla ait delgi sondaj çalışmalarımız ve ortaya çıkan yeni bulguların ön sonuçları sunulmuştur.

Perge-2023-01 Nolu Sondaj (PRG-01)

Perge-2023-01 nolu sondaj Çalkaya ile Aksu Çayı arasında yapılmıştır. Yüzey yükseltisinin yaklaşık 7 metre olduğu sondaj noktasında 13 metre derine inilmiştir (Şekil 1, Tablo1). Sondajın yüzeyden itibaren 5,7 metreye kadarki kısmı silt ve kil tane boyutundaki unsurların hâkim olduğu taşkın ovası sedimanlarından oluşmaktadır. 5,7 metre ile 10,45 metre arasındaki bölümünde ise gri renkli silt-kil boyutunda su ortamını yansıtan sedimanlara geçilmiştir. Bu seviyeler arasında bol miktarda makro boyutta gastropodlar da mevcuttur (Şekil 5). Bununla birlikte su ortamı olarak ayrılan bu birim içerisinden alınan sediman örneklerinin paleontolojik analizleri sonucunda tatlı su ortamını karakterize eden bol miktarda ostrakod bulunmuştur (Levha 1).

Sondajın 10,45 metre ile 11,75 metre arasında makro boyutta bivalvia ve gastropodların gözlemlendiği denizel ortamı yansıtan sedimanlar geçilmiştir. Yine bu seviyeler arasındaki paleontolojik analizler sonucunda denizel ortamı (sığ denizel) yansıtan foraminiferler bulunmuş ve tanımlanmıştır (Levha 1). 11,75 metre ile 12,40 metre arası büyük bir kısmı bitki kalıntılarında oluşmuş siyah-siyahımsı kahverengi renkli turba katmanı geçilmiştir. Bu turba katmanından C14 analizleri için oldukça hassas bir şekilde örnekler alınmıştır. Sondajın 12,40 metre ile sondaj sonu arasında kalan seviyeleri arasında silt-kil boyutunda sedimanlardan oluşan Holosen öncesi dolgulara ulaşılmış ve sondaj bu seviyede sonlandırılmıştır (Şekil 5).

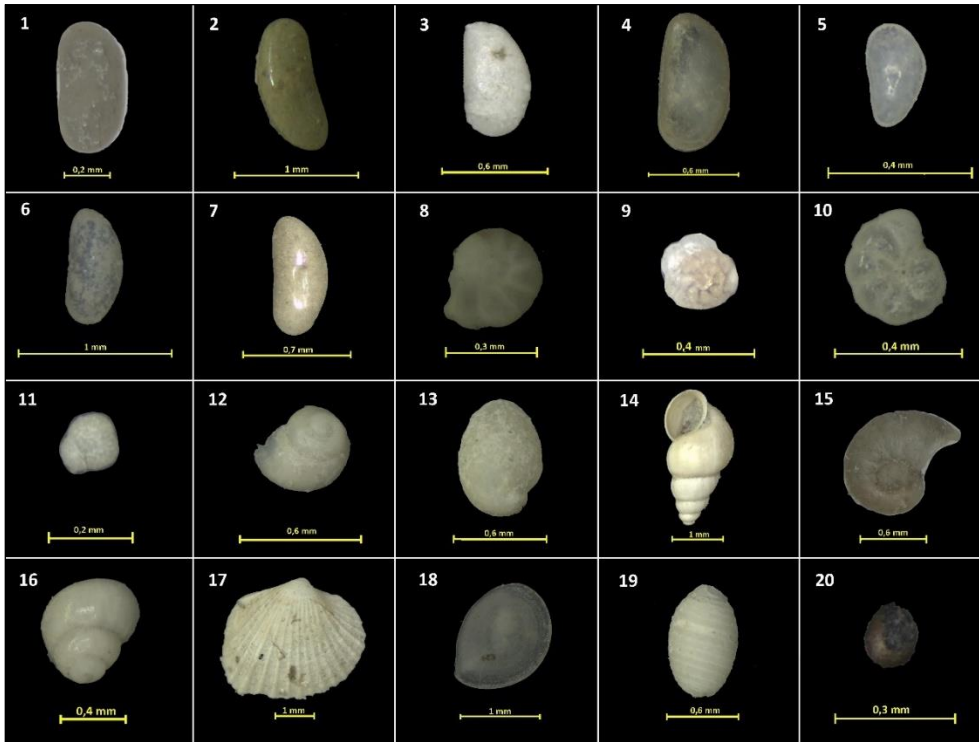
Perge-2023-02 Nolu Sondaj (PRG-02)

Aksu Çayı'nın doğusunda Boztepe ile Kozağaç arasında yapılan Perge-2023-02 nolu sondajda 4 metre derine inilmiştir (Şekil 1, Tablo1). Yüzey yükseltisinin yaklaşık 4,5 metre olduğu sondaj noktasında yapılan sondajın 0 ile 2,85 metre arasında silt-kil ve yer yer küçük çakılların gözlemlendiği taşkın ovası sedimanları geçilmiştir. Sondajın 2,20 metre ile 2,80 metre arasında seramik kırıntıları gözlenmiştir. 2,85 metre ile 4 metre arasında oldukça sert boz-yeşilimsi renkli anakayaya ulaşılmış olup sondaj bu birim içerisinde sonlandırılmıştır (Şekil 6).

Şekil 5- PERGE-2023-01 (PRG-01) numaralı sondajın birikme ortamı özellikleri.

Figure 5- Facies characteristics of drilling number PERGE-2023-01 (PRG-01).

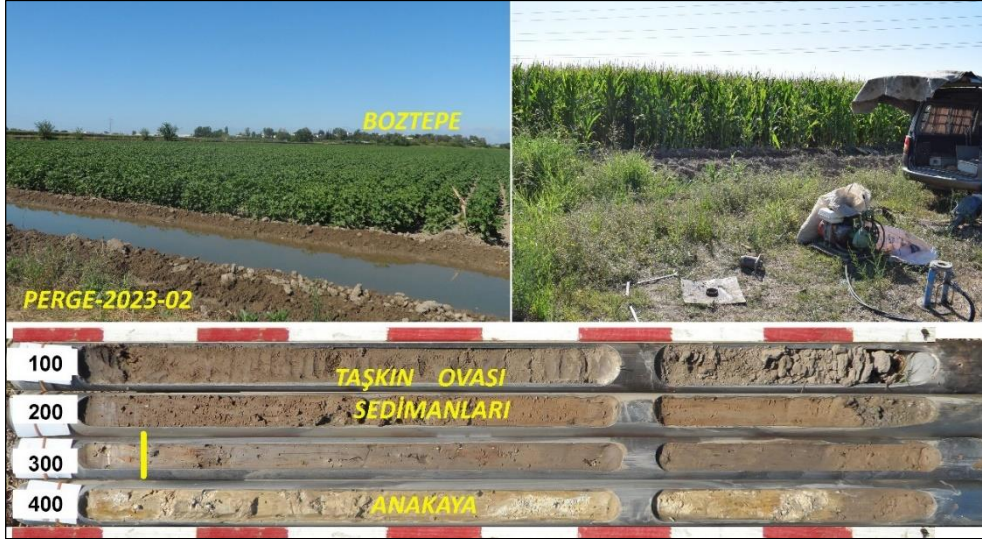
- 1-Candona sp.;
- 2-Cytheroïis sp.;
- 3-Cyprideis torosa;
- 4-Cyprideis torosa;
- 5-Eucypris sp.;
- 6-Pseudocandona sp.;
- 7- Candona parallela pannonica;
- 8-Ammonia sp.;
- 9- Ammonia tepida;
- 10-Nonion depressulum;
- 11-Globigerina sp.;
- 12- Rissoa sp.;
- 13-Gastropod;
- 14-Rissoa sp.;
- 15-Valvata sp.;
- 16- Rissoa sp.;
- 17-Cardium sp.;
- 18-Operculum;
- 19-Chara oogonium;
- 20-Bitki tohumu).

Levha 1- Perge sondajlarında bulunan baskın fosiller.

Levha 1- The most common fossils observed in Perge.

Perge-2023-03 Nolu Sondaj (PRG-03)

Perge Antik Kenti'nin doğusunda yüzey yükseltisinin 8,28 metre olduğu noktada yapılan Perge-2023-03 nolu sondajda 9 metre derine inilmiştir (Şekil 1, Tablo 1). Yüzey ile sondajın 3,2 metre arasındaki ilk bölümü silt-kil boyutu sedimanın hâkim olduğu taşkın ovası sedimanlarından oluşmaktadır. Taşkın ovası olarak ayrılan bu birim içerisinde 0,65-0,75 metre arasında bir adet küçük seramik parçası ile 2,90 metresinde beyaz renkli, temiz kül (?) olabileceği düşünülen sediman gözlenmiştir (Şekil 7). Sondajın 3,2 metre ile 5,75 metre arasında gri renkli silt-kil boyutu sedimanın olduğu su ortamını yansıtan birim geçilmiştir. 5,75 ile 9 metre arasında kıvılcımsı, tütün pas alacalı, olasılıkla Orta Holosen öncesine ait taşkın ovası sedimanları geçilerek sondaj bu seviyede sonlandırılmıştır (Şekil 7).

Şekil 6- PERGE-2023-02 (PRG-02) numaralı sondajın birikme ortamı özellikleri.

Figure 6- Facies characteristics of drilling number PERGE-2023-02 (PRG-02).

Şekil 7- PERGE-2023-03 (PRG-03) numaralı sondajın birikme ortamı özellikleri.

Figure 7- Facies characteristics of drilling number PERGE-2023-03 (PRG-03).

Perge-2023-04 Nolu Sondaj (PRG-04)

Perge-2023-04 nolu sondaj Boztepe'nin kuzeybatısında, Aksu Çayı'nın doğusunda, Perge-2023-01 nolu sondajın yaklaşık 1650 metre güneydoğusunda yapılmıştır. Yüzeysel yükseltisinin yaklaşık 6,40 metre olduğu sondaj noktasından 11,90 metre derine inilmiştir (Şekil 1, Tablo1).

Sondajın yüzeyden itibaren 4,45 metreye kadarki ilk bölümü silt ve kil boyu tanelerin hâkim olduğu taşkın ovası sedimanlarından oluşmuştur. Sondajın 4,45 metre ile 11,9 metre arasındaki seviyelerinde gri renkli silt-kil boyutunda su ortamını yansıtan sedimanlar geçilmiştir ve sondaj birim içerisinde tamamlanmıştır. Su ortamını yansıtan bu seviyeler arasında bol miktarda makro boyutta gastropodlara da rastlanmıştır (Şekil 8).

Perge-2023-05 Nolu Sondaj (PRG-05)

Kemerağzı mahallesinin güneydoğusunda, Aksu Çayı'nın batısında yapılan Perge-2023-05 nolu sondajda yüzeyden 8 metre derine inilmiştir. Sondaj noktasının yüzey yükseltisi ise 2,13 metre olarak ölçülmüştür (Şekil 1, Tablo1).

Perge-2023-05 nolu sondajın yüzey ile 3,40 metre arasındaki seviyelerinde silt ve kil boyu sedimanların hâkim olduğu taşkın ovası sedimanları geçilmiştir. Taşkın ovası sedimanları içerisinde 2,8 metre ile 3 metre arasında makro boyutta gastropod ve gastropod parçaları gözlenmiştir. 3,40 metre ile 8 metre arasında gri renkli içerisinde bol miktarda makro boyutta Bivalvia ve Gastropod olan denizel sedimanlar geçilmiştir olup sondaj da denizel sedimanlar içerisinde sonlandırılmıştır (Şekil 9).

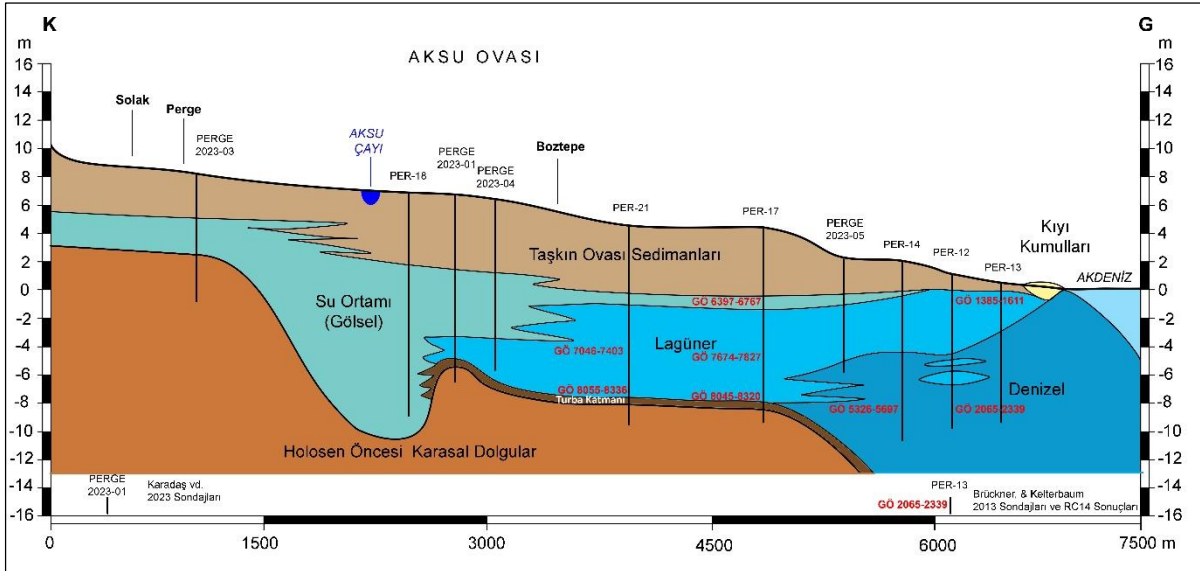
Şekil 8- PERGE-2023-04 (PRG-04) numaralı sondajın birikme ortamı özellikleri.

Figure 8- Facies characteristics of drilling number PERGE-2023-04 (PRG-04).

Şekil 9- PERGE-2023-05 (PRG-05) numaralı sondajın birikme ortamı özellikleri.

Figure 9- Facies characteristics of drilling number PERGE-2023-05 (PRG-05).

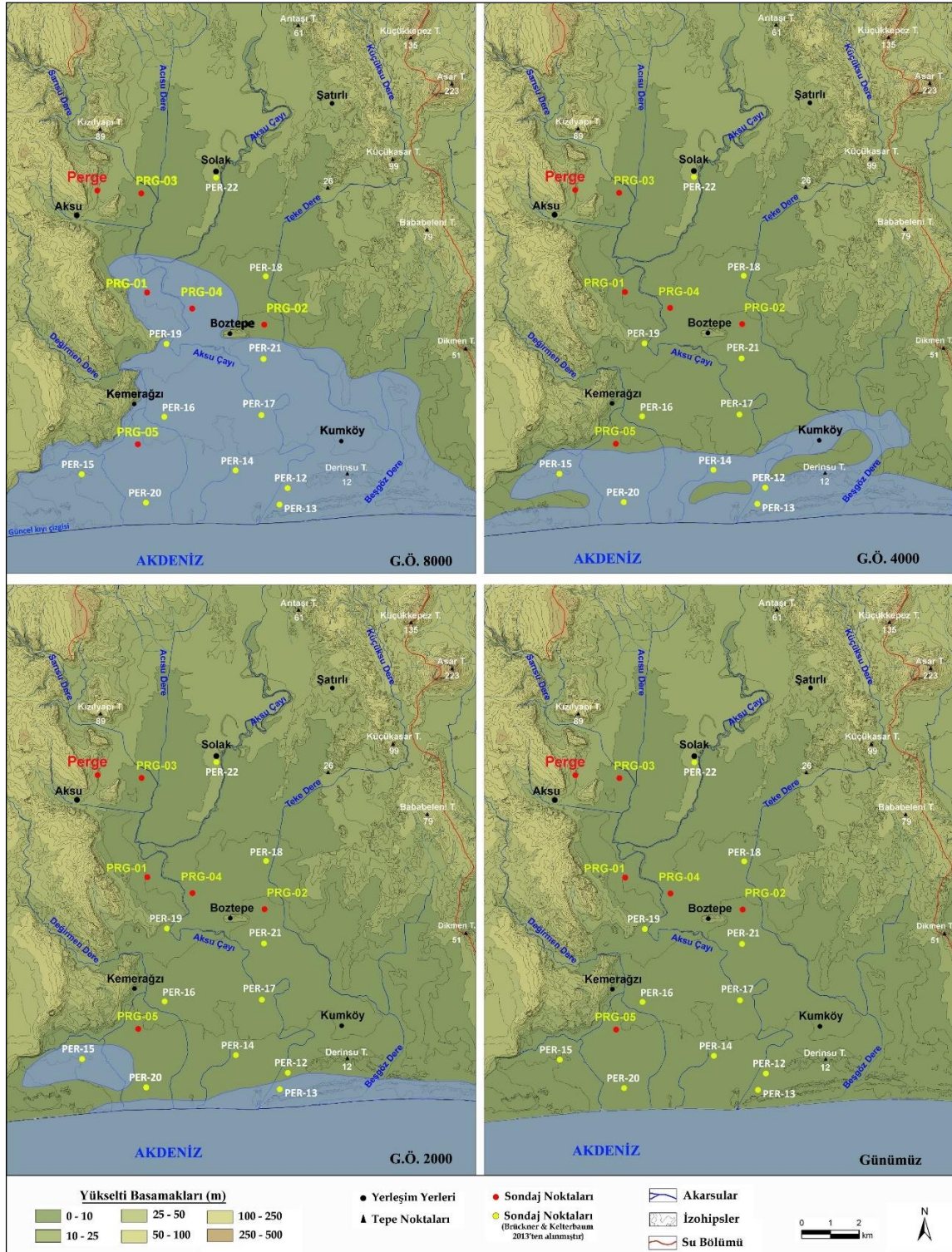
Şekil 10- Aksu Ovası'nın Kuzey-Güney doğrultulu kesiti (Brückner & Kelterbaum, 2013'ten yararlanarak düzenlenmiştir).

Figure 10- North – South cross section of the Aksu Plain (Edited using Brückner & Kelterbaum, 2013).

6. SONUÇ

Bu çalışmada 2023 yaz döneminde Aksu Çayı'nın aşağı bölümünde Aksu Ovası'nda yapılan alüvyal delgi sondajlarından elde edilen örneklerin tane özellikleri birikme ortamlarına göre yorumlanmış ve örneklerin paleontolojik analizlerine ait ilk bulgular değerlendirilerek aşağıda maddeler halinde verilmiştir.

- Aksu Ovası'nda Kemerağzı mevkiinin güneyinde, önceki çalışmalarda (Kelterbaum, 2005; Martini vd., 2008; Brückner & Kelterbaum, 2013) yapılan PER 19 ve PER 21 nolu sondajları arasında kuzeye Perge'ye doğru kıyı çizgisinin nereye sokulduğu belirgin değildi. Bu bölgede kıyı çizgisinin konumunu daha açıkça anlayabilmek amacıyla bu alanda delgi sondaj çalışmalarımız gerçekleştirildi. Delgi sondajlarımız ve belirtilen çalışmaların sonuçları ile birlikte değerlendirilerek kuzey-güney yönlü genel bir kesit oluşturulmuştur. Kesitteki C14 tarihleri Brückner & Kelterbaum (2013) çalışmasından alınmış ve buna göre yorumlanmıştır (Şekil 10).
- Aksu Ovası'nın topografik özellikleri incelendiğinde eşyükselti eğrilerinin uzanışı Boztepe'nin doğusunda, Boztepe ile Teke Dere arasında nispeten çukur bir alanın varlığını yansıtmaktadır. Bu çukur alana Holosen'de denizin sokulup sokulmadığını anlamak üzere PRG-02 nolu sondaj yapılmış ve sondajdan elde edilen verilere göre Holosen'de transgresyon sırasında bu alana denizin sokulmadığı anlaşılmıştır (Şekil 11).
- Yukarıda belirtilen önceki çalışmalarda (Kelterbaum, 2005; Martini vd., 2008; Brückner & Kelterbaum, 2013) kıyı çizgisinin Boztepe'ye kadar sokulduğu ifade edilmektedir. Holosen Transgresyonu ile Aksu Ovasına ilerleyen denizin günümüzden 8055-8336 yıl önce PER-19 sondajı ile Boztepe arasına kadar sokulduğu ortaya konmuştur (Kelterbaum, 2005; Brückner & Kelterbaum, 2013; Şekil 11). Belirtilen önceki çalışmalarda Perge yönünde sondaj verisi bulunmamaktadır. Bu alanda 2023 yılındaki PRG-01, PRG-03 ve PRG-04 delgi sondajlarımızın verilerine göre kıyı çizgisinin kuzeyde Perge yönünde daha da içeriye sokulduğu belirlenmiştir (Şekil 11). Ancak Perge'nin doğusunda Solak güneyinde yapılan PRG-03 nolu sondaj ise su ortamı olmakla birlikte belirgin denizel koşullar gözlenmemiştir. Analizlerin tamamlanması ile bu su ortamının değerlendirilmesi netleşecektir.
- Daha güneyde Brückner ve ekibinin sondajlarına ek olarak Kemerağzı mevkiinde PRG-05 nolu sondaj yapılmış ve denizel ortamın da bu alana sokulduğu belirlenmiştir.
- Orta Holosen'den itibaren kıyı çizgisinin ilerlemesinin durması ile birlikte Aksu Çayı ve kollarının taşıdığı sedimanlarla bu kez alüvyal boğulma ön plana geçerek kıyı çizgisi güneye bugünkü konumuna doğru ilerlemiştir (Şekil 11). Transgresyon ile ilerleyen denizin ilk yüzeyinde oluşan bataklık ortam ve denizel ortamın giderek lagüner ortama dönüştüğü fosilleri ile de ortaya konmuştur. Bu lagüner ortamın oluşabilmesi için de kıyı bölümünde bir kıyı kordonunun gelişmiş olması gerekir. Nitekim günümüzde Lara Plajı'ndan itibaren Köprüçay'a kadar uzanan kıyı kumullarının varlığı Aksu oluğunun önünde de mevcut denizel ortamı sınırlayan bir kıyı kordonunun olabileceğini göstermektedir (Kelterbaum, 2005; Martini vd., 2008; Brückner & Kelterbaum, 2013; Şekil 10).
- Bu verilere göre Orta Holosen'de denizin Boztepe'nin de daha kuzeybatısına doğru sokulduğu anlaşılmıştır. Kuşkusuz daha detaylı rekonstrüksiyon yapmak için daha fazla delgi sondaj verisine ihtiyaç vardır. Kıyı çizgisi değişimlerinin zamanını belirlemek için ise C14 tarihlendirmelerinin yapılması gerekmektedir. Bu ihtiyaç doğrultusunda ilerleyen yıllarda yeni sondajlar planlanmıştır.

Şekil 11- Aksu Ovası'nın aşağı bölümünde Holosen kıyı çizgisi değişimleri (Brückner & Kelterbaum, 2013'ten yararlanarak düzenlenmiştir).

Figure 11- Coastline changes in lower part of Aksu Plain during Holocene (Edited using Brückner & Kelterbaum, 2013).

Teşekkür

Arazi çalışmalarımız sırasında bizlere yardımcı olan öğrencilerimiz Berkay YILMAZ, Dilan DEMİREL ve Başak AKKUŞ'a ayrıca çok teşekkür ederiz.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest	Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir. The authors declared no conflict of interest
Finansal Destek / funding conditions	Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir. The authors declared that this study has received no financial support
Yazar Katkıları/Author Contributions	Yazarlar/Authors
Çalışmanın içeriği ve tasarımı/Conception/Design of Study	A. Karadaş – R. İlhan – S. Vardar – E. Öner – S. Çokay Kepçe
Metodoloji/Methodology	A. Karadaş – R. İlhan - E. Öner
Veri toplama-oluşturma-iyileştirme/Data Curation	R. İlhan - E. Öner
Analiz/Analysis and interpretation of data	R. İlhan - E. Öner
Görselleştirme/ Visualization	A. Karadaş – R. İlhan - E. Öner
Yazı taslağı/Writing - Original Draft	A. Karadaş – R. İlhan - E. Öner
Yazma - İnceleme ve Düzenleme/Writing - Review & Editing	A. Karadaş – R. İlhan – S. Vardar – E. Öner – S. Çokay Kepçe
Proje yönetimi/Project administration	R. İlhan - E. Öner - S. Çokay Kepçe

REFERANSLAR

- Abbasoğlu, H., & Martini, W. (1996). Perge Akropolisinde 1994 yılında yapılan çalışmalar. *17. Kazı Sonuçları Toplantısı* 2, 121-127.
- Abbasoğlu, H., & Martini, W. (1997). Perge Akropolisinde 1995 yılında yapılan çalışmalar. *18. Kazı Sonuçları Toplantısı* 2, 51-59.
- Abbasoğlu, H. & Martini, W. (1998). Perge Akropolisinde 1996 yılında yapılan çalışmalar. *19. Kazı Sonuçları Toplantısı* 2, 93-105.
- Abbasoğlu, H., & Martini, W. (1999). Perge Akropolisinde 1997 yılında yapılan çalışmalar. *20. Kazı Sonuçları Toplantısı* 2,179-194.
- Abbasoğlu, H., & Martini, W. (2003). Historische Schlußfolgerungen. *Die Akropolis von Perge. 1. Survey and Sondagen 1994-1997*, 179-186.
- Akay, E., Uysal, Ş., Poisson, A., Cravatte, J., & Müller, C. (1985). Antalya Neojen havzasının stratigrafisi. *Türkiye Jeoloji Kurumu Bülteni* 28, 105-119.
- Akurgal, E. (2021). *Anadolu Uygarlıkları*. Phonix yayınları. 4. Baskı.
- Brückner, H., Müllenhoff, M., Gehrels, R., Herda, A., Knipping, M., & Vött, A. (2006). From archipelago to floodplain – geographical and ecological changes in Miletus and its environs during the past six millennia (Western Anatolia, Turkey). *Zeitschrift für Geomorphologie N.F., Suppl.-Vol. 142*, 63-83.
- Brückner, H., & Kelterbaum, D. (2013). The Aksu Çayı (Kestros River) coastal plain and the harbour of Perge. A Paleogeographic and Geoarchaeological Study in Ancient Pamphylia (SW Turkey). In Kalaitzoglou G. & Lüdorf G. (Eds.), *Petasos. Festschrift für Hans Lohmann. Mittelmeerstudien* 2, 341-353.
- Buluç, N. (2023). Perge Güney Bazilika Kazılarında Ele Geçen Cam ve Metal Buluntular. *Sanat Tarihi Yıllığı* 32, 141-176.
- Çokay Kepçe, Ş.S. (2022). Perge’de Roma İmparatorluk ve Geç Antik Dönem’de görülen ithal keramik malzeme üzerine genel bir değerlendirme. *Höyük* 9, 67-84.
- Çokay Kepçe, S., Özdizbay, A., Dağlı, İ., & Köseoğlu, N. (2019). *Pamphylia’nın yüce kenti Perge: Arkeolojik Rehber*. Homer Kitapevi.
- Darkot, B., & Erinç, S., 1951. Aksu batısında Antalya traverten taraçaları. *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, 1 (2), 53-65, İstanbul.
- Gürer, İ., Arıkan, A., & Çutlu, L. (1980). Beyşehir-Antalya karst alanının hidrometeorolojik girdilerinin analizi, *Yerbilimleri Dergisi*, 5/6, 48-60.
- Kayan, İ. (1988). Late Holocene sea-level changes on the Western Anatolian coast. *Palaeogeography, Palaeoclimatology, Palaeoecology*, 68(2-4), 205-218.
- Kayan, İ. (1991). Holocene geomorphic evolution of the Beşik plain and changing environment of ancient man. *Studia Troica* 1, 79-92.
- Kayan, İ. (1997). Türkiye’nin Ege ve Akdeniz kıyılarında deniz seviyesi ve kıyı çizgisi değişimleri. *Türkiye’nin Kıyı ve Deniz Alanları 1. Ulusal Konferansı Bildiriler Kitabı*.

- Kayan, İ. (1999). Holocene stratigraphy and geomorphological evolution of the Aegean coastal plains of Anatolia. *Quaternary Science Reviews* 18, 541-548.
- Kayan, İ. (2012). Kuvaterner’de deniz seviyesi değişimleri. N. Kazancı & A. Gürbüz (Eds) içinde *Kuvaterner Bilimi*, (s. 59-78). Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Kelterbaum, D. (2005). Palaogeographische Untersuchungen zur holozänen Küsten-veränderung im Mündungsgebiet des Kestros (Aksu Çayı) im Umfeld der antiken Stadt Perge, Pamphylien (SW-Türkei) (Diploma thesis Philipps-Universität Marburg).
- Koçyiğit, A., Akyol, E., Bozkurt, E., & Beyhan, A. (1997). Antalya körfezi karasal çöküntüsünün neotektonik özellikleri, deprenselliği ve daha önceki denizaltı çalışmaları ile karşılaştırılması. TÜBİTAK YDABÇAG Proje No: YDABÇAG-437/G.
- Martini, W., Brückner, H., Eschbach, N., Kelterbaum, D., & Recke, M. (2008). Der Flusshafen von Perge in Pamphylien. Ein geoarchäologischer Survey löst ein altes Problem. *Archäologischer Anzeiger*, 163-179.
- Öner, E. (2009). Asi Delta Ovasında alüvyal jeomorfoloji ve paleocoğrafya araştırmaları. *Ege Coğrafya Dergisi* 17 (1-2), 1-25.
- Öner, E. (2016). Ege ve Akdeniz kıyılarımızda paleocoğrafya-jeoarkeoloji araştırmaları. *Ege Coğrafya Dergisi*, 25/1, 51-66.
- Öner, E., Vardar, S., Karadaş, A., & İlhan, R. (2019). Türkiye’nin batı ve güney kıyılarındaki antik yerleşmelerin paleocoğrafya ve jeoarkeolojik özellikleri. *TINA Denizcilik Arkeolojisi Dergisi*, 11, 9- 50.
- Özdizbay, A. (2008 a). *Perge’nin M.S. 1.-2. Yüzyıldaki Gelişimi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Özdizbay, A. (2008b). Pamphylia - Perge Tarihi ve Roma İmparatorluk dönemi öncesi perge’nin gelişimi: güncel araştırmalar ışığında genel bir değerlendirme. İ. Delemen, S. Çokay-Kepçe, A. Özdizbay & Ö. Turak (Eds.), *Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu’na 65. Yaş Armağanı - Euergetes – Festschrift für Prof. Dr. Abbasoğlu zum 65. Geburtstag, Cilt 1*, 858–861.
- Pekman, A. (1989). *Perge Tarihi – History of Perge*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Poisson, A., Yağmurlu, F., Bozcu, M., & Şentürk, M. (2003). New data concerning the age of Aksu Thrust in the South of the Aksu valley, Isparta Angle (SW Turkey): consequences for the Antalya Basin and the Eastern Mediterranean, *Geological Journal*, 38, 311-327.
- Poisson, A., Wernli, R., Sağular, E.K., & Temiz, H. (2003a). New insights on the tectonic setting and evolution around the apex of the Isparta Angle (SW Turkey). *Geological Journal*, 38, (3-4), 257-282.
- Üner, S. (2009). *Aksu (Antalya) miyosen havzasının jeolojik evrimi*. Hacettepe Üniversitesi Jeoloji Mühendisliği Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Vrielynck, B., Bonneau, M., Danelian, T., Cadet, J.P. & Poisson, A. (2003). New insights on the Antalya Nappes in the apex of the Isparta Angle: the Isparta Çay unit revisited. *Geological Journal* 38, 283–293.
- Wasoo, M.H., & Koç, A. (2021). Aksu Havzası’nın (Antalya, Türkiye) Neojen stratigrafisi ve yapısal unsurları. *Türkiye Jeoloji Bülteni* 64, 83-128.
- Wilson, M. (2011). *Biblical Turkey: A guide to the Jewish and Christian sites of Asia Minor*. Ege Yayınları.
- <https://antalya.ktb.gov.tr/TR-310900/perge.html> (erişim tarihi: 22/19/2023)

Received: 4 July 2023 | Revised: 29 August 2023 | Accepted: 31 August 2023

GEDİZ DELTASI SULAK ALANI BOYUNCA KIYI ŞERİDİ EVRİMİ VE EROZYON HASSASİYETİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Assessment of Shoreline Evolution and Erosion Sensitivity Along the Gediz Delta Wetland

Şermin TAĞIL*

İzmir Bakırçay Üniversitesi,
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi,
Coğrafya Bölümü
İzmir-Türkiye
sermin.tagil@bakircay.edu.tr

Çağan ALEVKAYALI

Süleyman Demirel Üniversitesi,
Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü
Isparta-Türkiye
caganalevkayali@sdu.edu.tr

Berkay AYTan

İzmir Bakırçay Üniversitesi,
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi,
Coğrafya Bölümü
İzmir-Türkiye
berkay.aytan@bakircay.edu.tr

Abstract

Deltas, which are produced as a result of the buildup of material transported by rivers, are the primary reservoirs of terrestrial sediment flow, biologically significant ecosystems, and significant morphological units that filter and lessen the impact of pollutants coming from the upstream. In this study, it is aimed to reveal the change in the shoreline of the Gediz River Delta wetland during the 1989-2022 period by using the GIS-based *Digital Shoreline Analysis System* (DSAS). In order to achieve these goals, it is important to understand how the Delta's shoreline has changed over the last 34 years, forecast how the coast will move in the future, and identify any potential impacts on the coastal ecology. The shoreline was identified using Landsat images with a 30 meter resolution from the summers of 1989, 2000, 2011, and 2022. At first, the Normalized Difference Water Index (NDWI) was used to identify shorelines as a boundary between land and water. After that, Shoreline Change Envelope, Net Shoreline Movement, End Point Rate and Linear Regression Ratio indicators were computed to identify shoreline changes like erosion and accumulation processes with DSAS. Additionally, the future positions of the shorelines for 2032 and 2042 were estimated in accordance with the sedimentation dynamics modeled by considering 10-year periods. As a result, it was determined that the wetland of the Gediz Delta was generally exposed to sea intrusion and the barrier splits and bay barriers were destroyed during the research period. The Ragıp Paşa fishing weir, Kirdeniz and Cilazmak lagoons were indicated to have the largest coastline regression against land. According to the findings, the delta's wetlands would see localized coastal erosion disturbance in the years to come if the current situation is not changed. Strong coastal erosion near the northern coast of Gediz Delta, as seen in the study's findings, indicates that the volume of water and sediment entering the delta has reduced. The findings of this study will aid in the development of future policy guidelines by encouraging a thorough and systematic strategy to prevent further deterioration of priceless ecological assets in the coastal area of the Gediz Delta.

Keywords: Accumulation, DSAS, Erosion, Gediz Delta Wetland, Shoreline Change

Öz

Akarsuların taşıdıkları alüvyonları biriktirmesi sonucunda oluşan deltalar, su ortamındaki karasal tortuların depolanma alanı olan, kıyı ekosisteminin öğelerinden birini oluşturan ve üst çığırda gelen kirliliği filtreleyen önemli jeomorfolojik birimlerdir. Bu çalışmada, Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) tabanlı Sayısal Kıyı Çizgisi Analiz Sistemi (DSAS) kullanılarak 1989-2022 döneminde Gediz Nehri Deltası sulak alanının kıyı çizgisindeki değişimin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda deltanın son 34 yıldaki kıyı çizgisi değişiminin ortaya konması, geleceğe yönelik kıyı hareketleri üzerine tahminlerin yapılması ve değişimin kıyı ekosistemi üzerindeki muhtemel etkilerinin belirlenmesi hedeflenmiştir. Kıyı çizgisinin saptanması 1989, 2000, 2011 ve 2022 yaz dönemine ait 30 metre çözünürlükte Landsat görüntüleri kullanılmıştır. İlk olarak, Normalleştirilmiş Fark Su İndeksi (NDWI) kullanılarak kara ve su arasındaki arayüz olarak kıyı çizgileri elde edilmiştir. Daha sonra, DSAS ile erozyon ve birikme süreçleri gibi kıyı şeridi değişikliklerini belirlemek için Kıyı Çizgisi Değişim Belirteci, Son Nokta Oranı, Doğrusal Regresyon Oranı ve Net Kıyı Çizgisi Hareketi göstergeleri hesaplanmıştır. Ayrıca, 10 yıllık dönemlerin dikkate alınarak modellenen sedimantasyon dinamiklerine uygun olarak 2032 ve 2042 için kıyı çizgilerinin gelecekteki konumları tahmin edilmiştir. Sonuç olarak, araştırma dönemi boyunca Gediz Deltası sulak alanının genel olarak deniz tarafından örtüldüğü ve kıyı okları ile kıyı kordonlarının yok olduğu tespit edilmiştir. Deniz aşındırması nedeniyle kıyı çizgisinin karaya doğru ilerleyişinin Ragıp Paşa Dalyanı, Kirdeniz ve Cilazmak lagünleri çevresinde yüksek olduğu tespit edilmiştir. Sonuçlar, şartlar değişmediği takdirde, gelecek yıllarda da deltadaki sulak alanların yerel düzeyde kıyı erozyonu ile karşı karşıya kalacağını göstermiştir. Çalışmanın sonuçlarında gözlenen güçlü aşınma ile meydana gelen kıyı erozyonunun özellikle Gediz Deltasının kuzey kıyısında olması, deltaya gelen su ve sediman miktarının azaldığını göstermektedir. Bu çalışmanın sonuçları, Gediz Deltası kıyı bölgesindeki değerli ekolojik kaynakları daha fazla bozulmadan korumak için kapsamlı ve sistematik bir yaklaşımı teşvik ederek gelecekteki politika yönergelerini oluşturmaya yardımcı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Birikim, DSAS, Erozyon, Gediz Deltası Sulak Alanı, Kıyı Çizgisi Değişimi

1. GİRİŞ

İlk olarak MÖ 5. yüzyılda Herodot tarafından Nil Nehri'nin ağzındaki üçgen şekilli bölümü tanımlamak için kullanılan delta terimi, akarsuların malzeme taşıyarak oluşturduğu ve sürekli bir deniz aşındırmasına maruz kalan kıyıya yakın alanları ifade etmektedir (Penland & Kulp, 2005). Kıyı bölgeleri, litosfer, hidrosfer ve atmosfer arasındaki arayüz olup; karmaşık dinamik etkileşim altında, durağan olmayan jeomorfolojik alanlardır (Absalonsen & Dean, 2011). Önemli morfolojik birimlerden olan delta kıyıları, sulak alanların bulunduğu, denizel, kıyısal ve karasal etkileşimin fazla olduğu ve çevresel hassasiyetin yüksek olduğu ortamlardır (Gaglio vd., 2017). Bu alanlarda akarsuların getirdiği alüvyonlar birikim ve deniz tarafından gerçekleşen aşınma sürecinde bağlı olarak, delta kıyılarında kıyı çizgisinin konumu sıklıkla değişmektedir. Normal şartlarda delta oluşumu ve gelişimi güncel akarsu, deniz ve rüzgâr dinamiklerinden etkilenmektedir. Dalgalar ve akıntuların hem aşındırıcı hem de aşındırılmaları malzemeyi farklı bir yerde biriktirmesi delta şekillendirmektedir. Akarsu ile denize ulaşan malzemenin kıyılardaki yapıcı etkisi kıyı okları, kıyı kordonları, lagünleri ve marşları oluştururken; kıyı erozyonunun yıkıcı etkisi kıyı oklarını ve kordonlarını ortadan kaldırmaktadır (Erinç, 2001). Hem doğal hem de antropojenik faktörlerin etkisi altında birikim ve erozyon süreçleri bozulmakta ve kıyılarda değişim meydana gelmektedir (Leatherman vd., 2000; Hall vd., 2011). Anthony ve diğerlerinin (2006) de vurguladığı gibi dünya kıyılarının %70'inden fazlası aktif erozyondan etkilenmektedir. Oysa kıyıda bulunan sulak alanlar, ekosistem için ayrı önemi olan biyoçeşitlilik sıcak noktaları olup, çok sayıda türe ev sahipliği yapmaktadır (Martínez-Megías & Rico, 2022).

Kıyılarda değişime neden olan antropojenik müdahaleler; liman inşaatı, barajlar, dere yatağında kum madenciliği ve sahil projeleri gibi delta gelişiminde olumsuz etkiler yaratabilmektedir. Dillenburg ve diğerleri (2004) tarafından yapılan çalışmada, antropojenik faktörlerin kıyıda negatif tortu bütçesine neden olduğu vurgulanmıştır. Özellikle nehirler üzerinde bulunan barajların tortul arzı dramatik bir şekilde azaltması, delta alanlarında kıyı şeridinin geri çekilmesine neden olmaktadır (Hall vd., 2011; Bombino vd., 2022). Nehirlerin üzerine kurulan barajlar, akarsu debisini azaltarak, sediman taşıma kapasitesinin düşmesine ve nehrin ağız kısmında tortu girdisinin çökme ve aşındırma hızından daha az olmasından dolayı deltanın büyümesi durmaktadır (Wolanski & Hopper, 2022). Ekosistem üzerindeki bu etkilerinin yanında barajlar, akış yönündeki suyun azalması nedeniyle besin ortamı yani substrat tuzluluğunu artırmakta, yeraltı suyu seviyesini düşürmekte ve temiz suyu olarak kullanılamaz hale getirmektedir (Rosenberg vd., 2000). Doğal faktörler de deniz seviyesinde, dalga hareketinde, fırtına dalgalanmalarında ve karasal sediman girdisinde değişikliklere neden olmaktadır (Nerem vd., 2018; Gao vd., 2023). Bahsedilen kıyı değişimleri, biyoçeşitlilik üzerinde olumsuz etkilere yol açtığı gibi, ekonomik amaçlar ile inşa edilen yapıların ve tarım arazilerinin de zarar görmesine neden olmaktadır (Xue vd., 2009; Neumann vd., 2015).

Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli için hazırlanan, 2001 İklim Değişikliği Raporunda, kıyı ekosistemlerinin öneminden ve bu alanlarda gerçekleşebilecek olumsuzluklardan söz edilmektedir (McLean vd., 2001). Ayrıca Birleşmiş Milletler'in (2015) sürdürülebilirliği temel alan 2030 ajandasında, pek çok konuda yeni amaçlar belirlenmekle beraber, kıyı ekosistemlerinin korunmasına ve sürdürülebilir yönetimine de dikkat çekilmektedir. İnsan açısından çok önemli işlevleri olan ve birçok canlıya yaşam alanı sunan kıyı ekosistemleri, aynı zamandan çok kırılgan bir yapıya sahiptir (Vörösmarty vd., 2009). Kıyı ekosistemlerinin önemine dair artan farkındalık, bu alanlar üzerindeki baskıların azaltılmasını sağlayacak mekânsal önlemlerin tartışılmasına yönelik gündem oluşmasına yol açmıştır (Ozturk & Sesli, 2015). Atik ve Yılmaz (2022) tarafından vurguladığı gibi kıyıların çoğu bölümünde yapılan büyük müdahaleler nedeniyle, kıyı alanının sürdürülebilirliğini sağlamak için etkili uzun vadeli izleme, planlama ve yönetim planlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Öncelikli olarak da bu planların temelinde, kıyı çizgisi hareketlerinin belirlenmesi yer almaktadır (Maiti & Bhattacharya, 2009).

Kıyı ekosistemlerinin yönetimi ve kıyı çizgilerinin doğal veya insan kaynaklı değişimlerinin incelenmesinde Uzaktan Algılama ve CBS tekniklerinden yararlanılmaktadır (Li vd., 2001; Kuleli vd., 2011; Kankara vd., 2015; Nandi vd., 2016; McCarthy vd., 2017). Çok spektrumlu uydu görüntüleri, kara ve su yüzeylerinin ayırt edilebilmesi için kullanılabilir (Gao, 1996; McFeeters, 1996). Avantajları sebebiyle uydu görüntüleri üzerinden kıyı çizgilerinin haritalanması, literatürde tercih edilen bir yöntemdir (Durduran, 2010; Cui & Li, 2011). Kıyıda değişimleri izlemek, geleceğe yönelik tahminde bulunmak ve kıyı ekosistemlerine yönelik planlamalar yapabilmek için farklı zamansal ölçeklerde kıyı çizgilerinin modellenmesi önemlidir (Miller & Dean, 2004). Kıyı çizgisi değişimi, Sayısal Kıyı Çizgisi Analiz Sistemi (Digital Shoreline Analysis System- DSAS) yazılımı kullanılarak izlenebilmektedir (Thieler vd. 2017). DSAS, kıyı şeridi değişikliklerinin izlenmesi, değişikliklerin haritalanması ve kıyı şeridinin erozyon ya da birikme eğilimlerinin

değerlendirilmesinde yaygın olarak kullanılmaktadır (Montreuil & Bullard, 2012; Hapke vd. 2013; Jabaloy-Sánchez vd., 2014; Patel vd. 2021). DSAS ile gelecekteki eğilimlerin bir göstergesi olarak, önceki değişim oranı eğilimlerini kullanarak kıyı şeritlerinin davranışı tahmin edilebilmektedir. Türkiye’de özellikle delta oluşumları çerçevesinde DSAS aracından yararlanılarak Filyos Deltası (Turoğlu & Duran, 2021), Göksu Deltası (Kılar & Çiçek, 2018), Küçük Menderes Deltası (Akdeniz, 2021), Meriç Deltası (Kılar, 2023), Göksu, Kızılırmak, Yeşilirmak ve Yumurtalık Deltaları (Kuleli vd., 2011) için kıyı çizgisi değişimi çalışmaları yapılmıştır.

Gediz Deltası, Türkiye’de korunma altına alınmış toplam 14 adet Ramsar alandan biridir (Kuleli vd., 2011). Gediz Deltası’nın güneybatısı 1982 yılından beri koruma alanı olmakla birlikte 1998’de Ramsar alanı ilan edilmiş ve 1999 yılında 1. derece doğal sit alanı olmuştur (Meriç & Çağırnkaya, 2013). Bu özelliği ile Gediz Deltası, Türkiye’nin önemli sulak alanlardan biri olma özelliğine sahiptir. Gediz Deltası’nda yapılan daha önceki çalışmalarda delta ovasında önemli arazi kullanımı değişiklikleri olduğu belirlenmiştir (Alevkayalı & Tağıl, 2018; Tağıl & Aytan, 2022). Ege Denizi kıyılarındaki önemli sulak alanlardan biri olan Gediz Deltası kıyı çizgisi değişiminin incelenmesi ve arazideki kayıp miktarlarının belirlenmesi, erozyon ve birikme arasındaki dengenin belirlenmesi açısından önemlidir. Kıyı boyunca uzanan tuzlu bataklıkların durumunda değişime neden olan erozyon, bu değerli ekosistemlerin ekolojik açıdan zarar görmesine yol açmaktadır. Gediz Deltası gibi önemli bir sulak alanda oluşabilecek olumsuz durumların incelenmesi çok önemlidir. Bu durum çalışmanın motivasyon kaynağıdır. Bu çalışmada, CBS tabanlı DSAS aracı kullanılarak 1989-2022 döneminde Gediz Nehri Deltası sulak alanının kıyı çizgisindeki değişimin ortaya konması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda deltanın son 34 yıldaki kıyı çizgisi değişiminin ortaya konması, geleceğe yönelik kıyı hareketleri üzerine tahminlerin yapılması ve değişimin kıyı ekosistemi üzerindeki muhtemel etkilerinin ortaya konması hedeflenmiştir.

2. MALZEME VE YÖNTEM

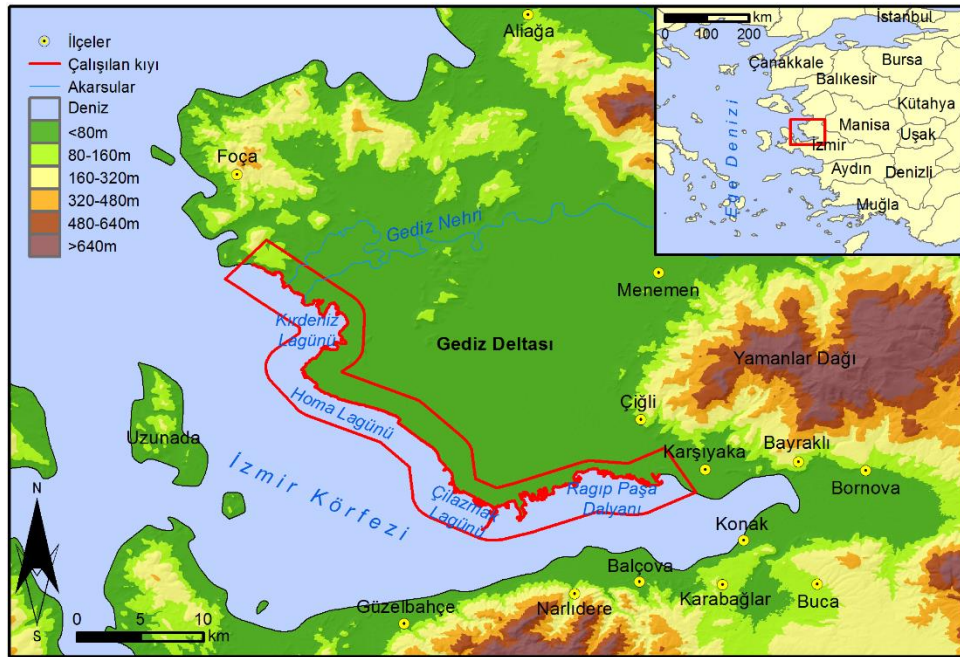
2.1. Çalışma Alanı

Çalışma alanı Murat ve Şaphane dağlarından başlayarak, Menemen ovası üzerinden İzmir Körfezi’ne dökülen yaklaşık 17.500 km² alanın sularını toplayan Gediz Nehri Deltası’nın sulak alan kıyısını kapsamaktadır (Şekil 1; Kayan & Öner, 2015). Delta, yaklaşık 400 km² alana sahiptir ve Ege Denizi kıyılarındaki en önemli kıyı ovalarından biridir (Kayan & Öner, 2015). Holosen’de deniz seviyesinin bugünkü seviyeye ulaşılmasıyla, alüvyon taşıyan Gediz Nehri, Dumanlı ve Yamanlar Dağları arasındaki Menemen boğazını geçerek İzmir Körfezi’ni doldurmaya ve bugünkü delta ovasını şekillenmeye başlamıştır (Hakyemez vd., 2013; Kayan & Öner, 2015). Taşkın – delta ovalarının karakteristik özelliği olarak zaman içerisinde Gediz Nehri, delta üzerinde birçok yatak değişikliğine uğramıştır. Taşınan alüvyonlara bağlı olarak İzmir Körfezi’nin sığlaşması ve kıyı çizgisinin açık denize doğru ilerleme tehlikesine karşı 1866 yılında, Gediz Nehri yatağı değiştirilmiş ve daha kuzeye şimdiki yatağına alınmıştır (Mimaroglu, 2013; Tosunoğlu, 2017).

Şekil 1’de gösterilen ve çalışmaya konu edinilen kıyının bir kısmı doğal kıyı olmakla birlikte, önemli bir kısmı da Çamaltı Tuzla İşletmesi (73 km²) nedeniyle doğal niteliğini kaybetmiş yapay kıyı karakterindedir. 1863 yılında İtalyanlar’ın çalışmaları sonucunda ilkel üretim tekniklerinden modern tekniklere geçiş yapılan Çamaltı Tuzlası’nda, 1902 yılındaki Gediz Nehri taşkınlarına bağlı olarak 1909-1910 yılları arasında düzenlemeler yapılmış ve kapasite artırımı yapmak için 1952 ile 1973 yıllarında yeni tuz tavaları oluşturularak tekrar yenileme yapılmıştır (Tıraş, 2007; Kaya, 2020). Bu işletme faaliyetleri nedeniyle Çilazmak Lagünü’nden kuzeye doğru Homa Lagünü’ne kadar olan kıyı doğal niteliğini kaybetmiş yapay kıyı karakterindedir.

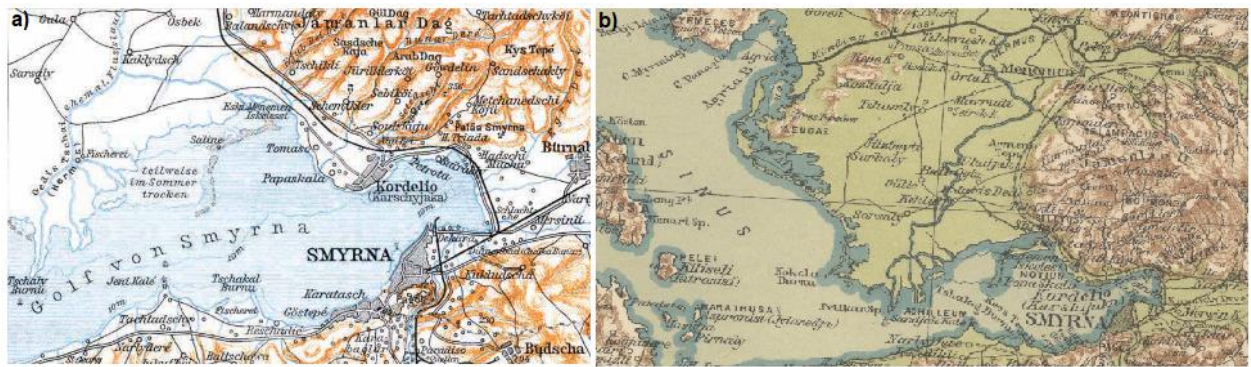
Çalışma alanı alçak kıyı karakterinde olup az eğimli, alçak ve düz karakterde bir topografik özelliğe sahiptir. Bu nedenle, doğal olarak plajlı kıyı karakterinde olup; lagünler, kıyı okları, kıyı kordonları, kumullar, acı ve tuzlu su gölcükleri ve bataklıklar-marşlar deltadaki en önemli ekosistemler olarak dikkati çekmektedir (Meriç & Çağırnkaya, 2013). Kıyı lagünleri, çok önemli sulak alan ekosistemi olan önkıyı setinin oluşumuyla kısmen veya tamamen denizden koparılmış nispeten sığ su alanlarıdır. Gediz Nehri’nin denize döküldüğü yerin güneyinde, ince uzun ve karaya paralel kordonlarla denizden ayrılmış olan üç lagün yer almaktadır (Şekil 1). Bunlar güneyden kuzeye olmak üzere; Çilazmak, Homa ve Kırdeniz’dir (Kayan & Öner, 2015; Kaplan vd., 2005). Bu lagünler, sulak alandaki önemli ekosistemler olarak dikkat çekmektedir. Homa Lagünü kıyısında balıkçı barınaklarından, Ege Üniversitesi Dalyan binasına kadar olan kıyı oku, yaklaşık 4 km, 2012 yıllarında taş dökümü yapılarak güçlendirilmiştir (Tosunoğlu, 2017). Lagün, zaman zaman da kontrollü müdahalelerin yapıldığı yarı doğal bir kıyıya sahiptir. Homa Lagünü’nde dalyan balıkçılık faaliyetleri yapılmakta ve bu nedenle Homa Dalyanı adı da kullanılmaktadır. Rağıp Paşa Dalyanı’nın ise doğal lagün oluşumuna sahip olup olmadığı ile ilgili kesin olan herhangi bir kayıta ulaşılamamıştır. Literatürde Gediz Nehri’nin eski ağız kısmına yakın bir alanda

sığlaşan deniz alanının 19.yy da çevrilmesi; 1962-1963 yılları arasında taş dökülerek, balık üretimi amacıyla, oluşturulan bir dalyan olduğundan söz edilmektedir (Elbek vd., 2003; Tosunoğlu, 2017; Yılmaz, 2022). Sadece Baedeker (1905) tarafından 1905 yılında yapılan haritada bu alan, yaz aylarında kısmen kuru ve tuzlu bir bölge olarak; Kiepert (1908) tarafından yapılan haritada da sığ alan olarak gösterilmektedir (Şekil 2). Ragıp Paşa Dalyanı iç körfeze su akışını engellediği gerekçesi ile üst duvarı 2000 yılında yıkılmış; Körfez'in kuzey aksında su sirkülasyonunu önleyen dalyan duvarının dip kalıntıları ise 2011 yılında temizlenmiştir (Tosunoğlu, 2017). Çalışmada kesin kanıt elde edilemediğinde Ragıp Paşa Dalyanı yapay olarak değerlendirilmiş ve lagün değil dalyan olarak adlandırılmıştır. Ancak Çilazmak, Homa ve Kırdeniz için her ne kadar literatürde dalyan ismi kullanılsa da morfolojik açıdan doğal oluşuma sahip olduklarından morfolojik bir birim olan lagün olarak adlandırılması uygun görülmüştür. Şekil 2'de Kiepert (1908)'in 1908'de yayınladığı haritada da bu lagünler doğal oluşumları ile dikkat çekmektedir. Ancak az ya da çok sahadaki her lagünün müdahaleye uğradığı da not edilmelidir.

Şekil 1- Çalışma alanı konumu.

Figure 1- Location of study area

Şekil 2- 1900'lerin başında Gediz Deltası'nın durumu: a) Baedeker (1905)'in 1905'te yayınlanan haritası, b) Kiepert (1908)'in 1908'de yayınlanan haritası.

Figure 2- Early 1900s conditions in the Gediz Delta. a) a map by Baedeker was published in 1905, b) a map by Kiepert was published in 1908.

Gediz Delta'sındaki lagünler ve marşlar, Türkiye'de gözlenen 426 kuş türünden 211'ine yaşam alanı oluşturmakta ve çeşitli memeli, sürüngen ve balık türlerine de ev sahipliği yapmaktadır (Sıkı, 2002). Bahsedilen kuş türlerinden 59'unun delta sulak alanlarında kuluçkaya yatıyor oluşu, kıyı çizgisinde gerçekleşecek değişimlerin incelenmesini önemli kılmaktadır (Sıkı, 2002). Çok sayıda kuşa ev sahipliği yapması ve bir kuluçka merkezi olması nedeniyle Gediz Delta'sı sulak alanı, "İzmir Kuş Cenneti" olarak adlandırılmaktadır.

Gediz Nehir Havzası Yönetim Planı'nda (2018) belirtildiği üzere; Gediz Delta'sında deniz sınırında bulunan kumluk bölümlerde deniz börülceleri (*Salicornia europaea*) ve midye kabukları yer almaktadır. Tuzcul kıyı çayırları da önemli habitatlar olup, genellikle çuvan (*Halocnemum strobilacei*) ve ılgın (*Tamarix sp.*) gibi topluluklardan oluşmaktadır. Tuzlu-tatlı habitatlarda ise saz (*Phragmites*), kofa (*Juncus*) ve hasırotu (*Typha*) gibi türlerin baskın olduğu sulak çayırlar baskındır.

Gediz Nehir Havzası Yönetim Planı'na (2018) göre, Gediz Nehri havzasında 3 baraj ve sulama amaçlı 5 gölet (İsalar, Üçpınar, Karaağaç, Kula ve Gümele) bulunmaktadır. En büyük baraj 1954-1960 yılları arasında inşa edilmiş olan 1.022 milyon m³ depolama kapasitesiyle Demirköprü Barajı'dır. Havzadaki en önemli ikinci baraj, yapımı 2012 yılında tamamlanan Gördes Barajı, üçüncü baraj ise 2004 yılında devreye alın Küçükler Barajı'dır. Bu barajların varlığı, Gediz Nehri Delta'sı'nın gelişim süreci üzerinde önemli etkiye sahiptir.

2.2. Uzaktan Algılama Verisi

Küresel ölçekte kara ve deniz koşullarına ait spektral veri sağlayan en önemli kaynak Landsat görüntüleridir. Erişilebilirlik kolaylığı, Landsat görüntülerinin kıyı çizgisi değişimlerinin tespitinde kullanımını yaygın hale getirmektedir (Tucker vd., 2004). Çalışmada kullanılan Thematic Mapper (TM) ve Operational Land Imager (OLI) görüntülerinin ayrıntıları Tablo 1'de verilmiştir. Landsat görüntüleri, Amerika Birleşik Devletleri Jeoloji Araştırmaları Kurumu (USGS)'den elde edilmiştir. Seçilen görüntülerin bulutluluk oranlarının düşük olmasına ve tarihlerinin olabildiğince yakın olmasına dikkat edilmiştir. Bu görüntülerin yakın kızılötesi (NIR) ve yeşil (G) bandları kullanılmıştır. Gediz Nehri'nin belirgin bir mevsimsel rejim göstermesi nedeniyle çalışmada yalnızca kurak ve suyun en düşük seviyede olduğu yaz ayına ait veriler tercih edilmiştir.

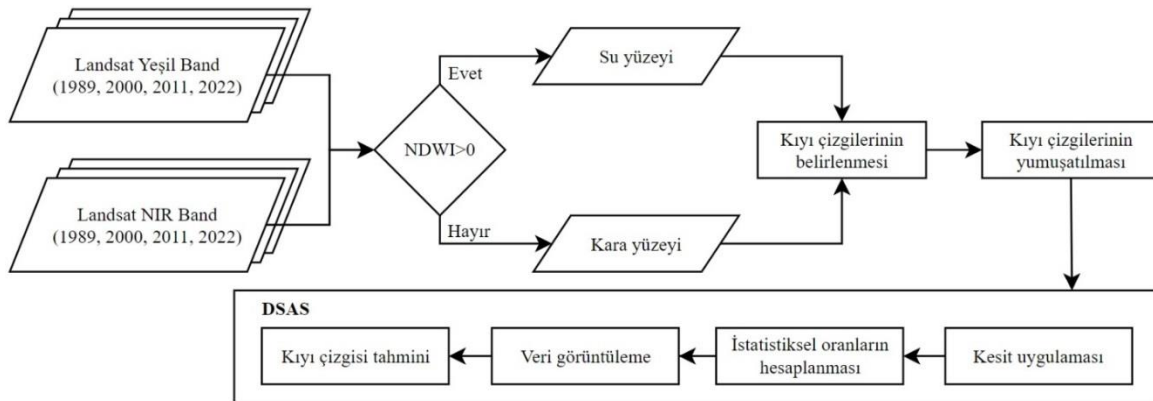
Tablo 1- Kullanılan Uzaktan Algılama Görüntüleri

Table 1- Satellite images used in the study

Tarih	Tip	Kullanılan Bandlar	Çözünürlük
20.08.1989	Landsat 5 TM	Green, NIR	30
18.08.2000	Landsat 5 TM	Green, NIR	30
17.08.2011	Landsat 5 TM	Green, NIR	30
07.08.2022	Landsat 9 OLI	Green, NIR	30

2.3. Yöntem

Çalışmada izlenen yöntem Şekil 3'te gösterilmiştir. Öncelikle, uydu görüntülerinden su ve kara yüzeyleri ayrılmış ve her tarih için kıyı çizgisi belirlenmiştir. Daha sonra, DSAS aracı ile kesitler çıkarılarak kıyı çizgisi hareketlerinin değişiminin anlamlandırılmasına yönelik istatistiksel hesaplamalar yapılmıştır.

Şekil 3- Çalışmada kullanılan yöntemin akış şeması

Figure 3- Flow chart of the method used in the study

2.3.1. Kıyı Çizgisi Çıkarma İşlemleri

Kıyı çizgisi değişimi ve sediman yükü arasındaki ilişkiyi bulmak için doğru kıyı çizgisi çıkarımı çok önemlidir. Kıyı çizgisi olarak uluslararası kabul gören 4.4.1990 tarih ve 3621 sayılı Kıyı Kanunu'nda belirtilen, suyun karaya değdiği noktaların birleşmesinden oluşan çizgi, jeomorfolojik olarak "kıyı çizgisi" olarak adlandırılmaktadır. Bu çalışmada, kara ve su yüzeylerinin ayırt edilmesi için yakın kızılötesi (NIR) ve yeşil (G) band oranlarını temel alan McFeeters'in (1996) NDWI formülü kullanılmıştır (Formül 1). NDWI kullanılarak göllerin kıyı ve su yüzeyi değişimleri (Sarp & Ozcelik, 2017; Çağlayan vd., 2020), delta kıyı değişimleri (Kuleli vd., 2011; Ahmed & Akter, 2017) ve arazi kullanımı değişimleri (DaSilva vd., 2020) incelenebilmektedir.

$$NDWI = \frac{Band(Yeşil) - Band(NIR)}{Band(Yeşil) + Band(NIR)} \quad (1)$$

NDWI işlemi sonucunda değerleri -1 ile +1 arasında değişen piksellere sahip raster haritalar elde edilmektedir. Bu çalışmada, 0 eşik değeri olarak kabul edilmiş ve değeri pozitif olan pikseller su yüzeyi, negatif olanları ise kara yüzeyi olarak sınıflandırılmış ve kıyı çizgisi belirlenmiştir. Kıyı çizgileri, 30 m çözünürlüklü görüntüler üzerinden oluşturulduğundan "kaba" çizgiler elde edilmiştir. Bu kabalığın giderilmesi için ArcGIS üzerinden PAEK algoritması kullanılarak 100 metre tolerans ile yumuşatma işlemi yapılmıştır (Bodansky vd., 2002).

2.3.2. Kıyı Çizgisi Hareketi

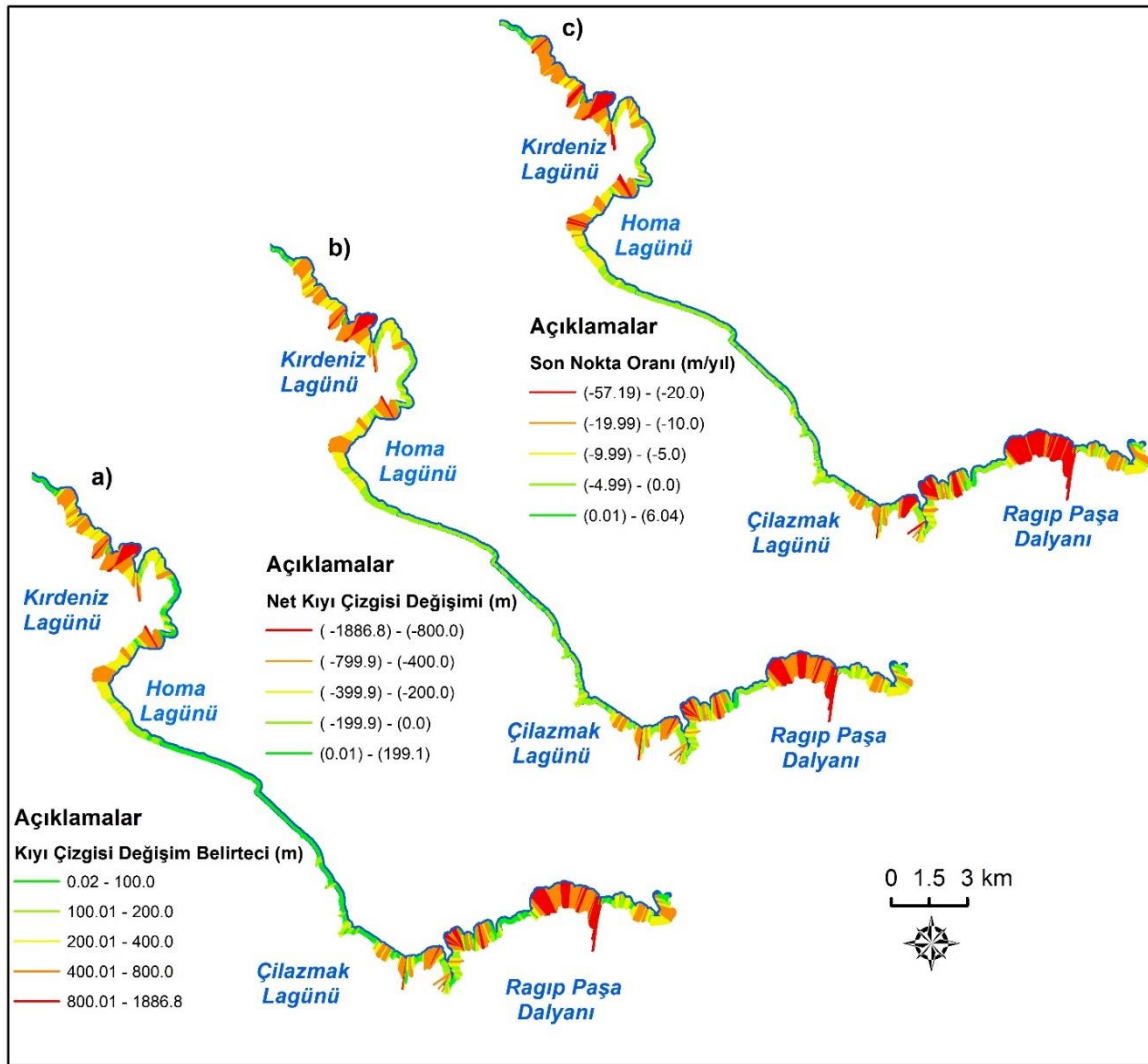
Bu çalışmada, erozyon ve birikme süreçleri gibi kıyı şeridi değişikliklerin belirlenebilmesi için Amerika Birleşik Devletleri Jeoloji Araştırmaları Kurumu (United States of Geological Society) tarafından geliştirilen DSAS kullanılmıştır (Thieler vd., 2017; Yasir vd., 2020). Yöntemde kıyı çizgisindeki değişimlerin analiz edilmesi için bir taban çizginin oluşturulması gerekmektedir. Bu taban çizgisi, kıyı çizgisinin belirli bir mesafe gerisinden rastgele referans hattı oluşturularak veya kıyı çizgilerinden belirli bir mesafede tampon bölge oluşturulması ile belirlenmektedir (Patel vd., 2021). Bu analiz sistemleri kıyı değişimi konusunda üç farklı taban çizgisi belirlenme imkânı sunmaktadır (Himmelstoss vd., 2018). Bunlar taban çizgisinin kara kısmında oluşturulması, açık denizde oluşturulması ve kara-deniz karma bir biçimde çizilmesi şeklinde sıralanmaktadır. Bu çalışmada taban çizgisi, mevcut kıyı kenar çizgisinden karaya doğru 50 metre gerisinden geçirilmiştir. Kıyı çizgisi değişiminin belirlenmesinde 30 metre aralıklı 2050 kesit çizilmiştir. Çalışma alanındaki kıyı çizgisi hareketinin incelenmesi için DSAS yardımıyla çeşitli istatistiksel hesaplamalar yapılmıştır. Bunlar; Kıyı Çizgisi Değişim Belirteci (KÇDB); Son Nokta Oranı (SNO), Doğrusal Regresyon Oranı (DRO) ve Net Kıyı Çizgisi Hareketi (NKÇH)'dir (Thieler vd., 2017; Himmelstoss vd. 2018; Kale vd. 2019). Beta Kıyı Şeridi Tahmini de tarihsel kıyı şeridi verilerine dayalı olarak 2032 (10 yıl sonrası) ve 2042 (20 yıl sonrası) tahmini kıyı şeridi konumunu hesaplamak için kullanılmıştır. KÇDB, belirli bir kesiti kesen tüm kıyı şeritleri arasındaki en büyük mesafeyi metre olarak; NKÇH, her kesitte en genç ve en eski kıyı şeridi arasındaki toplam mesafeyi metre olarak ve kıyı şeridi değişikliğini değerlendirmenin en iyi yöntemlerinden biri olan SNO da net hareketin her kesitte en eski ve en genç kıyı şeridinde geçen süreye bölünmesiyle hesaplanan oranı metre/yıl olarak temsil etmektedir (Thieler vd., 2017). DPO, çalışma kapsamındaki kesitler için çoklu kıyı şeridi pozisyonlarına en küçük kareler regresyon çizgisinin yerleştirilmesinden oluşan kıyı şeritlerinin değişim oranını vermektedir (Thieler vd., 2017). Bu göstergeler sayesinde mevcut durum ve kıyı çizgisi konumları arasındaki mesafe ölçülerek kıyı çizgisi değişiklikleri hesaplanmıştır. Çalışmanın çıktısı, kıyı şeridinde meydana gelen aşınma özellikleri (negatif), birikme özellikleri (pozitif) ve herhangi bir değişiklik olmayan stabil durum olmak üzere üç tür olguyu vermektedir.

3. BULGULAR

Bu çalışmada, Gediz Deltası sulak alanı kıyısı boyunca 1989-2022 yılları arasında, 34 yıllık kıyı çizgisi hareketlerine yönelik analizler yapılmıştır. Bu analizler, kıyı çizgilerinin değişimi konusunda mekânsal kesitlerden yararlanılarak gerçekleştirilmiştir. Sonuçlar, sırasıyla büyüme ve aşınma süreçlerini içeren pozitif ve negatif değişkenler olarak temsil edilmiş ve farklı renk tonları ile haritalanmıştır (Şekil 4). Elde edilen çıktılar, çalışma alanının seçilen yıllarda önemli değişikliklere uğradığını göstermiştir.

Gediz Deltası kıyı çizgisinde, tipik delta kıyılarında olduğu gibi, yıllar arasında ilerlemeler ve gerilemeler gerçekleşmiştir. KÇDB analizi, kıyı değişiminin en ilerde ve en geride olduğu dönemlerdeki kıyı çizgisini dikkate alarak bir nevi brüt kıyı hareketini göstermesi bakımından önemlidir (Şekil 4a). Şekil 4a incelendiğinde, Homa Lagünü'nün batısı ile Çilazmak Lagünü arasındaki bölgede, kıyı çizgisinin yıllar arasında önemli bir hareketi

olmadığı görülmektedir. Bu bölge, sulak alan kıyısında antropojenik müdahalelerin en yüksek olduğu bölgedir. Bu nedenle, zaman içinde doğal süreçlerin yol açması beklenen değişimin bu alanda gerçekleşmediği tespit edilmiştir. Kara yönünde hareketin -200 ile -400 metre arasındaki alanların, Homa Lagünü'nün kuzeyinde ve Çilazmak Lagünü'nün doğusunda olduğu belirlenmiştir (Şekil 4a). Ragıp Paşa Dalyanı ve Kırdenez Lagünü'nü çevresinde ise kıyı çizgisi hareketinin kara yönünde -400 metreden fazla olduğu tespit edilmiştir. Hatta bu bölgede, 2000 yılında (Tosunoğlu, 2017) Ragıp Paşa Dalyanı'nın kıyı okunun yıkılmasına bağlı olarak -1886 metrelik hareket olduğu görülmektedir. Karaya doğru olan bu dramatik değişim, yıkımın bir sonucu olarak gerçekleşmiştir. Ragıp Paşa Dalyanı gerisindeki marş alanında, birikim süreçleri zayıf kalmış, dalga ve akıntı aşınımı süreçleri güçlenmiş ve ön plana çıkmıştır. Kuzey Gediz Deltası'nda nehrin döküldüğü alan ve Kırdenez Lagünü çevresinde de birikim olması beklenmekle birlikte aşınım süreçleri hâkim olmuştur. Bu, delta sulak alan kıyısı genelinde dalga ve akıntıların sebep olduğu erozyonun hâkim süreç olduğunu göstermektedir. Sadece Kırdenez Lagünü gerisindeki kıyıda erozyon görülmemektedir (Şekil 4a). Bunun nedeni, bu lagünün iç kısmının doğal dolgu ve taş malzeme ile güçlendirilmiş olmasından kaynaklanmaktadır (Tosunoğlu, 2017).

Şekil 4- 1989-2022 dönemine ait DSAS göstergeleri: Kıyı Çizgisi Değişim Belirteci (a); Net Kıyı Çizgisi Hareketi (b) ve Son Nokta Oranı (c).

Figure 4- DSAS indicators for the period 1989-2022: Shoreline Change Envelope (a); Net Shoreline Movement (b) and End Point Rate (c)

Gediz Deltası'nda kıyı çizgisi hareketleri ile ilgili hesaplanan bir diğer gösterge de Net Kıyı Çizgisi Hareketidir. NKÇH, çalışma alanı için oluşturulan her kesit boyunca en eski (1989) kıyı şeridi ile en yeni (2022) kıyı şeridi arasındaki mesafedir. Çilazmak Lagünü'nün güneyi ve Homa Lagünü'nün kuzeyinin 1989'dan 2022'e kadar erozyon süreçlerine maruz kaldığı söylenilebilir. Bu analiz ile kıyı çizgisi değişiminin gerileme ve ilerleme

dönemleri dikkate alındığında, net değişimin, Ragıp Paşa Dalyanı çevresinde gerileme yönünde -1836 (yıkılmaya bağlı maksimum) ile -800 metrelere ulaştığı belirlenmiştir (Şekil 4b). Kırdeniz Lagünü çevresinde de kıyı çizgisi hareketinin yine kara yönünde yaklaşık -1000 metrelere ulaştığı tespit edilmiştir (Şekil 4b; Şekil 5). Buradaki kıyı çizgisi hareketinin kara yönünde ilerlemesi, Gediz Deltası'nın kuzey kesiminde nehir ağızı bölümünün aşındığını göstermektedir (Şekil 4b). NKÇH incelendiğinde, Çilazmak Lagünü'nün kuzeyinden Homa Lagünü'nün batısına kadar uzanan kıyıda negatif yönlü hareketin olmadığı tespit edilmiştir (Şekil 4b; Şekil 5). Değişimin olmadığı bu kıyının, yapay müdahalelerle güçlendirildiği arazi çalışmaları ile tespit edilmiştir.

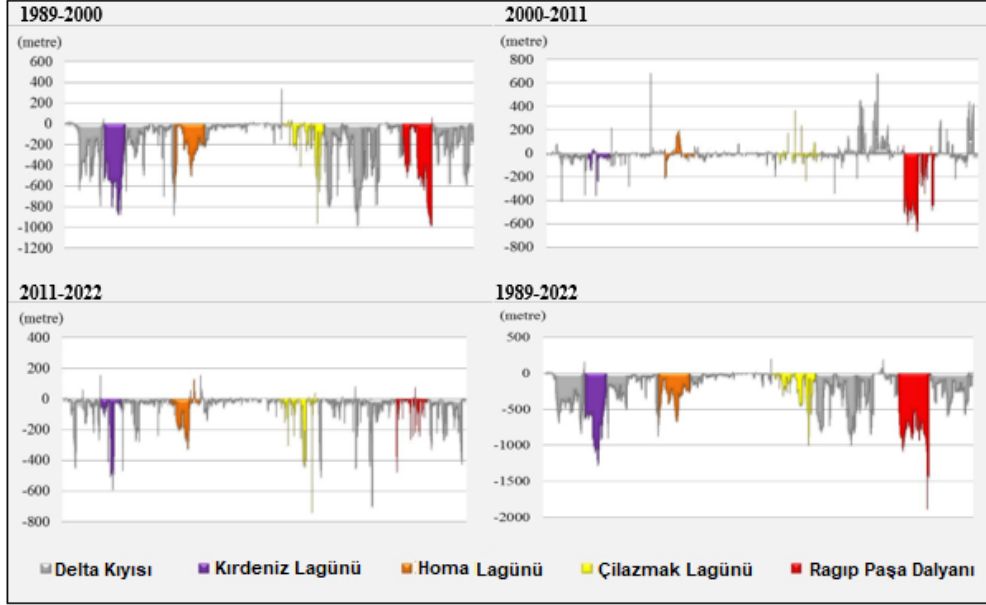
Şekil 5- Leukai antik kentinden çekilen Homa Lagünü (a) ve kuş gözlem kulesinden çekilen Çilazmak Lagünü (b) görüntüleri

Figure 5- Images of Homa Lagoon (a) captured from the ancient city of Leukai and Çilazmak Lagoon (b) captured from the bird watching tower

NKÇH'nin dönemsel değişimini gösteren Şekil 5 incelendiğinde, özellikle lagünlerin bulunduğu kıyı çizgisinin sürekli erozyona maruz kaldığı görülmektedir. 1989–2000 döneminde deniz yönünde ilerlemenin genel olarak en fazla yaklaşık 200 metre, kara yönde olan negatif ilerlemenin ise ortalama -500 ve maksimumda -1000 metre olduğu tespit edilmiştir (Şekil 6). Bu dönemdeki birikme sürecinin sadece Çamaltı Tuzla İşletmesi kıyısında gözlemesi doğal süreçlerle olan bir birikme süreci olmadığını göstermesi bakımından önemlidir. 2000-2011 döneminde ise kara yönünde deniz ilerlemeleri olsa da pozitif değerlerle temsil edilen karaların deniz yönünde ilerleme hareketlerinin maksimum düzeyde 500 metreye kadar ulaştığı görülmektedir (Şekil 6). Bu birikim hareketi eski akarsu yatağı çevresinde gerçekleşmiştir. Bu bölgede Ragıp Paşa Dalyanı'nda gerileme gözlenirken çevresinde birikmenin olması, aynı çevresel şartların etkisinde oldukları için, insan müdahalesinden olabileceğini göstermektedir. 2002 yılında yıkım kararı verilen Ragıp Paşa Dalyanı'nın malzemesinin nereye taşındığına ilişkin bir bilgiye ulaşılmamakla birlikte, bu grafik sonuç yakın çevresinde depolandığı yönünde bir bulguyu sunmaktadır. 2011-2022 döneminde ise ortalama erozyon -100 ve -600 olmuş; sadece birkaç kesitte 100 metre birikim olduğu tespit edilmiştir (Şekil 6). Bu dönemde gerçekleşen birikim, Homa Lagünü kıyısında olmuştur. Tosunoğlu (2017) tarafında Homa Lagünü kıyısında 2012 yıllarında taş dökümü yapılarak güçlendirildiği rapor edilmiştir. Bu da 2011-2022 dönemindeki Homa Lagünü kıyı şeridindeki birikim sürecinin nedenini açıklar niteliktedir. NKÇH sonuçlarına göre tüm dönemlerde en büyük kıyı erozyonunun kısmen doğal kıyı özelliğini koruyan Gediz Deltası'nın kuzey ve güney bölümlerinde daha çok etkili olduğu gözlenmiştir. Deltanın orta kesiminde ise Çamaltı Tuzlası'nın suni kıyısı ve Homa Lagünü kıyı kordonunun insan müdahalesi ile güçlendirilmesi nedeniyle neredeyse tamamıyla sabitlendiği söylenebilir.

Çalışma alanı için kıyı çizgisi verisi üzerinden hesaplanan bir diğer istatistik de SNO'dur. Bu oran, kıyı şeridi hareket mesafesinin, en eski ve en yeni kıyı şeridi arasındaki zamana bölünmesiyle hesaplanmaktadır. SNO bulguları, Gediz Deltası'nın güneyi ve kuzeyindeki kıyı çizgisi hareketlerinin genel olarak negatif yönde, yani karaya doğru olduğunu göstermektedir. Buna bağlı olarak kıyı okları ve kıyı kordonları yok olmuştur (Şekil 4c). SNO istatistiği ile 1989-2022 yılları arasında en çok kıyı gerilemesinin olduğu bölgelerde ortalama -57 ile -20

m/yıl aşınım hareketi olduğu tespit edilmiştir (Şekil 4c). Bu değişim oranlarının sırasıyla Ragıp Paşa Dalyanı, Çilazmak Lagünü ve Kırdeniz Lagünü çevresindeki kıyı şeridinde oldukça yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu sonuçlara göre, Ragıp Paşa Dalyanı'nın neredeyse tamamında, yıllık çekilme oranının ortalama -30 m/yıl olması dikkat çekicidir. Önceki bölümde vurgulandığı üzere, Ragıp Paşa Dalyanı'nın yıkım kararının, alandaki erozyonu artırıcı bir faktör olduğu düşünülmektedir. Kıyı çizgisi hareketinin Çilazmak Lagünü'de ortalama -10 m/yıl oranında; Kırdeniz Lagünü'nde ve Gediz Nehri'nin döküldüğü bölümde yaklaşık -25 m/yıl oranında kara aleyhine gerçekleştiği belirlenmiştir (Şekil 4c).

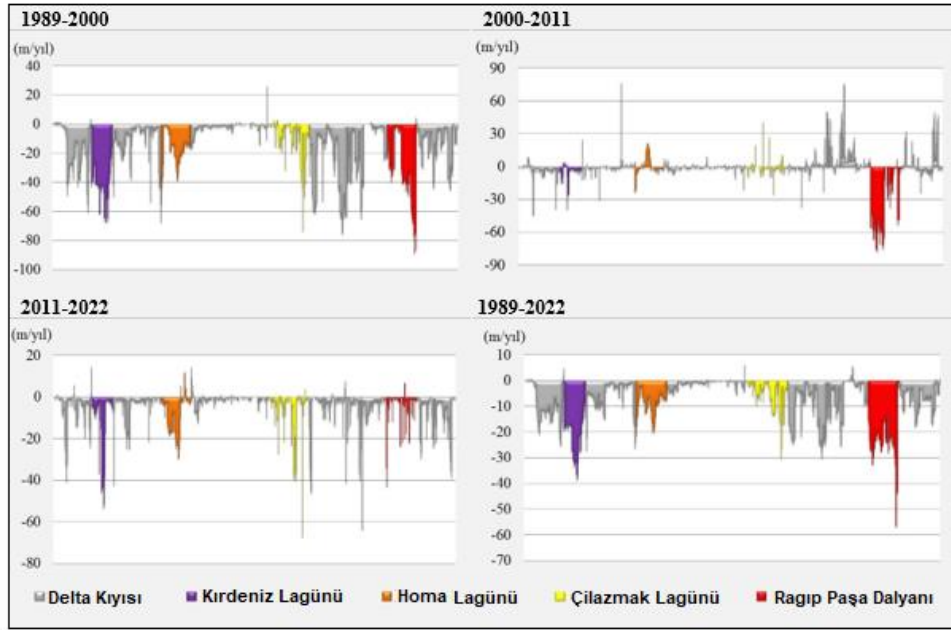
Şekil 6- Net Kıyı Çizgisi Hareketinin değişimini gösteren grafikler

Figure 6- Graphs showing the change of Net Shoreline Movement

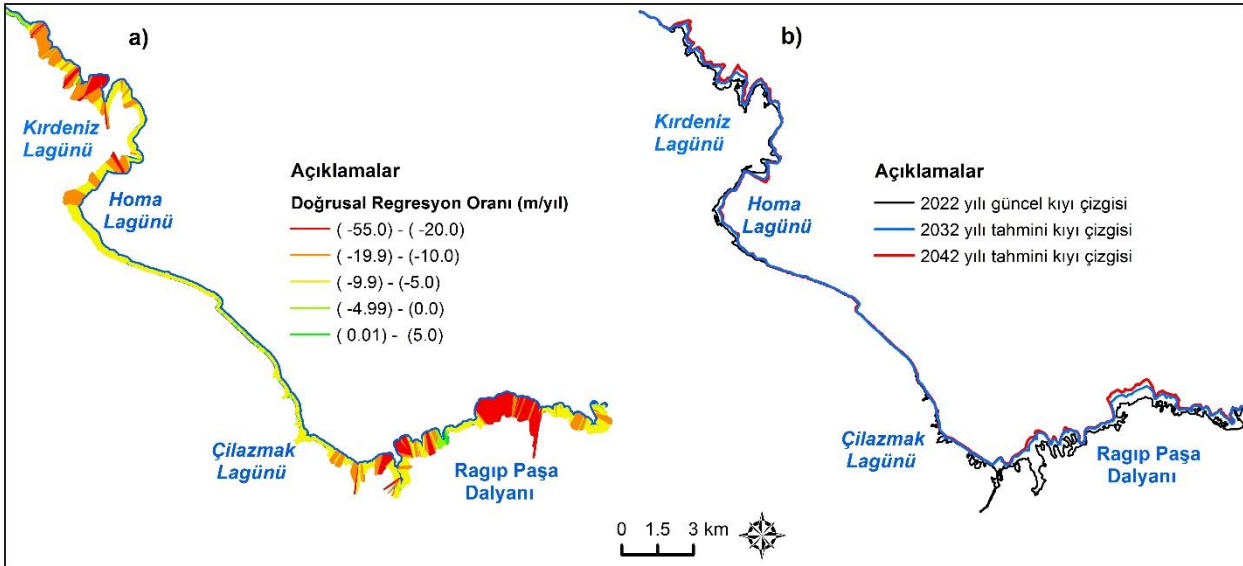
Çalışma alanında SNO farklı dönemler dikkate alınarak incelenmiş ve Şekil 5'te gösterilmiştir. Birkaç kesit hariç olmak üzere, genel olarak çalışma dönemlerine negatif yönlü bir değişim gerçekleştiği söylenebilir (Şekil 7). Diğer göstergeler gibi SNO da gözlemlenen dönem içerisinde olan denizel transgresyon, erozyon ve beşerî müdahalelerin, Gediz Deltası'nda önemli değişikliklere yol açtığını göstermektedir. 1989 yılı delta kıyısının önemli jeomorfolojik birimleri olan lagünler, durgun sular, kum sırtları ve kıyı kordonları, jeolojik geçmişte birikme ve aşınma ile aktif bir kıyının belirteleridir. 1989 yılı delta kıyısının önemli jeomorfolojik birimleri olan lagünler, akarsu ve dalga işleyişiyle kum sırtları ve kıyı kordonları gibi doğal birimler gelişmiştir. 1989-2000 döneminde, diğer dönemler ile karşılaştırıldığında, tüm kıyı boyunca erozyon oranlarının yüksek düzeyde gerçekleştiği görülmektedir (Şekil 7). Buna karşın 2000-2011 döneminde 60 m/yıl oranda pozitif yönde hareketin olduğu ancak Kırdeniz Lagünü ve Ragıp Paşa Dalyanı çevresinde erozyonun devam ettiği tespit edilmiştir. NKÇH sonuçlarında olduğu gibi SNO sonuçları da özellikle Ragıp Paşa Dalyanı çevresindeki hem erozyonal hem de birikim süreçlerinin yan yana yer alması doğal süreçlerle değil antropojenik faktörlerle açıklanabileceğini göstermektedir. Çünkü doğal süreçlerle olan bir değişimden tüm kıyının benzer şekilde etkilenmesi beklenmektedir. 2011-2022 yılları arasında ise Homa Lagünü batısı ile Çilazmak Lagünü çevresinde güçlü olmasa da birikme gerçekleştiği dikkat çekmektedir. Bu birikim, doğal olmayan kıyıda yapılan taş dökümü ile güçlendirme faaliyetlerinin bir göstergesidir.

Çalışmada DRO, belirli kesitler için çoklu kıyı şeridi pozisyonlarına bir en küçük kareler regresyon çizgisinin yerleştirilmesiyle oluşan kıyı şeritlerinin değişim oranlarının hesaplanması için kullanılmıştır (Nassar vd., 2018). Gediz Deltası için doğrusal regresyon ve ortalama kıyı şeridi değişim oranlarının ayrıntılı bir analizi Şekil 8a'da verilmiştir. DRO değerleri dikkate alındığında da kıyı çizgisi hareketinin genel olarak negatif olduğu belirlenmiştir (Şekil 8a). Bu, kıyı çizgisi değişiminin kara doğru gerçekleştiğinin bir başka ifade şeklidir. Homa Lagünü batısında birikme aktivitesini gösteren pozitif değerler görülmektedir. Burada düzenli bir denizel ya da karasal ilerlemenin bulunmaması, regresyon değerinin yaklaşık -10 ile -5 m/yıl arasındaki oranlarda hesaplanmasına neden olmuştur (Şekil 8a). Diğer istatistik hesaplamalarda da gösterildiği üzere, Ragıp Paşa

Dalyanı'na yakın kesimlerin sürekli bir gerileme trendi gösteriyor oluşu, DRO'nun -55m/yıl olarak hesaplanmasına yol açmıştır.

Şekil 7- Son Nokta Oranlarının değişimini gösteren grafikler
Figure 7- Graphs showing the change of End Point Rates

Şekil 8- Doğrusal Regresyon Oranına göre kıyı çizgisi değişimi ve Beta Kıyı Şeridi Tahminine göre 2032-2042 için öngörülen kıyı şeridi konumu

Figure 8- Shoreline change according to Linear Regression Rate and forecasted shoreline position for 2032-2042 according to Beta Shoreline Forecast

Bu çalışmada Gediz Deltası kıyı çizgisinin 2032 ve 2042 yıllarındaki tahmini konumları Beta Kıyı Şeridi Tahmini yöntemi ile modellenmiştir (Şekil 8b). Modele göre, kıyı çizgisini şekillendirici süreçlerde bir değişim olmaması durumunda, 2042 yılına gelindiğinde Kırdenez Lagünü'nün kuzeyindeki Gediz Nehri'nin ağız kısmında kıyı çizgisi, kara aleyhine ilerleyecektir. Aynı yıldaki tahminler, Çilazmak Lagünü'nün büyük ölçüde yok olacağını ve Ragıp Paşa Dalyanı'nın olduğu bölümde Atatürk Organize Sanayi Bölgesi'nin batısında, denizin kara yönünde yaklaşık -300 metre ilerleyeceğini ve bu bölgedeki sulak alanları tehdit edeceğini göstermektedir (Şekil 8b). Doğal olarak, antropojenik etkenler nedeniyle Çamaltı Tuzla İşletmesi'nin olduğu bölümde önemli bir değişiklik olmayacağı beklenmektedir. Bununla birlikte, 2032 yılına dair tahmin sonuçlarında, tuzlanın

güneyinde, Çilazmak Lagünü'nün bulunduğu bölgede denize doğru uzanan parçalanmış kıyı okunun yok olacağı öngörülmektedir (Şekil 8b). Her iki yıla ait modelleme sonuçları, şartların sabit kalması durumunda, çalışma alanı genelindeki sulak alan ekosistem kaybının süreceğini ve lagünler gibi tortul jeoformların, tortu katkılarının olmaması nedeniyle ortadan kaybolacağını göstermektedir. Ancak yapılan arazi çalışmaları sonucunda, zaten var olan Homa Lagünü kıyı okundaki erozyon koruma yapılarının Çilazmak Dalyanı başta olmak üzere tüm kıyı boyunca yapılacağı ve neredeyse tüm kıyınının sabitleneceği öngörülmektedir.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışmada, 1989-2022 yılları arasında Gediz Deltası sulak alanı kıyı çizgisinde gerçekleşen morfolojik değişimler değerlendirilmiştir. Elde edilen sonuçlar, erozyon ve birikme süreçlerinin etkili olduğu alanlardaki kıyı çizgilerinin değerlendirilmesinde, DSAS yönteminin uygun olduğunu göstermektedir. DSAS sonuçları, Homa Lagünü'nün aksine, çalışma süresi boyunca Ragıp Paşa Dalyanı gerisindeki marş alanı başta olmak üzere, Kırdeniz ve Çilazmak lagünlerinin yüksek düzeyde erozyona maruz kaldığını göstermiştir. Kırdeniz Lagünü'nde deniz, lagün bataklık tortularını aşacak şekilde karaya doğru ilerlemiştir. İncelenen dönem içinde Çilazmak, parçalanmış ve bütünsellik göstermeyen bir kordon ve lagün olma özelliğini yitirmiş bir forma sahip olmuştur. Diğer yandan 2000 yılında kıyı kordonu yıkılan Ragıp Paşa Dalyanı art-bataklıklarında da dalga etkisine bağlı olarak çok yüksek oranda erozyon gerçekleşmiştir. Gediz Nehri'nin eski ağzında, sediman girdisi azaldığından, gerileme gerçekleşmesi beklenen bir durumdur. Çalışmanın beklenmeyen sonucu ise, Gediz Deltasının kuzey kesiminde mevcut akarsu ağzı ve Kırdeniz Lagünü çevresindeki kıyı şeridinde de gerileme olmasıdır. Deltadaki diğer alanlara kıyasla, Homa Lagünü'nde yükseltisi daha azdır. Bu sebeple beklenti, bu alandaki erozyonun daha yüksek olmasıdır. Gerçekte ise durum böyle gerçekleşmemiş, alanın kontrol altında tutulmasına bağlı olarak kıyı erozyonu engellenmiştir. Bu lagünün kuzey bölümündeki kıyı şeridinde ise kontrol altında olmadığı için aşınım hâkim süreç olmuştur.

Çalışma alanında erozyonel süreçlere bağlı olarak, lagünlerin ortadan kalkma tehlikesinin arttığı ve hatta bazılarının halihazırda ortadan kalktığı tespit edilmiştir. Kıyı okları daraldıkça, fırtına dalgalanmaları sırasında tortuların üzerlerinden süpürülme olasılığı da artmaktadır. Bu tür bir erozyon, kıyı kordonu üzerinde yeni deniz girişleri açılmasına sebep olmaktadır. Devam eden erozyon sonucunda, bariyer tamamen ortadan kalkmakta ve bahsedilen lagün, bir kıyı girişi vasıtasıyla yeniden açık denize açılmaktadır. Normal süreçte, lagünler bir ya da birden fazla gedik aracılığı ile deniz ile bağlantılı olup, deniz seviyesinde bir yükselme olmadığı takdirde alüvyon birikimi ile dolarak kotun yükseleceği yerlerdir. Lagünlerin dolması delta üzerinde değerli ekosistemler olan marşların oluşmasına neden olmaktadır. Akarsuyun düzenli bol materyal taşınması delta oluşumunun gelişmesinde önemlidir. Deltalar, flüvyal birikim süreçleri ve akıntıların neden olduğu dalga aşınımı süreçleri arasındaki denge sonucunda belirli bir şekle bürünmektedir (Penland & Kulp, 2005). Çalışma alanı içerisinde, aşınım süreçlerinin çok daha etkili olduğu tespit edilmiştir. Nitekim, Tağıl ve Aytan (2022) tarafından yapılan çalışmada da Gediz Deltası koruma alanında, ekosistem servisi değerinin sazlık ve bataklıklardaki kayıplar sonucunda azaldığı ortaya konmuş ve bu durumun, Gediz Deltası'nda uygulanan yanlış arazi kullanımı planlarından kaynaklandığı ileri sürülmüştür. Bu çalışmadan çıkan Gediz Deltası taşkın alanı kıyı şeridindeki gerileme bulgusu, Syvitski ve diğerleri (2005) tarafından ortaya konan, küresel ölçekte nehir kıyısındaki tortu akışının önemli ölçüde azaldığına dair son raporlarla paralellik göstermektedir. Bu da kıyı bölgesine sediman akışlarının yönetiminin sadece lokal ölçekte değil küresel ölçekte de büyük öneme sahip olduğunu göstermektedir.

Gediz Nehri tortu birikintileri, Ege Denizi'nin dalgalarına dayanan geniş bir delta oluşturmasına rağmen, çalışmanın sonuçlarında gözlenen aşırı kıyı erozyonunun özellikle Gediz Deltasının kuzey kıyısında olması, havzadan su çekimlerinin artmış; deltaya gelen sediman miktarının azalmış olduğunu göstermektedir. Nitekim, Akkuzu ve diğerleri (2006) de yapmış oldukları çalışmada artan nüfus ile büyüyen sanayi faaliyetlerinden dolayı su gereksinimi artmasına bağlı olarak Gediz Nehri havzasında su çekiminin arttığını ortaya koymuştur. Çalışmanın sonucunu doğrular şekilde Kayan ve Öner (2015) de Gediz Deltası'nın bir yandan tuzla işletmelerinin aktivitesi ve tarımsal sulama, diğer yandan kentsel yayılmanın yarattığı olumsuz etkiler sebebiyle su ve toprak kaybına maruz kaldığını belirtmiştir. Ayrıca Kumanlıoğlu (2020) tarafından yapılan çalışmada, Gediz Nehri üzerinde kurulan Demirköprü Barajı'nda hidrolojik kuraklık belirlenmiş ve barajı besleyen kaynaklarda su miktarının endişe verici seviyede azaldığı ifade edilmiştir. Ülke ve diğerleri (2011) de sediman azalışını konu aldıkları çalışmalarında, Demirköprü Barajı girişindeki Acısı istasyonunda 76 km²/yıl olan askıda katı madde miktarının, Gediz Nehri'nin kıyıya en yakın istasyonunda 58 km²/yıl değerine düştüğünü tespit etmişlerdir. Tüm bu çalışmalar, havza içerisindeki sediman taşınımının hem hidrolojik kuraklıktan etkilendiğini hem de barajlar tarafından tutulduğunu kanıtlamakta ve bu çalışmanın bulgusu olan kıyı çizgisi gerilemesini açıklamaktadır.

Kuraklık ve sediman taşınımının engellenmesi, Gediz Deltası kıyı çizgisi değişiminde kara aleyhinde gelişmelere neden olmakla birlikte bu konu ile ilgili geleceğe yönelik yürütülen tahminler de kıyı gerilemesinin şartların aynı kalması durumunda devam edeceğine işaret etmektedir. Öte yandan, Homa Lagünü'nün batısında minimum erozyon aktivitesinin görülmesi yüksek düzeyde yapay yollarla gerçekleştirilen malzeme yığılması ile bu bölgedeki balıkçı barınaklarından Ege Üniversitesi Dalyan binasına kadar olan alanın antropojenik olarak güçlendirilmesinin bir sonucudur. Tabii ki bu sonuç, Gediz Deltası'nın Homa Lagünü'nde olduğu gibi suni yoldan korunup korunmayacağı sorunsalını ortaya koymaktadır. Aslında, kıyıda erozyonla problemlerle ilgilenmek istiyorsa öncelikle birikmeyi oluşturan tortuların engellenmesi konusuna eğilmelidir. Nehir üzerine baraj yapıldığında, tortu yükü ortaya çıkan rezervuarda birikmekte ve denize ulaşmamaktadır. Tabii ki rezervuar doluncaya kadar geçecek zaman zarfında nehir ağzının metrelerce içindeki kıyılar, erozyon riski ile karşı karşıya kalmaktadır. Biz Gediz Deltası sulak alan peyzajının “canlı kıyı sistemi” oluşturabilmesi için doğal yollarla korunmasını önermekteyiz.

Kıyı şeridi yönetimi politikaları zaman içinde değişmiştir. 20. yüzyıl sonlarına kadar kıyı şeridini korumanın baskın biçimi, bir bölme veya deniz duvarı ile zırlamayken; 20. yüzyılın sonlarına doğru, dikey deniz duvarları ve perdeler inşa etmek gibi yapay yöntemlerin, kıyı habitatları ve fauna üzerindeki zararlı etkilerinin anlaşılması sebebiyle, doğal koruma yöntemleri gündeme alınmıştır (Bilkovic & Mitchell, 2017). Hatta, Peterson ve Lowe (2009) kıyı alanlarına olan bu suni müdahalelerin doğal yaşam alanlarını parçaladığını ve kıyı ortamına yeni yaşam alanları getirdiğini vurgulamıştır. Collinge (2009) ise yapay müdahale olan kıyı habitatları ile doğal habitatlar arasında organizmaların dağılışı, tür çeşitliliği ve kompozisyon açısından farklılaşmalar olduğunu ortaya koymuştur. Zedler ve Callaway (1999) ile Morgan ve Short (2002) tarafından yapılan çalışmalarda ortaya konduğu üzere, toprak birikimi veya başka yollarla restore edilmiş bataklıkların; biyolojik çeşitlilik, bitki üretkenliği ve diğer ekosistem özellikleri açısından doğal bataklıklara eşdeğer hale gelmesi uzun yıllar almaktadır. Bunlar bize kıyı habitatları sürdürülebilirliğinin yapay yollardan sağlanmaya çalışmasının yol açacağı sorunları göstermekle beraber, kıyı ekolojisindeki zorlukları ortaya koymaktadır. Kıyı şeridi koruma yaklaşımlarının, küresel ölçekte, daha doğal ve doğaya dayalı özelliklerin dahil edilmesine doğru geliştiği söylenebilir. Bu bakış ile Gediz Deltası'nın araştırma sonuçları değerlendirilirse, suni yoldan korunan Homa Lagünü'nün yanında, insan müdahalesinin daha az olduğu ve araştırma sonuçlarına göre oldukça fazla erozyona uğramış Çilazmak ve Kırdenez lagünleri dikkat çekmektedir. Tabii ki yok olan kıyı şeridinin nasıl korunacağı ve canlı kıyı şeridinin yaratılmasına ilişkin modellerin tartışılması, bu çalışmanın bir amacı değildir. Bu konu, sonraki çalışmalarda incelenmesi gereken önemli bir araştırma problemidir.

Sadece bu çalışmaya dahil edilen Gediz Deltası değil, genel olarak Türkiye'deki delta kıyıları etkileyen jeomorfolojik, yapısal ve aşındırıcı süreçlerin kıyı gerilemesinde etkili olan bazı özellikleri önceki çalışmalarda rapor edilmiştir (Kuleli vd., 2011; Kılar & Çiçek, 2018; Akdeniz, 2021; Turoğlu & Duran, 2021; Kılar, 2023). Bu durum, özellikle kıyı kordonu çökelti sistemlerini olumsuz etkileyen denizel salınım, akıntı ve dalga hareketliliğinin tortu kayıplarına neden olmasından kaynaklanmaktadır. Gediz Deltası kıyı şeridi morfolojisinin değişkenliği, arazi kullanımıyla ilgili alınacak kararların, orta ila uzun vadeli kıyı kordonu, kıyı okları ve marşların değişikliklerini dikkate alması gerektiğini göstermektedir. Bu çalışma sonuçları, sadece kıyı şeridi değişimini göstermesi açısından önemli bulgular vermemiş aynı zamanda kıyı şeridi üzerindeki insan rahatsızlığının yoğunluğunu ve doğal çevre üzerindeki etkisini de göstermiştir. Gediz Deltası sulak alanı kıyısındaki kıyı şeritleri ve nehir kıyıları, bunların yakınında bulunan inşaatlar, istinat duvarları yapılması ve yapay olarak sertleştirilen lagün kıyıları gibi zararlı insan faaliyetlerine karşı savunmasızdır. Bu sebeple bölgede yalnızca bir planlama probleminden değil aynı zamanda insan rahatsızlığının yarattığı bir baskıdan da söz edilebilir. Aslında kıyıya yakın olan insan müdahalesi, lagünler ve sulak alanlar için fiziksel habitat stresörleridir. Bu çalışmadan elde edilen bulgular, Gediz Deltası sulak alanı kıyı şeridinde, geçmişten günümüze geldikçe insan müdahalesinin arttığı ve böyle devam ederse gelecek yıllarda doğal kıyı çizgisinin ortadan kalkacağı ve tüm kıyı şeridinin sabitleneceği yönündedir. Bu ekolojik açıdan istenen bir durum değildir. Tabii ki, alanda etkili bir uygulamayı kısıtlayan engellerden söz edilebilir ancak bu, araştırma kuruluşları, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları, ticari kuruluşların kıyı karar alıcıları, politika yapıcılar ve diğer paydaşların bütüncül bir şekilde katılımları, teknik ve rehberlik destekleri ile çözülebilecek bir sorundur. Bu çalışmanın çıktıları, Gediz Deltası'nın değerli ekolojik kaynaklarının daha fazla bozulmasını engellemeyi öncelleyen, kapsamlı ve sistematik bir koruma yaklaşımını teşvik ederek, gelecekte oluşturulacak politika yönergelerine katkı sağlayacaktır.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest	Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir. The authors declared no conflict of interest
Finansal Destek / funding conditions	Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir. The authors declared that this study has received no financial support
Yazar Katkıları/Author Contributions	Yazarlar/Authors
Çalışmanın içeriği ve tasarımı/Conception/Design of Study	Ş. Tağıl
Metodoloji/Methodology	Ş. Tağıl
Veri toplama-oluşturma-iyileştirme/Data Curation	Ş. Tağıl – Ç. Alevkayalı – B. Aytan
Analiz/Analysis and interpretation of data	Ş. Tağıl – Ç. Alevkayalı – B. Aytan
Görselleştirme/ Visualization	Ş. Tağıl – Ç. Alevkayalı – B. Aytan
Yazı taslağı/Writing - Original Draft	Ş. Tağıl
Yazma - İnceleme ve Düzenleme/Writing - Review & Editing	Ş. Tağıl – Ç. Alevkayalı – B. Aytan
Proje yönetimi/Project administration	Ş. Tağıl – Ç. Alevkayalı – B. Aytan

REFERANSLAR

- Absalonsen, L. & Dean, R. (2011). Characteristics of the shoreline change along florida sandy beaches with an example for Palm Beach County. *Journal of Coastal Research*, 27(6), 16-26. doi: [10.2307/41315912](https://doi.org/10.2307/41315912)
- Ahmed, K. R. & Akter, S. (2017). Analysis of landcover change in southwest bengal delta due to floods by NDVI, NDWI and K-means cluster with landsat multi-spectral surface reflectance satellite data. *Remote Sensing Applications: Society and Environment*, 8, 168-181. doi: [10.1016/j.rsase.2017.08.010](https://doi.org/10.1016/j.rsase.2017.08.010)
- Akdeniz, H. B. (2021). *Kıyı Çizgisi Zamansal Değişiminin İncelenmesi ve Kıyı Yönetim Sisteminin Geliştirilmesi*. Yayınlanmış yüksek lisans tezi, Konya Teknik Üniversitesi, Konya.
- Akkuzu, E., Ünal, H. B., & Karataş, S. (2006). Aşağı Gediz Havzası sulama sisteminde ana kanal düzeyinde su dağıtımında yeterliliğin ve değişkenliğin belirlenmesi. *Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 43(2), 85-96.
- Alevkayalı, Ç. & Tağıl, Ş. (2018). Ortak malların trajedisi üzerine teoriler: Gediz Deltası'nda arazi kullanımı-arazi örtüsü değişimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (43), 120-142.
- Anthony, E. J., Vanhee, S. & Ruz, M. H. (2006). Short-term beach-dune sand budgets on the North Sea Coast of France: sand supply from shoreface to dunes, and the role of wind and fetch, *Geomorphology*, 81, 316-329. doi: [10.1016/j.geomorph.2006.04.022](https://doi.org/10.1016/j.geomorph.2006.04.022)
- Atik, K. & Yılmaz, O. (2022). Umurbey kıyı kesimi kıyı alan değişimlerinin incelenmesi üzerine araştırmalar, *International Academic Social Resources Journal*, 7(40), 874-882. doi: [10.29228/ASRJOURNAL.63808](https://doi.org/10.29228/ASRJOURNAL.63808)
- Baedeker, K. (1905). *Konstantinopel und das Westliche Kleinasien: Handbuch für Reisende*, Verlag von Karl Baedeker, Leipzig.
- Bilkovic, D. M. & Mitchell, M. M. (2017). Designing Living Shoreline Salt Marsh Ecosystems to Promote Coastal Resilience, D. M. Bilkovic, M. M. Mitchell, M. K. La Peyre & J. D. Toft (Eds) içinde, *Living Shorelines, The Science and Management of Nature-Based Coastal Protection* (s. 293-316). CRC Press, Taylor & Francis Group. doi: [10.1201/9781315151465-19](https://doi.org/10.1201/9781315151465-19)
- Birleşmiş Milletler (2015, Ekim 21). Transforming Our World: the 2030 Agenda for Sustainable Development, A/RES/70/1 Haziran 12, 2023 tarihinde United Nations General Assembly: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_70_1_E.pdf adresinden alındı
- Bodansky, E. Gribov, A. & Pilouk, M. (2002). Smoothing and compression of lines obtained by raster-to-vector conversion, D. Blostein & Y. Kwon (Eds) içinde, *Graphics Recognition* (s. 256-265). Springer. doi: [10.1007/3-540-45868-9_22](https://doi.org/10.1007/3-540-45868-9_22)
- Bombino, G., Barbaro, G., D'Agostino, D., Denisi, P., Foti, G., Labate, A., & Zimbone, S. M. (2022). Shoreline change and coastal erosion: the role of check dams. first indications from a case study in Calabria, Southern Italy, *CATENA*, 217. doi: [10.1016/j.catena.2022.106494](https://doi.org/10.1016/j.catena.2022.106494)
- Collinge, S. K. (2009). *Ecology of Fragmented Landscapes*. The Johns Hopkins University Press.
- Cui, B. & Li, X. (2011). Coastline change of Yellow River Estuary and its response to the sediment and runoff (1976-2005). *Geomorphology*, 127(1-2), 32-40. doi: [10.1016/j.geomorph.2010.12.001](https://doi.org/10.1016/j.geomorph.2010.12.001)

- Çağlayan, E. B., Erel, F., Samur, E. B., Deniz, M., Mobariz, M. A. & Kaplan, G. (2020). Uzaktan algılama teknikler ile Akşehir Gölü'ndeki alansal değişiminin izlenmesi. *Türkiye Uzaktan Algılama Dergisi*, 2(2): 70-76.
- DaSilva, M., Miot da Silva, G., Hesp, P. A., Bruce, D., Keane, R. & Moore, C. (2021). Assessing Shoreline Change Using Historical Aerial and RapidEye Satellite Imagery (Cape Jaffa, South Australia). *Journal of Coastal Research*, 37(3), 468-483. doi: [10.2112/JCOASTRES-D-20-00089.1](https://doi.org/10.2112/JCOASTRES-D-20-00089.1)
- Dillenburg, S. R., Tomazelli, L. J. & Barboza, E. G. (2004). Barrier evolution and placer formation at Bujuru Southern Brazil. *Marine Geology*, 203(1) 43-56. doi:[10.1016/S0025-3227\(03\)00330-X](https://doi.org/10.1016/S0025-3227(03)00330-X)
- Durduran, S. S. (2010). Coastline change assessment on water reservoirs located in the Konya Basin Area, Turkey, Using Multitemporal Landsat Imagery. *Environmental Monitoring and Assessment*, 164(1-4): 453-461. doi: [10.1007/s10661-009-0906-9](https://doi.org/10.1007/s10661-009-0906-9)
- Elbek, A. G., Emiroğlu, D. İ. & Saygı, H. (2003). Ege bölgesindeki dalyanların genel bir durum değerlendirilmesi. *E.Ü. Su Ürünleri Dergisi*, 20 (1-2): 173 – 183.
- Erinç, S. (2001). *Jeomorfoloji II*, Der Yayınevi.
- Gaglio, M., Aschonitis, V. G., Gissi, E., Castaldelli, G., & Fano, E. A. (2017). Land use change effects on ecosystem services of river deltas and coastal wetlands: case study in Volano–Mesola–Goro in Po river delta (Italy). *Wetlands Ecology and Management*, 25, 67-86. doi: [10.1007/s11273-016-9503-1](https://doi.org/10.1007/s11273-016-9503-1)
- Gao, B. (1996). NDWI—A normalized difference water index for remote sensing of vegetation liquid water from space. *Remote Sensing of Environment*, 58(3), 257–266. doi: [10.1016/s0034-4257\(96\)00067-3](https://doi.org/10.1016/s0034-4257(96)00067-3)
- Gao, W., Du, J., Gao, S., Xu, Y., Li, B., Wei, X., Zhang, Z., Liu, J. & Li, P. (2023). Shoreline Change Due to Global Climate Change and Human Activity at the Shandong Peninsula from 2007 to 2020. *Frontiers in Marine Science*, 9, 95-111. doi: [10.3389/fmars.2022.1123067](https://doi.org/10.3389/fmars.2022.1123067)
- Gediz Nehir Havzası Yönetim Planı, (2018). Gediz Havzası NHYP Hazırlanması Projesi Nihai NHYP Raporu. T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Su Yönetimi Genel Müdürlüğü, TÜBİTAK MAM ÇTÜE, Ankara.
- Hakyemez, H. Y., Göktaş, F. & Erkal, T. (2013). Gediz grabeninin kuvaterner jeolojisi ve evrimi, *Türkiye Jeoloji Bülteni*, 56(2), 1-26.
- Hall, C. J., Jordaan, A., & Frisk, M. G. (2011). The historic influence of dams on diadromous fish habitat with a focus on river herring and hydrologic longitudinal connectivity. *Landscape Ecology*, 26(1), 95–107. doi: [10.1007/s10980-010-9539-1](https://doi.org/10.1007/s10980-010-9539-1)
- Hapke, C. J., Kratzmann, M. G. & Himmelstoss, E. A. (2013). Geomorphic and human influence on large-scale coastal change. *Geomorphology*, 199(1), 160–170. doi: [10.1016/j.geomorph.2012.11.025](https://doi.org/10.1016/j.geomorph.2012.11.025)
- Himmelstoss, E.A., Farris, A.S., Henderson, R.E., Kratzmann, M.G., Ergul, Ayhan, Zhang, Ouya, Zichichi, J.L., Thieler, E. R., (2018). Digital Shoreline Analysis System (version 5.0): U.S. Geological Survey software release, <https://code.usgs.gov/cch/dsas>.
- Jabaloy-Sánchez, A., Lobo, F. J., Azor, A., Martín, R. W., Pérez-Peña, J. V., Bárcenas, P., Macías, J. M., Fernández-Salas, L. M. & Vázquez-Vilchez, M. (2014). Six thousand years of coastline evolution in the Guadalfeo deltaic system (southern Iberian Peninsula). *Geomorphology*, 206, 374–391. doi: [10.1016/j.geomorph.2013.08.037](https://doi.org/10.1016/j.geomorph.2013.08.037)
- Kale M. M., Ataoğlu M. & Tekkanat İ. S. (2019). Assessment of shoreline alterations using a Digital Shoreline Analysis System: a case study of changes in the Yeşilırmak Delta in northern Turkey from 1953 to 2017. *Environmental Monitoring and Assessment*, 191(6), 1-13. doi: [10.1007/s10661-019-7535-8](https://doi.org/10.1007/s10661-019-7535-8)
- Kankara, R. S., Selvan, S. C., Markose, V. J., Rajan, B., & Arockiaraj, S. (2015). Estimation of long and short term shoreline changes along Andhra Pradesh coast using remote sensing and GIS techniques. *Procedia Engineering*, 116, 855-862. doi: [10.1016/j.proeng.2015.08.374](https://doi.org/10.1016/j.proeng.2015.08.374)
- Kaplan, A., Ölgen, M. K., Hepcan, Ş., Türkyılmaz, B., Gencer Güler, G., Sıkı, M., Küçükbaş, E. V., Akgün, A., Kurucu, Y. & Öner, E. (2005). Kıyı sulak alan sistemi bağlamında Gediz Deltası'nın işlevleri ve üzerindeki baskılar yönüyle değerlendirilmesi, *Ege Coğrafya Dergisi*, 14(1-2), 1-16.
- Kaya, M. (2020). *Gediz Deltası ve Yakın Çevresinde Zamansal Değişimin Uzaktan Algılama Ve Coğrafi Bilgi Sistemleri İle Analizi*. Yayımlanmış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kayan, İ. & Öner, E. (2015). Sedimentolojik ve paleontolojik verilerle Gediz Delta ovasında (İzmir) alüvyal jeomorfoloji araştırmaları, *Ege Coğrafya Dergisi*, 24(2), 1-27.

- Kılar, H. (2023). Shoreline change assessment using DSAS technique: A case study on the coast of Meriç Delta (NW Türkiye). *Regional Studies in Marine Science*, 57. Doi: [10.1016/j.rsma.2022.102737](https://doi.org/10.1016/j.rsma.2022.102737)
- Kılar, H., & Çiçek, İ. (2018). Göksu Deltası kıyı çizgisi değişiminin DSAS aracı ile belirlenmesi. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 16(1), 89-104. Doi: [10.1501/Cogbil_0000000192](https://doi.org/10.1501/Cogbil_0000000192)
- Kiepert, R. (1908). Karte von Kleinasien. Berlin: D. Reimer E. Vohsen, to 1915, 1908. Map. <https://www.loc.gov/resource/g7430m.gct00325/?st=gallery>
- Kuleli, T., Guneroglu, A., Karsli, F., & Dihkan, M. (2011). Automatic detection of shoreline change on coastal Ramsar wetlands of Turkey, *Ocean Engineering*, 38(10), 1141-1149. Doi: [10.1016/j.oceaneng.2011.05.006](https://doi.org/10.1016/j.oceaneng.2011.05.006)
- Kumanlıoğlu, A. (2020). Hydrological droughts and runoff trends of the Demirköprü Dam Reservoir Basin on Gediz River, Turkey. *Dokuz Eylül Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Fen ve Mühendislik Dergisi*, 22(66), 793-800. doi: [10.21205/deufmd.2020226614](https://doi.org/10.21205/deufmd.2020226614)
- Leatherman, S.P., Zhang, K. & Douglas, B.C. (2000). Sea-level rise shown to drive coastal erosion, *Eos.*, 81, 55-57. doi: [10.1029/00EO00034](https://doi.org/10.1029/00EO00034)
- Li, R., Liu, J. K., & Felus, Y. (2001). Spatial modeling and analysis for shoreline change detection and coastal erosion monitoring, *Marine Geodesy*, 24(1) 1–12. doi: [10.1080/01490410121502](https://doi.org/10.1080/01490410121502)
- Maiti, S., & Bhattacharya, A. K. (2009). Shoreline change analysis and its application to prediction: A remote sensing and statistics based approach. *Marine Geology*, 257(1-4), 11-23. Doi: [10.1016/j.margeo.2008.10.006](https://doi.org/10.1016/j.margeo.2008.10.006)
- Martínez-Megías, C., & Rico, A. (2022). Biodiversity impacts by multiple anthropogenic stressors in Mediterranean coastal wetlands. *Science of the Total Environment*, 818. doi: [10.1016/j.scitotenv.2021.151712](https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2021.151712)
- McCarthy, M. J., Colna, K. E., El-Mezayen, M. M., Laureano-Rosario, A. E., Méndez-Lázaro, P., Otis, D. B., Toro-Farmer, G., Vega-Rodriguez, M. & Muller-Karger, F. E. (2017). Satellite Remote Sensing for Coastal Management: A Review of Successful Applications. *Environmental Management*, 60(2), 323–339. doi: [10.1007/s00267-017-0880-x](https://doi.org/10.1007/s00267-017-0880-x)
- McFeeters, S. K. (1996). The use of the Normalized Difference Water Index (NDWI) in the delineation of open water features. *International Journal of Remote Sensing*, 17(7), 1425–1432. doi: [10.1080/01431169608948714](https://doi.org/10.1080/01431169608948714)
- McLean, R. F., Tsyban, A., Burkett, V., Codignotto, J. O., Forbes, D. L., Mimura, N., Beamish, R. J. & Ittekkot, V. (2001). Coastal Zones and Marine Ecosystems. J. J. McCarthy, O. F., Canziani, N. A. Leary, D. J. Dokken & K. S. White (Eds) içinde, *Climate Change 2001: Impacts, Adaptation, and Vulnerability* (s. 343-379) Cambridge University Press.
- Meriç, B. T. & Çağırankaya, S. (2013). *Sulak Alanlar* (T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü), Kayıhan Ajans.
- Miller J.K. & Dean, R.G. (2004). A simple new shoreline model. *Coastal Engineering*, 51(7), 531-556. doi: [10.1016/j.coastaleng.2004.05.006](https://doi.org/10.1016/j.coastaleng.2004.05.006)
- Mimaroglu, M. (2013). *Gediz Havzası'nın on Tunç Çağ Tarihi Coğrafyası*, Yayımlanmış yüksek lisans tezi, T.C. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Montreuil, A. L. & Bullard, J. E. (2012). A 150-year record of coastline dynamics within a sediment cell: Eastern England. *Geomorphology*, 179, 168–185. doi: [10.1016/j.geomorph.2012.08.008](https://doi.org/10.1016/j.geomorph.2012.08.008)
- Morgan, P.A. & F.T. Short. (2002). Using functional trajectories to track constructed salt marsh development in the Great Bay Estuary, Maine/New Hampshire, U.S.A. *Restoration Ecology*, 10(3), 461–473. doi: [10.1046/j.1526-100X.2002.01037.x](https://doi.org/10.1046/j.1526-100X.2002.01037.x)
- Nandi, S., Ghosh, M., Kundu, A., Dutta, D., & Baksi, M. (2016). Shoreline shifting and its prediction using remote sensing and GIS techniques: a case study of Sagar Island, West Bengal (India). *Journal of Coastal Conservation*, 20, 61-80. Doi: [10.1007/s11852-015-0418-4](https://doi.org/10.1007/s11852-015-0418-4)
- Nassar, K., Fath, H., Mahmod, W. E., Masria, A., Nadaoka, K., & Negm, A. (2018). Automatic detection of shoreline change: case of North Sinai coast, Egypt. *Journal of Coastal Conservation*. doi: [10.1007/s11852-018-0613-1](https://doi.org/10.1007/s11852-018-0613-1)
- Nerem, R. S., Beckley, B. D., Fasullo, J. T., Hamlington, B. D., Masters, D., & Mitchum, G. T. (2018). Climate-change-driven accelerated sea-level rise detected in the altimeter era. *Proceedings Of The National Academy Of Sciences*, 115, 2022-2025. Doi: [10.1073/pnas.1717312115](https://doi.org/10.1073/pnas.1717312115)

- Neumann, J.E., Price, J., Chinowsky, P., Wright, L., Ludwig, L., Streeter, R., Jones, R., Smith, J. B., Perkins, W., Jantarasami, L. & Martinich, J. (2015). Climate change risks to US infrastructure: impacts on roads, bridges, coastal development, and urban drainage. *Climatic Change*, 131, 97–109. doi: [10.1007/s10584-013-1037-4](https://doi.org/10.1007/s10584-013-1037-4)
- Ozturk, D., & Sesli, F. A. (2015). Shoreline change analysis of the Kizilirmak Lagoon Series. *Ocean & Coastal Management*, 118(B), 290–308. doi: [10.1016/j.ocecoaman.2015.03.009](https://doi.org/10.1016/j.ocecoaman.2015.03.009)
- Patel, K., Jain, R., Patel, A. N., & Kalubarme, M. H. (2021). Shoreline change monitoring for coastal zone management using multi-temporal Landsat data in Mahi River estuary, Gujarat State. *Applied Geomatics*, 13(5), 333–347. doi: [10.1007/s12518-021-00353-8](https://doi.org/10.1007/s12518-021-00353-8)
- Penland, S. & Kulp, M. A. (2005). Deltas, M. L. Schwartz (Eds) içinde, *Encyclopedia of Coastal Science* (s. 362-367) Dordrecht: Springer.
- Peterson, M.S. & Lowe, M.R. (2009). Implications of cumulative impacts to estuarine and marine habitat quality for fish and invertebrate resources. *Reviews in Fisheries Science*, 17: 505–52. doi: [10.1080/10641260903171803](https://doi.org/10.1080/10641260903171803)
- Rosenberg, D. M., McCully, P. & Pringle C. M. (2000). Global-scale environmental effects of hydrological alterations: Introduction. *Bioscience*, 50, 746–751. doi: [10.1641/0006-3568\(2000\)050\[0746:GSEEOH\]2.0.CO;2](https://doi.org/10.1641/0006-3568(2000)050[0746:GSEEOH]2.0.CO;2)
- Sarp, G. ve Ozcelik, M. (2017). Water body extraction and change detection using time series: a case study from Lake Burdur, Turkey. *Journal of Taibah University for Science*, 11(3): 381-391. doi: [10.1016/j.jtusci.2016.04.005](https://doi.org/10.1016/j.jtusci.2016.04.005)
- Sıki, M. (2002). Gediz Deltası (İzmir Kuş Cenneti) kuşları. *Ekoloji Çevre Dergisi*. 11 (44), 11-16.
- Syvitski, J. P. M., Vörösmarty, C. J., Kettner, A. J. & Green, P. (2005). Impact of humans on the flux of terrestrial sediment to the global coastal ocean. *Science*, 308(5720), 376–380. doi: [10.1126/science.1109454](https://doi.org/10.1126/science.1109454)
- Tağıl, Ş. & Aytan, B. (2022). Gediz Deltası koruma alanında habitat değişikliğine bağlı ekosistem hizmet değerindeki değişiklikler. *Ege Coğrafya Dergisi*, 31(2), 371-383. doi: [10.51800/ecd.1176014](https://doi.org/10.51800/ecd.1176014)
- Thieler, E. R., Himmelstoss, E. A., Zichichi, J. L., & Ergul, A. (2017). Digital Shoreline Analysis System (DSAS) version 4.0—An ArcGIS extension for calculating shoreline change (ver. 4.4). U.S. Geological Survey Open-File Report 2008-1278. doi: [10.3133/ofr20081278](https://doi.org/10.3133/ofr20081278)
- Tıraş, M. (2007). Çamaltı Tuzlası. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 12(18), 291-300.
- Tosunoğlu, Z. (2017). İzmir'in kıyı dalyanları. T. Kınacıgil, Z. Tosunoğlu, Ş. Çaklı, E. Bey & H. Öztürk (Eds) içinde, *İzmir Balıkçılığı* (s. 147-155). İzmir Büyükşehir Belediyesi Su Ürünleri Hali Şube Müdürlüğü.
- Tucker, J. C., Grant, D. M., Dykstra, J. D. (2004). NASA's global orthorectified landsat data set. *Photogrammetric Engineering and Remote Sensing*, 70(3), 313–322. Doi: [10.14358/PERS.70.3.313](https://doi.org/10.14358/PERS.70.3.313)
- Turoğlu, H., & Duran, A. (2021). Filyos Çayı Deltasında (Karadeniz) kıyı çizgisi değişiklikleri ve yakın geleceğe yönelik göstergeler. *Türk Coğrafya Dergisi*, (78), 61-74. doi: [10.17211/tcd.1016928](https://doi.org/10.17211/tcd.1016928)
- Ülke, A., Özkul, S. & Tayfur, G. (2011). Ampirik yöntemlerle Gediz Nehri için askıda katı madde yükü tahmini, *İMO Teknik Dergi*, 22(107), 5387-5407.
- Vörösmarty, C. J., Syvitski, J., Day, J., de Sherbinin, A., Giosan, L., & Paola, C. (2009). Battling to Save the World's River Deltas. *Bulletin of the Atomic Scientists*, 65(2), 31–43. doi: [10.2968/065002005](https://doi.org/10.2968/065002005)
- Wolanski, E., & Hopper, C. (2022). Dams and climate change accelerate channel avulsion and coastal erosion and threaten Ramsar-listed wetlands in the largest Great Barrier Reef watershed. *Ecohydrology & Hydrobiology*, 22(2), 197-212. doi: [10.1016/j.ecohyd.2022.01.001](https://doi.org/10.1016/j.ecohyd.2022.01.001)
- Xue, Z., Feng, A., Yin, P. & Xia, D. (2009). Coastal erosion induced by human activities: a Northwest Bohai Sea case study, *Journal of Coastal Research*, 25(3), 723-733. doi: [10.2112/07-0959.1](https://doi.org/10.2112/07-0959.1)
- Yasir, M., Sheng, H., Fan, H., Nazir, S., Niang, A.J., Salauddin M. & Khan, S. (2020). Automatic coastline extraction and changes analysis using remote sensing and GIS technology. *IEEE Access*, 8, 180156-180170. doi: [10.1109/ACCESS.2020.3027881](https://doi.org/10.1109/ACCESS.2020.3027881)
- Yılmaz, O. (2022). *Gediz Havzası Bütününde Gediz Deltası'nın Uzaktan Algılama Teknikleri Uygulanarak Alan Kullanım Kararları ve Ekosistem Bozunumu İlişkileri Üzerine Araştırmalar*, Yayınlanmamış doktora tezi, Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, İzmir.
- Zedler, J. B. & Callaway, J. C. (1999). Tracking wetland restoration: do mitigation sites follow desired trajectories?. *Restoration Ecology*, 7(1), 69–73. doi: [10.1046/j.1526-100X.1999.07108.x](https://doi.org/10.1046/j.1526-100X.1999.07108.x)

Received: 8 September 2023 | Revised: 7 October 2023 | Accepted: 8 October 2023

TÜRKİYE'DE İKİNCİ KONUT SAYISININ TESPİTİ MÜMKÜN MÜ?

Is It Possible to Determine the Number of Second Homes in Turkey?

Çetin Furkan USUN

*Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi,
Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü
Hatay-Türkiye
cfusun@mku.edu.tr*

Abstract

In the simplest terms, second homes are dwellings owned outside the permanent residence. In Turkey, especially since the 1980s, the number of second homes has skyrocketed, and the issues of discussion regarding second homes remain current and significant. Nevertheless, it is noteworthy that there is no database on second homes in Turkey. However, in order to ensure governance, solve problems, ensure more efficient utilization and develop appropriate policies for second homes, which are an undeniable reality in Turkey, there is a necessity for regular, continuous, up-to-date and accessible statistics starting from the micro scale.

The aim of this study is to propose a methodology for determining the number of second homes in Turkey. The main purpose of the methodology is to determine the approximate number of second homes and to contribute to geographical approaches to the diversity of their utilization and their impact. The methodology adopted is based on the idea of comparing housing and population statistics. The study first analyzes the development and distribution of the number of second homes in Turkey. For the continuation of the empirical analysis, tourism centers where various impacts of second homes are evident have been selected. In tourism centers, where the subject can be examined in more detail, the relationship between second homes, permanent housing, and population is analyzed.

The findings reveal that there have been significant differences in the distribution of second homes within the country over the years. In the 1990s, only the tourism centers on the Aegean and Mediterranean coasts stood out in terms of the presence of second homes. In the following years, the construction of second homes in these centers proceeded at a rapid pace. In addition, the number of second homes in metropolitan cities such as Istanbul and Ankara, as well as in some regions in Anatolia, has increased remarkably. The unprecedented visibility and diversity of second homes in Turkey necessitates the development of appropriate policies to address them. The first step towards this is to establish reliable, consistent, and inclusive data on the number of second homes.

Keywords: Second home, methodology, tourism, Turkey, tourism centers

Öz

İkinci konutlar en yalın ifadeyle daimi ikametgâhın dışında sahip olunan konutlardır. Türkiye'de özellikle 1980'li yıllardan itibaren sayıları hızla artan ikinci konutlara yönelik tartışma konuları güncelliğini ve önemini korumaktadır. Hâl böyle iken Türkiye'de ikinci konutlara ilişkin herhangi bir veri tabanının bulunmadığı dikkati çekmektedir. Oysa ülke olarak yadsınamaz bir gerçeklik durumundaki ikinci konutlarla ilgili yönetimin yapılabilmesi, sorunların çözülebilmesi, daha verimli kullanımlarının sağlanabilmesi ve yerinde politikalar üretilebilmesi için, her şeyden evvel bu konutlara mahsus mikro ölçekten itibaren düzenli, sürekli, güncel olarak tutulan ve ulaşılabilir istatistiklere ihtiyaç bulunmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'deki ikinci konut sayılarının tespitine yönelik bir yöntem önerisi sunmaktır. Söz konusu yöntemdeki asıl amaç, ikinci konutların yaklaşık sayısını belirlemek, kullanım çeşitliliği ve etkilerine ilişkin coğrafi yaklaşımlar getirilmesine katkı sağlamaktır. Benimsenen yöntem konut ve nüfus istatistiklerini karşılaştırma fikrine dayanmaktadır. Çalışmada ilk olarak Türkiye'deki ikinci konut sayılarının gelişimi ve dağılışı incelenmiştir. Ampirik analizlerin devamı için ikinci konutların çeşitli etkilerinin görüldüğü turizm merkezleri seçilmiştir. Konunun daha ayrıntılı biçimde incelenilebileceği turizm merkezlerinde, ikinci konutlar ile daimi konutlar ve nüfus arasındaki ilişki analiz edilmiştir.

Bulgular, ikinci konutların ülke içindeki dağılımında yıllar içerisinde önemli farklılıkların yaşandığını ortaya koymuştur. İkinci konut varlığı açısından 1990'lı yıllarda sadece Ege ve Akdeniz kıyılarındaki turizm merkezlerinin ön plana çıktığı bir durum söz konusudur. İzleyen yıllarda bu merkezlerdeki ikinci konut yapılaşması hızla devam etmiştir. Yani sıra İstanbul ve Ankara gibi metropollerde ve Anadolu'daki bazı bölgelerde ikinci konut sayılarının dikkat çekici biçimde arttığı gözlenmiştir. İkinci konutların Türkiye'de daha önce hiç olmadığı kadar artan görünürlüğü ve çeşitliliği bu konutlara yönelik makul politikalar geliştirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu yoldaki ilk adım ise ikinci konut sayılarının güvenilir, tutarlı ve kapsayıcı olarak tespitidir.

Anahtar Kelimeler: İkinci konut, yöntem, turizm, Türkiye, turizm merkezleri

1. GİRİŞ

Bireyin barınma ihtiyacını karşılayan ve yerleşmelerin en önemli ögesi durumundaki konutlar, insanoğlunun var olduğu her türlü kırsal ve kentsel mekânın yadsınamaz gerçekliğidir. Sözlükteki anlamı insanların içinde yaşadıkları ev, apartman vb. yer, mesken, ikametgâh (TDK, 2023) olan konut, çok farklı niteliklere sahip olabilmektedir. Hane halkı tarafından bazen tüketim, bazen de yatırım malı olarak görülen konut, çeşitli faktörlere bağlı olarak zamanla değişim ve gelişim göstermektedir (Lebe & Akbaş, 2014). Bu faktörlerden biri de turizmdir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan gelişmeler, özellikle de kentleşmenin hızla artmasıyla ilişkili olarak insanların işten arta kalan boş zaman ve gelirlerinin artması, eğitim düzeylerinin yükselmesi, ulaşımın gelişmesi, moda ve zevk gibi unsurlarda meydana gelen değişimler, ücretli izin ve yıllık tatil gibi gelişmelerin yaşanması turizm faaliyetlerinin hızla yayılmasını sağlamıştır (Emekli, 1998; Usun, 2022). Bu açıdan turizm endüstrisinin son elli yılda hızlı büyümesinin bir takım önemli sonuçlara yol açtığı üzerinde sıkça durulan bir gerçektir (Gladstone, 1998). Çeşitli alanlarda etkisi olduğu bilinen turizm faaliyetlerinin önemli bir etkisi de konut üzerinedir. Zira turizm mevcut konut ihtiyacı üzerinde değişikliklere neden olmakta; yapısını, tüketim motivasyonlarını ve arz-talep dengesini değiştirerek yeni özellikler kazandırmaktadır. Bu noktada turizmin ürettiği ikinci konut kavramı ön plana çıkmaktadır.

İkinci konutlar gelişmiş ülkelerde sistematik bir araştırma konusu olup, kökeni 1950 ve 1960'ların başlarına kadar uzanan bir araştırma geçmişine sahiptir (Hall & Müller, 2004). İnsanların ikamet ettikleri mekânlarından farklı olarak, doğal ya da kültürel çekiciliği yüksek akarsu/göl/deniz kıyıları, doğal güzelliklerini koruyan kırsal alanlar, yaylalar gibi bölgelerde inşa edilen, eğlenme, dinlenme ya da yatırım gibi farklı motivasyonlarla sahip olunan ve yılın belirli dönemlerinde kullanılan konutlara verilen ad olan ikinci konut, yeni bir kavram değil, aksine geçmişten itibaren turizmin bir parçası olarak varlığını sürdürmeye devam etmektedir (Jaakson, 1986; Arkon, 1989; Dijst vd., 2005; Manisa, 2007; Emekli 2014; Özsoy, 2015; Zoğal, 2016; Zoğal & Emekli, 2020). Yeni olan ise Türkiye'de ikinci konut sahipliği ve çeşitliliğinin hızla artması, yapım teknikleri ve kullanım amaçlarının değişmesidir.

Türkiye'de turizm endüstrisi, 1960'lı yıllardan itibaren planlı bir şekilde gelişmeye başlamıştır (Bozok & Şahin, 2013). 1965 yılında Turizm Tesisler Yönetmeliği'nin uygulamaya konulması, 1972 yılında Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği'nin kurulması ve yine aynı yıl içerisinde ev pansiyonculuğunu geliştirmek için kredi imkânlarının sunulması, turizm sektöründeki başlıca gelişmeleri oluşturmaktadır (Yağcı, 2003). Turizm, özellikle 1980'li yıllarda benimsenen politikalarla birlikte, bir takım düzenleme ve uygulamalar gerçekleştirilerek dış pazara sunulan sektörlerin başında gelmiştir. Yaşanan gelişmeler ve bilhassa 1982 yılında yürürlüğe konan Turizm Teşvik Kanunu ile Ege ve Akdeniz kıyılarında deniz-kum-güneş çekiciliği yüksek turizm merkezleri sermayenin, yatırımların ve yapılaşmanın odak noktası olmuşlardır. Turizm merkezleri bir taraftan öngörülemez biçimde nüfus artışı yaşayarak kentleşirken (Doğaner, 2001; Usun vd., 2022; Andriotis vd., 2023; Dinç & Usun, 2023) diğer taraftan da hızlı bir ikinci konut yapılaşmasına maruz kalmışlardır.

Bu çalışmanın temel amacı Türkiye'deki ikinci konut sayılarının tespitine yönelik yöntem önerisi sunmaktır. Önerilen yöntemin ikinci konutların sayılarının belirlenmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bahsedilen temel amaca ulaşmaya yönelik Türkiye'deki ikinci konutların sayılarını, dağılımlarını, yıllar içerisindeki değişim ve gelişim durumlarını ortaya koymak, diğer bir ifadeyle benimsenen yöntemin ampirik uygulamasını gerçekleştirmek çalışmanın nihai amaçları arasındadır.

Şüphesiz akıllara “*ikinci konut sayılarının tespiti yapıldığındaki kazanım ne olacak?*” sorusunun gelmesi gayet doğaldır. Bu haklı soruya verilebilecek asıl cevap ise; ikinci konutların doğasında var olan “*zaman-mekân yoğunlaşmasının (Emekli, 2014) sonuçları ve sorunlarını belirlemek, planlanmasında coğrafyanın etkinliğini artırmak*” olacaktır. İkinci konut kullanımlarına yönelik zaman-mekân planlaması ancak coğrafya ve turizm başlıkları altında, birbirleriyle ilişkili biçimde gerçekleşebilecektir. Elbette ikinci konutların turizm işletmeciliğinden, ekonomi, coğrafya, turizm, şehir ve bölge planlama, hukuk, işletme, mimarlık ve peyzaj mimarlığına kadar pek çok disiplinin ilgi alanında olduğu hakikattir. Ne var ki, her türlü faaliyeti mekân üzerinden okuyan coğrafya, mekânsal bir perspektiftir (Bathelt & Glückler, 2011; Bilgili & Kocaman, 2020) ve

diğer disiplinlerden farklı olarak var oluşunda, özünde, kimliğinde, merkezinde, ana gündem maddelerinde ve paradigmasında mekân yer almaktadır (Ecemiş-Kılıç & Mutluer, 2004; Kaygalak, 2011; Kaya, 2014; Bilgili, 2020). Öte yandan ikinci konutların ortaya çıkışından gelişimine, dağılışına, pazarlanmasına kadar gelişen süreçte coğrafyanın olduğu ve bu sürecin açıklanmasında coğrafi verilere ihtiyaç duyulduğu literatürün üzerinde durduğu bir konudur (Emekli, 2014).

Yukarıdaki ilk sorunun devamında “*zaman-mekân yoğunlaşması ve sonuçları ne gibi sorunlara yol açar?*” sorusunun cevabı ise aslında Türkiye’nin çeşitli yerlerinden verilebilecek örneklerde saklıdır (Fotoğraf 1). Çünkü bu durumda amaç dışı arazi kullanımı, kıyıların işgali, ormanların tahribi, görsel kirlilik, ölü yatırımlar, turizmi, coğrafyayı ve doğayı tehdit eden uygulamalar (Emekli, 2014) görülmeye devam edecektir.

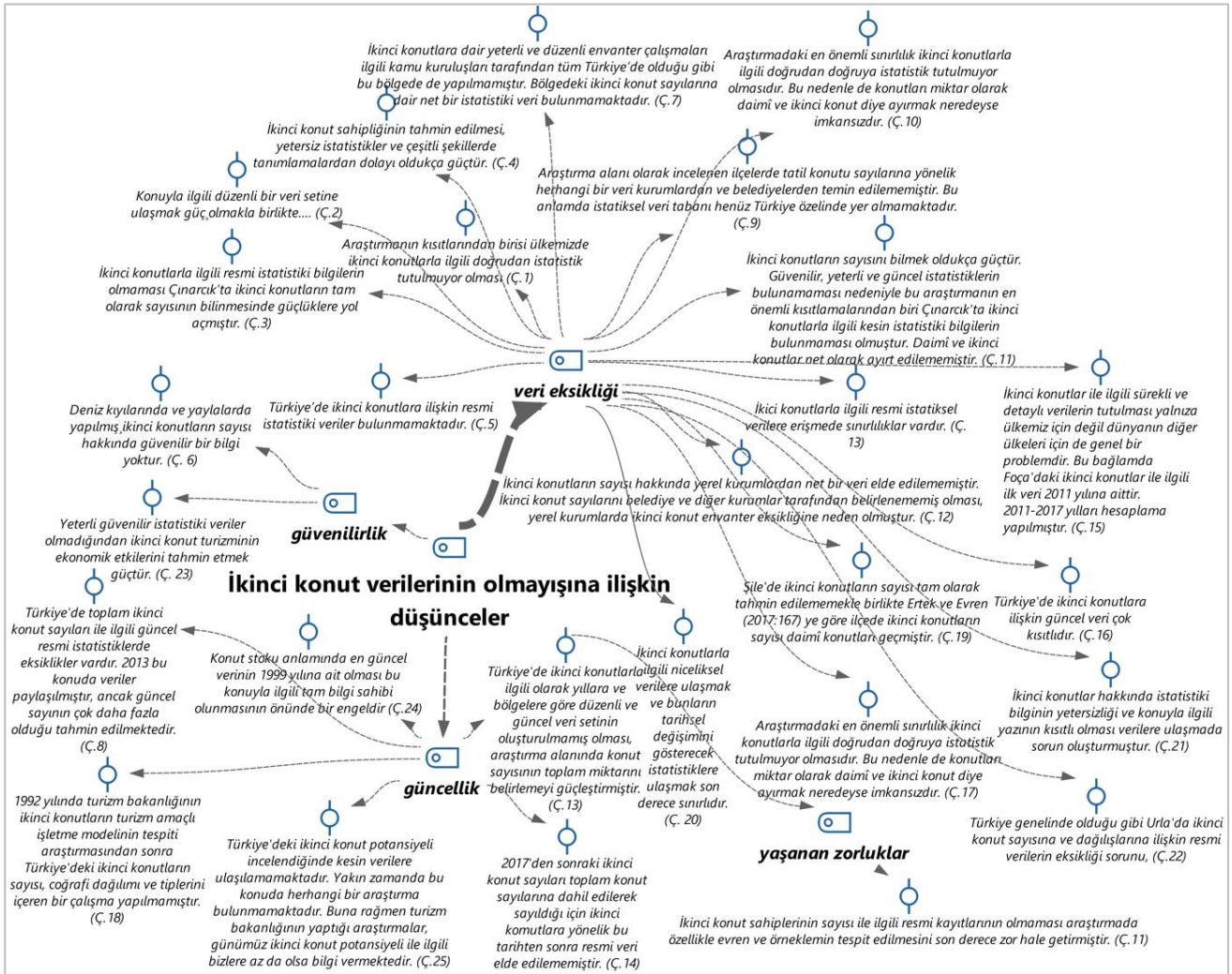
Fotoğraf 1- Çeşitli turizm merkezlerindeki ikinci konutlar
Photo 1- Second homes in various tourism centers

2. İLGİLİ LİTERATÜR

Türkiye’de 1980’li yıllardan itibaren sayıları hızla artan ikinci konutların turizm sektöründe değerlendirilerek ekonomiye kazandırılması konuları güncelliğini ve önemini korumaktadır (Emekli, 2014). Hâl böyle iken Türkiye’de ikinci konutlara ilişkin herhangi bir veri tabanının bulunmadığı dikkati çekmiştir. Oysa ülke olarak yadsınamaz bir gerçeklik durumundaki ikinci konutlarla ilgili yönetişimin yapılabilmesi, sorunların çözülebilmesi, daha verimli kullanımlarının sağlanabilmesi ve yerinde politikalar üretilebilmesi, kısacası zaman-mekân yoğunlaşmasının planlaması için, her şeyden evvel bu konutlarla ilgili mikro ölçekten itibaren düzenli, sürekli, güncel olarak tutulan ve ulaşılabilir istatistiklere ihtiyaç vardır.

İkinci konutların Türkiye’deki sayılarının hızla artması ve bu duruma bağlı olarak etkilerinin de önem kazanması (Zoğal, 2016) literatürün ilgisini çekmiş; turizm, coğrafya, şehir ve bölge planlama, mimarlık, ekonomi, işletme, hukuk gibi birçok bilim dalından çok sayıda araştırmacı konuyu farklı açılardan ele almışlardır. Söz gelimi ikinci konutlara yönelik; *turizme kazandırılmaları* (Serengil, 2000; Ulusoy, 2006; Manisa, 2007; Manisa & Görgülü, 2008; Kozak & Duman, 2011; Üzümcü & Özmen, 2018) *gelişimleri* (Emekli, 2014; Küçük, 2016, Küçük & Kılıç, 2018; Yazgan, 2018; Yasak & Doğan, 2018; Somuncu, vd., 2019), *ekonomik etkileri* (Okuyucu & Somuncu, 2015), *satın alınmaları* (Ünlüönen & Çimen, 2010), *sahip olma motivasyonları* (Okuyucu & Somuncu, 2016; Avcıkurt vd., 2018), *tarımsal kaynaklar üzerindeki baskıları* (Ceylan & Somuncu, 2020a), *kıyılara etkileri* (Sabancı, 1995; Duman, 1997; Kılıçaslan, 2006; Kurt, 2015), *mekânsal etkileri* (Öztoprak, 1995; Ünlü-Öztürk & Yılmaz-Bayram, 2022), *COVID-19 salgını süresince değişen anlamları* (Zoğal & Emekli, 2020), *doğal çevre üzerindeki etkileri* (Mizan, 1994; Bakırcı, 2007; Oğan, 2020), *sosyo-kültürel etkileri* (Baltacı, 2011;

Okuyucu, 2016), *ortaya çıkardığı sorunlar* (Birol-Özerk, 2012; Gülcan, 2013; Unur & Kınıklı, 2017), *kentsel yaşam kalitesine etkileri* (Öztürk, 2013), *kırsal alanlar üzerindeki etkileri* (Ceylan, 2019) *kentleşme* (Ceylan & Somuncu, 2020b; Sakallıoğlu, 2021), *sosyo-mekânsal ayrışma* (Ceylan & Somuncu, 2020c), *mimari yapıları* (Kısa, 1998; Kutlu, 1999; Yıldız, 2012) gibi çeşitli başlıklar çok sayıda çalışmaya konu olmuştur. Bu çalışmaların birçoğunda Türkiye'deki ikinci konutlara ilişkin yaşanan veri eksikliği, güvenilir ve güncel verilerin olmayışı ve yaşanan zorluklar sıklıkla dile getirilen bir durumdur (Şekil 1). Gerçekten de literatürün bu konudaki haklılık payı oldukça yüksektir. Nitekim başta kavramın kendisi¹, ikinci konut sayısının belirlenmesinde başlıca sorunu oluşturmaktadır. Ayrıca lokasyon çeşitliliği, kullanım amacındaki değişimi gibi çok sayıda etken de ülke genelinde genelgeçer bir yöntemle ikinci konut sayılarının tespitini zorlaştırmaktadır.

Şekil 1- Literatürde ikinci konut verilerinin olmayışına ilişkin çeşitli düşünceler

Figure 2- Various perspectives regarding the lack of data on second homes in the literature

Öte yandan bazı sınırlılıklara rağmen literatürde; ülke, bölge ve daha küçük ölçeklerdeki ikinci konut sayılarına ilişkin bilgi verme çabası içerisinde olan çalışmaların da olduğu göz ardı edilmemelidir. Buradaki temel eksiklik, ya da sorun bahsi geçen sayıların temin edilmelerinde farklı yöntemlerin izlenmesi ve birlikteliğin,

¹ Uluslararası literatürde ikinci konut kavramıyla birlikte ya da onun yerine kullanılan çok fazla ifade vardır: tatil konutu, mevsimlik konut, yazlık konut, hafta sonu evi, tatil mülkü, mevsimlik göç evi vb.; ulusal literatürde ise ikinci konutlar genellikle fonksiyonlarına ve kullanımına göre; yazlık evi, bağ evi, dağ evi, yayla evi, köy evi vb. şekillerde adlandırılır (Zoğal & Emekli, 2020). Kavramın böylesi bir çeşitliliğe sahip olması sayının belirlenmesinde zorluk yaratmaktadır.

düzenin ve sürdürülebilirliğin sağlanmamış olmasıdır. Sözelimi Türkiye’de ülke ölçeğindeki ikinci konut sayılarına 2000 yılına kadar dönemin Kültür ve Turizm Bakanlığı (KTB) verilerinden ulaşılmıştır. 2000 yılından sonra ise Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü (NVİGM) ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) kaynaklı verilerle birlikte ülke ölçeğindeki sayılar elde edilebilmiştir. Fakat hem veriler arasında bir tutarsızlık hem de bu verilerin hesaplanma yöntemine ilişkin eksik bilgiler mevcuttur. Örneğin, Türkiye’de 2000 yılında farklı kaynaklarda 150.000’e yakın ve 3.500.000 ikinci konut olduğuna ilişkin bilgiler verilmiştir. Görüldüğü üzere aynı yıla ait belirtilen sayılar arasında ciddi farklılıklar mevcuttur. Başka bir örnekte ise TÜİK kaynaklı verilerde Türkiye’de 2014 yılında 737.595, 2016’da 670.132, 2017’de 471.915 ikinci konut bulunduğu belirtilmiştir (Tablo 1). Bu bilgilere göre 2014’ten 2017 yılına kadar Türkiye’deki ikinci konut sayılarında bir azalma mevcuttur. Sonraki yıllara ait ise herhangi bir bilgi yoktur. Gerçekten de ikinci konut sayılarında bir azalış yaşanıp yaşanmadığının araştırılması gerekir.

Tablo 1- Literatürde belirtilen ülke ölçeğindeki (Türkiye) ikinci konut sayıları
Table 1- The number of second homes in the country (Turkey) reported in the literature

Yıl	Belirtilen Sayı	Veri Kaynağı	İlgili Çalışma
1989	102.400	KTB	Kısa, 1998; Serengil, 2000; Manisa, 2007; Kozak & Duman, 2011; Emekli, 2014
1990	104.000	KTB	Aycı, 2004
1993	243.016	KTB	Sabancı, 1995
	409.616		Manisa, 2007
1999	480.000	KTB	Manisa, 2007; Manisa & Görgülü, 2008; Emekli, 2014
	150.000’e yakın	Belirtilmemiş	Serengil, 2000
2000	3.500.000	Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE)	Manisa, 2007; Kozak & Duman, 2011; Gülcan, 2013
2002	250.000’in üzerinde	Belirtilmemiş	Aycı, 2004
2008	546.454	NVİGM	Kozak & Duman, 2011; Emekli, 2014
	402.007	NVİGM	Ceylan, 2019
2013	559.934	NVİGM	Küçük, 2016; Okuyucu & Somuncu, 2016; Zoğal & Emekli, 2020
2014	737.595	TÜİK	Cengizoğlu, 2015
2016	670.132	TÜİK	Şuta, 2020
2017	471.915	TÜİK	Şuta, 2020

Bölge ölçeğinde belirtilen sayılarda da ülke ölçeğine benzer durum söz konusudur. Belirtilen sayılar ne yıllar itibariyle düzenlidir ne de veriler tek elden çıkarak bir standartizasyon sağlanmıştır. Nitekim bölge ölçeğinde belirtilen altı farklı yıla ait verilerde dört ayrı kurumun imzası bulunmaktadır (Tablo 2).

Literatürde ülke ve bölge ölçeğinden daha küçük çeşitli mekânsal ölçekler için de ikinci konut sayıları belirtilmiştir. Bu örnekler daha çok ikinci konutların yoğun olduğu Ege ve Akdeniz kıyıları için verilmiştir. Fakat belirtilen sayıların bir bölümünde bunların nasıl elde edildiğine yönelik herhangi bir kaynak dahi belirtilmemiştir. Çeşitli çalışmalarda ikincil verilerin kullanıldığı görülürken, özellikle bazı çalışmalarda elektrik ve su abonman sayıları, çöp vergisi kayıtları, muhtarlarla yapılan görüşmeler gibi farklı arayışlar içerisine girildiği dikkati çekmektedir (Tablo 3).

Tablo 2- Literatürde belirtilen bölge ölçeğindeki ikinci konut sayıları
 Table 2- The number of second homes at the regional scale reported in the literature

Yıl	Bölge	Belirtilen Sayı	Veri Kaynağı	İlgili Çalışma
1989	Karadeniz	2.381	KTB	Kısa, 1998
	Marmara	34.118		
	Ege	49.332		
	Akdeniz	16.569		
1993	Karadeniz	10.530	KTB	Sabancı, 1995
	Marmara	84.684		
	Ege	100.644		
	Akdeniz	47.158		
1999	Karadeniz	45.957	T.C. Başbakanlık ve Toplu Konut İdaresi Başkanlığı	Manisa, 2007
	Marmara	155.289		
	Ege	60.730		
	Akdeniz	65.641		
	İç Anadolu	58.576		
	D. Anadolu	8.663		
2008	Karadeniz	169.282	NVİGM	Kozak & Duman, 2011; Emekli, 2014
	Marmara	110.495		
	Ege	87.106		
	Akdeniz	79.480		
	İç Anadolu	71.708		
	D. Anadolu	22.643		
2013	Karadeniz	169.054	NVİGM	Küçük, 2016; Ceylan, 2019
	Marmara	106.688		
	Ege	95.852		
	Akdeniz	86.050		
	İç Anadolu	73.599		
	D. Anadolu	22.666		
2017	Ege	169.481	TÜİK	Şuta, 2020
	Akdeniz	100.948		

Tablo 3- Literatürde belirtilen çeşitli mekânsal ölçekteki ikinci konut sayıları
 Table 3- The number of second homes at various spatial scales reported in the literature

Yıl	Mekân	Belirtilen Sayı	Veri Kaynağı	İlgili Çalışma
1989	Kemer	91	KTB	Kısa, 1998
	Alanya	1.401		
	Kaş	98		
	Kumluca	271		
	Manavgat	1.126		
1990	Serik	259	Belirtilmemiş	Mizan, 1994
	Davutlar	6.100		
	Güzelçamlı	4.750		
1993	Balıkesir	15.632	KTB	Sabancı, 1995
	Bursa	12.448		
	İstanbul	31.234		
	Kocaeli	7.785		
	Sakarya	3.086		
	Çatalca	950		
	Kartal	1.312		
	Kumburgaz	10.177		
	Silivri	11.690		
Yalova	4.702			

Tablo 3'ün devamı

1995	Foça	1.076	Belirtilmemiş	Öztoprak, 1995
	Burhaniye	6.087		
	Çeşme	11.184		
	Bodrum	11.358		
	Marmaris	9.687		
	Dalaman	35		
	Datça	2.551		
	Fethiye	2.535		
1996	Kuşadası	8.025	TÜİK nüfus ve yapı İzin İstatistikleri	Seymen & Koç, 1996
	Didim	9.133		
	Ayvalık	13.335		
	Edremit	8.681		
	Aliğa	1.493		
	Foça	442		
	Çeşme	4.448		
	Karaburun	338		
	Kapıdağ	7.781		
1999	Erdek	4.331	İlgili belediyelerin fen işleri, çöp vergisi kayıtları ve su faturaları ile muhtarlarla yapılan görüşmeler	Serengil, 2000
	Antalya	70.000	TEDAŞ yetkileriyle yapılan görüşme	
2002	Didim	30.000	Didim elektrik dağıtım şirketiyle yapılan görüşme	Aycı, 2004
2003	Marmara Ereğlisi- Gelibolu kıyı şeridi	40.127	Belirtilmemiş	Bayezit, 2003
2006	Kuşadası	15.000 civarı	Belirtilmemiş	Ulusoy, 2006
	Çeşme	16.000	Aydoğdu, 2007	
2007	Akçay	11.000- 12.000	İlgili Belediye	Erkoç, 2017
2008	Kuşadası	32.000 civarı	Belirtilmemiş	Dal, 2008
2011	Kuşadası	41.150	Belirtilmemiş	Kahraman, 2018
2013	Ayvalık	58.975	İlgili Belediye	Yüksel, 2013
2013	Edremit ve çevresi	130.000 civarı	Belirtilmemiş	Avcıkurt vd., 2018
2014	Çaykara ve Maçkara	6.600	Muhtarlarla yapılan görüşme	Sulak, 2014
2015	Çınarcık	10.000 civarı	Çınarcık Belediyesi, NVİGM	Okuyucu, 2016; Okuyucu & Somuncu, 2015; Okuyucu & Somuncu, 2016
2015	Silivri	17.000 civarı	İlgili belediye	Ücoş, 2017
2017	Silivri	10.227	İlgili belediye	Yasak & Doğan, 2018
2017	Mersin	70.759	İlgili belediye	Unurlu & Kınıklı, 2017
2017	Foça	3.920	TÜİK	Oğan, 2020
2018	Sapanca	12.000	TÜİK konut istatistikleri	Üzümcü & Özmen, 2018
2019	Pelitköy	7.177	İlgili Belediye, aktif su abonman sayısı	Ceylan, 2019; Ceylan & Somuncu, 2020b
2019	Pellitköy sâhili	4.902	İlgili Belediye, aktif su abonman sayısı	Ceylan, 2019
2022	Mollakasım	781	Araştırmacının yaptığı sayım	Çohaz-Ebeperi, 2022
2022	Selçuklu	2.596	Kent bilgi sistemi	Suludere-Oyuklu, 2022
2022	Kuşadası	50.695	Kahraman, 2011'de belirtilen rakam, TÜİK nüfus ve yapı izin istatistikleri	Usun, 2022

3. VERİ VE YÖNTEM

İkinci konutlara dair güçlü bir literatür olsa dahi, bu konutların sayılarını belirlemeye yönelik herkes tarafından kabul görmüş, her durumda geçerliliği olan bir yöntem bulunmamaktadır. Bu durum, bizi bazı sınırlılıklarına rağmen, Seymen & Koç (1996)'dan yararlanılan fikir doğrultusunda kendi geliştirdiğimiz yöntemle hesaplama yapmaya yönelmiştir. Türkiye'deki ikinci konutların sayıları, dağılımları, yıllar içerisindeki değişimi ve gelişimi şu yöntemle hesaplanmıştır:

T.C. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı'nca 1996'da yayımlanan "Türkiye'de kıyı yerleşmelerinde tatil konutları" başlıklı kitapta, sahil yerleşmelerinde bulunan ikinci konutların sayısını belirlemeye yönelik bir yöntem denemesi gerçekleştirilmiştir. Benimsenen yöntemin ana fikri "konut ve nüfus istatistiklerini karşılaştırmaya yöneliktir." Başka bir ifadeyle, belirli bir bölgede ikamet eden nüfus ile konut dengesini karşılaştırma düşüncesiyle hesaplamalar yapılmıştır. Bahsedilen yöntem denemesinde projeyi yürüten Seymen & Koç (1996), DİE tarafından yayımlanan inşaat ve nüfus istatistiklerinden yararlanıp, ikinci konut sayılarını "inşaat ve nüfus istatistiklerini" karşılaştırarak belirlemişlerdir. Bahsi geçen projede inşaat istatistikleri; inşaat ruhsatı ve yapı kullanma izni alınan konut sayılarından oluşmaktadır. Konut ve nüfus istatistiklerini karşılaştırma düşüncesi, ikinci konutların sayılarını belirleme noktasında tarafımızca da benimsenmiş ve çalışmada kullanılan yöntemin ana fikrini oluşturmuştur. Nitekim ikinci konutlar en yalın ifadeyle ikamet edilen ya da sürekli yaşanan yerlerin dışında sahip olunan konutlardır. Fakat Seymen & Koç (1996)'dan farklı olarak inşaat istatistikleri kapsamında sadece "yapı kullanma izin kâğıdı alınan birimlerin sayıları" hesaplamaya dâhil edilmiştir. Bu önemli değişikliğin temel sebebi inşaat ruhsatı alınan birimlerin aynı yıl içerisinde inşaatlarının bitirilemeyebileceği, dolayısıyla kullanımlarının mümkün olmayacağıdır. Kaldı ki kullanıma hazır duruma gelen birimler, yapı kullanma izin kâğıdını almakla yükümlüdür.² Dolayısıyla inşaat istatistiklerinde yalnızca yapı kullanma izin kâğıdı alınan birimlerin hesaplanması daha doğru olacaktır.

TÜİK'te yapı kullanma izin kâğıdı sayıları 1992 yılından itibaren yıllık olarak düzenli biçimde paylaşılmaktadır. Çalışmada, bu sayılar temin edilmiş ve amaca uygun olarak düzenlenmiştir. Ardından 1992-2022 dönemindeki yıllık nüfus artış miktarları hesaplanmıştır. Sonrasında TÜİK'ten 1992-2022 il ve ilçe ölçeğinde ortalama hane halkı büyüklüğü verisi talep edilmiştir. Bir sonraki aşamada yıllık artan nüfus miktarı, ilgili yıldaki ortalama hane halkı büyüklüğüne bölünmüş ve daimî konut olarak eklenmesi gereken yapıların sayıları belirlenmiştir. Son aşamada ise tasnif edilmiş durumdaki, o yılki yapı kullanma izin kâğıdı alınan yapıların sayısından daimî konut olarak eklenmesi gerekenlerin sayısı çıkarılmış ve 1992-2022 döneminde yıllık olarak eklenen ikinci konut sayısı elde edilmiştir. Çözümlemesi yapılan hesaplama yöntemi şu şekilde formüle edilebilir:

$$\text{Bir yılda eklenen ikinci konut sayısı} = YİK - DKS \quad (1)$$

YİK: Yapı kullanma izin kâğıdı alınan birim sayısı
DKS: daimi konut sayısı
 $DKS: \frac{\text{yıllık nüfus artışı}}{\text{ortalama hane halkı büyüklüğü}}$

İkinci konutların sayısını belirlemeye yönelik geliştirdiğimiz formül, somut bir örnek üzerinden ele alınırsa daha iyi anlaşılacaktır. Örneğin Çeşme'de 2007-2008 yılında; 708 adet yapı izin kâğıdı alınan birim ve 4.172 kişilik nüfus artışı söz konusudur. 2008 yılında Çeşme'deki ortalama hane halkı büyüklüğü ise 3,10'dur. 2008 yılındaki nüfus artışı (4.172 kişi), ortalama hane halkı büyüklüğüne bölündüğünde, bu nüfusun kullanabileceği 1.346 adet eklenmesi gereken daimî konut sayısı ile karşılaşılmaktadır. Oysa ki 2009 yılında yapı kullanma izin kâğıdı alınan birim sayısı, yani 708, eklenmesi gereken daimî konut sayısından azdır. Bu durumda 2008 yılında Çeşme'de eklenen herhangi bir ikinci konuttan bahsedilemez. 2009 yılına gelindiğinde ise; 768 adet yapı kullanma izin kâğıdı alınan birim ve 507 kişilik bir nüfus artışı görülmüştür. 2009 yılındaki ortalama hane halkı büyüklüğü ise 3,10'dur. 2009 yılındaki nüfus artışı (507 kişi), ortalama hane halkı büyüklüğüne bölündüğünde,

² İmar kanunu, madde 30 (<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3194-20120516.pdf>)

eklenmesi gereken 164 adet daimî konut sayısı ile karşılaşılmaktadır. Yapı kullanma izin kâğıdı alınan birim sayısı olan 768’e kadar, bu sayının üstündeki her birim, eklenen ikinci konut sayısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir başka deyişle Çeşme’de 2009 yılında 604 adet ikinci konutun ($768-164=604$) eklendiği söylenebilir (Tablo 4).

Tablo 4- Çeşme’de son 15 yılda eklenen ikinci konut sayıları
Table 4- The number of second homes acquired in Çeşme in the last 15 years

Yıl	Eklenen yapı izin sayısı	Nüfus artışı	Ortalama hane halkı büyüklüğü	Eklenmesi gereken daimî konut sayısı	Eklenen ikinci konut sayısı
2008	708	4.172	3,10	1.346	0
2009	768	507	3,10	164	604
2010	860	576	3,03	190	670
2011	873	880	2,98	295	578
2012	1.299	632	2,94	215	1.084
2013	1.521	1.402	2,89	485	1.036
2014	1.353	3.278	2,82	1.162	191
2015	1.186	0	2,84	0	1.186
2016	1.336	1.069	2,82	379	957
2017	955	966	2,77	349	606
2018	1.189	2.211	2,74	807	382
2019	484	874	2,73	320	164
2020	534	1.730	2,67	648	0
2021	804	2.074	2,61	795	9
2022	954	757	2,57	295	659
Toplam	14.824	21.128		6.240	8.177

İkinci konutların sayısını belirlemeye yönelik yöntem; güncel durumu ortaya koyması, çeşitli mekânsal ölçeklerde hesaplamaların yapılabilmesi gibi özelliklerinden dolayı oldukça kullanışlıdır. Bununla beraber yöntemin birtakım sınırlılıkları da vardır. Yöntemin en önemli sınırlılığı 2007 yılına kadar olan hesaplamalar içindir. Zira 2007 yılına kadar Türkiye’de nüfus tespitleri “*de facto*” anlayışıyla nüfus sayımları şeklinde yapılmakta olup, 2007 yılından itibaren ise “*de jure*” anlayışıyla Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi’ne (ADNKS) geçilmiştir. ADNKS, nüfusun mekân ile ilişkisinin “ikâmet yeri” üzerinden tanımlandığı ve güncel bir şekilde izlendiği bir kayıt sistemidir (Yakar & Südaş, 2019). Genel Nüfus Sayımı (GNS) ile ADNKS arasında “*yanıltıcı*” farkların olduğu bilinmektedir. Bu nedenle yanıltıcı farkların oluşturduğu durumun yorumlanmasını önlemek adına çalışmanın gerekli görülen yerlerinde hesaplamalar yapılırken sadece ADNKS’ye geçildikten sonraki dönem dikkate alınmıştır. Çünkü bu sistemde nüfus, ikamet adresi esasına göre kayıt altına alındığı için daha sağlıklıdır (Yakar & Südaş, 2019). Neticede ikinci konutların sayılarını belirlemeye yönelik geliştirdiğimiz formülde de temel anlayış, bireylerin ikamet ettikleri adresler dışında sahip oldukları konutlara ilişkindir. Bununla beraber olası sınırlılıklarına rağmen, ikinci konut sayılarını belirlemede 2007 yılından önceki dönemin göz ardı edilemeyeceğinden, nüfus artışlarında 1992-2007 dönemi de dikkate alınmıştır. Araştırmanın bir başka sınırlılığı; çalışmada kast edilen ikinci konut kavramının sadece hareketsiz ve inşa edilmiş yapıları/mülkleri kapsamıdır. Bu bağlamda yarı hareketli karavanlar, çadırlar, prefabrik evler, tekne, bot ve yatlar ile son dönemde kullanımları hızla artan Tinyhouse’lar kapsam dışıdır.

Çalışmada öncelikle Türkiye’deki ikinci konutların gelişimi ve dağılışıyla ilgili il, bölge ve ulusal ölçekte bilgiler verilmiştir. Daha sonra ikinci konutların tespiti için geliştirilen yöntem, ikinci konutlar açısından ön plana çıkan turizm merkezlerine uygulanmış ve bu bölüm ayrı bir başlık altında ele alınmıştır. Nitekim ikinci konutların oldukça fazla görüldüğü söz konusu turizm merkezleri literatürün de ilgisini çekmiş, buralarda “ikinci konut” başlığı altında konuyu çeşitli yönleriyle ele alan çok sayıda araştırma gerçekleştirilmiştir. Çalışmada ele alınan; **Edremit** (Erkoç, 2017; Avcıkurt vd., 2018; Avcıkurt vd., 2021), **Burhaniye** (Ceylan, 2019; Ceylan & Somuncu 2020a; Ceylan & Somuncu 2020b; Ceylan & Somuncu 2020c), **Ayvalık** (Gülcan 2013; Öztürk 2013; Barışık, 2019; Şuta 2020), **Foça** (Öztoprak 1995; Oğan 2020), **Urla** (Zoğal 2016; Zoğal & Emekli, 2018), **Çeşme** (Erkoç

2017), **Kuşadası** (Mizan, 1994; Duman, 1997; Ulusoy, 2006; Dal, 2008; Kahraman, 2018), **Didim** (Aycı, 2004), **Bodrum** (Kısa, 1998; Kılıçaslan 2006; Manisa, 2007; Manisa & Görgülü, 2008), **Marmaris** (Kısa, 1998; Manisa, 2007; Manisa & Görgülü, 2008), **Fethiye** (Kısa, 1998), **Manavgat** (Manisa, 2007; Manisa & Görgülü, 2008; Yıldız 2012) ve **Alanya** (Gündüz, 2003; Ünlüönen & Çimen 2010, Ünlüönen & Çimen 2011; Baltacı 2011; Özyurt 2013) ile ilgili ikinci konutlar açısından zengin bir literatür mevcuttur. Fakat bu çalışmaların hemen hiç birisinde ikinci konutların sayılarına, gelişimlerine ve dağılımlarına ilişkin güncel, güvenilir ve net sayılar verilememiştir. Bu nedenle mevcut literatüre katkı sağlaması düşüncesiyle, çalışmada geliştiren ikinci konut hesaplamasıyla ilgili yöntem turizm merkezlerine de uygulanmış, elde edilen bulgularla ilgili çalışmalarda verilen ikinci konut sayıları karşılaştırılarak tartışma yaratılmıştır.

Öte yandan söz konusu turizm merkezlerini belirlerken tek kriter mevcut ikinci konut sayıları olmamıştır. Ek olarak; turizmle birlikte görülen mekânsal büyüme, konaklama tesisi ve geceleme sayıları, yabancı turist gelişleri, turizm sektöründeki iş gücü, dünyaca ünlü plajların varlığı, turizme yönelik arazi kullanımı ve turizm yatırım odakları gibi değişkenler de dikkate alınarak seçilen turizm merkezlerinde isabetli karar alınmasına dikkat edilmiştir. Nitekim söz konusu değişkenlere bağlı olarak ilgili turizm merkezleri çok sayıda çalışmaya konu olmuş (Andriotis vd., 2023; Usun vd., 2022; Dinç & Usun, 2023), fakat buralardaki ikinci konutlar bütüncül bir bakış açısıyla ve karşılaştırmalı olarak ele alınmamıştır.

Lokasyon katsayı analizi, belirli bir olgunun, herhangi bir yerel mekânsal ölçekteki (il, ilçe vb.) yoğunluğunu, ulusal yoğunluğa oranlanması ile hesaplanmaktadır. Böylelikle bu olgunun nerelerde yoğunlaştığı belirlenebilir. Çalışmada ikinci konutların mekânsal dağılımının yoğunlaşma düzeylerini belirlemeye yönelik lokasyon katsayı analizinde şu formül kullanılmıştır:

$$LQ = \frac{X_i}{Y_i} \quad (2)$$

X_i : herhangi bir il içerisindeki ikinci konutların, o ildeki toplam konutlara oranı

Y_i : Türkiye'deki ikinci konutların, Türkiye'deki toplam konutlara oranı

4. BULGULAR

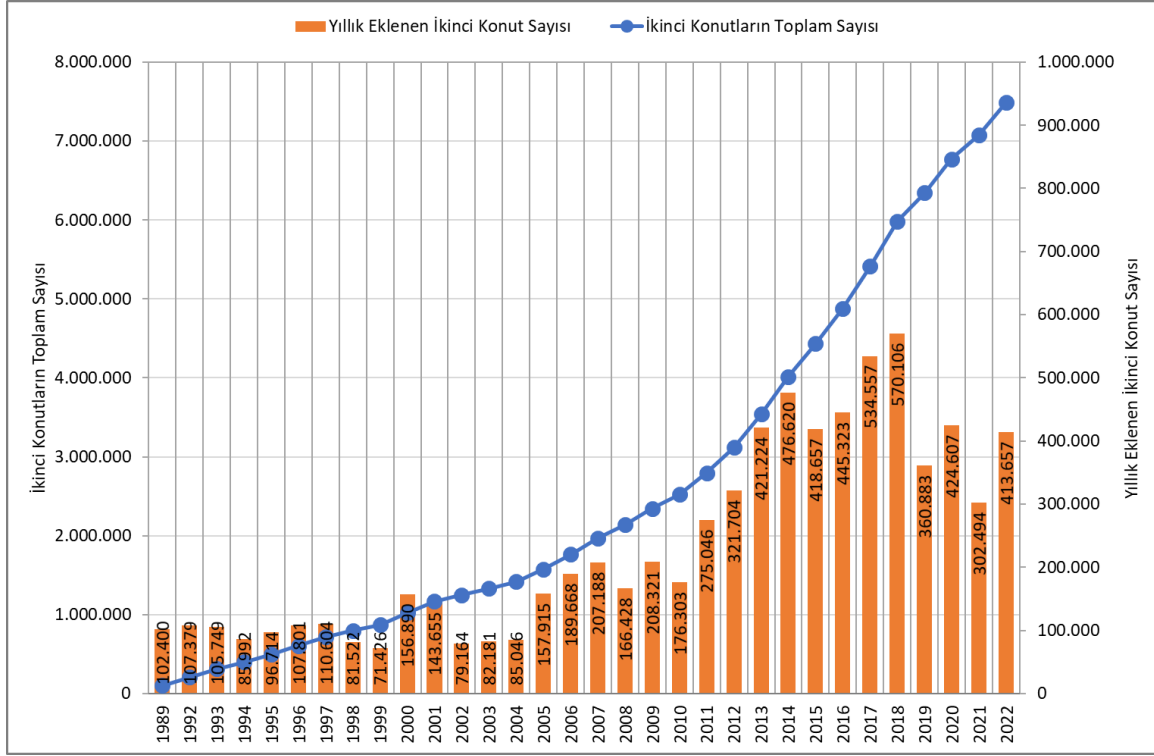
4.1. Türkiye'de ikinci konutların gelişimi ve dağılışı

Türkiye'de ikinci konutların tarihsel gelişimi 1989 yılından başlatılabilir. Nitekim 1989 yılında dönemin Kültür ve Turizm Bakanlığı kıyı şeridindeki on yedi ili kapsayan³ ikinci konutlara yönelik bir envanter çalışması yapmıştır. Envanter çalışmasına göre 1989 yılında Türkiye'de 102.400 ikinci konutun var olduğu belirtilmiştir. Fakat burada Türkiye'den kasıt, araştırmanın kapsadığı on yedi il ile sınırlıdır. Her ne kadar bu tarihte, ülkedeki ikinci konutların çok büyük bir bölümünün kıyı şeridinde olduğu düşüncesi doğru ise de “bu iller dışında ikinci konut yoktur” çıkarımını yapmak kesin olmayan bilgilere dayanmaktadır. Zira tespiti yapılmayan bir durumun varlığı ya da yokluğunu söylemek son derece güçtür.

Çalışmada benimsenen yöntemin uygulanabildiği ilk yıl olan 1992'ye gelindiğinde Türkiye'deki ikinci konut sayısının iki kattan fazla artarak 209.777'ye çıktığı söylenebilir. Başka bir ifadeyle eğer 102.400 sayısı 1989 yılındaki Türkiye'de bulunan toplam ikinci konut miktarı olarak kabul edilirse, sonraki üç yılda bu sayıya 107.379 adet ilave edildiği söylenebilir. Bu yıldan itibaren Türkiye'deki ikinci konut sayısı hızla artmaya devam etmiş, 2000 yılına gelindiğinde bir milyon eşiği aşılmıştır. Hızlı artış eğilimine bağlı olarak ikinci konutların sayısı 2008 yılında iki milyon, 2014 yılında dört milyon, 2017 yılında ise beş milyonun üzerine çıkmıştır. 2022 yılı itibarıyla ise Türkiye'de toplam 7.487.224 adet ikinci konut bulunmaktadır. Yıllık eklenen ikinci konut sayıları ülke bütünü için değerlendirildiğinde, 2004 yılından itibaren yılda yüz binin altına düşülmediği gözlenmektedir. Bu bağlamda özellikle 2016 ve 2017 yıllarına ayrıca vurgu yapmak gerekir ki bu iki yılda, yıllık

³ Bu iller şunlardır: Balıkesir, Bursa, İstanbul, Kocaeli, Sakarya, Tekirdağ, Aydın, İzmir, Manisa, Muğla, Adana, Antalya, Hatay, Mersin, Bolu, Kastamonu, Zonguldak.

eklenen ikinci konut sayısı beş yüz binin üzerinde olmuş, zirve 570.106 adet eklenen ikinci konut sayısı ile 2017 yılında yaşanmıştır (Şekil 2).

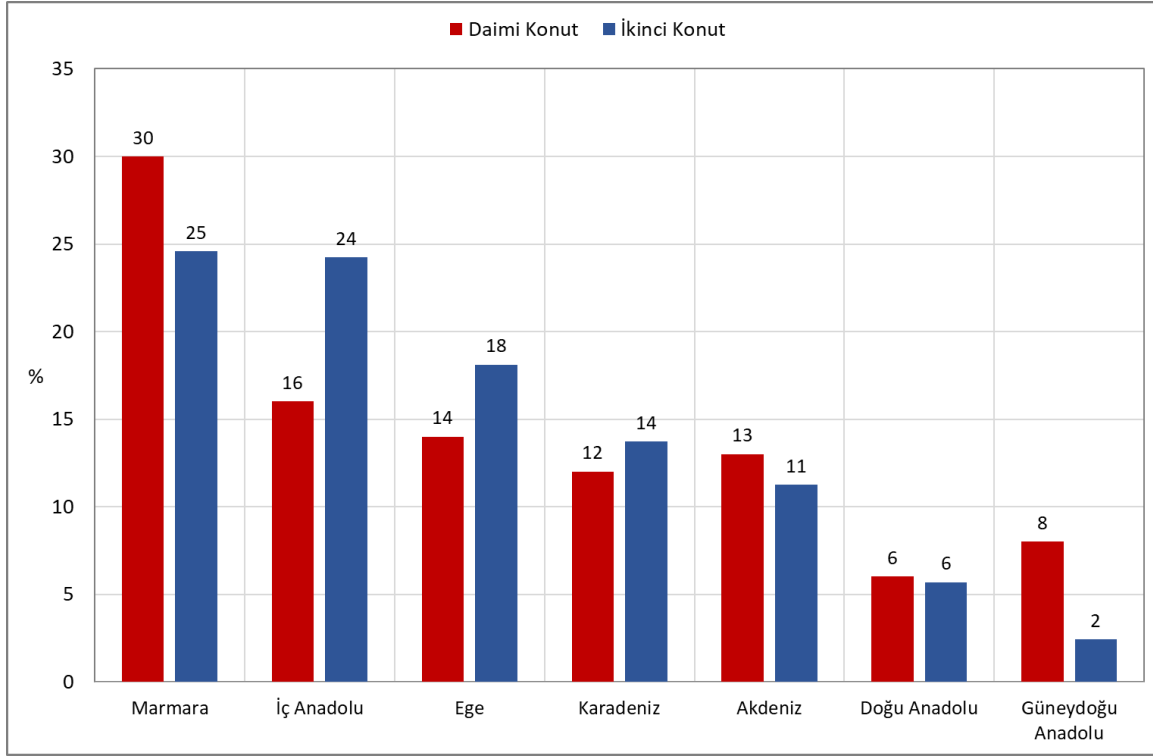
Şekil 2- Türkiye'de ikinci konutların gelişimi (1989-2022)

Figure 2- The evolution of second homes in Turkey (1989-2022)

Daimî konut ve ikinci konutların dağılımını bölgesel olarak karşılaştırmak gerekirse, 2022 yılı itibariyle, her iki konut tipinde bazı bölgelerde ciddi farklılıklar göze çarparken bazı bölgelerde ise oranlar çok fazla değişiklik göstermemiştir. Buna göre ikinci konutlar lehine en fazla farklılık daimî konutların %16, ikinci konutların ise %24'lük bir oran kapladığı İç Anadolu Bölgesi'nde görülmüştür. Bu örneğin tam tersi duruma ise daimî konutların (%8) ikinci konutların (%2) dağılımından daha fazla pay kapladığı Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nde rastlanılır. Doğu Anadolu, Akdeniz ve Karadeniz bölgelerinde her iki konut türündeki dağılım oranları çok fazla değişmezken, ikinci konutların dağılımı açısından Ege'nin daimî konutlardaki payında üç puanlık bir artış söz konusudur (Şekil 3). İkinci konutlara ilişkin mekânsal farklılıklar yaratan dinamiklerin coğrafya ve turizm ilişkili olduğunu belirten Emekli (2014), bu konutların yaylalardan kırlara, kıyılardan iç kesimlere dağılım gösteren hatta denizle-kıyıyla ilgisi olmayan, ancak manzaralı, sessiz-sakin dinlenme ortamı sunan bölgelerde de görülebildiğini ifade etmektedir.

Türkiye'de ikinci konutların gelişimi ve dağılımı illere göre incelendiği takdirde, çalışmada geliştirilen yöntem sayesinde ülkedeki tüm illerin hesaba katıldığı ilk yıl olan 1992'de ikinci konutların varlığı açısından sırasıyla üç merkezin öne çıktığı söylenebilir: Aydın, Muğla ve İzmir. Nitekim üç ilin her birindeki ikinci konut sayıları, 1992 yılında yirmi binden fazla durumdadır. Oransal olarak bakıldığında ise ülkedeki ikinci konutların %30,6'sının bu üç ilde toplandığı görülmektedir (Şekil 4). Bu anlamda liderlik 23.408 adet ikinci konut sayısı ve %11,6'luk oranı ile Aydın'a aittir. 1992 yılında Aydın, Muğla ve İzmir haricinde ikinci konut varlığında hem sayısal hem de oransal açıdan önde gelen iller arasında Kocaeli, Balıkesir ve Mersin sayılabilir. Bu üç il de 1992 yılında ikinci konut sayısı açısından on bin eşğini geçmiş durumdadır. Öte yandan büyük kısmını Doğu ve

Güneydoğu'daki illerin oluşturduğu yirmi üç ilde⁴, 1992 yılı itibariyle herhangi bir ikinci konutun bulunmadığı tespit edilmiştir (Şekil 4).

Şekil 3- Türkiye’de daimî konutların ve ikinci konutların bölgelere göre dağılışı (2022)

Figure 3- The distribution of permanent and second homes by region in Turkey (2022)

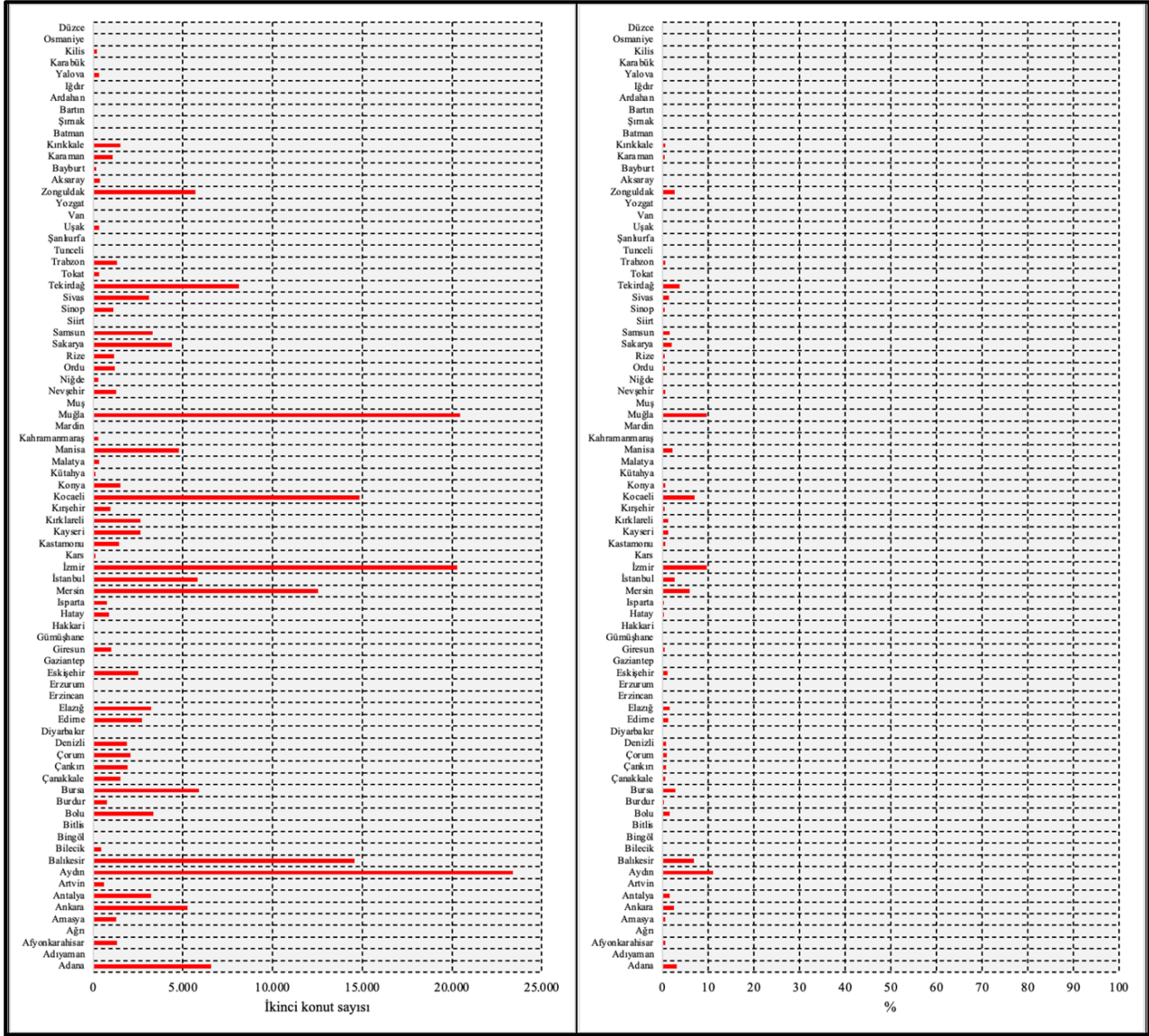
İkinci konutların bir milyon eşliğini geçtiği 2000 yılına gelindiğinde ise öne çıkan ilk üç ilin sırasıyla İzmir, Ankara ve Balıkesir olduğu söylenebilir. Bunlardan ülkenin üç metropolünden ikisi olan İzmir ve Ankara doksan bin eşliğini aşarak dikkati çekerken, 2000 yılında zirveye 96.562 adet ikinci konut sayısı ve %9,4'lük oranı ile İzmir oturmuştur. Fakat 1992-2000 döneminde dikkati en çok çeken il, ülkenin başkenti olmuştur (Şekil 5). 1992 yılında Ankara'daki ikinci konut sayısı, henüz beş bini anca geçebilmişken (5.270), bu sayı 2000 yılına gelindiğinde doksan binin üzerine çıkmış durumdadır (90.109). Bu durum Ankara'yı 1992-2000 döneminde, ikinci konutların hem sayısal hem de oransal açıdan en hızlı artışın yaşandığı il konumuna taşımıştır. Nitekim 2000 yılında zirveye oturan İzmir'de dahi oransal olarak bakıldığında 1992 yılına göre küçük de olsa bir gerileme söz konusudur (İzmir'de 1992 yılında Türkiye'de mevcut olan ikinci konutların %9,7'si, 2000 yılında ise %9,4'ü bulunmaktaydı).

2010 yılında ikinci konutların illere göre dağılımında öne çıkan üç il değişmemiş, fakat başkent Ankara, İzmir'in önüne geçerek zirveye yerleşmiştir. Ankara ile ilgili altı çizilmesi gereken başka bir husus ikinci konutların sayısal açıdan üç yüz binin üzerine çıktığı, oransal olarak ise ele alınan dönem içerisinde (1989-2022) tüm iller arasında en yüksek paya sahip olarak %13,1'e ulaştığıdır. Öte yandan İzmir, Balıkesir, Aydın gibi diğer önde gelen illerin ülke içindeki oranlarında bir önceki on yıla göre azalmalar görüldüğünü söylemek mümkündür. Sayısal açıdan değerlendirildiği takdirde ise bu illerdeki ikinci konut sayılarının yüz binin üzerinde olduğunu hatırlatmakta fayda vardır. Ayrıca 2010 yılı için bahsedilmesi gereken bir başka dikkat çekici nokta İzmir, Aydın, Balıkesir, Muğla gibi kıyı turizmiyle gelişmiş ve uluslararası turizm merkezlerine ev sahipliği yapan illerin

⁴ Bu iller şunlardır: Adıyaman, Ağrı, Bitlis, Diyarbakır, Erzincan, Erzurum, Gaziantep, Gümüşhane, Hakkâri, Mardin, Muş, Siirt, Şanlıurfa, Van, Yozgat, Batman, Şırnak, Bartın, Ardahan, Iğdır, Karabük, Osmaniye ve Düzce.

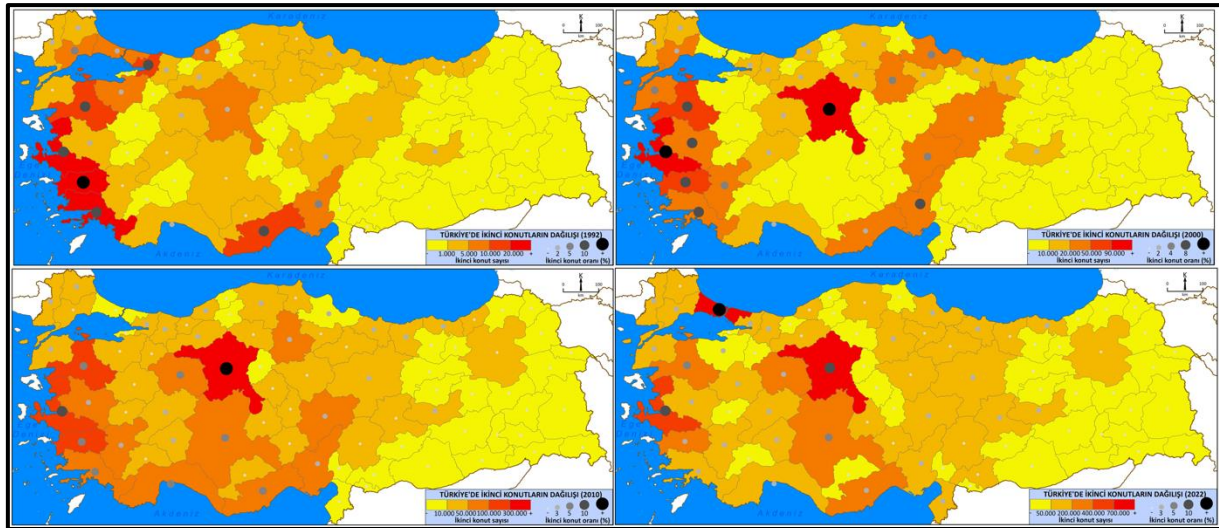
yanında, başkentin dışında İç Anadolu Bölgesi'nden iki ilin, Eskişehir ve Konya, ön plana çıkması olmuştur (Şekil 5).

İkinci konutların dağılımı ile ilgili 2022'deki güncel durum değerlendirildiğinde daha önceki yılların hiçbirinde görülmeyen bir merkezin, ülkenin en büyük metropolünün, dikkat çekici bir biçimde ön plana çıktığı görülür. Sözgelimi 2022 yılı itibarıyla İstanbul'daki ikinci konut sayıları sekiz yüz bin bandına erişmiş (799.202), başka bir ifadeyle ülkedeki ikinci konutların %10'undan daha fazlasına (%10,7) ev sahipliği yapar durumdadır. 2022 yılında İstanbul'un ardından ikinci konutlar açısından önde gelen iller arasında Ankara ve İzmir'in olduğunun ve yıllar içerisinde daima ön planda bulunan Aydın ve Balıkesir'in mevcudiyetini devam ettirdiğinin tekrar altını çizmekte fayda vardır (Şekil 5 ve Şekil 6).

Şekil 4- Türkiye'de illere göre ikinci konut sayıları ve oranları (1992)

Figure 4- The number and proportions of second homes by province in Turkey (1992)

Şekil 5- Türkiye’de ikinci konut sayılarının illere göre dağılımı (1992-2000-2010-2022)

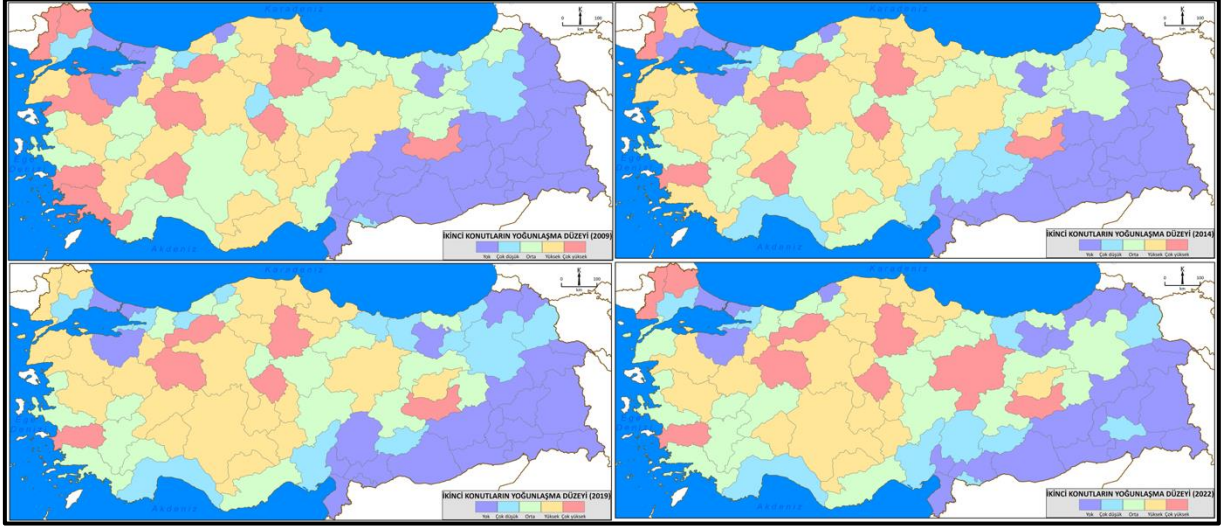
Figure 5- The distribution of the number of second homes by provinces in Turkey (1992-2000-2010-2022)

Şekil 6- Türkiye’de illere göre ikinci konut sayıları ve oranları (2022)

Figure 6- The number and proportions of second homes by province in Turkey (2022)

İkinci konutların yoğunlaşma düzeylerini belirleme amacıyla kullanılan lokasyon katsayı analizine göre, değerlendirme yapılan yılların tamamında (2009-2014-2019-2022) çok yüksek yoğunlaşmaya sahip olan altı bulunmaktadır: Aydın, Bolu, Çorum, Elâzığ, Eskişehir ve Kırşehir. Edirne ise 2019 haricinde diğer bütün yıllarda çok yüksek yoğunlaşma sınıfında yer almıştır. Bunların dışında yıllar itibariyle değerlendirildiğinde; 2009 yılında Balıkesir, Isparta, Kırklareli ve Muğla’nın, 2014’te Isparta’nın, 2022’de ise Kırklareli ve Sivas’ın çok yüksek yoğunlaşma kategorisinde yer aldığı ifade edilebilir. Öte yandan 2009-2022 dönemindeki lokasyon katsayı analizi sonuçlarında özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesindeki illerin tamamına yakınında herhangi bir yoğunlaşmanın olmadığı dikkati çekmiştir (Şekil 7).

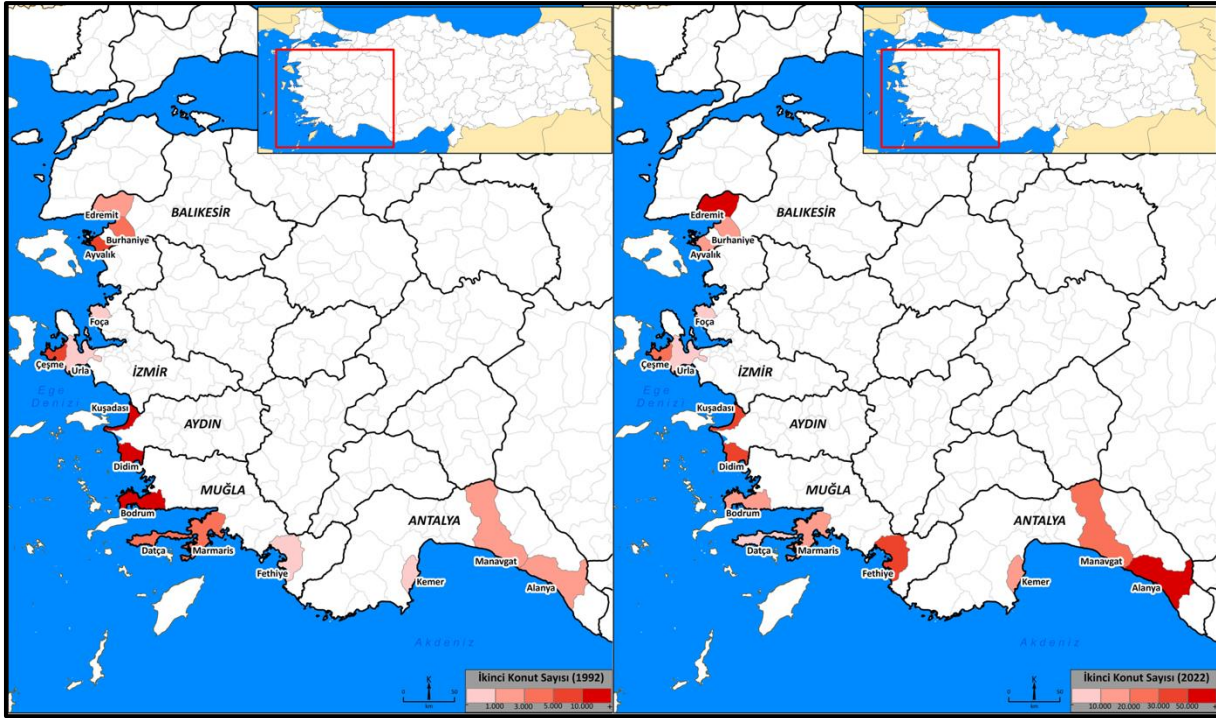

Şekil 7- Lokasyon katsayı analizine göre ikinci konutların yoğunlaşma düzeyleri (2009-2014-2019-2022)

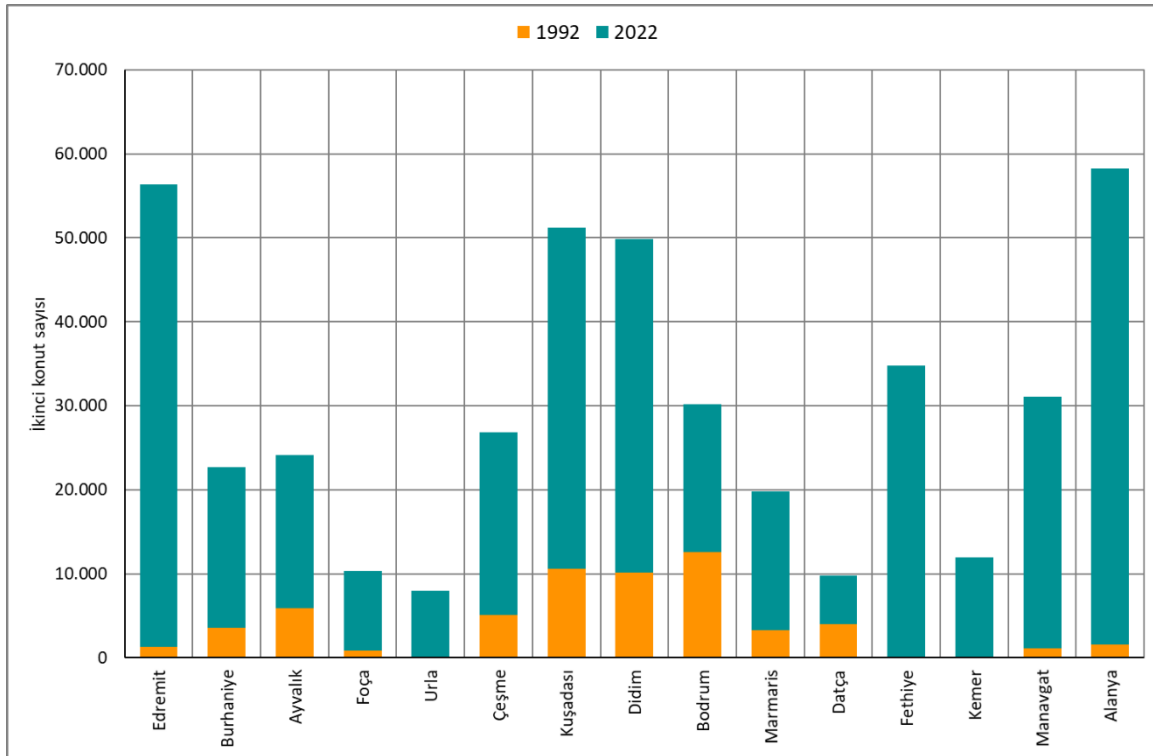
Figure 7- The concentration levels of second homes according to location coefficient analysis (2009-2014-2019-2022)

4.2. İkinci konutlar açısından ön plana çıkan turizm merkezlerindeki durum

İkinci konutların gelişimi, seçilmiş turizm merkezleri için değerlendirildiğinde yöntemin uygulanabildiği ilk yıl olan 1992’de Kuşadası, Didim ve Bodrum’un ön plana çıktığı söylenebilir. Bu üç uluslararası turizm merkezindeki ikinci konut sayıları 1992 yılında on bini geçmiş durumdadır. Nitekim, 1992 yılında Aydın’ın iki turistik ilçesindeki sayılar on bini henüz geçebilmişken, Bodrum’da on üç bine yakın (12.549) ikinci konut bulunmaktaydı. Bu üç merkezi Ayvalık, Çeşme, Datça, Burhaniye ve Marmaris takipteyken, 1992 yılında özellikle Antalya’ya bağlı turizm merkezlerinde görece daha az ikinci konut varlığından söz edilmekteydi. 2022 yılına gelindiğinde ise söz konusu turizm merkezlerindeki ikinci konut gelişimleri otuz yıl öncesine göre oldukça farklı boyutlara ulaşmıştır. Bu dönem içerisindeki en çarpıcı artışlar kuzey uçtaki Edremit ile güney uçtaki Alanya’da yaşanmıştır. Her iki turizm merkezinde de otuz yıllık süre zarfında elli binden fazla ikinci konutun eklendiği görülmüştür. Bu durum, güncel ikinci konut sayılarına da yansımış, bu anlamda en yüksek sayılara sırasıyla Alanya (58.244) ve Edremit’te (56.328) rastlanılmıştır. Bunların haricinde güncel durum itibariyle elli bin ikinci konut sayısını geçen üçüncü merkez ise bu konudaki tecrübeleri çok eskilere dayanan Kuşadası’dır (51.198). Didim ise elli bin bandına (49.896) dayanmış durumdadır. Diğer merkezler de söz konusu turizm merkezlerinin ardında sıralanmış olup, ikinci konutlarla ilgili en düşük sayılara Datça ve Urla’da rastlanılmaktadır. Sahiden de her iki ilçedeki ikinci konut sayısı (Datça-9.808, Urla-7.940) on binin altındadır (Şekil 8 ve Şekil 9).

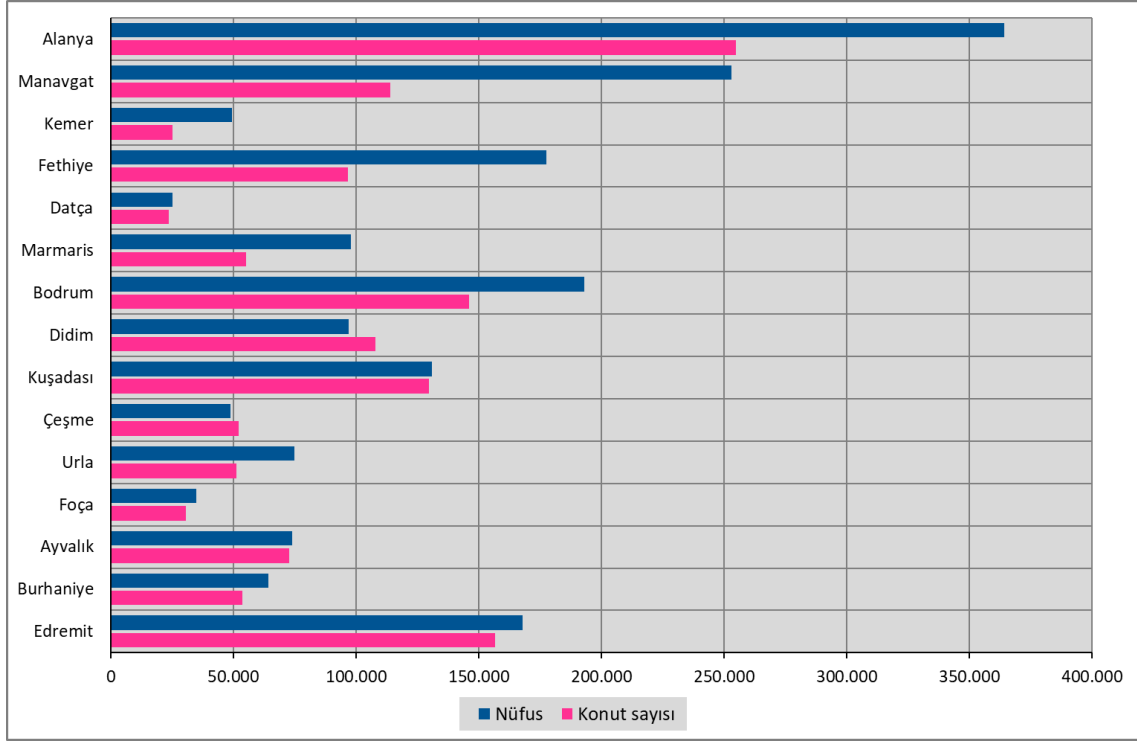
Şekil 8- Seçilmiş turizm merkezlerindeki ikinci konutların gelişimi (1992-2022)
Figure 8- The development of second homes in selected tourism centers (1992-2022)

Şekil 9- Seçilmiş turizm merkezlerinde ikinci konut sayıları (1992-2022)
Figure 9- The number of second homes in selected tourism centers (1992-2022)

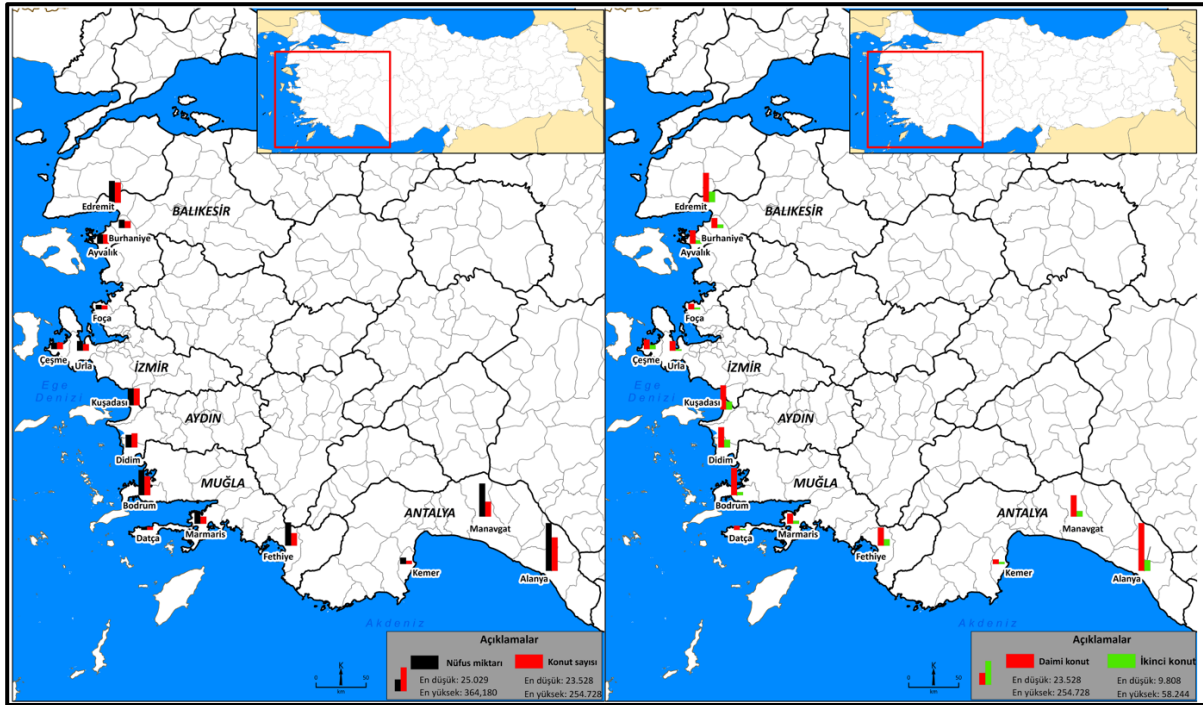
Öte yandan çalışmada geliştirilen yöntemin ana fikrini oluşturan “konut sayısı ve nüfus” arasındaki ilişki incelendiğinde ele alınan turizm merkezlerindeki ikinci konutların sayısal önemi daha iyi anlaşılabilir. Buna göre 2022 yılı itibariyle Didim’de 10.751, Çeşme’de ise ikamet eden nüfustan 3.072 adet fazla konut sayısının

olduğu görülür. Didim ve Çeşme, incelenen merkezler arasında bu anlamdaki çarpıcı örneklerdir. Bununla beraber Ayvalık, Kuşadası ve Datça'daki ikamet eden nüfus ile konut sayıları neredeyse eşittir (Şekil 10 ve Şekil 11). Öte yandan Manavgat, Alanya ve Fethiye'de ikamet eden nüfus sayısı konut sayılarından belirgin derecede fazladır.

Şekil 10- Seçilmiş turizm merkezlerinin nüfusları ile konut sayıları arasındaki denge (2022)

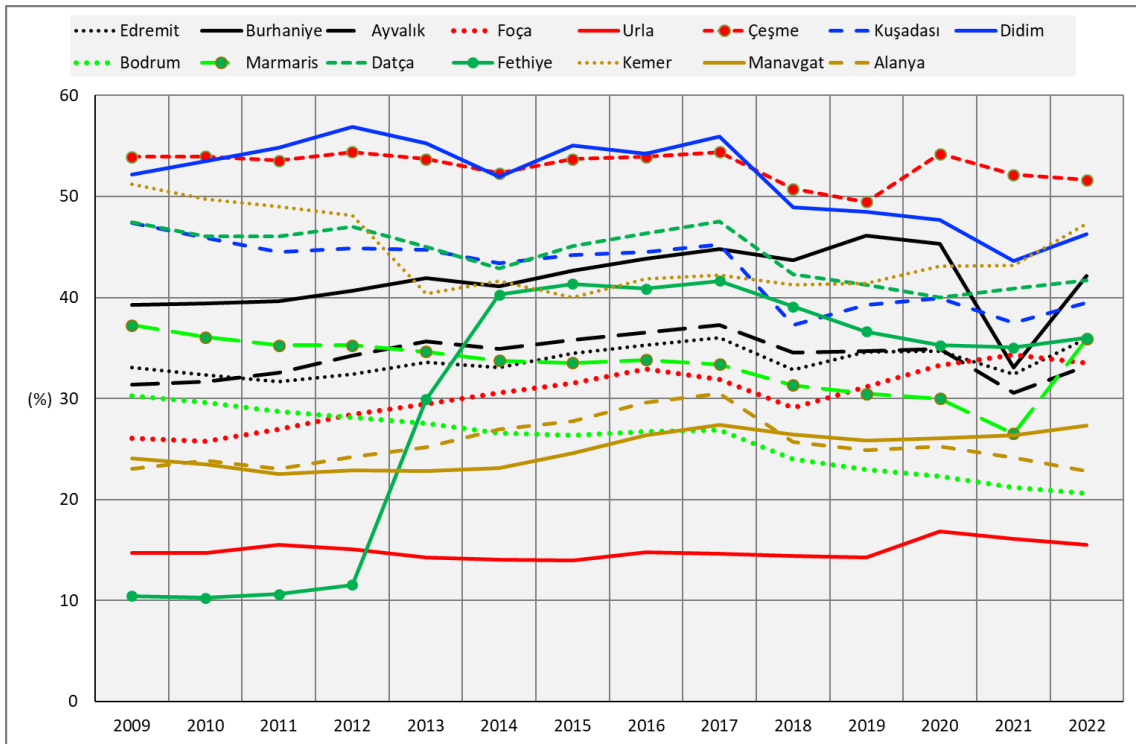
Figure 10- The balance between population and number of residences in selected tourism centers (2022)

Şekil 11- Seçilmiş turizm merkezlerindeki nüfus miktarı ve konut sayısı ile daimî konut ve ikinci konut arasındaki ilişki (2022)

Figure 11- The relationship between the population and the number of residences in selected tourism centers and permanent and second residences (2022)

Ayrıca toplam konut içerisindeki ikinci konutların oranı incelendiğinde, Urla haricindeki turizm merkezlerinin tamamında ikinci konutların payının %20'nin üzerinde olduğu görülmüştür. Bir başka deyişle bu merkezlerdeki her beş konutun birinden fazlası ikinci konuttur. Özellikle Çeşme'ye ayrı bir parantez açmak gerekir ki, Çeşme'deki her iki konuttan birinden fazlası, yani toplam konut sayısının yarısından fazlası (%51,6) ikinci konuttur. Bu konuda en düşük oranlara ise Urla'da rastlanılmaktadır. Urla'daki ikinci konutların toplam konutlar içerisindeki payı %10 ile %20 arasında değişmektedir. Ayrıca Şekil 12 incelendiğinde diğer merkezlerin hiçbirinde görülmeyen biçimde Fethiye'de 2012-2013 yıllarında ikinci konutların toplam konut içerisindeki payında bir sıçrama yaşandığı görülür. Yanıltıcı olabilecek bu durumun altında ikinci konutların sayısının bir yılda hızla artması değil, 2013 yılında yürürlüğe giren büyükşehir yasasıyla beraber Muğla'nın büyükşehir olması, Fethiye ilçe sınırlarının da idari değişikliğe uğraması yatmaktadır. Öte yandan diğer turizm merkezlerinde rastlanılmayan biçimde, İzmir'deki turizm merkezlerinde, Foça-Urla-Çeşme, 2019-2020 döneminde ikinci konutların toplam konutlar içerisindeki paylarında sıçrama görülmüştür. Bu durumun temel sebebi, COVID-19 salgını süresince özellikle büyük kentlerin merkezlerinde ikamet eden insanların ikinci konutları birer “kaçış mekânı” (Zoğal & Emekli, 2020) olarak görmelerinden kaynaklanmaktadır.

Şekil 12- İncelenen turizm merkezlerinin tamamına yakınında ikinci konutların oranı toplam konutların içerisinde %20'nin üzerindedir (2009-2022)

Figure 12- In almost all of the tourism centers examined, the proportion of second residences is above 20% of the total number of residences (2009-2022)

5. TARTIŞMA

Türkiye'deki ikinci konut literatüründe, çeşitli ölçeklerde bu konutların sayılarına yönelik bilgiler verilmiştir. Ülke ölçeğindeki ikinci konut sayılarını dönemin Kültür ve Turizm Bakanlığı, NVİGM ve TÜİK paylaşmıştır. Zamansal olarak verilerin ulaşılabildiği ilk yıl 1989'dur. Fakat verilerin ülkenin ne kadarını yansıttığı tartışmalıdır. Nitekim 1989 yılında Türkiye için ifade edilen veriler aslında örneklem olarak seçilen on yedi ile aittir. Bunun haricinde paylaşılan verilerin ne sürekliliği ne de güncelliği bulunmamaktadır. Bu anlamda TÜİK'ten en son 2017 yılında veri temini sağlanmış ve bu tarihte Türkiye'de 471.915 ikinci konut bulunduğu ifade edilmiştir (Şuta, 2020). Bahsi geçen çalışmada TÜİK kaynaklı verilere göre ikinci konut sayılarında 2014-2017 yılları arasında bir azalmanın yaşandığı söylenmektedir. Fakat bu durumun tam aksi biçimde, bizim önerdiğimiz yöntemle yapılan hesaplamalara göre son otuz yılda yıllık en fazla eklenen ikinci konut sayıları 2016

ve 2017 yıllarında görülmüştür. Neticede önerilen yöntem sayesinde güncel sayı belirlenebilmiş olup, buna göre 2022 yılı itibarıyla Türkiye’de 7.487.224 adet ikinci konut bulunduğu tespit edilmiştir.

Çalışmada ayrı bir başlık olarak ele alınan turizm merkezlerindeki ikinci konutlara ilişkin de literatürde çeşitli ikinci konut sayıları verilmiştir. Sözelimi Edremit’in Pelitköy mahallesinde 7.177 adet (Ceylan, 2019; Ceylan & Somuncu, 2020b), Edremit ve çevresinde 130.000 civarı ikinci konut bulunduğu belirtilmekte iken (Avcıkurt vd., 2018) bu çalışmada hem Edremit ilçesindeki güncel sayı (56.328) hem de ikinci konutların zamansal gelişimi ortaya konmuştur. Yüksel (2013), Ayvalık’ta 58.975 adet ikinci konut bulunduğunu belirttiği hâlde çalışmamızda Kuzey Ege’deki bu ilçeye ait 24.162 adet ikinci konut tespit edilmiştir. Bir başka örnekte 1995 yılı için Foça’da 1.076 (Öztoprak, 1995), 2017 yılı için ise 3.920 adet ikinci konut varlığından söz edilirken (Oğan, 2020), önerilen yöntem sayesinde Foça’daki ikinci konutların yıllık zamansal değişimi ve güncel sayılarına ulaşılabilmektedir. Aycı (2004) Didim’de 30.000, Erkoç (2017) ise Çeşme’de ise 16.000 ikinci konut bulunduğunu ifade etmişlerdir. Fakat sonraki sonraki yıllardaki durum ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bu çalışmada ise son otuz yıllık ikinci konut gelişimleri ve güncel sayılar belirlenebilmiştir. Önceki çalışmalarda Kuşadası için yıllar içerisinde çeşitli sayılar telafuz edilmiş, bu sayılar 15.000 ile 50.000 arasında değişmiştir (Ulusoy, 2006; Dal, 2008; Kahraman, 2018; Usun, 2022). Fakat bu sayıların kaynakları farklı olduğu için hangi yöntemle hesaplandıkları ve karşılaştırmanın mümkün olup olmadığı tartışmalıdır. Önerdiğimiz yöntemle birlikte verilerin standardizasyonu sağlanmış, böylelikle Kuşadası’ndaki ikinci konutların gelişimini yorumlama imkânı doğmuştur.

Görüldüğü gibi çalışmanın bulguları, kısmen literatürdeki bulguları desteklerken, önemli bölümünden de farklılıklar içermektedir. Çalışmada uygulanan; ülke ölçeğinde yıllık artan ikinci konut sayıları, daimi konut ve ikinci konutların bölgesel ölçekte karşılaştırılması, illere göre ikinci konut gelişim ve dağılışı, turizm merkezlerindeki ikinci konutların gelişimi ve dağılışı, bu merkezlerin nüfus miktarları ve konut sayıları ile daimi konut ve ikinci konutları arasındaki ilişki daha önce incelenmediği için, bahsi geçenler araştırmanın özgün değerini artırmaktadır. Neticede, başlangıçtaki temel amaca uygun biçimde, çalışmanın en önemli katkısının Türkiye’deki ikinci konut sayılarının tespitine yönelik standart, güvenilir ve güncel bir hesaplama yöntemi geliştirilmesine katkı sunması beklenmektedir.

6. SONUÇ

İkinci konutlar, daimi ikâmetgahın dışında sahip olunup, yılın belirli dönemlerinde genellikle dinlenme, tatil ve rekreatif amaçlarla kullanılmaktadır. Sayıları, kullanım amaçları ve çeşitliliği gün geçtikçe artan ikinci konutlara ilişkin güçlü bir literatür bulunsa da, bu konutların sayılarını belirleme amacıyla kullanılan, kabul görmüş bir yöntem bulunmamaktadır. Bu nedenle çalışmada Türkiye’deki ikinci konut sayılarının tespitine yönelik bir yöntem önerisi geliştirilerek, bu konutların doğasında var olan zaman-mekân kullanımı ve ortaya çıkan yapılanmaları analiz edebilmek hedeflenmiştir. Benimsenen yöntemin ana fikrinde konut ve nüfus dengesini karşılaştırmak vardır. Zira kavramın özünde, ikamet edilen ya da sürekli yaşanan yerin dışında sahip olunan konut, ifadesi bulunmaktadır. Bu yöntem ile Türkiye’deki ikinci konutların yıllar içerisindeki değişimini ve dağılımını ortaya koyarak güncel durum tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda geçerliliğini test etmek amacıyla, önerilen yöntem, hem bütüncül bakış açısıyla hem de öne çıkan bazı turizm merkezlerinde denenmiştir.

İkinci konutların ülke içindeki dağılımında yıllar içerisinde önemli farklılıklar dikkati çekmiştir. Türkiye’deki ikinci konutlar açısından otuz yıl önce sadece Ege ve Akdeniz kıyılarındaki turizm merkezlerinin ön plana çıktığı bir durum söz konusudur. Fakat gün geçtikçe bu merkezlerdeki ikinci konut yapılaşması hızla devam etmesine rağmen, başta İstanbul ve Ankara gibi metropollerde ve Anadolu’daki bazı bölgelerde ikinci konut sayılarının belirgin biçimde arttığı gözlenmiştir. Doğu ve Güneydoğu bölgeleri ise ikinci konutların ülke içindeki dağılımında geri planda kalmıştır. Bu bakımdan her bir bölge, artışın nedenleri çerçevesinde, burada ele alınmayan yönleriyle dolayısıyla daha geniş bir bakış açısıyla özel olarak değerlendirilmelidir.

Türkiye’de ikinci konutlarla ilgili bütünlükçü, güncel ve güvenilir herhangi bir veri olmadığı için bu konutlara yönelik herhangi bir yönetim de gerçekleştirilememektedir. Bu bağlamda bahsedilen niteliklere sahip, ulaşılabilir bir ikinci konut veri tabanının geliştirilmesine ihtiyaç vardır. İkinci konutların coğrafyasına ait daha

gerçekçi değerlendirmeler yapılabilmesi ancak mikro ölçekten başlayarak çeşitli ölçeklerde; güvenilir, güncel, standart, istikrarlı ve karşılaştırılabilir verilerin üretilmesiyle mümkün olacaktır. Böyle bir veri tabanın oluşturulması, çalışmanın başında belirtilen ikinci konut kullanımlarındaki zaman-mekân yoğunlaşmasının planlamasındaki ilk adımdır.

Teşekkür: Makalenin ilk hâlini okuyarak, değerli görüşlerini paylaşan Prof. Dr. Gözde Emekli hocama teşekkür ederim

Çıkar Çatışması / <i>Conflict of Interest</i>	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir. <i>The authors declared no conflict of interest</i>
Finansal Destek / <i>funding conditions</i>	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. <i>The author declared that this study has received no financial support</i>

REFERANSLAR

- Andriotis, K., Usun, Ç.F., & Dinç, Y. (2023). Determining the model of tourism business district (TBD) in coastal resorts: A case study of Turkey. *Geographical Review*, doi: <https://doi.org/10.1080/00167428.2023.2174436>
- Arkon, C. (1989). *İkincil konutlar: Sorunları ve potansiyelleri ile planlama içerisindeki konumu (İzmir Örneği)*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınevi.
- Avcıkurt, C., Buzlukçu, C., Oflaz, M., Sezen, T.S., Koroğlu, A., Sarioğlu, M., & Karaman, S., (2018). İkinci konut sahipliğinde itme ve çekme faktörleri: Edremit örneği. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 40(21), 527-549. doi: <https://doi.org/10.31795/baunsobed.492922>
- Avcıkurt, C., Deveci, B., & Sarioğlu, M. (2021). İkinci konut sahiplerinin ikinci konut turizmine yönelik algılarının belirlenmesi üzerine bir araştırma. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 5, 287-304. doi: <https://doi.org/10.21325/jotags.2021.956>
- Aycı, A. (2004). *Türk turizm pazarının genişletilmesinde ikinci konut ve ev pansiyonculuğundan yararlanılması yollarının araştırılması*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bakırcı, S. (2007). *Yabancılarının ikinci konut talebinin fiziksel çevreye etkisi: Dalyan örneği*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Baltacı, F. (2011). *İkinci konut turizmi kapsamında Alanya'da konut edinen yabancıların kentin sosyal, kültürel ve ekonomik yapısına etkileri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Barışık, M. (2019). *Turizmde ikinci konutlar ve Balıkesir'de bir uygulama*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bathelt, H., & Glücker, J. (2011). *The relational economy: Geographies of knowing and learning*. Oxford University Press.
- Bayezit, D. (2003). *Turizm sektöründe ikinci (yazlık) konutların Türkiye ekonomisindeki etkilerinin istatistiksel analizi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Bilgili, M. (2020). Coğrafyada mekân felsefesi üzerine yaklaşımlar. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 41, 88-102
- Bilgili, M., & Kocalar, A.O. (2020). Coğrafya nedir? *Liberal Düşünce Dergisi*, 25(99), 145-162. doi: <https://doi.org/10.36484/liberal.771132>
- Biol-Özerk, G. (2012). Türkiye'de yazlık ikinci konutların yarattığı sorunlar bağlamında Balıkesir ili Ege kıyılarındaki yazlık ikinci konutlara genel bir bakış. *Megaron Balıkesir, Mimarlar Odası Balıkesir Şubesi Dergisi*, 28-35.
- Bozok, D., & Şahin, S. (2013). Türkiye'de uygulanan turizm politikaları. Ş. Çavuş, Z. Ege, & O. Eralp Çolakoğlu (Ed.) içinde: *Türk Turizm Tarihi*, (s.255-288). Detay Yayıncılık
- Cengizoğlu, F. P. (2015). *İkincil konutların birincil konutlara uyarlaması: Mersin örneği*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Dicle Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Diyarbakır.
- Ceylan, S. (2019). *Kırsal alanların yeniden yapılanmasında ikinci konutların etkisi: Pelitköy (Burhaniye) örneği*. Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Ceylan, S., & Somuncu, M. (2020a). İkinci konut turizminin tarımsal kaynaklar üzerindeki baskısı: Pelitköy örneği. *Türk Coğrafya Dergisi*, 75, 41-56. doi: <https://doi.org/10.17211/tcd.673115>
- Ceylan, S., & Somuncu, M. (2020b). İkinci konut turizmi ile kırsal alanların kentleşmesi: Pelitköy örneği. *idealkent*, 29(11), 484-509. doi: <https://doi.org/10.31198/idealkent.654601>
- Ceylan, S., & Somuncu, M. (2020c). İkinci konut sahipleri ile yerel halk arasında görülen sosyomekansal ayrılmaya bir örnek: Pelitköy (Burhaniye). *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 42, 182-198. doi: <https://doi.org/10.32003/igge.733286>
- Çohaz-Ebeperi, S. (2022). *Bir rekreasyon faaliyeti olarak ikincil konutlar: Van-Mollakasım örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Dal, N. (2008). *Kuşadası'nda kıyı kullanımı ve turizmin çevresel etkileri üzerine yerel halkın tutumları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- DİE. 1990-2000 Genel nüfus sayımı sonuçları
- Dijst, M., Lanzendorf, M., Barendregt, A., & Smit, L. (2005). Second homes in Germany and the Netherlands: Ownership and travel impact explained, *Journal of Economic and Human Geography*, 96(2), 139-152. doi: <https://doi.org/10.1111/j.1467-9663.2005.00446.x>
- Diñç, Y., & Usun, Ç.F. (2023). Türkiye'de turizm kentleşmesini nüfus artış hızı ve iç göç verileri üzerinden yeniden düşünmek. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 50, doi: <http://dx.doi.org/10.32003/igge.1299423>
- Doğaner, S. (2001). *Türkiye turizm coğrafyası*. Çantay Kitapevi.
- Duman, O. (1997). *Toplu konut şeklinde yayılan ikinci konutların kıyısız alanlara olan baskılarının Kuşadası örneğinde incelenmesi*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Ecemiş-Kılıç, S. & Mutluer, M. (2004). Coğrafyada ve bölge planlamada bölge kavramının karşılaştırmalı olarak irdelenmesi. *Ege Coğrafya Dergisi*, 13, 17-28
- Emekli, G. (1998). *Bergama'da turizm ve sosyo-ekonomik etkileri*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Emekli, G. (2014). İkinci konut kavramı açısından turizm coğrafyasının önemi ve Türkiye'de ikinci konutların gelişimi. *Ege Coğrafya Dergisi*, 23(1), 25-42
- Erkoç, Ö. (2017). *Yerli halkın turizmde ikinci konutların gelişmesine yönelik algılarının belirlenmesi: Akçay örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karabük.
- Gladstone, D.L. (1998). Tourism urbanization in the United States. *Urban Affairs Review*, 1(34), 3-27. doi: <https://doi.org/10.1177/107808749803400101>
- Gülcan, M. (2013). *Challenges of coastal resort towns regarding second-home developments: The case of Ayvalık*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Master of Science in Urban Design, Ankara.
- Gündüz, E. (2003). *Tatil amaçlı ikinci konutların fiziksel ve sosyal yapıya etkileri Mahmutlar örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Hall, C.M., & Müller, D.K. (2004). *Tourism, mobility and second homes: Between elite landscapes and common ground*. Channel View.
- Jaakson, R. (1986). Second-home domestic tourism. *Annals of Tourism Research*, 13(3), 367-391. doi: [https://doi.org/10.1016/0160-7383\(86\)90026-5](https://doi.org/10.1016/0160-7383(86)90026-5)
- Kahraman, C. (2018). *Kuşadası körfezi kıyı alanları kullanımı ve sorunları*. Artikel Yayıncılık.
- Kaya, İ. (2014). Coğrafi düşüncede mekân tartışmaları. *Düşünme Dergisi*, 4, 34-47
- Kaygalak, İ. (2011). Postmodern eleştirilerin coğrafi düşünce ve yeni mekân kavrayışları üzerine yansımaları. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 9(1), 1-10.
- Kılıçaslan, Ç. (2006). İkinci konutların deniz kıyılarına etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 1(A), 147-156.
- Kısa, P. (1998). *İkincil konut mimarlığında cephe, kütle ve dış mekân oluşumu (Bodrum-Antalya arası kıyı yerleşmeleri)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Edirne.

- Kozak, M., & Duman, T. (2011). İkinci konutların turizm sektörüne kazandırılması: Muğla İli Datça ilçesi örneği. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 12(2), 226-242
- Kurt, S. (2015). Bursa kıyılarında ikinci konut yapılaşmasının kıyı jeomorfolojisine etkisi. *Turkish Studies*, 10(2), 641-662. doi: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7665>
- Kutlu, R. (1999). *İkinci konutların tasarımında geleneksel Türk evi tasarım ilkelerinin kullanılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Küçük, H. (2016). *Karasu İlçesi'nde (Sakarya) ikincil konutların gelişimi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilecik.
- Küçük, H., & Kılıç, T. (2018). Karasu ilçesinde (Sakarya) ikinci konutların gelişimi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 65(6), 111-130. doi: [10.16992/ASOS.13356](https://doi.org/10.16992/ASOS.13356)
- Lebe, F., & Akbaş, Y.E. (2014). Türkiye'nin konut talebinin analizi: 1970-2011. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(1), 57-83
- Manisa, K. (2007). *İkincil konutların turizm sektöründe yeniden kullanılabilmesine ilişkin bir model önerisi*, Yayınlanmamış doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Manisa, K., & Görgülü, T. (2008). İkincil konutların turizm sektöründe yeniden kullanılabilmesine ilişkin bir model. *Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi E-Dergisi*, 3(1), 68-78.
- Martin, D., Martin, L., Angela, B., & Leo, S. (2005). Secon homes in Germany and the Netherlands: Ownership and travel impact explained. *Journal of Economic and Human Geography*, 96(2), 139-152. doi: <https://doi.org/10.1111/j.1467-9663.2005.00446.x>
- Mizan, G. (1994). *Turizm ve ikinci konut gelişiminin doğal çevre üzerindeki etkilerinin incelenmesi: Dilek Yarımadası ve yakın çevresi örneği*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Oğan, O. (2020). *Foça'da ikinci konutların fiziki ve sosyo-ekonomik çevreye etkileri üzerine yerel halkın bakış açısı*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uşak.
- Okuyucu, A. (2016). *İkinci konutların ekonomik ve sosyo-kültürel etkileri konusunda bir araştırma: Yalova-Çınarcık örneği*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Okuyucu, A., & Somuncu, M. (2015). Yalova-Çınarcık'taki ikinci konutların ekonomik etkilerinin değerlendirilmesi. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 13(2), 139-159. doi: https://doi.org/10.1501/Cogbil_0000000168
- Okuyucu, A., & Somuncu, M. (2016). İkinci konut sahipliğinde motivasyon, sosyo-demografik özellikler ve seyahat karakteristikleri arasındaki ilişkiler: Yalova-Çınarcık örneği. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 14(1), 39-56. doi: https://doi.org/10.1501/Cogbil_0000000172
- Özsoy, T. (2015). Türkiye'de ikincil konutların turizm pazarlamasında kullanımı. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(10), 1-18
- Öztoprak, F. (1995). *Foça örneğinde "hassas mekânlarda" ikinci konut olgusunun fiziki çevre ve sosyal yapıya etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Öztürk, A. (2013). *Kıyı yerleşimlerinde ikinci konutun kentsel yaşam kalitesine etkileri Ayvalık örnekleme*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Özyurt, P. M. (2013). *İkinci konut sahibi yabancıların destinasyon yaşam kalitesi kriterleri ve analizi/Alanya uygulaması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Sabancı, S. (1995). *Ekolojik açıdan turizm yerleşimlerinin kıyı kullanımına etkisi (ikinci konut olgusu-Silivri örneği)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Sakallıoğlu, O. (2021). *Turizm faaliyetlerinin şehirselleşmeye etkileri: Şile örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.
- Serengil, Ş.M. (2000). *Kapıdağ Yarımadası'nda bulunan ikinci konutların turizm amaçlı değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Seymen, Ü.B., & Koç, H. (1996). *Türkiye'de kıyı yerleşmelerinde tatil konutları*. Konut Araştırmaları Dizisi-17, ODTÜ Basım İş birliği.
- Somuncu, M., Okuyucu, A., & Altundal-Öncü, M. (2019). Second home tourism in the Eastern Black Sea Region of Turkey: Development issue and mobility pattern. *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 7(2), 63-82.

- Sulak, B. (2014). *Doğu Karadeniz kırsalında ikincil konut eğiliminin nedensel çözümlenmesi: Trabzon örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Suludere-Oyuklu, H. (2022). *İkincil konut eğilimlerinde pandemi etkisi: Konya örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Şuta, O. (2020). *İkincil konutların değişim sonrası mekân organizasyonunun sentaktik analiz yöntemiyle incelenmesi: Çanakkale-İzmir arası kıyı yerleşmeleri*. Yayınlanmamış doktora tezi, Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Edirne.
- TÜİK (2023). Nüfus ve demografi-ADNKS (2007-2008-2009-2010-2011-2012-2013-2014-2015-2016-2017-2018-2019-2020-2021-2022-2022)
- TÜİK (2023). Ortalama hane halkı büyüklüğü verisi, elektronik ortamda temin edilmiştir.
- TÜİK (2023). İnşaat ve konut-yapı izin istatistikleri (detaylı)
- Türk Dil Kurumu Sözlüğü (2023). "Konut" <https://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi:18.07.2023
- Ulusoy, C. (2006). *Kuşadası'ndaki ikincil konut alanlarının turizme girdi sağlayacak bir kaynak olarak değerlendirilmesi amaçlı kentsel tasarım projesi-Kadıkalesi örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Unur, K., & Kınıklı, M.A. (2017). İkincil konut sorunu: Mersin örneği, içinde: 1. Internatinoal Sustainable Tourism Congress Proceedings Book, (s.468-477), Kastamonu.
- Uzun, Ç.F. (2022). *Kuşadası'nda turizm kentleşmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Uzun, Ç.F., Işık, Ş., & Dinç, Ş. (2022). Türkiye'de turizm kentleşmesini istihdam verileri üzerinden okumak. *Ege Coğrafya Dergisi*, 31(2), 355-370. doi: <https://doi.org/10.51800/ecd.1165857>
- Ünlüöner, K., & Çimen, H. (2010). İkinci konut satın almada destinasyon kalitesinin etkisi: Alanya örneği. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2, 58-74
- Ünlüöner, K., & Çimen, H. (2011). Destinasyon kalitesi: İkinci konut sakinleri örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 35(10), 353-369.
- Ünlü-Öztürk, C., & Yılmaz-Bayram, Z. (2022). Küresel gelişmelerin kente mekânsal etkileri: Türkiye'de Arapların ikinci konut edinimi. *idealkent*, 35(13), 40-65. doi: <https://doi.org/10.31198/idealkent.1004376>
- Üzümcü, T.P., & Özmen, A. (2018). İkincil konutların turizme kazandırılması: Sapanca örneği. *Uluslararası Turizm, İşletme, Ekonomi Dergisi*, 2(2), 149-168
- Yağcı, Ö. (2003). *Turizm ekonomisi*. Detay Yayıncılık
- Yakar, M., & Südaş, İ. (2019). Türkiye'de yabancı nüfusun yeni coğrafyaları. *Ege Coğrafya Dergisi*, 28(2), 129-164.
- Yasak, Ü., & Doğan S. (2018). Silivri'de ikinci konutların gelişimi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22, 2701-2718.
- Yazgan, A. (2018). İstanbul kıyı alanlarında ikinci konutun değişim ve gelişimi. *Megaron*, 3(3), 422-430. doi: [10.5505/megaron.2018.57338](https://doi.org/10.5505/megaron.2018.57338)
- Yıldız, M. (2012). *Turizmin gelişimine bağlı olarak ikincil konutlarda mekan analizi; Manavgat örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Yüksel, İ. (2013). Turizmde mekânsal altyapının karşılanmasında yerel fırsatların değerlendirilmesi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(2), 179-191
- Zoğal, V. (2016). *Urla'da ikinci konutların turizm coğrafyası yaklaşımıyla değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Zoğal, V., & Emekli, G. (2018). Urla'da (İzmir) ikinci konutların değerlendirilmesine yönelik nitel bir araştırma. *Turizm Akademik Dergisi*, 5(1), 189-204.
- Zoğal, V., & Emekli, G. (2020). Türkiye'de COVID-19 salgını sürecinde ikinci konutların değişen anlamları. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 42, 168-181. doi: <https://doi.org/10.32003/igge.741471>

İnternet Kaynakları

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3194-20120516.pdf> (Erişim: 06.10.2023)

Etik Sorumluluklar ve Politikalar / Ethical Responsibilities and Policies

Yayın Etiği	Publishing Ethics
<ul style="list-style-type: none">• Ege Coğrafya Dergisi'nde yayınlanan çalışmaların tarafsız ve etik olması amacıyla editörler kurulu tarafından etik politikalar geliştirilmiştir.• Bu politikalar yazarlar, editörler ve hakemler ile ilgili süreçleri kapsamaktadır.• Ege Coğrafya Dergisi'nde yer alan etik görev ve sorumluluklar, ulusal ve uluslararası alanlarda taranan dergilerin yayın politikaları ile açık erişim olarak <u>Committee on Publication Ethics (COPE)</u> tarafından yayınlanan rehberler ve politikalar dikkate alınarak hazırlanmıştır.	<ul style="list-style-type: none">• A series of ethical policies has been developed by editors and editorial board with the purpose of ensuring impartiality and ethics of studies to be published in the Aegean Geographical Journal.• These policies include processes related to authors, reviewers, editors and studies.• Ethical tasks and responsibilities in the Aegean Geographical Journal have been prepared in consideration of publishing policies of national and international indexed journals and open-access policies and guidelines published by Committee on Publication Ethics (COPE).
Yazarların Etik Sorumlulukları	Ethical Responsibilities of Authors
Araştırmacıların gönderdikleri makaleler özgün olmalı; yöntem ve bulgular doğru bir şekilde bildirilmelidir.	<i>The articles sent by researchers must be original; methods and findings must be reported correctly.</i>
Yazarlar, yazılarının hazırlanmasında, derginin yazım kurallarına uymalıdır.	<i>Authors should consult the journal's editorial and publication policies.</i>
Yazar(lar), yayınların içeriği açısından ortak sorumludurlar.	<i>Authors are take collective responsibility for the content of their publications.</i>
Ancak, yazarlar araştırmanın sadece belirli yönleri için sorumluluk alırsa, bu yayında belirtilmelidir. Çalışmanın içeriğine katkı sağlamayan kişiler, yazar olarak belirtilmemelidir.	<i>However, if authors take responsibility only for certain aspects of the research this should be specified in the publication. Names that do not contribute to the study are not to be specified as authors</i>
Tüm yazarlar, yazar listesini kabul etmeli ve yayının gönderilen ve kabul edilen sürümlerini onaylamalıdır.	<i>All authors should agree the authors list and should approve the submitted and accepted versions of the publication.</i>
Yazar listesindeki herhangi bir değişiklik, listeden çıkarılmış olanlar da dahil olmak üzere, tüm yazarlar tarafından onaylanmalıdır.	<i>Any change to the author list should be approved by all authors including any who have been removed from the list.</i>
Sorumlu yazar, editör ile diğer yazarlar arasında bir iletişim noktası olarak hareket etmeli, yazarları bilgilendirmeli ve yayın hakkında önemli kararlara dahil etmelidir.	<i>The corresponding author should act as a point of contact between the editor and the other authors and should keep co-authors informed and involve them in major decisions about the publication.</i>
<ul style="list-style-type: none">• Yazar(lar)ın yararlandıkları bütün çalışmalara eksiksiz ve doğru bir biçimde atıfta bulunmaları ve/veya alıntı yapmaları gerekmektedir.• Yazarlar, alıntılanan çalışmayı okumadıysa, diğer yayınlardan alıntılar kopyalamamalıdır.	<ul style="list-style-type: none">• Authors should represent the work of others accurately in citations and quotations.• Authors should not copy references from other publications if they have not read the cited work.
Diğer araştırmacıların yayınlarından doğrudan alınan orijinal ifadeler, uygun alıntılarla birlikte tırnak işaretleri içinde görünmelidir.	<i>Original wording taken directly from publications by other researchers should appear in quotation marks with the appropriate citations.</i>

Dergiye gönderilen yazılar başka yerde yayınlanmamış ve aynı anda sunulmamış olmalıdır.	<i>Manuscripts submitted to this journal should not have been published and simultaneously submitted, elsewhere.</i>
Araştırmacılar sonuçlarını dürüst, sahtecilik veya uygunsuz veri manipülasyonu olmadan sunmalıdır.	<i>Researchers should present their results honestly and without falsification or inappropriate data manipulation.</i>
<ul style="list-style-type: none">•Yazarlar, gönderilen eserin orijinal olduğuna ve herhangi bir dilde başka bir yerde yayınlanmama koşullarına uymalıdır.•Ancak, yurtdışında yabancı bir dilde yayınlanmış olmasına rağmen, bu makalenin Türkiye'de daha fazla okuyucuya ulaşması için makale, yayın kurulunun kararı ile Türkçe olarak yayınlanabilir.•Bu tür yayınlarda ilgili telif hakkı sözleşmelerine ve izin gereksinimlerine uyulmalıdır. Bu gerçek okuyuculara açık bir şekilde verilmelidir.	<ul style="list-style-type: none">•Authors should adhere to publication requirements that submitted work is original and has not been published elsewhere in any language.•However, although it was published in a foreign language abroad, to benefit that article reach more readers in Turkey, the article can be published in Turkish by the decision of the editorial board.•In such publications, the relevant copyright agreements and permission requirements must be observed. It should be given to readers clearly.
<ul style="list-style-type: none">•Telif hakkı materyali (örneğin tablolar, şekiller, fotoğraflar, haritalar veya kapsamlı alıntılar) yalnızca uygun izin ve onay ile kullanılmalıdır.•Görüntüler, dosyalar, şekiller ve tablolar, orijinal veya mevcut bulgulardan yanıltıcı bir şekilde değiştirilmemelidir.	<ul style="list-style-type: none">•Copyright material (such as tables, figures, photos, maps or comprehensive citations) should only be used with appropriate permission and acknowledgement.•Images, files, figures, and tables should not be inappropriately altered from the original or present findings in a misleading way.
Yazarlar, insan görüntüleri için ilgili kişilerden izin almalıdır. Bu izin, çalışmanın hangi dergide yayınlanacağını katılımcılara bildirmelidir.	<i>Authors should obtain permission from the persons concerned for the image of people. This consent should inform participants which journal the work will be published in.</i>
Doğrudan ve dolaylı mali destek dahil olmak üzere tüm araştırma fonu kaynakları, ekipman veya materyal tedariki ve diğer destek açıklanmalıdır.	<i>All sources of research funding, including direct and indirect financial support, supply of equipment or materials, and other support should be disclosed.</i>
Yazar(lar) gönderilen, kabul edilen veya yayınlanan bir çalışmada bir hata bulmuşsa, editörü uyarmalıdır. Yazarlar düzeltmeler veya geri çekme konusunda gerektiğinde editörlerle işbirliği yapmalıdır.	<i>Authors should alert the editor promptly if they discover an error in any submitted, accepted or published work. Authors should cooperate with editors in issuing corrections or retractions when required.</i>
Yazarlar hakemlerin yorumlarına profesyonel ve zamanında cevap vermelidir.	<i>Authors should respond to reviewers' comments in a professional and timely manner.</i>
Yazarlar çalışmayı gözden geçirmek amacıyla geri çekerlerse ya da şartlı kabul aldıktan sonra hakem yorumlarına yanıt vermemeyi seçerse editöre bilgi vermelidir.	<i>Authors should inform the editor if they withdraw their work from review, or choose not to respond to reviewer comments after receiving a conditional acceptance.</i>
Editörlerin Etik Görev ve Sorumlulukları	Ethical Responsibilities of Editors
Editörler yayınladıkları her şeyden sorumludur	<i>Editors are accountable for everything they publish</i>
Editörler, yayınlanmış tüm makalelerin kendi alanlarına önemli ölçüde yeni bir katkıda bulunduğundan emin olmak için çalışmalıdır.	<i>Editors should work to ensure that all published papers make a substantial new contribution to their field.</i>
Editörler adil ve tarafsız kararlar vermeli; adil ve uygun bir gözden geçirme süreci sağlamalıdır.	<i>Editors should make fair and unbiased decisions and ensure a fair and appropriate review process.</i>

Editörler, yeterli uzmanlığa sahip kişileri seçerek ve çıkar çatışması olanlardan kaçınarak yayınlanmak üzere kabul edilen makaleler için uygun hakemler kullanılmalıdır.	<i>Editors should use appropriate peer reviewers for papers that are considered for publication by selecting people with sufficient expertise and avoiding those with conflicts of interest.</i>
Editörler yalnızca akademik konularda karar vermeli ve kararları için tüm sorumluluğu üstlenmelidir.	<i>Editors should make decisions on academic alone and take full responsibility for their decisions.</i>
Editörler hakemlerin kimliklerini korumalıdır.	<i>Editors should protect reviewers' identities .</i>
Uygun nedenlerle yazarlıkta değişiklikler olduğunda, editörler tüm yazarların (bir yazar listesinden isimleri çıkarılmış olanlar da dahil olmak üzere) bunların yazılı olarak kabul edilmesini şart koşmalıdır.	<i>When there are changes in authorship for appropriate reasons, editors should require that all authors (including any whose names are being removed from an author list) agree these in writing.</i>
Editörler, anti-intihal yazılımı kullanarak intihal aramaları yapma hakkını saklı tutar.	<i>Editors reserve the right to make plagiarism searches using anti-plagiarism software.</i>
Yayınlanmış çalışmalardaki hatalar, okuyucular, yazarlar veya editörler tarafından işaret edildiğinde, mümkün olan en kısa zamanda bir düzeltme yayınlanmalıdır. Yayının çevrimiçi versiyonu, düzeltme tarihi ve basılmış dizgi hatasına bir bağlantı ile düzeltilebilir.	<i>When errors in published work are pointed out by readers, authors, or editors, , a correction should be published as soon as possible. The online version of the paper may be corrected with a date of correction and a link to the printed erratum.</i>
Editörler, okuyucular, hakemler veya diğer editörler tarafından ortaya atılan her türlü iddia veya şüphe ya da yayın suistimali şüphesine cevap vermelidir.	<i>Editors should respond to all allegations or suspicions of research or publication misconduct raised by readers, reviewers, or other editors.</i>
İnsanların imgeleri için, editörler, yazarların yayın için açık bir şekilde onay almasını şart koşmalıdır. Bu izin, çalışmanın hangi dergide yayınlanacağını katılımcılara bildirmelidir.	<i>For images of people, editors should require the authors to have obtained explicit consent for publication.This consent should inform participants which journal the work will be published in.</i>
Editörler, derginin okuyucuları için uygun olmadığı veya kalitesiz olduğu düşünüldüğünde hakemli bir makaleyi reddedebilir. Bu karar adil ve tarafsız bir şekilde yapılmalıdır.	<i>Editors may reject a paper without peer review when it is deemed unsuitable for the journal's readers or is of poor quality. This decision should be made in a fair and unbiased way.</i>
Editörlerden gelen yazışmalar genellikle sorumlu yazar ile yapılır. Editörler tüm yazarların yayından haberdar olmasını ve yayının onaylanmasını sağlamak için ilk gönderimde ve son kabul aşamasında tüm yazarlarla iletişim kurar.	<i>Correspondence from editors is usually with the corresponding author. Editors Communicates with all authors at first submission and at final acceptance stage for to ensure all authors are aware of the submission and have approved the publication.</i>
Editörler tüm hakem yorumcularının yorumlarını bütünüyle iletmelidir. Bununla birlikte, istisnai durumlarda, örneğin, hakaret veya rahatsız edici ifadeler içeriyorsa, bir incelemenin bölümlerini hariç tutmak gerekli olabilir. Ancak, bu tür editöryal takdir yetkisinin uygunsuz yorumları bastırmak için uygunsuz bir şekilde kullanılmaması önemlidir.	<i>Editors should pass on all peer reviewers' comments in their entirety. However, in exceptional cases, it may be necessary to exclude parts of a review, if it, for example, contains libellous or offensive remarks. It is important, however, that such editorial discretion is not inappropriately used to suppress inconvenient comments.</i>
Hakemlerin Etik Sorumlulukları	Ethical Responsibilities of Reviewers
Hakemler, sadece uzmanlık alanı ile ilgili çalışmalarını değerlendirmeyi kabul etmelidirler.	<i>Reviewers should only accept to evaluate the work related to the field of expertise</i>
Hakemler, değerlendirme sürecini belirli bir zamanda tamamlamalıdır.	<i>Reviewers should complete the assessment process within a specified time frame</i>

Hakemler, tarafsızlık ve gizlilik içerisinde değerlendirme yapmalıdırlar.	<i>Reviewers should make an assessment within the neutrality and confidentiality.</i>
Hakemler dini inanç, ırk, cinsiyet siyasi düşünce gibi faktörlerin değerlendirme sürecine kesinlikle etki etmemesi konusunda duyarlı davranmalıdır	<i>Reviewers should be sensitive to factors such as religious beliefs, race, gender, political thought, etc.</i>
Hakemler değerlendirmeyi yapıcı ve nazik dille yapmalıdır.	<i>Reviewers should make a constructive and polite evaluation.</i>
Hakemler, makaleyi akademik açıdan değerlendirmelidir ve değerlendirmeler makalenin içeriği ile ilgili olmalıdır.	<i>Reviewers should evaluate the article academically and the evaluations should be related to the content of the article.</i>

YAYIN ÖN KOŞULLARI	PUBLICATION PRECONDITIONS
Ege Coğrafya Dergisi'ne makale gönderimi, derginin https://dergipark.org.tr/tr/pub/ecd adresindeki makale yükleme süreçleri izlenerek yapılmalıdır. Dergipark sistemi dışında makale kabul edilmemektedir.	<i>Submission of articles to Ege Geography Journal should be done by following the article upload processes in the journal's web address (https://dergipark.org.tr/tr/pub/ecd). No articles are accepted outside the Dergipark system.</i>
Yazar(lar) kurum ve iletişim bilgilerini, ORCID numaralarını Dergipark sisteminde belirtmelidirler.	<i>Authors should report their institution and contact information, ORCID numbers in the Dergipark system.</i>
Dergiye gönderilen yazılar, daha önce yayınlanmamış ve aynı anda yayınlanmak üzere başka bir yere gönderilmemiş olmalıdır.	<i>Manuscripts submitted to the journal should not have been previously published and sent to another institution for publication.</i>
Makale gönderim sürecinde, Telif Hakkı Formu ve gerekiyorsa Etik Kurul Belgelerinin sisteme yüklenmesi gerekmektedir.	<i>During the submission of the article, Copyright Form and Ethics Committee Documents should be uploaded to the system if necessary.</i>
Yazarlar, makalelerinde, derginin Etik kurallarına kesinlikle uymalıdır. Yazarların, bu etik kuralları okuduğu kabul edilir ve bu kurallara uygun olmayan makaleler geri gönderilir.	<i>Authors must strictly follow the journal's Code of Ethics in their articles. The authors are considered to have read the ethical rules and articles that do not comply with these rules are sent back.</i>
Sosyal bilimler dahil olmak üzere tüm bilim dallarında yapılan araştırmalar için ve etik kurul kararı gerektiren klinik ve deneysel insan ve hayvanlar üzerindeki çalışmalar için ayrı ayrı etik kurul onayı alınmış olmalı, bu onay makalede belirtilmeli ve belgelendirilmelidir.	<i>Ethics committee approval must be obtained for studies requiring an ethical committee decision in all scientific studies, including social sciences. This approval must be stated and documented in the article.</i>
Makalelerde Araştırma ve Yayın Etiğine uyulduğuna dair ifadeye yer verilmelidir.	<i>The statement about the compliance of Research and Publication Ethics should be included in the Articles.</i>
Etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgiler (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca makale ilk/son sayfasında yer verilmelidir	<i>In studies requiring ethics committee permission, information about the permit (name of the board, date and number) should be included in the method section and also on the first / last page of the article.</i>
Kullanılan fikir ve sanat eserleri için telif hakları düzenlemelerine riayet edilmesi gerekmektedir	<i>Copyright regulations must be followed for the ideas and works of art used.</i>
Yazarlar, yazılarının hazırlanmasında, derginin yazım kurallarına uymalıdır. Yazım kurallarına uygun olmayan makaleler geri gönderilir.	<i>Authors must comply with the journal's writing rules in the preparation of their articles. Articles that do not comply with the spelling rules are sent back.</i>
Teslim edilen yazının çok yazarlı olması durumunda, aksi belirtilmediği sürece, yazışmalar sorumlu yazar olarak ilk yazara gönderilir.	<i>If the submitted article is multi-author, the correspondences are sent to the first author as the responsible author, unless stated otherwise.</i>

Gönderilen yazılar Word dosyası olarak yüklenmeli ve Times New Roman fontunda, 11 punto, tek aralık, tek sütun olarak yazılmalıdır. Makaleler, çok özel durumlar dışında, tüm şekil, tablo ve fotoğraflar dahil olmak üzere 25 sayfayı geçmemelidir.	<i>Submitted manuscripts should be uploaded as a Word file and should be written in Times New Roman font, 11 font size, single space, single column. Articles should not exceed 25 pages including all figures, tables and photographs, except in very special cases.</i>
Metin içinde yazarların kimliklerini belirten herhangi bir ibare bulunmamalıdır. Yazarın kimliğini belli edecek bazı açıklamalar, dipnotlar varsa bunlar makale dosyasından ayrı olarak gönderilmelidir.	<i>The article should not contain a statement of the authors' identity. If there are some explanations and footnotes to show the identity of the author, these should be sent separately from the article file.</i>
Makale, bir yüksek lisans veya doktora tezinden üretiliyse, bu bilgi makale dosyasından ayrı olarak paylaşılmalıdır.	<i>If the article was produced from a master's or doctoral thesis, this information should be shared separately from the article file.</i>
Editörlerin yeniden gözden geçirdiği yazılar, en az iki hakeme gönderilir.	<i>Manuscripts are sent to least two referees.</i>
YAZIM KURALLARI Metin	NOTES FOR CONTRIBUTORS Main Text
Dergiye verilecek yazılar, PC ortamında, Word'ün yeni versiyonlarında düzenlenmiş olmalıdır.	<i>Manuscript should preferably be in PC Word format.</i>
Yazılar Times New Roman fontunda, 12 punto, 1,5 aralık, tek sütun olarak yazılmalıdır.	<i>All text should be written in Times New Roman font, 12 font size, 1.5 spacing, single column.</i>
Dip not gerekmedikçe kullanılmamalıdır.	<i>Footnote must not be used.</i>
Metin içi vurgular (koyu, alt çizgili, italik vb.) yazarların tercihine bırakılmıştır.	<i>The accents in the text (bold, underline, italic, etc.) are left to the authors to choose.</i>
Metin üst bilgi bölümünde ve içinde yazarların kimliğini açığa çıkaracak bilgiler yer almamalıdır.	<i>Author(s) name and marks which reveal authors identification must not be used in any part of text including header and footer.</i>
Matematiksel ifadeler, denklemler numaralandırılmalı, denklemler sola, denklem numaraları ise parantez içinde sağa dayalı olmalıdır.	<i>Equations should be numbered serially in the right-hand side, in parentheses.</i>
Metnin hazırlanmasında şu sıra izlenmelidir. Başlık (İngilizce karşılığı ile), İngilizce abstract, keywords, Türkçe öz ve anahtar kelimeler, ana metin, teşekkür bölümü, referanslar ve varsa ekler.	<i>The main text should be formed by following order: Title (both in Turkish and in English), Abstract in English, Keywords in English, Abstract in Turkish, Keywords in Turkish, Main text, Acknowledgements, References and appendices.</i>
Yazar adları, adresleri, e-mailleri ORCID numaraları metinden ayrı bir sayfada gönderilmelidir.	<i>Author names, addresses, e-mails and ORCID numbers should be sent on a separate page from the text.</i>
Başlık	Title
Makalenin yazım dilindeki ana başlığı (büyük harflerle) mümkün olduğunca kısa olmalı ve makalenin içeriğini tam olarak yansıtmaya özen gösterilmelidir. İngilizcesi (özel isimler dışında küçük harf) belirtilmelidir.	<i>The main title of the article in the writing language (in capital letters) should be as short as possible and care should be taken to reflect the content of the article exactly. English (lower case except special names) should be specified.</i>
Abstract	Abstract
Abstract İngilizce hazırlanmalı ve 300 kelimeyi kesinlikle aşmamalıdır. Çalışmanın amacını, yöntemini, bulgularını içermelidir. Abstract'ın sonunda, çalışmanın bütünlüğünü yansıtan beş (5) anahtar kelime (Keywords) yer almalıdır	<i>Abstract should be prepared in English and should never exceed 300 words. It should include the purpose, method and findings of the study. At the end of the Abstract, there should be five (5) keywords that reflect the integrity of the study.</i>
Öz	Öz
Abstract'ın Türkçe karşılığı olmalı ve 300 kelimeyi	<i>Abstract should have a Turkish equivalent and should not</i>

aşmamalıdır. Sonunda yine Türkçe hazırlanmış beş (5) anahtar kelime bulunmalıdır.	<i>exceed 300 words. Finally, there should be five (5) keywords prepared in Turkish.</i>
Şekiller ve Tablolar	Figures and Tables
Metin içinde yer alan tüm çizim, harita, grafik ve “şekil”, fotoğraflar “fotoğraf”, çizelgeler ise “tablo” olarak isimlendirilir.	<i>All drawings, maps, charts, diagrams and are to be referred to as “figures”, photographs as “photo” and tables as “table” in the main text.</i>
Tablo, şekil ve fotoğraflardaki numaralandırma aşağıdaki gibi yapılır. Şekil 2- Tablo 5-	<i>Numbering in tables, figures and photographs is done as follows. Figure 2- Table 5-</i>
Tüm tablo başlıkları, tablonun üst kısmında, şekil ve fotoğraf başlıkları altta yer almalıdır.	<i>All table titles should be at the top of the table and figure and photo titles at the bottom.</i>
Tüm şekil, tablo ve fotoğrafların başlıkları mümkün olduğu ölçüde kısa olmalı ve Türkçe başlıktan hemen sonra İngilizceleri mutlaka belirtilmelidir.	<i>Titles of all tables and figures should be short and explanatory in both in English and in Turkish.</i>
Makalede yer alan tüm şekillerin içeriğinde kullanılan yazıların boyutu, şekillerin gerektiğinde küçüleceği düşünülerek belirlenmeli ve okunur olmalıdır.	<i>The size of the texts used in the content of all the figures in the article should be determined and readable considering that the shapes will be shrink when necessary.</i>
Referanslar	References
Kaynaklar, metnin sonunda, kendi içinde alfabetik olarak verilmeli ve başlık olarak "Referanslar" kullanılmalıdır. Kaynakça yazımında APA 6 kullanılmaktadır.	<i>All references should be arranged in alphabetical order and grouped together at the end of the paper under the title of “References”. References should be arranged in APA 6 style.</i>
Referanslar bölümünde, yalnızca metin içinde atıf yapılan referanslar yer almalıdır.	<i>All publications cited in the text must only be presented in the references section.</i>
Referanslar bölümünde, tüm kitap ve dergi isimleri, kısaltılma yapılmadan ve italik olarak yazılmalıdır.	<i>Names of periodicals and books should be written out in full and italic without any abbreviation.</i>
Referanslar bölümünde, birden çok yazarı olan referanslardaki tüm yazarlar belirtilir.	<i>All authors’ name must be complete in the reference section.</i>
Aynı yazara ait referanslar tarih sırasına göre verilmelidir. Referans verilen yazarın aynı tarihe ait birden fazla yayını var ise yayın yılının yanına (a) şeklinde belirtilmelidir.	<i>Reference is made to more than one work by the same author published in the same year; identify each as (a) mark after the date.</i>
Metin içinde verilen referanslarda, yazarın soyadı ve yayın yılı parantez içinde verilir. (Kayan, 1998). Sayfa numarası belirtilmez.	<i>In the text, references should be cited by the author’s name and the year in parentheses (Kayan, 1998).</i>
Metin içinde, referans verilen yazarın, aynı yıla ait iki birden fazla yayını kullanılıyorsa, şu şekilde belirtilir: (Kayan, 1998a).	<i>Where there are two or more references to one author in the same year, the following form should be used (Kayan, 1998a) or (Kayan, 1998b).</i>
Üç ve daha fazla yazarlı yazarlara yapılan atıflarda ilk yazarın soyadı esas alınır: (Kayan vd., 1999).	<i>Where references include three or more authors the form (Kayan et. al., 1999) should be used.</i>
Bu genel ilkeler dışında, referansların hazırlanmasında derginin web sayfasındaki örnekler uyuşmalıdır.	<i>Except from the abovementioned principle in citing, examples of the references can be followed in the web page of the journal</i>
Ekler	Appendices
Ekler bölümünde, metin içinde verilemeyen uzun tablolar, kullanılan denklem veya yöntemlerin detayları yer alabilir.	<i>Appendices are encouraged for long tables, specific details of methods or mathematics.</i>

Dergide Makale / Journal Article

Yakar, M. (2021). Türkiye'ye göçün değişen zamansal ve mekânsal örüntüleri. *Ege Coğrafya Dergisi*, 30(1), 1-30. doi: <https://doi.org/10.51800/ecd.848106>

Karadaş, A., Ertuğ, Ö., & Rifat, İ. (2021). Kadikalesi (Anaia) çevresinde jeoarkeolojik araştırmalar. *Ege Coğrafya Dergisi*, 30(1), 31-42. doi: <https://doi.org/10.51800/ecd.877265>

Kitap / Book

Erinç, S. (1982). *Jeomorfoloji I*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 2931, İstanbul.

du Cros, H., & McKercher, B. (2020). *Cultural tourism* (3rd Edition ed.). Routledge.

Editörlü Kitap / Edited Book

Gregory, D., Martin, R., Smith, G. (eds.) (1994). *Human Geography*. Macmillan, London.

Editörlü Kitapta bölüm / Article or chapter in edited book

Erder, S. (2000). Uluslararası Göçte Yeni Eğilimler: Türkiye "Göç Alan" Ülke Mi? F. Atacan, F. Ercan, H. Kurtuluş, & M. Türkay (Eds) içinde, *Mübeccel Kıray İçin Yazılar* (s. 235-259). Bağlam Yayınları.

Arango, j. (2000). Becoming a country of immigration at the end of the twentieth century: The Case of Spain. Eldorado or fortress? In R. King, G. Lazaridis, & C. Tsardanidis (Eds), *Migration in Southern Europe* (s. 253-276). Macmillan Press.

Kurumsal Kitaplar / Book without authors

T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2022). İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (SEGE 2022), Ankara: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü Yayını.

Ceviri Kitaplar / Translation of a book

Lewis, B. (1996). *Ortadoğu*. (Çev. M. Harmancı), Sabah Yayınları, İstanbul, (Orijinal Basım Tarihi 1995).

Bildiri Kitapları / Proceedings

Emekli, G. (2006). Avrupa birliği sürecindeki Türkiye'de bölgesel farklılıklar. A. Ü. TÜCAUM (Dü.), IV. *Ulusal Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde, (s. 153-162). 25-26 Mayıs, Ankara.

Tezler / Thesis

Toprak, M. A. (2017). *Kütahya kentinin sosyo-ekonomik yapısı ve gelişiminde Dumlupınar Üniversitesi'nin etkileri*. Yayımlanmamış doktora tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

URL ADRESLERİ / URL references

Yıldırım, A. (2019, Nisan 12). *Bir muhtarlık uğruna tersine göç eden edene*. Mart 16, 2021 tarihinde HaberTürk: <https://www.haberturk.com/yazarlar/abdurrahman-yildirim-1018/2430484-bir-muhtarlik-ugruna-tersine-goc-eden-edene> adresinden alındı

EGE COĞRAFYA DERGİSİ

Aegean Geographical Journal

Ekim/October 2023

Cilt/Volume:32

Özel Sayı / Special Issue

Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. Yılı

The 100th Anniversary of the Republic of Türkiye

**Ege Üniversitesi Yayınları
İzmir-Türkiye, 2023**

e-ISSN 2636-8056